SERMET SAMİ UYSAL

Türkçe'de Yaratılan "Fransızca" Sözcükler VE Türkçe'de Anlamları Değiştirilen Fransızca Sözcükler

YKY
Yapı Kredi Yayınları

SERMET SAMİ UYSAL ● Türkçe'de Yaratılan "Fransızca" Sözcükler ve Türkçe'de Anlamları Değiştirilen Fransızca Sözcükler
YKY

TÜRKÇE'DE YARATILAN "FRANSIZCA" SÖZCÜKLER VE TÜRKÇE'DE ANLAMLARI DEĞİŞTİRİLEN FRANSIZCA SÖZCÜKLER

Sermet Sami Uysal 29 Ekim 1925'te Çorum'da doğdu. İzmit'te ortaokula başlayınca, ailesinin aynı köşkte oturduğu Prenses Elisabeth Obolensky-Ölçen'den Fransızca dersleri alıp Alphonse Daudet ve Guy de Maupassant başta olmak üzere Fransız yazarlarından çeviriler yapmaya başladı.

Lise eğitiminden sonra, iki yıl İÜ Fransız Filolojisi'nde okuyup (1947-1949) "Fransız Dili ve Edebiyatı" sertifikasını alarak Türkoloji Bölümü'ne geçti ve bu bölümü dördüncü yılın sonunda bitirebilen tek öğrenci oldu (1949-1953).

Galatasaray Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği ve müdür muavinliği yaptığı sırada (1956-1963), İstanbul ve Ankara Üniversitelerinin aday göstermeleriyle Brüksel Üniversitesi'ne Türk dili ve edebiyatı okutmanı olarak gönderildi (1963-1965). İki yıl sonra, Paris Üniversitesi'nin aynı görev için davet etmesi üzerine, Fransa başkentine gidip beş yıl da orada kaldı (1965-1970).

Yedi yıl sonra Avrupa'dan Türkiye'ye dönünce, İÜ Yabancı Diller Okulu, Türkçe Bölümü Başkanlığı'nı, emekli oluncaya kadar yirmi yıl sürdürdü (1970-1990).

Bu sırada, aynı zamanda İstanbul Teknik Üniversitesi'nde on yıl boyunca Fransızca okutmanlığı yaptı (1970-1980); İstanbul Tıp Fakültesi'nde de beş yıl süreyle "Türkçe Anlatım Yöntemleri" dersleri verdi (1978-1983).

Sermet Sami, edebiyat dünyasına, 15-16 yaşlarında şiir ve hikâye yazarak girdi. Daha sonraları çeşitli gazete ve dergilerde inceleme, deneme, anı, sohbet türünde yazıları, pek çok röportajı, ayrıca çevirileri yayımlanmıştır. Bunlardan başka *Cumhuriyet* gazetesinde *Aşk Herşeyin Üstünde* adlı romanı tefrika edilmiştir (1954).

Radyo oyunları, Ankara ve İstanbul radyolarında oynanan Sermet Sami Uysal'ın Ionesco ve Camoletti'den çevirdiği çeşitli oyunlar da başta Devlet ve Şehir Tiyatroları olmak üzere özel tiyatrolarca sahnelenmiştir. Necati Cumalı'nın *Nalınlar*'ını, *Les Sabots* adıyla Fransızcaya çevirmiş ve bu çeviri 'Chaillot Sarayı Tiyatrosu'ndaki "Okuma Seansı"nda oynanmak üzere kabul edilmiştir (1966). Yine Necati Cumalı'nın *Derya Gülü* adlı oyununu *La Rose de la Mer* adıyla Fransızcaya çevirmiştir (1967).

Sermet Sami Uysal, daha çok Abdülhak Şinasi Hisar ve özellikle de Yahya Kemal üzerine yaptığı çeşitli çalışmalarla ve ayrıca yabancılara Türkçe öğretmek için hazırladığı, İstanbul Üniversitesi'nde uzun yıllar ders kitabı olarak okutulan eserleri ile de tanınır. Türk öğrencileri için hazırladığı ve İstanbul Tıp Fakültesi'nce yayımlanan *Türkçe Anlatım Yöntemleri* yine uzun yıllar bu fakültede ders kitabı olarak okutulmuştur.

Yayımlanmış Yapıtları:

Yahya Kemal'le Sohbetler (Kitap Yayınları, İst., 1959)
Abdülhak Şinasi Hisar – Hayatı, sanatı, eserleri (Sermet Matbaası, İst., 1961)
Sıcak Ülkeler Doktoru (Pierre Fourré'den çeviri, Doğan Kardeş Yayınları, İst., 1963)
Krallar da Ölür (Ionesco'dan, bir öğrencisiyle çeviri, Varlık Yayınları, İst., 1968)
İşte Gerçek Yahya Kemal (İnkılâp ve Aka, İst., 1972)
Tevfik Fikret ve Şermin (İnkılâp ve Aka, İst., 1973)
Karalar Ülkesinde Bir Ak Doktor (Pierre Fourre'den çeviri- İnkılâp ve Aka, İst., 1973)
Türkçe Anlatım Yöntemleri (İÜ İstanbul Tıp Fakültesi, 1. baskı 1979 / 2. baskı 1980)
Yabancılara Türkçe Dersleri (3 cilt / İÜ Yabancı Diller Okulu Yayınları, 1. baskı 1979 / 2. baskı BE-TA, 1984)
Yabancılara Türk Dilbilgisi (Sermet Matbaası, İst., 1980)
Şiire Adanmış Bir Yaşam: Yahya Kemal Beyatlı (1. baskı Yahya Kemal'i Sevenler Derneği, İst., 1988 / 2. baskı Bilge Kültür Sanat Yay., İst., 2006)
Her Yönüyle Yahya Kemal (1. Kitap, Toros Kitaplığı, İst., 2004)
Eşlerine Göre Ediplerimiz (1. Baskı L M Kitaplığı, İst., 2004 / 2. baskı Timaş Yay., İst., 2010)
Bâki Kalan Bu Kubbede (1. Baskı L M Kitaplığı, İst., 2005 / 2. baskı Timaş Yay., İst., 2011)
Hasret Şarkıları – Şarkılara Şiirler (Bilge Kültür Sanat Yay., İst., 2007)
Değirmenimden Mektuplar (Alphonse Daudet'den çeviri, Bilge Kültür Sanat Yay., 1. baskı 2007 / 2. ve 3. baskı 2011)

SERMET SAMİ UYSAL

Türkçe'de Yaratılan "Fransızca" Sözcükler ve Türkçe'de Anlamları Değiştirilen Fransızca Sözcükler

Yapı Kredi Yayınları

Yapı Kredi Yayınları - 4218

Türkçe'de Yaratılan "Fransızca" Sözcükler ve
Türkçe'de Anlamları Değiştirilen Fransızca Sözcükler
Sermet Sami Uysal

Kitap editörleri: Ömer Albayrak - Korkut Erdur
Düzelti: Filiz Özkan

Kapak tasarımı: Nahide Dikel
Grafik uygulama: İlknur Efe

Baskı: Mas Matbaacılık Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Hamidiye Mah. Soğuksu Cad. No: 3 Kağıthane-İstanbul
Telefon: (0 212) 294 10 00 e-posta: info@masmat.com.tr
Sertifika No: 12055

1. baskı: İstanbul, Eylül 2014
ISBN 978-975-08-3041-9

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2013
Sertifika No: 12334
Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 142 Odakule İş Merkezi Kat: 3 Beyoğlu 34430 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://alisveris.yapikredi.com.tr

İÇİNDEKİLER

TÜRKÇE'DE YARATILAN "FRANSIZCA" SÖZCÜKLER

Sunu • 9
I. Ve bu kitap • 11
II. Bu incelemede uygulanan ilkeler • 15
III. Türkçe'de yarattığımız sözde Fransızca sözcüklerin yapısal bakımdan sınıflandırılması • 23
IV. Türk-Fransız ilişkileri • 43
V. Fransızca'dan Türkçe'ye geçen sözcük sayısı ve kullanıldığı alanlar • 53
VI. Türkçe'de Yaratılan "Fransızca" Sözcükler • 59
VII. Kaynakça • 121

TÜRKÇE'DE ANLAMLARI DEĞİŞTİRİLEN FRANSIZCA SÖZCÜKLER

I. Önsöz • 125
II. Bu incelemede uygulanan ilkeler • 129
III. Türkçe'de başka anlamları da olan sözcüklerin dağılımı • 133
IV. Sözlükçe • 141
Türkçe'de Anlamlarını Değiştirdiğimiz "Fransızca" Sözcükler • 141
Türk Argosunda Anlamları Değiştirilen Fransızca Sözcükler • 217
V. Kaynakça • 223

TÜRKÇE'DE YARATILAN "FRANSIZCA" SÖZCÜKLER

Sunu

Bu incelemeyi, Brüksel Üniversitesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı okuturken (1963-1965), aynı görev için Paris Üniversitesi'ne çağrılmamda büyük katkısı bulunan ve bu görevim sırasında da (1965-1970), Sorbonne'da doktoramı hazırlarken "tez danışmanlığı"mı üstlenerek, çağdaş sözlükçülük alanında yeni yeni açılımlar kazanmamı sağlayan Paris Üniversitesi profesörlerinden, Yaşayan Doğu Dilleri Ulusal Okulu Türkçe Bölümü –eski– başkanı ve Fransız Akademileri Üyesi, büyük türkolog aziz Louis Bazin'e, gönüller dolusu teşekkürlerim ve rahmet dileklerimle adıyorum.

Sermet Sami UYSAL

-I-

Ve bu kitap

Paris Üniversitesi'ndeki hocalığım sırasında, Sorbonne'da, "Fransızca'dan Türkçeye geçen sözcükler [bu sözcüklerin yapıbilimsel (morfolojik), sesbilimsel (fonolojik), anlambilimsel (semantik) yönlerden incelenmesi] ve bu konudaki "sözlükçe" başlıklı doktora tezimi hazırlarken (1965-1969), dilimizde, Fransızca'dan "örnekleme" yoluyla yarattığımız "sözde Fransızca sözcükler" de dikkatimi çekmişti... *Başta "assolist, baterist, baton-sale, bonfile, bonservis, espritüel, jaketatay, karikatürizasyon, mikrobik, narkozitör, otogar, otokontrol, panjur, parselasyon, podösüet, psikiyatrist, rafinasyon, sosyetik, şef-garson, teolog, tifo, virütik, viskonsolos"* olmak üzere, daha birçok böyle "Türkçe'de yaratılan Fransızca sözcük" vardı...

Dahası da güvenilmesi gereken ünlü sözlüklerimize, bu sözcüklerden bir çoğu sanki Fransızcaymış gibi alınmış, üstelik de bunlara Fransızca yazımlar da uydurulmuştu!.. (Bu konuda ayrıntılı bilgi için "Bu incelemede uygulanan ilkeler" bölümüne bakılabilir.)

Ayrıca dilimizde, anlamlarını değiştirerek kullandığımız epey de Fransızca sözcük olduğunu çalışmalarım sırasında hayretle görmüştüm... Tez danışmanım ünlü türkolog Prof. Louis Bazin, her iki konuda oluşturduğum listelere göz atınca: "Bunları da teze alışımız çok iyi oldu. İlk kez değinilen bu iki konu da hazırlamakta olduğun sözlük kadar ilgi çekecektir" demiş ardından da muzipçe eklemişti: "Hatta Türk argosundaki Fransızca sözcükler" bölümünden bile daha çok!.."

Nitekim Sorbonne'un şirin anfisinde, daha tez savunmasının başında, tez okumadaki titizliği ve güç beğenirliğiyle ünlü jüri başkanı Prof. M. Perrot, aramızda bulunan masanın üzerindeki doktora tezi ciltlerinden birini önüne çekip daha önceden işaretlediği sayfaları bulmaya çalışırken: "Tezinizi büyük bir merakla okurken çok hayret ettim" dedikten sonra, aradığı sayfalara ve önündeki notlara şöyle bir göz attıktan sonra: "Zengin malzeme ve büyük emeklerle hazırlanan tezinizde en çok 'Türkçe'de yaratılıp Fransızca sanılan sözcükler' bölümü ilgimi çekti... Üstelik şimdiye kadar hiç kimsenin, hele Türkçe Sözlük hazırlayanların bu konunun farkında olmamaları daha da şaşırtıcı bir durum...

Ayrıca da 'Türkçe'de başka anlamlarda da kullanılan Fransızca sözcükler' bölümü de gerçekten çok ilgi çekici... Fakat en eğlenceli bölüm, 'Türk argosundaki Fransızca sözcükler' İçlerinde ne ince buluşlar, ne hınzırca benzetmeler var!.. 'Şimendiferi rayına koymak', 'enjeksiyon natürel' gibi..." deyince M. Bazin'in ne kadar haklı olduğunu daha iyi anlamıştım. Ve ben eminim ki "tez savunmam"ın sonunda "çok iyi derece" (*mention très bien*) ile "dil ve edebiyat doktoru" oluşumda, uzun emeklerle hazırladığım diğer bölümlerden çok, bu son üç bölümün katkısı olmuştu...

1970 başında, İstanbul hasretine bir de çağdaş sözlükçülük anlayışına göre bir Türkçe Sözlük hazırlayabilmek arzusu eklenince, Paris Üniversitesi'ndeki görevimi bırakıp yurda döndüğümde bu son üç konunun peşini bırakmadım... Her rastladığım yeni sözcük üstünde durmaya başladım...

Gerek İstanbul Üniversitesi'nde, yabancılara Türkçe; gerek İstanbul Teknik Üniversitesi'nde Türklere Fransızca öğretirken, bu konularla ilgili hayli malzeme topladım.

Hele 1980 başında başlayıp 26 yıl boyunca Genel Yayın Yönetmenliği'ni yaptığım *Büyük Arkadaş TÜRKÇE SÖZLÜK*'ün hazırlanışı sırasında, yeni yeni çıkan Türkçe sözlükleri dikkatlice incelerken; en güvenilmesi gereken sözlüklerimizde (hatta Fransızca'dan çevrilen "Ansiklopedik Türkçe Sözlük"lerimizde bile) "Türkçe'de yaratılan sözde Fransızca sözcükler"in, sanki gerçekte Fransızca'ymış gibi (üstelik uydurulmuş Fransızca yazımları da verilerek) yer aldığını hayretle gördüm. (Ve bunları bir bir not aldım. Bu incelemenin, her "Sözlüklerimizde bu sözcük" başlığını taşıyan bölümünde, "çakma" Fransızca sözcüklerden sonra, bunların Fransızca'daki doğru karşılıkları "köşeli ayraç" içinde, gerektiğinde geniş köken bilgisi de verilerek açıklandı... (Bunu yaparken de sözlüklerimizin yapmış oldukları bu konudaki yanlışları gözler önüne sermeyi değil de, hiç olmazsa, çoğu birbirinden kopya çekerek hazırlanan sözlüklerimizin, aynı yanlışları boyuna tekrarlamamalarını amaçladım.)

Bu çalışmam sırasında, Fransızcanın bellibaşlı sözlüklerini taradım... Bu arada, Fransız dilinde yazılmış en büyük sözlük olan 9 ciltlik *Le Grand Robert de la langue française*'in 1989'da yapılan genişletilmiş ikinci baskısı en büyük yardımcım oldu... Ayrıca, aynı sözlüğün bilgisayarımın belleğinde bulunan yeni baskısından da yeri geldikçe yararlandım... Tıpkı yine bilgisayarımın belleğinde, son baskısı bulunan *Le Petit Robert* gibi. (Bu iki sözlükten aktarılan bilgiler *Le Robert* ve *P(etit) Robert* kısaltmasıyla verildi.)

Ve nihayet başlandığı 1965'ten yaklaşık yarım yüzyıl sonra, yeni yeni sözcükler eklenmiş olan bu çalışmayı, artık bu konuyla ilgilenen kimselerle de paylaşmaya karar verdim.

Hazırlanması inanılmaz sabır, dikkat ve emek gerektiren bu konuda, şimdiye kadar değil bir eser, bir makale bile kaleme alınmamıştır... Bu yüzden, konusundaki her ilk gibi, bu incelemede de, bunca titiz çalışmaya karşılık, gözden kaçmış bazı

şeyler olabilir... Hem üstelik bu konuyu hakkıyla inceleyebilmek için Fransızca'dan başka eski Yunanca, Latince, İngilizce ve Almanca başta olmak üzere pek çok dili de iyi bilmek gerekir... Oysa heyhat...

Hem üstelik en güvenilmesi gereken Fransızca sözlükler de, bu konuda sizi yanıltabilir... Bir örnek vermekle yetinelim: Genişletilmiş ikinci baskısı 1989'da yayımlanan ve Fransızcanın en güvenilir sözlüğü kabul edilen bizim de çok sık başvurduğumuz, 9 büyük ciltlik *Le Robert (Dictionnaire de la langue française)*'de, "sanat galerisi ya sahibi ya da işletmecisi" anlamına gelen "galeriste" (galerist) sözcüğü yer almamaktadır... Bu yüzden de "galerie" sözcüğünden "-iste" ekiyle Türkçe'de "türetildiği" kolayca düşünülebilir... Çünkü dilimizde "baterist"te olduğu gibi, yalnız Fransızca sözcüklere değil, "Kemal-ist, İnön-ist, keman-ist" gibi Fransızca olmayan sözcüklere de bu eki getirerek sözcükler türettiğimiz olmaktadır... Üstelik bu sözcük dilimize de girmiştir: "Galerist Cengiz Ünlü, 'eskiden vatandaşlar ünlü ressamların tablolarını ucuza satarlardı. Artık ucuza resim devri kapandı' diyor" (Burcu Aldinç / *Sabah*, 6.1.2013)

"Dünyaca ünlü galerist Yunan Acoris Andipa, New York'u bırakıp İstanbul'a geliyor." (Burcu Aldinç / *Sabah*, 2.11.2012)

Oysa 2000 yılından sonraki Le Robert baskılarında "galeriste"in, 1983'te "galerie"den türetilerek Fransızca'da kullanılmaya başlandığı belirtilmektedir. 1989'da, daha yaygınlık kazanmadığından, o baskısında yer verilmemiştir...

Daha böyle başka örnekler de bulunmaktadır... Ve bulunacaktadır da!.. Bu yüzden de hazırlanışı yaklaşık yarım yüzyıla yayılan "Türkçe'de yaratılan 'Fransızca' sözcükler"le ilgili olarak her türlü olumlu eleştiriler, uyarılar için şimdiden teşekkürler...

Sermet Sami UYSAL
Ayaspaşa, 2014

-II-

Bu incelemede uygulanan ilkeler

Bu incelemenin tam adı içeriğinden dolayı "Türkçe'de Yaratılıp Fransızca sanılan sözcükler ve bu konuda sözlüklerimizin perişan durumu" olmalıydı... Eser adı olarak uzunluğundan dolayı, kısaca "Türkçe'de yaratılıp Fransızca sanılan sözcükler" de düşünüldü ve sonunda, daha da kısa olduğundan "Türkçe'de Yaratılan 'Fransızca' Sözcükler"e karar verildi.

"Türkçe'de yaratılan 'Fransızca' sözcükler" elbette bu kadar değil... İçlerinden en önemlileri seçilmeye çalışıldı...

Sözcüklerin kökeni:

Türkçe'de yaratılan her Fransızca sözcüğün ayraç içinde yazımı verildikten sonra, köşeli ayraç açılıp "Fransızca"daki doğru biçimi de belirtildi. (Türkçe'de "yaratılan" [ayrıca da dilimizde "anlamları" değiştirilen] kimi Fransızca sözcüklerin o dildeki "gerçek" karşılıkları için de ailenin çok sevilen zarif damadı, aziz Romain Cadoux'nun katkılarına başvuruldu ve onun önerileri "R. Cadoux" kısaltmasıyla belirtildi.)

Ve gerekli görülen yerlerde, sözcüğün kökeniyle ilgili ayrıntılı açıklama yapıldı. Ardından da bu tür her sözcük için tanınmış yazarlarımızdan / gazetecilerimizden "kullanım örnekleri" seçildi. Ayrıca, bu konuda "sohbet"lerden ve televizyon programlarından yararlanıldı. Böylece dilimizde yaratılmış olan o "sözde Fransızca" sözcüğün "kullanım yaygınlığı" belirtilmeye çalışıldı.

Daha sonra da "sözlüklerimizde bu sözcük" bölümünde, sözlüklerimizde, o sözcükle ilgili doğru kökenbilgisi verilmişse aynen belirtildi. "*Bonkör*" sözcüğünde olduğu gibi:

Meydan Larousse: bonkör (fr. *bon*, iyi ve *cœur*, kalb'den *bon coeur* (s. 486)

Büyük Larousse: bonkör (fr. *bon*, iyi ve *cœur*, kalb'den (s. 1793)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "bonkör, *bon* 'iyi' ve *cœur* 'kalp'ten, *Türkçe'de türetilmiştir.*" (s. 398)

Fakat Türk Dil Kurumu, sözlüğünde "bonkör" sözcüğünü, yanlış olarak Fransızca kökenliymiş gibi vermiş!.. Onu da olduğu gibi aktardık:

TDK Türkçe Sözlük (2011): "bonkör *Fr. bon cœur*" (s. 377)

("Bonkör" Fransızca bir sözcük değil ki böyle verilsin!.. Ayrıca da "bonkör" maddesinin altına: "bonkörce / bonkörleşebilme / bonkörleşebilmek / bonkörleşme / bonkörleşmek / bonkörlük" art arda sıralanmış... özellikle de "bonkörleşebilme / bonkörleşebilmek" sözlükçülük açısından tam bir "şişirme"!..)

Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlük'lerinde, kimi zaman da daha önceki baskıda doğru olarak verilen sözcük kökeniyle ilgili bilgi, daha sonraki baskılarda yanlış olarak belirtilmiş. Bir örnek: Bilindiği gibi "*sosyetik*" sözcüğü, Fransızca "société"den örneksenerek Türkçe'de yaratılmış bir sözcüktür... *Büyük Larousse*: "sosyetik (fr. *société*'den benzetme yoluyla" (s. 10681) diyerek doğru bir açıklama yapmış.

TDK Türkçe Sözlük (1998): "sosyetik Fr. *société*'den analoji ile" (s. 1329) diyerek *Larousse*'la aynı kökenbilgisini vermiş... Fakat 2005 baskısında: "sosyetik Fr. *sociétique*'den" (s. 1797) diyerek Fransızca'da olmayan bir sözcüğü Fransızca gibi göstermiş: Bu yanlışlık yetmiyormuş gibi, ayrıca "asortik"i de "sosyetik"e "anlamdaş" olarak vermiş!

2011 baskısında ise aynı yanlışlığı yinelemiş! (s. 2145)

(Bu arada *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* ise "sosyetik" için "sosyetik Fr. *sociétique* (Türkçe'de kullanılmıştır) (s. 2831) diyerek kendine göre bir köken tanımı yapmış.)

Büyük emeklerle hazırlansalar da –ve üstelik Fransızca'dan çevrilseler de– *Meydan Larousse* ve *Büyük Larousse*'un, Fransızca ihmal ve yanlışlarını, yeri geldikçe göstermeye çalıştık: *Meydan Larousse*, "*Ametal* maddesinde, hiç kökenbilgisi vermeden hemen tanıma geçmiş. Kökenbilgisi verilmeyen sözcükler, sözlükçülükte, yazıldığı dilden sayılır. O yüzden de bu sözcük, Türkçe gibi algılanır. Oysa bu sözcük "a" ve "métal" sözcükleri birleştirilerek, dilimizde Fransızca sanılarak kullanılan bir sözcüktür... Bu anlamda Fransızlar, "nonmétal"i kullanırlar.

Büyük Larousse'a gelince: "*Alobros*" için Fransızca demiş ve yazımını da "à labrosse" olarak vermiş!.. (c. 1, s. 310). Oysa Fransızca'da "à la brosse" diye bir saç biçimi yoktur; bu anlamda Fransızlar ya "*la brosse*" ya da "*cheveux en brosse*"u kullanırlar. Ayrıca: "Otokontrol *Fr. autocontrôle*" demiş!.. *Büyük Larousse*'çular kusura bakmasınlar ama, Fransızca'da böyle bir sözcük de bulunmamaktadır! Bunları da belirttik.

Bellibaşlı sözlüklerimizde, konumuzla ilgili kökenbilgisi yanlışları:

Dünyanın en çok sabır + dikkat + bilgi birikimi isteyen uğraşlarından biri de sözcüklerin kökenlerini doğru olarak saptayabilmektir. Bu konuda en küçük bir dikkatsizlik, en ufak bir ihmal, bu işle uğraşanları hemen yanlışlığa sürükleyebilir. Ne yazık ki bellibaşlı sözlüklerimiz bile, bunun pek çok hazin örnekleriyle dolu-

dur. Hatta bu konuda, Fransızca'dan çevrilen "ansiklopedik sözlükler"le Türk Dil Kurumu'nun 11. baskısı 2011'de yapılan *Türkçe Sözlük*'ü başı çekmektedir!

"Türkçe'de yaratıp Fransızca sandığımız sözcükler"le ilgili sözlüklerimizdeki köken yanlışlarından, çok ilgi çekenlerinden bir kısmı aşağıdadır:

Jaketatay (*jaquette à taille*): Bilindiği gibi "jaketatay" sözcüğü Fransızca'da yoktur; Türkler tarafından Fransızca sözcüklerle "yaratılmış"tır. Şimdi de sözlüklerimizde bu sözcüğe bakalım:

Meydan Larousse "Jaketatay (fr. *jaquette à taille*'dan)" (c. 6, s. 649)

Büyük Larousse: "Jaketatay (fr. *jaquette à taille*'dan) (s. 645) / *Büyük Larousse*'taki sözcüğün kökeni de tanımı da olduğu gibi *Meydan Larousse*'tan –elbette ki "sakat olarak"– aktarılmış:

En güvenilmesi gereken, üstelik Fransızca'dan çevrilen bu iki "ansiklopedik sözlük", bu sözcüğe Fransızca deyince, onlara güvenen sözlükçüler, herhangi bir Fransızca sözlüğe bakma zahmetine katlanmadan, sözlüklerine bu sözcüğü "Fransızca" olarak geçirmişler! Nitekim Mustafa Nihat Özön de *Türkçe-Yabancı Kelimeler Sözlüğü*'nü hazırlarken: "Jaketatay (fr. *jaquette à taille*)" demiştir. (s. 96)

Dahası, A. Vahit Moran'ın, ayrıca H. C. Hony ve Fahir İz'in hazırladıkları Türkçe-İngilizce sözcüklerde de "Jaketatay", Fransızca kaynaklı "jaquette à taille" olarak gösterilmiştir!.. (s. 574, 1945 / s. 173, 1957)

Şimdi de gelelim Türk Dili Kurumu'nun "Türkçe Sözlük"lerine:

1955'teki *Türkçe Sözlük*'ün 2. baskısında: "Jaketatay Fr." denmiş (s. 406) 10. baskısı 2005'te yapılan *Türkçe Sözlük*'te "Jaketatay Fr. *jaquette à taille*" (s. 1013).

2011'de yapılan 11. baskısında, belki biri akıl edip de, Fransızca'da böyle bir sözcük olmadığını belirtmiştir diye ona baktığımızda, yine: "jaketatay Fr. *jaquette à taille*" (s. 1243) denilerek, bu baskıda da yanlışlık düzeltilmemiş!

Dil Derneği'nin 2005'te basılan *Türkçe Sözlük*'ünde "Jaketatay Fr." (s. 994);

Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te "Jaketatay Fr. *jaquette à taille*" (s. 1487)...

Ve Ali Püsküllüoğlu'nun kapağında "Türkiye Türkçesinin en büyük sözlüğü" yazan *Türkçe Sözlük*'ünde "Jaketatay Fr." (2004, s. 952)!

Görüldüğü gibi *Meydan Larousse*'la başlayan yanlışlık, çok güçlü bir "mikrop" gibi daha sonraki sözlüklerin hepsine de "sirayet" etmiştir.

Subra (sous-bras ?) / [Fr. *dessous de bras*]: Sözlüklerimizde, "yanlış, yanlışı doğurur" sözünü doğrulayan örneklerden biri de "subra" sözcüğüdür: "Kaynak" eser konumundaki *Meydan Larousse*'ta, genellikle hanımların, giysilerinin terden ıslanıp lekelenmemesi için, koltuk altlarına yerleştirdikleri parça için Fransızca'da "*dessous de bras*" [d(e) sud(e)bra)] kullanılır. Fakat nasıl olduysa *Meydan Larousse*, "subra" maddesinde, bu sözcüğün Fransızcası için "*sous bras*" demiş. (c. 11, s. 590)

Meydan Larousse'un, özellikle de Fransızca yanlışı yapmayacağına inanan başta *Büyük Larousse* olmak üzere, bellibaşlı bütün sözlüklerimiz, "subra"nın kökenini açıklarken "Fr. *sous bras*" demiş!

Otopark (auto+parc ?): Bilindiği gibi (ve 9 büyük ciltlik *Le Robert* sözlüğünün tanıklığı ile) Fransızca'da "otopark" "auto-parc" sözcüğü yoktur. Fransızlar bu söz-

cük yerine ya İngilizce'den ödünçledikleri "*parking*"i ya da "*parc de stationnement*"ı kullanırlar. Fakat yine *Meydan Larousse* bu sözcüğü Fransızca'ymış gibi göstermiş: "Otopark (Fr. *auto-parc*" / c. 9, s. 702)

Büyük Larousse, herhalde Fransızca sözlüklerde böyle bir sözcüğün olmadığını gördüğünden olacak, hiç köken bilgisi vermeden hemen "tanım"a geçerek "auto"yu da "parc"ı da Türkçe sözcüklermiş gibi algılatacak sakat bir yol izlemiş. (c. 17, s. 8973)

Fakat daha sonra, sözlüklerimizde "otopark"ın kökeni için çeşitli "kaynak"lar gösterilmiş:

Türk Dil Kurumu *Türkçe Sözlük* (2005): "Otopark Fr. *auto parc* (s. 1620) demesine karşılık, altı yıl sonraki aynı kurumun *Türkçe Sözlük*'ü, bu sefer de "otopark"ı Almanca'dan getirmiş: "Otopark Alm. *autopark*" (s. 1823)

"Otopark"ın, kökeni bakımından kısmeti çok açık: Dil Derneği *Türkçe Sözlük*'ü (2005) "Otopark"ı, "Yun."(anca) ve "İng."(ilizce)'den (s. 1466); Püsküllüoğlu da *Türkçe Sözlük*'ünde (2004), bu sözcüğü İngilizce'den getirmiş. (s. 1334)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "Otopark (Fr. *auto-parc*" demiş!.. (s. 406)

Ve böylece de "otopark"ın kökeni, sözlüklerimiz sayesinde tam bir "aşure"ye dönmüş!..

Podösüet (peau de Suède, İsveç derisi ?): Bu anlamda Fransızlar *suède* (süed)'i kullanırlar. Sözlüklerimizde bu sözcüğün kökenine gelince:

Meydan Larousse: "Podösüet (Fr. *peau de Suède*, İsveç derisi'nden" (c. 10, s. 201)

Büyük Larousse: Podösüet (Fr. *peau de suède* → süet, demiş. "Süet" göndermesi ise şöyle: "Süet öz. a. Suède, İsveç" (c. 18, s. 1090)

TDK Türkçe Sözlük (2005): "Podösüet (Fr. *peau de Suède*, İsveç derisi" (1616. s.). 2011 baskısında aynı yanlışlık yinelenmiş!.. (s. 1934)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "Podösüet, İsveç derisi" (s. 2518)

SADİST (sadiste ?): Fransızca'da "sadiste" diye bir sözcük yoktur. Bu anlamda Fransızlar "sadique" (sadik)'i kullanırlar. Sözlüklerimize gelince: *Meydan Larousse*: "Sadist (Sade'ın adından *sadiste)*" (c. 10, s. 815)

Büyük Larousse: "Sadik (Fr. sadique) → SADİST. "(c. 19, s. 10041)... Böylece 'doğru'yu, 'yanlış'a göndermiş!..

"Sadist"te de "İng. (=İngilizce sözcük) demiş... İngilizce'de bu sözcük "seıdıst" olarak seslendirilir (*Colins - Robert*, French Dictionnary, s. 31)

TDK Türkçe Sözlük (2005): Önce "Sadik Fr. *sadique*" demiş. Daha sonra da: "Sadist İng. sadist" demiş (s. 1675), Tıpkı *Büyük Larousse* gibi!..

2011 baskısında ise hem "Sadik"i hem de "Sadist"i madde-başına almış ve her ikisini de Fransızca'dan getirmiş: "Sadik (Fr. *sadique*); Sadist Fr. *sadiste*" (s. 2001) Böylece de, altı yıl içinde "sadist" sözcüğü Türk Dil Kurumu sayesinde milliyet değiştirip İngilizlikten Fransızlığa geçmiş!..

Misalli Büyük Türkçe Sözlük ise: "sadik" maddesini es geçip "sadist"i (Fr. *sadiste* diye madde başına taşımış. (s. 2625)

BONFİLE (*bon* + *filet*'den Türkçe'de yaratılmıştır.) [Bizim iki Fransızca sözcüğü bileştirerek türettiğimiz "bonfile"ye, Fransızlar yalnızca "filet" (file) derler...]

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: "Bonfile Fr. *bon filet*" (c. 1, s. 485)

Büyük Larousse: "Bonfile (Fr. *bon filet*'den) (c. 1, s. 1792)

TDK Türkçe Sözlük (2005): "Bonfile Fr. *bon filet* (s. 297)... 2011 baskısında aynı yanlışlık yinelenmiş. (s. 377)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "Bonfile Fr. *bon* 'iyi' ve *filet* 'pişmiş et'ten (s. 398). Ya "bonfile"nin "pişmemiş et"ten haline ne denir?!.. (Bu konuda ayrıntılı bilgi "Sözlükçe"de, "bonfile" maddesinde verilmiştir.)

Böyle daha pek çok ilgi çekici "yanlış" örnek bulunmaktadır. Onlar da "Sözlükçe" bölümünde ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Ayrıca çeşitli bilim dallarıyla ilgili Latince kaynaklı sözcüklerin, terimlerin hemen hepsi, Fransızca yoluyla dilimize girmiştir. Fakat sözlüklerimiz, bu tür sözcükleri, kimi zaman Latince, kimi zaman İngilizce, Fransızca ve Almanca'dan getirerek tam bir tutarsızlık içine düşmektedirler.

Bizse bu incelememizde, Fransızcanın en büyük, en güvenilir sözlüklerinden 9 büyük ciltlik *Le Robert*'in uyguladığı çok tutarlı yöntemi benimsediğimizden, o sözcüğün Türkçeye girdiği dili "temel" aldık. Daha sonra da o sözcüğün gerek görüldüğünde "kaynağı"na inerek Latince mi ya da Yunanca mı olduğunu belirttik... Böylece de, özellikle de dilimize yeni yeni girmekte olan birçok terime, artık günümüze kullanılmayan bir dil olan "Latince'den" demek yanlışlığını ya da yanılgısını önlemiş olduk... Ancak dilimize Fransızca, İngilizce (yoksa Almanca) yoluyla mı geçmiş olduklarını kesin olarak saptayamadığımız kimi "eski" sözcüklerin kaynaklarını Latince olarak gösterdik: "AU (Lat. *aurum*) kim. Altın'ın simgesi" örneğinde olduğu gibi.

Ön-ek niteliğindeki öğeler için de aynı yöntem uygulandı:

"ANTROPO- (Fr. *anthropo* – < Yun. *anthrôpos*, insan)...

Sözcüklerin biçimsel yapısı da kimi zaman bu işle uğraşanları yanıltabilir. "armanyum" sözcüğü "biçim" bakımından ya Latince ya da Yunanca gibi gelebilir. Onun için de araştırma alışkanlığı olmayan "heveskâr sözlükçü"leri kolayca tuzağa düşürebilir! Bu yüzden de Onur Dinçoğlu, *Türkçe'de Yabancı Terimler Sözlüğü*, birçok kökenbilgisi yanlışının yanı sıra, bu sözcüğün de kaynağında yanılıp "Yunanca" demiş! (s. 137)

Oysa bu sözcük, 1840'ta, bu çalgıyı geliştiren Debain tarafından Fransızca "harmonie"den türetilmiştir. (Dileyen *Le Robert*'in "harmonie" maddesine bakabilir.)

Sesletim konusuna gelince:

Fransızca sözcüklerde, en başta bulunan "h"ler, seslendirilmez; zaten bunlara ya "H muet" (aş müe –sessiz he–) ya da "H aspiré" (aş aspire –soluklu okunan he–) adı

verilir: "İnsan" anlamına gelen sözcük Fransızca'da "homme" olarak yazılır, fakat "om" olarak okunur... Bunun gibi "hôtel" biçiminde yazılan sözcük de "otel" olarak seslendirilir... "Hydrologie", idroloji; "hydrogène" de idrojen olarak...

Türkçe'de ise başında "H" bulunan bütün Fransızca kaynaklı sözcüklerde bu harf seslendirilmektedir. Fakat bu durum, yeni bir sözcük türetmeden uzak olduğu ve boş yere listemize yüzlerce sözcük gireceği için dikkate alınmadı... (Dilimizde, "hôtel' (otel) ve "hors-d'œuvre" (or-dövr) örneklerinde olduğu gibi, pek az istisnası vardır.)

Ayrıca, Fransızca'da "-isme" ile biten bütün sözcükler, "-ism" olarak seslendirilir. Fakat bu tür sözcükler Türkçeye geçerken, sonda yine bir ses değişikliği ile "-izm" olarak seslendirilirler: "Contre-terrorisme" (kontr-terorism), Türkçe ["o" da "ö"ye dönüşerek] "kontr-terörizm" olduğu gibi. Yine, sayıları binleri bulan bu tür sözcüklere de madde-başlarında yer verilmedi.

Fransızca sözcüklerde sondaki/son hecedeki "n" ler de seslendirilmez; ancak daha önceki ünlünün üzerine yatay bir çizgi konularak, o ünlünün "burun 'ne'si" olarak seslendirileceği vurgulanır: "Nation" (nasyõ/ulus) örneğinde olduğu gibi... Türkçe'de bu tür bir seslendirilme olmadığından, o seslendiriş biçimi de dikkate alınmadı.

Ayrıca, Fransızca'dan Türkçe'ye geçerken bir sesinde değişiklik olan sözcüğe de yer verilmedi; yeter ki anlamda büyük değişikliğe yol açmasın: Fransızca'da "pot-pourri" olarak yazılan sözcük "po-puri" olarak okunur; fakat Türkçe'deki yaygın kullanımı "pot-puri" biçimindedir... Yine Fransızca "lesbien", "lesbyẽ" olarak seslendirilen sözcüğün Türkçe'deki yaygın kullanımı "lezbiyen" biçimindedir.

Uyarı

Latince kökenli Fransızca sözcüklerin ilk hecesinde "a" varsa, ikinci hecedeki "geniş ünlü" yine "a" olur; "o" olamaz.: "Pantalon" örneğinde olduğu gibi. Üstelik "Türkçe kökenli sözcüklerde "o" sesi, ancak ilk hecede bulunur" kuralını da "pantalon"u, "pantolon" biçimine sokarak yıkmış bulunuyoruz!..

Örnek cümlelere gelince:

Türkçe'de türettiğimiz fakat Fransızca sandığımız her sözcük için "kanıt" niteliğindeki "örnek cümleler' çok geniş bir yelpazeden seçilmeye çalışıldı: 1965-1969 arası, Sorbonne'daki doktora çalışmamız sırasında hazırlamış olduğumuz 10.000'in üstündeki "örnek cümle" fişlerine, yurda döndükten sonra da Genel Yayın Yönetmenliği'ni yaptığımız, çağdaş sözlükçülük anlayışına göre ilk kez hazırlanan ve en büyük Türkçe sözlük olan *Büyük Arkadaş Türkçe Sözlük* süresince, 26 yıl boyunca (1980-2006), "tarama-fişleme" yöntemiyle yine binlerce "örnek cümle" fişi eklendi... Ve daha sonra günümüze kadar da fişleme sürdürüldü... Böylece de,

yaklaşık elli yıla yayılan bu süre içinde, elimizde zengin bir kaynak oluştu... Fakat yine de fişler sırasına konulduğunda, kimi maddelerde fiş yığılması olduğu gibi, kimi maddelerde de gönlümüzün istediği zenginlikte fiş birikimi olmadığı hayretle görüldü. İleriki baskılarda bu örnek cümlelerin daha da zenginleşeceğini umuyoruz... Hemen şunu da vurgulayalım ki, örnek cümlelerde yazarların yazım biçimleri korundu.

Bu incelemede kullanılan kısaltmalar

a.	ad	İsp.	İspanyolca
Alm.	Almanca	İt.	İtalyanca
anat.	anatomi	Jeol.	Jeoloji
anlş.	anlamdaş	kaba kul.	kaba kullanım
Ar.	Arapça	kim.	kimya
arg.	argo sözcük	kitb.	kitabevi
ask.	askerlik	Lat.	latince
az kul.	az kullanılır	Le Robert	Grand Robert
bağ.	bağlaç	mat.	matematik
bel.	belirteç	mec.	mecaz
biy.	biyoloji	mim.	mimarlık
bkz.	bakınız	müz.	müzik
coğ.	coğrafya	P. Robert	Petit Robert
çev.	çeviren	Rus.	Rusça
den.	denizcilik	Rum.	Rumca
ecz.	eczacılık	s.	sıfat
ed.	edebiyat	sin.	sinema
Erm.	Ermenice	sp.	Spor
esk.	eskimiş	TDK	Türk Dil Kurumu
Fars.	Farsça	tkz. d.	teklifsiz dil
fiz.	fizik	tıp.	tıp / hekimlik
fizy.	fizyoloji	tic.	ticaret
Fr.	Fransızca	tiy.	tiyatro
geom.	geometri	Tr.	Türkçe
halk d.	halk dili	TV.	televizyon
hek.	hekimlik	ünl.	ünlem
huk.	hukuk	vb.	ve benzerleri
İbr.	İbranice	yen.	yeni (sözcük)
İng.	İngilizce	Yun.	Yunanca

-III-

Türkçe'de Yarattığımız Sözde Fransızca Sözcüklerin Yapısal Bakımdan Sınıflandırılması

1) İki Fransızca sözcüğü birleştirerek yarattığımız sözcükler:

Fr.	Tr.	Fransızca'daki karşılığı
as + soliste:	*assolist*	[*étoile / vedette* // İng. *star, superstar*]

auto (oto –otomobil–) + *parc* (park): otopark [*parc de stationnement* ve İng. *parking*]
bon (iyi) + *service* (hizmet): bonservis (Fransızca'da bu anlamda *référence* (referans) / *attestation* (atestasyon -tanıklık-) / [*certificat* (sertifika –belge, iyi çalıştı belgesi–] kullanılır.)
chef (şef) + *garçon* (garson): şefgarson [Fr. *chef de rang, maître d'hôtel*]
parc (park) + *mètre* (metre): parkmetre [Fr. *compteur de parking*[1]]

2) Fransızca sözcüğe, Fransızca ön-ek getirerek yarattığımız sözcükler:

à la-ekiyle:

Fransızlar'ın "à la" ile başlayan birçok sözcüğü dilimizde de kullanılmaktadır:
à la brosse (alabros)
à la carte (alakart);

1 İki yabancı kökenli sözcüğü birleştirerek yalnız Fransızca'da kullanılan sözcük yaratma işini Fransızlar da yapmaktadırlar... Fakat Fransızca'da böyle sözcük sayısı son derece azdır... Bunlardan biri de "snow-boot" sözcüğüdür. Fransızlar da İngilizce'den "snow" (kar) ve "boot" (ayakkabı) sözcüklerini alıp "snow-boot" ("snobut" okunur) sözcüğünü yaratarak 1888'den bu yana "karlı ve yağmurlu havada ayakkabı dışına giyilen, lastikten yapılmış 'kar potini'" anlamında kullanmaya başlamışlardır. (*Le Robert*, c. 8, s. 804)
Ayrıca, Almanlar'ın uydurduğu "Fransızca" sözcükler de vardır. Bunlardan biri de "blamaj" (blamage) sözcüğüdür. Fransızca'da "blâmer", kınamak/ "blâme", kınama / "blâmable", kınanabilir sözcükleri vardır ama, bu sözcüklerden esinlenerek "mahcupluk" anlamında "blamage" okunuşuyla bu sözcük Almanca da türetilmiştir.

à la coque (alakok);
à la garçon (alagarson);
à la minute (alaminüt);
à la mode (alamod)
à l'americaine (alameriken): "Salonun bir köşesinde alameriken bir bar vardı." (Abdülhak Şinasi Hisar)
à l'anglaise (alanglez): "Maşallah Ahmet Beyefendi alangle(z) gittiniz; haberimiz olmadı." (Burhan Felek)

Bunlardan özellikle de *à la garçon* (erkek saçı biçiminde) örneksenerek dilimizde *à la brosse* (alabros) yaratılmıştır. Bu anlam için Fransızlar, *la brosse* (la bros -fırça-) ya da *cheveux en brosse* (şövö an bros -fırça biçiminde saç-)'ı kullanırlar.

anti- ekiyle:

Fransızca'da bulunan ve "anti-" ile başlayan sözcüklerin hemen hepsi Türkçe'de de kullanılmaktadır... Fakat Fransızca'da "anti-" ile başlamayan sözcükleri bile, biz "anti-"li yapmışız!.. "Antikatot ("anticathode") örneğinde olduğu gibi... Bu sözcüğün Fransızca'sı *anode*'dur!..

Dilimizdeki "anti-moral" sözcüğünün de Fransızca'sı *amoral*'dir!.. Antisimetrik ("antisymétrique") sözcüğünün de Fransızca'sı *asymétrique*'dir.

Dilimizde böylesine benimsenen "anti-" eki, Türkçe'deki coğrafya adlarının başına bile getirilmiştir: Anti-Toroslar!.. Sanki "Karşı-Toroslar" denirse daha az anlaşılacakmış gibi!..

Daha sonra da pek çok Türkçe sözcüğün başına bu "anti" ekini getirmişiz: "Anti-uçaksavar"a kadar!.. Bu sözcüğün de Fransızca'sı *anti-aérien*'dir... Herhalde Fransızca'sındaki "anti-"yi Türkçeleştirmeye kıyamadığımızdan, dilimizde böyle bir "antikalık" yapılmış bulunuyor!..

Ayrıca dilimizde, Fransızca'da "anti-"yle başlayan kimi sözcüklerde değişiklikler yapmışız:

Fransızca *antidépressif* yerine "antidepresan";
anti-cancéreux yerine "anti-kanser" gibi: "Bu maden için antikanser derler" (Burhan Felek, *Cumhuriyet*, 27.10.1966)

auto- (oto-) ekiyle:

Eski Yunanca'da "kendi / kendi kendine" anlamına gelen" "autos"tan "auto-" (oto) biçimiyle Fransızca'ya geçen bu ön-ek'e, yine Fransızca *didactique* (didaktik) sözcüğü eklenerek Türkçe'de "kendi kendini yetiştirmiş / özöğrenimli" anlamında "otodidaktik" sözcüğünü yaratmışız... Bu yanlışlığın da kaynağında *autodidacte* (otodidakt) sözcüğünün Fransızca'da hem "sıfat" hem de "ad" olması yatmaktadır.

Ayrıca, yine "auto-" ekine *contrôle* sözcüğünü ekleyerek "kendi kendini denetleme / özdenetim" anlamında "otokontrol" sözcüğünü yaratmışız... Fransızlar,

tam bu anlamda değilse de "yakın anlamlı" olarak *autoanalyse* (otoanaliz)'i kullanırlar... Aziz Romain Cadoux'ya göre ise İsviçre Fransızcası'nda *autocontrôle* sözcüğü bulunmaktadır. Fakat böyle konularda da başvurduğumuz 9 büyük ciltlik *Le Robert* sözlüğünde, *autocar*'ın, 1896'dan bu yana Belçika Fransızcası'nda kullanıldığını belirtilmesine karşılık, *autocontrôle* sözcüğüne yer verilmemiş. (c. 1, s. 718)

Fransızlar, bu anlamda daha çok İngilizce'den devşirdikleri *self-contrôle* sözcüğünü kullanırlar.

Bio- (biyo-) ekiyle:

Eski Yunanca'daki "hayat / yaşam" anlamına gelen "bios"tan Fransızca'ya geçen; bir bilim dalı ve biyolojiyle ilgili didaktik nitelikli sözcüklerin yapımında kullanılan "bio-" ön-eki, Türkçe'de de çok benimsendiğinden, yalnız Fransızca'daki "bio-" ("biyo-") ile başlayan sözcüklerin hemen hepsinin dilimize geçmesine yol açtığı gibi, Türkçe sözcüklerin, hatta dilimizde kullanılan Arapça kökenli sözcüklerin de başına getirilerek "melez terimler" yaratılmasını da sağlamıştır:

Biyobozunur: Fr. *bio-* + Tr. bozunur;
Biyoişlem: Fr. *bio-* + Tr. işlem;
Biyocoğrafya: Fr. *bio-* + Ar. coğrafya;
Biyogıda: Fr. *bio-* + Ar. gıda;
Biyokimya: Fr. *bio-* + Ar. kimya vb.

3) Fransızca sözcüğe, yine Fransızca son-ekler getirerek yarattığımız sözcükler:

"-esse" (-es) ekiyle:

Kimi Fransızca sözcüklere, örnekseme yoluyla bu ekin getirildiği olmaktadır... Bunun en yaygın örneği "barones" sözcüğüdür... Bu sözcük, *Comte – comtesse / prince – princesse* sözcüklerinden örnekseme yoluyla Türkçe'de yaratılmıştır... Fransızcası ise: *baron – baronne*'dur... Gerçi İngilizce'de ve Almanca'da "barones" sözcüğü bulunmaktadır... Fakat sesletimleri çok farklıdır... Onun için de bu sözcüğün örnekseme yoluyla Türkçe'de yaratıldığını düşünmekteyiz. Ayrıca da bütün soyluluk sanlarını Fransızca'dan aldığımız düşünülünce bu savımız daha da güç kazanmaktadır.

"-ette" (-et) ekiyle:

Fille – Fillette (kız-küçük kız) örneğinde olduğu gibi; sonuna getirildiği sözcüğe "küçük / daha küçük" anlamı katan bu ek, Türkçe'de, "Fransızca" sözcük üretirken de işe yaramıştır: Fransızlar, "kanal"ın (*canale*), küçüğüne "petit canale" derler... Fakat biz, Fransızca'nın bu ekinden yararlanarak "kanalet" ("canalette") demişiz!..

"-ière" (-iyer) son-ekiyle:

Türkçe'de, Fransızca'daki "ders" anlamına gelen *cours* (kur)'un sonundaki "s" de seslendirilip "kurs" biçimine sokulduktan ve anlamı da "ders"ten "kurs"a dönüştürüldükten sonra, bu sözcüğün sonuna "-ière" (iyer) eki getirerek, "kursa katılan kimse" anlamında bir sözcük türetmişiz!.. Bu sözcüğün yaratılmasında da *bourse – boursière* sözcükleri, "örnekseme" yoluyla etkili olmuştur.

Oysa Fransızca'daki "yarış / at yarışı" anlamına gelen *course*'dan üretilen *coursier* (kursye) "iri ve güzel erkek yarış atı" demektir. Bu sözcüğün dişil biçimi olan *coursière* (kursyer) ise Fransızca'da pek kullanılmaz; çünkü "yarış atı"nın "dişi"si olmaz!.. Ama biz Türkçe'de çocuklarımızı, yarattığımız bu sözcük yüzünden, "dişi yarış atı" gibi, kurs kurs koşturup duruyoruz!..

Bitmedi!.. Benimseyip "gülünç anlamlı" sözcükler türettiğimiz bu ekle yine böyle bir sözcük daha türetmişiz: "pudriyer!.."

Fransızca'da *poudre* (pudr -pudra-)'dan türetilen ve "pudra kutusu" anlamına gelen sözcük *poudrier* (pudriye)'dir... Fakat biz bu sözcüğü yeterince "âhenkli" bulmadığımızdan, sonuna yine bu eki getirerek "poudrière" (pudriyer) yapmışız!.. Sözcüğe bir harf eklenmesinden ne çıkar demeyin?.. "Barut" çıkar, barut!.. Çünkü Fransızca'da *poudrière* (pudriyer) "barut deposu" demektir!..

"-ique" (-ik) ekiyle:

Fransızca'da hem sıfat hem de ad olarak kullanılan kimi sözcüklere, dilimizde "-ique" (-ik) eki getirerek "çifte kavrulmuş" sıfatlar da türetmişiz: *Amphibie* sözcüğü Fransızca'da hem sıfat hem adken biz bu sözcüğü yalnız ad sanıp "ique" eki getirerek yeniden sıfatlaştırmışız: "amphibique" (amfibik).

Ayrıca, Fransızca biçimini beğenmediğimiz kimi sözcükleri de "-ique"(-ik) ekiyle türetmişiz:

Türkçesi	*Fransızcası*
mikrobik	*microbien*
sadistik	*sadique*
sosyetik	*société, mondain, snob*
solistik	*soliste* vb.

Yeri gelmişken şunu da belirtmek gerekir ki, Fransızca'da "-ique" (-ik)'le biten kimi sözcükler de Türkçe'ye, özellikle de "halk dili"ne geçerken biçim değiştirirler:

fantastique (fantastik) yerine fantazik (fantasique ?)
mélodramatique (melodramatik) yerine melodramik (mélodramique ?)
fantomatique (fantomatik) yerine fantomik (fantomique ?) gibi.

"-isme" (-izm) ekiyle:

"-isme" (-izm) ile biten hemen hemen bütün Fransızca sözcükler Türkçe'de de kullanılmaktadır... Bunlardan başka, Fransızca sözcüklerin sonuna fazladan bir "izm" ekleyerek Türkçe'de yarattığımız sözcükler de bulunmaktadır:

Homoseksüalizm (homosexualisme), Fr. *homosexualité* yerine

Kimi zaman da Fransızca'da "(-isme"le biten sözcüklere, Türkçe'de yeniden bu eki katmadayız:

Fr.	Tr.	
Hermaphrodisme	Hérmaphroditisme	(i. hermafroditizm)
Parnassisme	Parnassisisme	(i. Parnasisizm)

Önemli eklenti: Daha önce de belirtildiği gibi,

Fransızca'da "-isme" son-eki, "ism" olarak seslendirilir. Fakat Türkçe'de hep "-izm" olarak seslendirdiğimizden, biz de bu kurala uyduk.

Ayrıca, Fransızca'da hece sonundaki "n"ler, daha önceki ünlü burundan söylenerek belirtilir. (Buna "burun 'ne'si" de denir. Ve bu ses, o ünlü üzerine konulan yatay işaretle gösterilir: *Pandant* [pãndã].

"-iste" (-ist) ekiyle:

Türkçe'de, Fransızca'nın "-iste" eki çok "benimsendiğinden" Fransızlar'ın *sadique*'ini bile biz bu ekle türetmişiz: "Sadist" Hatta Fransızlar'ın *batteur*'ünü bile biz, yarattığımız "-iste"li biçimiyle kullanmaktayız: "baterist!.."

Dahası, dilimizde çok benimsediğimiz bu eki, kimi Fransızca sözcüklerin sonuna fazladan bir "garnitür" gibi de eklemekteyiz: Avan-gardist (avan-gard yerine)..."

"Şoven" (*chauvin*) yerine "şovenist" (*chauviniste*); *païen* yerine "paganist" (*paganiste*); psikiyatr (*psychiatre*) yerine "psikiyatrist" (*psychiatriste*); "manükür" (*manicure*) yerine "manikürist" "Otel Inter-Continental manikürist ve erkek berberi aramaktadır." (*Hürriyet*, 14.3.1976) ve Fransızca söylenişiyle dilimize İngilizce'den geçtiği de ileri sürülen *athéiste* (ateist) sözcüğü de aslında; Fransızca'daki *athé* (ate)'ye, yine çok benimsediğimiz "-iste" (-ist) eki getirilerek Türkçe'de türetilmiştir: Ate-ist, "athé-iste" Çünkü İngilizce'de *athé-iste*'in seslendirilişi çok farklıdır.

Çok sevip benimsediğimiz bu eki, başta Kemal-ist olmak üzere, Türkçe'deki sözcüklere de bol bol katmaktayız: Sağ-ist, sol-ist, keman-ist ve erkek-ist örneklerinde olduğu gibi:

"Eşitlik için erkekleri suçlayıp duruyoruz. Kadınları haksız buluyorum ve ben feminist değil erkekistim." (Leyla Alaton / *Melodi*, 28.XI.1991)

-logist (-logiste) ve -log (logue) "son-ek"leriyle:

Fransızca'da kimi meslek adları "-logiste", kimisi de "-logue" ile biter. Fakat Fransızca'da *hématologue/hématologiste*; *gynécologue/gynécologiste*; *météorologue/météorologiste* örneklerinde olduğu gibi her iki ekle biten meslek adları da bulunmaktadır... Bu karışıklık, Türkler'in de kafasını karıştırdığından, Fransızca'da "-logue"la biten kimi meslek adları, Türkçe'de "-logiste"le bitirilmektedir.

Fransızca'da:	*Türkçe'de*
etnologue	etnolojist
technologue / technocrate	teknolojist

Buna karşılık, Fransızca'da "-logiste"le bitip de Türkçe'de "-logue"lu olarak kullanılan meslek adları da bulunmaktadır:

Fransızca'da:	*Türkçe'de*
anesthésiologiste	anesteziyolog
bactériologiste	bakteriyolog (Alm. *Bakteriologe*)
biologiste	biyolog (Alm. *Biologe*)
criminologiste	kriminolog (Alm. *Kriminalist*)
microbiologiste	mikrobiyolog (Alm. *Mikrobiologe*)
pathologiste	patalog (Alm. *Pathologe*)

Yine ayrıca Fransızlar'ın *théologien*'ini de "teolog" (*théologue*) olarak kullanmaktayız... Bu sözcüğün de Almanca'sı *theologe*'dir... Onun için de "bakteriyolog"dan "teolog"a kadar "-logue"la biten sözcüklerin Almanca'dan dilimize geçmiş olmasını düşünenler de olabilir... Fakat biz, Türkçe'de bu iki son-ek'in karıştırıldığını sanmaktayız.

"-teur" (-tör) son-ekiyle:

Fransızca sözcüklere, fazladan "-teur" eki getirdiğimiz de olmaktadır:

Tıpkı Fransızca'sı *garant* olan sözcüğü "garantör" (*garanteur*) olarak biçimlendirişimiz gibi. Ayrıca başka yabancı dildeki sözcüklerin sonuna bile bu eki getirerek kullandığımız olmaktadır: İtalyanca *fabbrica*'nın sonuna eklenen bu ekle dilimizde "fabrikatör" sözcüğü oluşturulmuştur. Fransızlar bu anlamda *industriel* ve *fabricant* sözcüklerini kullanırlar. Fransızca'da *fabricateur* ise "yalancı", "sahtekâr" anlamına gelir!

Ayrıca İngilizce'nin chut sözcüğüne de bir zamanlar bu eki getirerek "şutör"ü türetmiştik! (Bu sözcüğün Fransızca'sı *buteur*'dür.)

Yine ayrıca Fransızca *anasthésiste* yerine kimi zaman kullandığımız narkozitör (*narcositeur*) de yine "-teur" ekini seven Türkler'ce yaratılmıştır. Fakat *compasteur*'de olduğu gibi, "-teur" ekini kaldırıp Türkçe'de kompas (*compasse*) biçiminde kullandığımız bir sözcük de vardır!..

4) Fransızca fiil köklerine, yine Fransızca "-isé" (-ize) eki getirerek Türkçe'de yarattığımız fakat Fransızca sandığımız sıfat-fiiler:

Bu tür sözcükler, dilimizde "etmek" ve "olmak" yardımcı fiilleriyle birlikte kullanılır. Agrandize "agrandisé" etmek, Fransızca *agrandir* (agrandir) yerine; karikatürize ("caricaturisé") etmek, Fransızca *caricaturer* (karikatüre) yerine; formülize ("formulisé") etmek, Fransızca *formuler* (formüle) yerine; romantize ("romantisé") etmek, Fransızca *romancer* (romanse) yerine ve ayrıca da Türkçe'de yarattığımız "radyofonize" ("radiophonisé") sözcüğü ile de radyofonize ("radiophonisé") etmek vb.

5) Örnekseme yoluyla Türkçe'de yaratılan sözde Fransızca sözcükler:

Fransızca'daki sözcüklerden örnekseme yoluyla Türkçe'de yaratılan sözde Fransızca sözcüklere, sayıca çok oluşlarından dolayı birkaç örnek vermekle yetinelim:

Türkçe'de de kullanılan Fransızca "abat-jour" (abajur)'dan, örnekseme yoluyla yalnız Türkçe'de kullanılan "panjur" sözcüğü yaratılmıştır...

Bu anlamda Fransızlar "persienne"i kullanırlar!..

Ses andırışımı sonucunda dilimizde türetilen daha böyle birçok sözcük bulunmaktadır... Fransızca'dan "raportör" (*rapporteur*)'ü almışız; fakat "röportajcı" anlamına, bir zamanlar kullanılan "röportör"ü de Türkçe' de yaratmışız!..

Ayrıca "düzenlemek / eşgütmek" anlamındaki Fransızca "coordonner" fiilinin sıfat-fiil biçimi olan ve "düzenleşik / eşgüdülmüş" anlamındaki "coordonné" yerine, Fransızca'daki "düzenleme / eşgüdüm" anlamındaki "coordination" sözcüğünün seslendirişindeki etki yüzünden dilimizde "koordine" gibi bir sözcük yaratmışız!..

Ayrıca "actuel" (aktüel), "intellectuel" (entelektüel) ve hatta "spirituel" (spiritüel) sözcüklerinin sonundaki "-tuel" ekinin etkisiyle Türkçe'de "espri" sözcüğünün sonuna bu ek getirilerek "espritüel" (espri tuel) sözcüğü yaratılmıştır. Bu sözcüğün Fransızca'sı ise "spirituel" (spiritüel)'dir.

Ve "électroscope"la ses benzerliğinin etkisiyle hekimlik dilimizde kullanılan "radyoskop"u (radioscope ?) yaratmışız... Üstelik ünlü Fransız doktoru Maurice Scavizzi'ye göre "radioscope" (radyoskop) terimi bu cihazın işlevini çok iyi belirttiği gibi, Fransızca kurallara göre de çok uygun olarak türetilmiştir. Fakat ne yazık ki Fransızca'da değil de Türkçe'de kullanılmaktadır!.. Bu aygıtın Fransızca'sı ise "appareil de radioscopie" (aparey dö radyoskopi)'dir.

Görüldüğü gibi dilimizde Fransızca sanarak kullandığımız pek çok sözcük bulunmaktadır...

Ayrıca da Fransızca'daki sesletimini tamamen değiştirdiğimiz, günlük dilde yaygın kullanımı olan sözcükler de bulunmaktadır... Bunlardan "otomobilcilik"le ilgili olan birkaç sözcüğü sayalım:

Fransızların "chambre à air" –şanbr-a-er okunur ve "hava odacığı" anlamına gelir– sözcüğü iki "ad" dan oluşan bir bileşik sözcüktür... Fakat Türkçe'de ses değişimine de uğrayarak "şambriyel" biçimine girmiştir!..

Yine Fransızca'daki otomobilcilikle ilgili "changement" – şanjman okunur ve "değişime /değişim" anlamlarına gelir-; "şanzıman / şanzuman" biçimleriyle dilimize girmiştir.

Türkçe'de kullandığımız "bijon" sözcüğünün Fransızcası ise "sazan balığı" anlamına da gelen "goujon" -"gujon" okunur-'dur!..

Ve yine ne gariptir ki otomobilcilik terimi olan, dilimize İngilizce'den giren "ekzoz /ekzos"un da Türkçe'de altı biçimde sesletimi olmasına karşılık hiçbiri İngilizce'deki "exhaust"; -"igzost" okunur- sesletimine uymamaktadır!..

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Türkçe'de yaratılan sözde Fransızca sözcükler:

1) İki Fransızca sözcüğü birleştirerek;

2) Fransızca sözcüklere, yine Fransızca ön-ekler getirerek;

3) Fransızca sözcüklere, yine Fransızca son-ekler getirerek;

4) Fransızca fiil köklerine, yine Fransızca "isé" (-ize) eki getirerek onları sıfat-fiil biçimine soktuktan sonra, "etmek" ve "olmak" yardımcı fiilleriyle;

5) Ve örnekseme yoluyla yalnız Türkçe'de kullanılan, fakat Fransızca olduğu sanılan birçok sözcük yaratmışız... (Keşke bu çabayı, onca sözcüğün Türkçe'lerini bulmakta göstermiş olsaydık, dilimiz bugün çok daha zenginleşmiş olur; bu kadar "uydurma türetmeler"le de dolmazdı!..)

Ve bütün bu tür sözcüklerden başka, dilimizde: "Son parçası kaldırılarak kullanılan Fransızca sözcükler", "Türkçe'de, sıfatı yanlış kullanılan Fransızca bileşik sözcükler", "Türkçe'ye yer değiştirerek giren Fransızca bileşik sözcükler", "Türkçe'de ilgeçleri kaldırılan Fransızca bileşik sözcükler", " Türkçe'de eksik sözcükle kullanılan Fransızca tamlamalar", "Gereksiz "-li" son-eki getirerek kullandığımız Fransızca sözcükler" de bulunmaktadır... Dahası, "Fransızca'nın etkisiyle Türk dilinde yaratılan sözcükler" de vardır...

Bütün bunları ve "Fransızca söylenişiyle dilimizde kullanılan İngilizce kaynaklı sözcükleri "Ve ayrıca" başlığı altında topladık.

Ve ayrıca

Son parçası kaldırılan Fransızca sözckler:

A) Fransızca'dan Türkçe'ye geçtikten sonra, daha çok "ölçü" birimlerinde, sondaki "-ètre" bölümü kaldırılarak da kullanılan sözcükler:
Santim (centime), santimetre (Fr. *centimètre*) yerine;
Milim (milime), milimetre (Fr. *milimètre*) yerine.

B) Daha önce de belirtildiği gibi,
Kimi zaman da Fransızca sözcüğün sonundaki "-teur" eki kaldırılarak kullanılır Türkçe'de:
Kompastör (Fr. *compasteur*) yerine "kompas" (*compasse*) gibi.

Türkçe'de, sıfatı yanlış kullanılan Fransızca bileşik sözcükler:

Fransızca'da "sıfat"ı da çoğullandırılan bileşik sözcüklerin, Türkçe'ye geçtiklerinde sıfatları tekil olarak kalır:

Fransızca'daki "petits carreaux" (küçük kareler) yerine Türkçe'de "pöti kare" (petit carré / küçük kare);

Fransızca'daki "anti-cancéreux" (kanserli-ler-e-karşı) yerine Türkçe'deki "anti-kanser" (kansere karşı) gibi.

Türkçe'ye yer değiştirerek giren Fransızca bileşik sözcükler:

baz morfin, Fransızca'sı *morphine-base*;
foto roman, Fransızca'sı *roman-photo / reportage en image*;
foto spor, Fransızca'sı *sport-photo*;
polisiye film, Fransızca'sı: *film policier*;
tenor saks, Fransızca'sı *saxe-ténor* gibi.
Ve ayrıca da sıfatında değişiklik olan:
foto-röportaj, Fransızca'sı *reportage photographique.*

Türkçe'de "de" "à" "au", gibi ilgeçleri kaldırılan Fransızca bileşik sözcükler:

kare as, Fransızca'sı: *carré d'as*;
karo mozaik, Fransızca'sı: *carreaux de mosaïque*;
kart vizit, Fransızca'sı: *carte de visite*;
krem karamel, Fransızca'sı: *crème de caramel*

Türkçe'de Eksik Sözcükle Kullanılan Fransızca Tamlamalar

"Mayo"nun Başına Gelenler:

Zaman içinde, anlam değişikliklerine uğrayan en ilgi çekici sözcüklerden biri de *MAYO* (Fr. maillot)'dur:

a) "Mayo" sözcüğü Fransızca'ya taa XVI. yüzyılın sonunda "birbirine geçmiş ilmik biçiminde" anlamına gelen "mailloel / maillol" sözcüğünden geçmiş olup "kundak / kundak bezi" anlamına kullanılmaya başlanmıştır... Daha sonraları, XVII. yüzyıl sonuna doğru, Mme de Sévigné ve arkadaşlarınca, "mecaz-ı mürsel" yoluyla "kundaklı bebeği / kundaktaki bebeği" belirtmek için de "maillot" sözcüğü kullanılır olmuştur.

b) XIX. yüzyıl başlarında, 1820'de ise "maillot" sözcüğü, "anlam genişlemesi"ne uğrayarak "ten üstüne giyilen, bedeni iyice saran, genellikle örgü, esnek giysi" anlamını kazanmıştır.

Bu anlamdan dolayı da dile:

"dansör / dansöz mayosu" (*maillot de danseur /danseuse*);

"akrobat mayosu" (*maillot d'acrobate*)

gibi tamlamalar girmiştir.

c) Daha sonraları ise "mayo" sözcüğü Fransızca'da, bizdeki anlamına taban tabana zıt bir anlam kazanıp "bedenin *üst bölümüne* giyilen, vücudu iyice saran giysi" olmuştur;

Bunun da "kollu / kolsuz" olanına "maillot à manches / sans manches" demişlerdir... Züppelerse, -tıpkı bizdekiler gibi- İngilizcesini yeğleyip "thee-shirt"ü kullanmışlardır!..

ç) 1900'de ise, sözcüğün anlamında biraz daha genişleme olmuş ve 'erkek iç çamaşırının "fanilası"nı' belirtmek için "maillot de corps" tamlaması oluşturulmuştur.

"Fanila" anlamı, daha sonra yine "alan genişlemesi"ne uğrayarak sporcuların "üst giysisi" anlamını da kazanmıştır. Bu yüzden de: bisiklet yarışçılarının, futbolcuların "forma"larını belirtmek için de kullanılır olmuştur: "maillot de footballeur" ve "maillot de cycliste" gibi.

Dahası, sporda birinci gelen yarışmacılar da "mayo"sunun rengiyle anılmaya başlanmıştır. Sözgelimi "maillot jaune" (sarı mayo), Tour de France bisiklet yarışmasında, birinci gelen yarışmacıyı belirtmektedir.

d) Ve ancak yine 1900'de, insanlar denizin yararlarını anlamaya başlayınca "mayo" sözcüğünün anlamı "yukarı"dan "aşağı"ya doğru kayıp "maillot de bains" (banyo / yıkanma mayosu) tamlamasıyla bizdeki "mayo" anlamını kazanmıştır!

Yine Fransızca'dan dilimize geçen "kart dö vizit" (carte de visite), önceleri bu biçimiyle dilimize girip sonradan (de visite)ini atıp yalnızca "kart" (carte)'laşmasına karşılık "maillot de bains" ise doğrudan doğruya yalnızca "mayo" (maillot) biçimiyle dilimize girmiş; sonra da "bikini", "monokini" ve dahi kimi zaman "yokini" "biçim" lerini kazanmıştır!..

Dahası, Fransızca'da da kullanıla kullanıla "banyo / yıkanma" (bains) bölümü düşüp artık bizdeki gibi "mayo" (maillot) denmeye başlanmıştır!..

Ayrıca Fransızlar'ın "soutien-gorge" (sutyen-gorj)'u da Türkçe'ye geçerken, ikinci sözcüğünü atıp "sutyen / sütyen" biçimine girmiştir... Halk dilinde Türkçeleşip "süt yiyen" dendiği gibi, Mahmutpaşa esnafı da bu nesneyi satarken: "Haydi, ikizlere başlık!.." diye bağırmaktadır...

Daha böyle dilimizde bir hayli sözcük bulunmaktadır...

Gereksiz "–Lİ" son-eki getirerek kullandığımız Fransızca sözcükler:

BUKLELİ

Fransızca'da "boucle" (bukl), 'ad' olup "saç lülesi / lüle" anlamına gelir... Fakat dilimizde bu "biçim"i kullanılmamaktadır... Bunun yerine, sıfat biçimi olan

"bouclé" (bukle) –ki Fransızca'da "bukleli" anlamındadır–, Türkçe'de 'ad' olarak "saçlülesi / lüle" anlamında kullanılmaktadır:

"Aralardan kaçan yumuşak bukleler ensesine düşerdi." (Selim İleri / *Dostlukların Son Günü*, s. 23)

"Sandım ki şurama bir bukle düşüverecek." (Salah Birsel / *Gösteri*, s. 43, s. 4)

Hatta dilimizde, bol "lüleli" saç (ve de sakal) için "bukle bukle" eşlemesi de yer etmiştir:

"Sakalı kapkara, kocaman bukle bukle bir adam." (Refik Halid Karay / *Yezidin Kızı*, 1939, s. 8)

"Şerif Yüzbaşıoğlu orkestrasının şarkıcısı Şenay, bukle bukle saçları ile 1918'in modasını Türkiye'de ilk defa sahneye getirince her kafadan bir ses çıktı." (Cengiz Tünay / *Hürriyet*, 17.5.1970).

İşte sıfat biçimi olan "bouclé" (bukle) Fransızca'da "bukle-li" anlamına olmasına karşılık, Türkçe'de "ad" olarak "saç lülesi, lüle" anlamına kullanıldığından; sözcüğün sonuna gereksiz yere bir sıfat yapma eki olan "-li" getirerek "bukle-li" gibi hem "anlam" (bukl-e-li = bukle-li-li) hem de "yapı" bakımından (bukl-e- (li)) yanlış bir sözcük türetmişiz!.. Tıpkı "möbl-e-li" de olduğu gibi!..

"Yıl 1932. Belçika'nın Spa şehir sakinleri, en büyük meydanı doldurmuşlar, çevreye hâkim bir otelin balkonuna çıkmış, kendilerini selâmlıyan bâdem gözlü, iri bukleli, kumral saçlı, yanakları heyecandan pembe pembe olmuş genç bir kızı çılgınca alkışlıyorlardı. Bu genç kız, Dünya Güzellik Kraliçesi seçilen Türk güzeli Keriman Halis'ti." (Cengiz Yarbağ / Keriman Halis 35 yıl sonra yine Güzel"; *Hayat*, Sayı 6, 1967)

Bir örnek de Kerime Nadir'den verelim: "Uçuk saman sarısı bukleli saçları, iri lacivert gözleriyle kendine özgü bir çekiciliği vardı." (*Seven Ne Yapmaz?*, s. 33)

Ve bir örnek de Nedim Gürsel'den: "Altından geçersem eli kınalı, sarı bukleli bir kız olurum, diye düşündü." (*Uzun Sürmüş Bir Yaz*, s. 60)

BOMBELİ

Yine fazladan bir "-Lİ" eki getirerek "çifte kavrulmuş sıfat" yaptığımız Fransızca sözcüklerden biri de "bombe"dir... "Bomber" (bombe) –şişirmek- fiilinin sıfat biçimi olan "bombé", Fransızca'da "şişkin, kabarık, bombeli" anlamlarında kullanılmaktadır. Fakat Türkçe'de ise "bombe" ad gibi algılanıp "şişkinlik, kabarıklık" anlamlarında kullanılmaktadır... O yüzden de dilimizde bu sözcüğün sıfatı, "bombe"ye yanlış olarak bir "-li" eki daha getirilerek "bombe-li" biçiminde türetilmiştir.

"Yüzü ramazan pidesi gibi bombeli çıkıyor." (Örsan Öymen / *Milliyet*, 24.9.1983)

MÖBLELİ

Fransızca'da "meuble" (möbl), mobilya demektir. (Bu İtalyanca kökenli "mobilya" adının sıfatı da "mobilyalı / mobilyasız"dır.) Fakat bununla yetinmeyen "dilseverlerimiz", Fransızca "meuble" sözcüğünün sıfatı olan ve mobilyalı / möbleli

anlamına gelen "meublé"yi ad sanıp yeniden bir sıfat yapma eki olan "-Lİ"yi bu sözcüğe ekleyerek, "mobilya-lı-lı / möble-li-li" gibi garip bir anlam kazanan "möble-li" sıfatını türetmeyi başarmışlardır!..

"Güngör'ün Çankaya'da açtığı bir möble dükkanı vardı." (Sevgi Soysal / *Yenişehirde Bir Öğle Vakti*, s 82)

Türk dilinde Fransızca'nın Etkisiyle Yaratılan Sözcük, Terim, Kalıpsöz ve Deyimler

Dilimizde kullanılmakta olan 6.000 kadar Fransızca sözcükten (ve Türkçe'de yarattığımız yüzlerce Fransızca sözcükten) başka; bir de dilimizde, Fransızca'nın etkisiyle yaratılan sözcük, terim, kalıpsöz ve deyimler de bulunmaktadır. Bunlar da şu bölümlerde toplanabilir:

1) Sesletim benzetmesi yolu ile yapılan sözcükler, terimler:

Türkçe	Fransızca
Belleten	*Bulletin*
Evrensel	*Universel*
Komutan	*Commandant*
Koramiral	*Contre-amiral*
Korgeneral	*Corps d'armée, général de corps d'armée*
Okul	*Ecole*
Onur	*Honneur*
Terim	*Terme* vb.

2) Daha önce Türkçe'de karşılığı olmadığından Fransızca'dan Türkçe'ye aynen çevrilerek kullanılan çeşitli terim, kalıpsöz ve deyimler:

Türkçe	Fransızca
Beynelmilel münasebetler, uluslararası ilişkiler	*relations internationales*
A'dan Z'ye kadar	*de A à Z*
İnsan hakları	*les droits de l'homme*
Ak altın	*or blanc*
İngilizvâri sıvışmak	*filet à l'anglaise*
Kurbağa adamlar	*hommes grenouille*
Kâğıt keseceği	*coupe papier*
Ümit Burnu	*cap de bonne-espérance*
Mensur şiir	*poème en prose*
Mukayeseli edebiyat	*littérature comparée*

Hayat sahası	*espace vitale*
Efkâr-ı umûmiye	*opinion publique*
Kartopu (çiçeği)	*boule de neige vb.*

A) Ayrıca çeşitli spor dallarında da birçok terim Fransızca'dan çevrilmiştir... Örnekleri güreşten vermekle yetinelim:

Tüy siklet	*poids plume*
Horoz siklet	*poids coq*
Sinek siklet	*poids mouche*
Hafif siklet	*poids légér*
Orta siklet	*poids moyen*
Ağır siklet	*poids lourd* vb.

B) Kimi zaman da bir Fransızca sözcüğü korunarak Türkçe'ye çevrilen terim ve deyimler de vardır:

a) Türkçe bir fiille kullanılanlar:

Anons yapmak	*faire une annonce*
Konser vermek	*donner un concert*
Bale yapmak	*faire un ballet*
Kooperatif kurmak	*fonder une coopérative*
Biyografi yazmak	*rédiger une biographie*
Dantel örmek	*faire de la dantelle*
Eşantiyon vermek	*donner un échantillon*
Anket yapmak	*faire un enquête*
Film çevirmek	*tourner un film*
Gaf yapmak	*faire une gaffe*
Duş almak	*prendre une douche*
Tiyatro yapmak	*faire du théâtre*

b) Ya birinci ya da ikinci sözcüğü Fransızca olanlar:

Açlık grevi	*grève de la faim*
Nehir roman	*roman fleuve*
Atış poligonu	*polygone de tir*
Dondurulmuş kredi	*crédit gelé, crédit bloqué*
Baraj ateşi	*tir de barrage*
Taba rengi	*couleur tabac* vb.

3)

A) Kimi Fransızca sözcüklere, her iki dilde de bulunan "-al, -el / -sal / -sel gibi ekleri gelişigüzel katarak, yalnız Türkçe'de kullanılan sözcükler de türetilmiştir:

Atom-al (atonal'ın etkisiyle);	*atome*-al
Matematik-sel;	*mathétatique*-sel
Fizik-sel;	*physique*-sel
Seri-y-al	*série*-al

("Serial" sözcüğü, sesletimi başka olsa da İngilizce'de vardır; Fransızca'sı ise "sériel"dir;)

B) Türkçe sözcüklerin sonuna Fransızca "-tion" (syon) eki katılarak türetilen ve daha çok "teklifsiz dil" ve argo"da kullanılan sözcükler:

Aşırma-syon,
Atma-syon,
Uydurma-syon,
Yutturma-syon vb.

Eklenti: Fransızlar'ın "-tion" ekini fazla benimsediğimiz, kimi Fransızca sözcüklerin yapısını bozarak bu eki getirdiğimizden de anlaşılmaktadır: "Karikatürleştirme" anlamında türettiğimiz "caricaturisation" (karikatürizasyon) gibi... Ve ayrıca da Fransızca'daki "raffinage" (rafinaj) yerine türettiğimiz "raffination" (rafinasyon) ile "parcellement" (parselman) için yarattığımız "parcellation" (parselasyon) sözcüğü gibi!..

Türkçe'ye Fransızca Söylenişiyle Geçen İngilizce Sözcükler

A) Fransız Diline Geçen İngilizce Sözcükler:

Yüzyıllar boyu İngilizce'den Fransızca'ya; Fransızca'dan da İngilizce'ye geçen sözcükler olmuştur... İngilizce'den Fransızca'ya geçmiş olan sözcüklerle ilgili –üstelik geçiş yıllarını da belirten– çalışma; Albert Dauzat, Jean Dubois, Henri Mitterand'ın hazırladıkları *Nouveau dictionnaire étymologique et historique* Paris-Larousse, 1964) [Kökenbilimsel ve tarihsel yeni sözlük] adlı eserde ayrıntılı olarak belirtilmektedir... Bu sözlüğe göre, önce Fransızca'da karşılığı olmayan, "*sport, flannel, baseball, football, coctail, coke, boxe, jury, watman, jockey, drogstore, week-end, relax, sandwich, parking, sexy, snob, dandy, bluff vb.* sözcükler girmiş, sonra da "Hükümet duruma el koyuncaya kadar", İngilizce sözcükler Fransızca'ya akınını, özellikle de "dil züppeliği" yüzünden sürdürmüştür... Bu konuya ise Sorbonne profesörlerinden M. Etiemble, *Parlez-vous franglais?* (Fransız-İngilizce'si konuşuyor musunuz?) adlı eseriyle parmak basmış; Milli Eğitim Bakanlığı'nın bu konuda önlem almasına ön ayak olmuştur...

B) *Türkçe'ye Fransızca söylenişiyle geçen İngilizce sözcükler:*

İngilizce (daha doğrusu "Amerikan İngilizcesi"), özellikle de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, diğer dünya ülkelerinin dilleri gibi Türkçe'yi de büyük ölçüde etkisi altına almıştır... Bu yüzden de spordan başlayarak pek çok alanda İngilizce'den geçme sözcükler dilimizde de bol bol kullanılmaktadır... Fakat bu sözcüklerden çoğu Fransızca söylenişiyle dilimize girmiştir. Bunun da iki sebebi bulunmaktadır:

1) Bu tür sözcüklerden çoğunun Fransızca'da da kullanılır oluşu;

2) Türk kulağının, özellikle de Tanzimat'tan bu yana, Batı dilleri içinde en çok Fransızca'ya alışkın oluşu.

Evet, Fransızca Türkçe üzerinde o kadar etkili olmuştur ki, İngiltere'den / Amerika'dan gelen sözcüklerin ellerinde bile, sesletim bakımından, birer Fransız pasaportu bulunmaktadır.

Ayrıca, "sport" sözcüğü başta olmak üzere, bu konuyla ilgili İngilizce sözcüklerin çoğu, Fransızca söylenişleriyle Türkçe'ye girmiştir:

"basket", "boxe", "décathlon, finish," vb.

Hatta Yahya Kemal, Ahmet Hamdi ve Mehmet Kaplan gibi iyi Fransızca bilen "üstad"ların kullandıkları "evokatif", elinde Fransızca pasaportuyla Türkçe'ye geçen İngilizce bir sözcüktür: Fransızca'da "anma, anımsama" ve "çağrıştırma, tedai" gibi anlamları da olan "évocation" (evokasyon) adının sıfat biçimi "évocatif" değil, "anımsatıcı, kafada canlandırıcı" anlamlarına gelen évocataur" (evokatör)'dür. İngilizce'de ise, Latince kökenli "evocative" (anımsatan, andıran) vardır ama sesletimi çok başkadır. Bu sözcüğe, Fransızca sesletim vererek Türkçe'de kullanmaktayız!.. Hatta daha sonraları taaa İsveç'ten gelen, kayakçılıkla ilgili "slalom" terimi bile Türkçe'ye elinde bir Fransız pasaportu ile girebilmiştir!..

Fransızca söylenişiyle Türkçe'ye geçen İngilizce sözcükler, iki öbekte toplanabilir

A) Fransızca'da da kullanılan ve Fransızca söylenişiyle Türkçe'ye geçen İngilizce sözcükler:[2]

Bu tür sözcüklere, daha çok da sporda, özellikle de futbolda rastlanmaktadır:

İngilizce	*Fransızca*	*Türkçe*
attack (à'teek)	*attaque* (atak)	atak
basket (ba:skit)	*basket* (basket)	basket
crampon (kraempan)	*crampon* (krānpõ)	krampon

2 İngilizce'den Fransızca'ya geçen sözcükler, sesçe önemli değişikliklere de uğrarlar... Bu konu, öğrencisi olmak bahtiyarlığına eriştiğimiz Paris Üniversitesi profesörlerinden Pierre Fouché'nin *Traité de prononciation française* (Paris, 1959, s. 140-167) adlı eserinde ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Yeri gelmişken hemen belirtelim ki İngiliz'lerin "penalty" sözcüğünü, dilimizde söyleniş bakımından "Türkçeleştirme" becerisi göstermişiz: "penaltı"!..

B) Doğrudan İngilizce'den alınıp Fransızca söylenişiyle dilimize geçen, fakat Fransızca'da bulunmayan sözcükler:

Dilimizdeki bu tür sözcüklerin sayısı çok fazladır... Onun için de içlerinden seçtiğimiz örneklerle yetineceğiz:

İngilizce	Fransızca	Türkçe
acceptance	*acceptation*	akseptans
coordinate (mat.)	*coordonné*	koordinat
evocative	*évocateur*	evokatif

Aşağıda, Fransızca söylenişiyle dilimize geçen İngilizce sözcüklerden önemli olanlardan bir bölümünü, alfabetik olarak bulacaksınız... Yalnız hemen şunu belirtmek gerekir ki çok eskiden diğer diller gibi, İngilizce'den Fransızca'ya geçen ve söyleniş bakımından büyük değişikliğe uğrayan sözcükler, Fransızca'ymış gibi kabul edildi. Bu konuda verilebilecek en tipik örneklerden biri "exentrique" sözcüğüdür. Latince kökenli "exentricus"tan kaynaklanıp "merkezin dışında" anlamına gelmektedir. *Petit Robert* sözlüğüne göre, 1830'da İngilizce'den Fransızca'ya geçmiş olmalı (s. 649) (*Nouveau dictionnaire étymologique*'e göre de 1842'de.)

Fransız Akademisi'ne göre ise "excentrique" sözcüğü, Fransızca'ya doğrudan Latince'den geçmiştir (Dauzat, s. 286)

Onun için de böyle durumlarda Ziya Gökalp'in "Türkçeleşmiş, Türkçe'dir" ilkesini benimseyip "Fransızlaşmış, Fransızca'dır" dedik.

İşte Türkçe'de, Fransızca yazımı ve söylenişi yaygın olarak kullanılan İngilizce kaynaklı sözcüklerden bir liste:

A		
abérration	aberasyon	(İng. *aberration*)
adrénaline	adrenalin	
allô	alo	(İng. *hallo, hello* (*P. Robert*); *halloo, heloo* (Dauzat)
antilope	antilop	(İng. *antelope*)
average	averaj	
B		
bank-note	banknot	
bar	bar	
basket	basket	

bifteck	biftek	(İng. *beefsteak / beef steks*)
bluff	blöf	
bol	bol	
boxe	boks	
budget	bütçe	
C		
cabine	kabin	
cachemire	kaşmir	(İng. *cashmere*)
"cadillac"	kadillac (oto.)	
caméra	kamera	
camp	kamp	
cellulose	selüloz	
choc	şok	(İng. *to chock*)
clan	klan	
coalition	koalisyon	
cola	kola	(İng. *cola / coke*)
collège	kolej	
comité	komite	
confort	konfor	
cyclone	siklon	
D		
damper	damper	
décathlon	dekatlon	
détective	dedektif	
dévaluation	devalüasyon	
disqualifier	diskalifiye	(İng. *disqualify*)
dominion	dominyon	
F		
film	film	
flanelle	flanel	
folklore	folklor	(İng. *folk-lore*)
"frigidaire"	frijider	(Amerikan buzdolabı markası adı – Eskiden, "buzdolabı" anlamında kullanılmıştır.)
G		
gallon	galon	
gardénia	gardenya	
"gillette"	jilet (patent adı)	

H		
handicap	handikap	
humoristique	hümoristik	(İng. *humoristic*)
İ		
impérialisme	emperyalizm	(İng. *imperialism*)
insuline	ensülin	(ing. *insulin*. Son zamanlarda İngilizce'nin etkisiyle "insülin" de denmeye başlanmıştır.)
j		
jury	jüri	
jute	jüt	
K		
kangourou	kanguru	(İng. *kangaroo*)
crypton	kripton	
L		
ligue	lig	(İng. *league*)
linoléum	linoleum	(İng. *linoleum*)
"linotype"	linotip	(İng. *linotip*, patent adı –matb.–)
M		
magazine	magazin	
manager	menajer	
match	maç	
mile	mil	(İngiliz uzunluk ölçüsü -1609 m-)
motel	motel	
N		
neutron	nötron	
O		
"offset"	ofset (matb.)	
once	ons	
P		
palace	palas	
penicilline	penisilin	
performance	performans	
ping-pong	pin-pon	
popeline	poplin	

Q		
quartette	kuartet	(*quartett*)
quota	kota	
R		
radar	radar	
radian	radyan	
raglan	reglan, raglan	
rail	ray	
récital	resital	(İng. *recital*)
récord	rekor	
redingot	redingot	(İng. *riding coat*)
référence	referans	
réservation	rezervasyon	
revolver	revolver	
ring	ring	
"Robert College"	Rober Kolej	(İstanbul'daki Amerikan Koleji)
roquette	roket	
rosbif	rozbif	(İng. *roast-beef*)
S		
self-service	self-servis	
sentimental	santimantal	
sex-appeal	seksapel	
sexy	seksi	
silicium	silisyum	
slogan	slogan	
snob	snop	
socialisme	sosyalizm	
sport	spor	
stadium	stadyum	
stock	stok	
stop	stop	
studio	stüdyo	
superproduction	süperprodüksiyon	
surprise-partie	sürpriz-parti	(İng. *surprise-party*)
T		
tabou	tabu	(İng. *taboo*)
tank	tank	
télévision	televizyon	
terminus	terminüs	
test	test	

tonnage	tonaj	
tourisme	turizm	
touriste	turist	
tunnel	tünel	
V		
vamp	vamp	
vaseline	vazelin	(1877'de, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Chesebrough tarafından bileşimi bulunmuştur.)
ventilateur	vantilatör	
vitamine	vitamin	
vulcanisation	vülkanizasyon	
W		
wagon	vagon	
water-closet	klozet (yaygın olarak)	
wat	Wat / vat	
wattman	vatman	
wattmètre (metre)'den	vatmetre	(Fransızca'da, İng. "wat" ve Fr. "mètre" 1907 de oluşturulmuştur. (*P. Robert* / s. 1932)

Ancak bir kısmını aktarabildiğimiz bu sözcüklerden de anlaşılacağı üzere dilimizde, Fransızca söylenişiyle kullanılan pek çok İngilizce kaynaklı sözcük bulunmaktadır. Bu da, Tanzimat'tan başlayarak Türk kulağının Batı dilleri içinde en çok Fransızca'ya alışkınlığından / yatkınlığından ileri gelmektedir...

Hatta Türk kulağı öylesine Fransızca sözcüklerin sesletimine koşullanmıştır ki "adaptateur" (adaptatör) sözcüğünde olduğu gibi, üst üste iki hecede "t" sesi bulunan Fransızca sözcük yerine, aynı anlamdaki İngilizce "adaptor" (adaeptor), (*Collins Robert–French Dictionnary*, s. 6) sözcüğünü alıp buna Fransızca bir sesletim kazandırarak "adaptör" biçimiyle Türkçe'de kullanıma sokmuştur! Nitekim Prof. Cemal Mıhçıoğlu: "İngilizce adaptör sözcüğü Fransızca bir söyleme uydurulup adaptör söylenişiyle dilimize girmiştir." demektedir. (*Sözcüklerin Öyküsü*, 1996, s. 2)

Fakat, Amerikan patentli olduğu halde Fransızca söylenişiyle dilimizde yaygın olarak kullanılan en ünlü ad "Rober Kolej"dir. (Robert College) İngilizce'de "Rabırt Kolıç" gibi seslendirilir. Bu köklü kuruluşta okuyanlar bile, konuşmalarında, okullarının adını "Robert Kolej" olarak söylediklerine göre, Fransızca'nın dilimize ne ölçüde nüfuz ettiği, Türkçe'yi hangi boyutlarda etkilediği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır... Bunun da elbet, çok eskilere dayanan çeşitli sebepleri bulunmaktadır.

"Ben Rober(t) Kolej mezunuyum." (Neşe Erberk / '2. Sayfa', Kanaltürk, 2.5.2013)

-IV-

Türk-Fransız ilişkileri

Birkaç büyük cilt tutabilecek olan bu konu şöyle özetlenebilir:

Savaşlar sonucu oluşan dostluk:

Fransa'yla 400 yıla varan ilişkilerimiz bulunmasına ve Batı'ya yönelişimiz hep Fransa yoluyla olmasına karşılık; Türkler'le Fransızlar'ın ilk karşılaşmaları hiç de *dostça* olmamış, hep savaş alanlarında karşı karşıya gelmişlerdir!.. Üstelik ilk kez Türkler, daha Anadolu'ya adımlarını atarken, 1071'de Malazgirt Savaşı'nda karşılaşırlar... Türk ordusunun karşısındaki Bizans ordusunda, "paralı asker" konumundaki Franklar (o zamanki Fransızlar) da bulunmaktadır.

İlki 952-958 ve sekizincisi 1270-1272 yılları arasında gerçekleşen Haçlı Seferleri sırasında da Avrupa'dan kalkıp Anadolu üzerinden Kudüs'e gitmek isteyen Haçlı askerleriyle, 1071'den sonra Anadolu'da kurulmuş olan Türk Beylikleri, özellikle de Selçuklu Beyliği arasında çetin savaşlar olur... O zamanki "Askerî Avrupa Birliği" konumundaki Haçlı ordusunda da yine Franklar bulunmaktadır...

Osmanlılar'ın 1389'daki Kosova zaferinden sonra, katolik dünyası, Türkler'in Balkanlar'da daha da yayılmasını önlemek için, bir Haçlı seferi daha düzenlemeye karar verir... Ve böylece de Türkler'le, Haçlı ordusunda 6.000 askerden oluşan Frank (Fransız) birliği 25 Eylül 1396'da Bulgaristan'da, Tuna kıyısındaki Niğbolu'da, karşılaşırlar... Türk ordusunun başında I. Bayezid, Haçlı ordusunun başında da Bourgogne Dükü Jean de Nevers bulunmaktadır... Türk ordusunun 50-60 bin, haçlılar'ın ise 100 bin askeri bulunmasına karşılık (S. Larousse / 8642. s.), Türk ordusu haçlı ordusunu büyük bir yenilgiye uğratıp, diğer hıristiyan ordusuyla birlikte 6.000 kişilik Fransız birliğini de perişan ettiği gibi, başta Bourgogne Dük'ü olmak üzere birçok haçlı şövalyesi ve soylusu tutsak alınır... Ve bu tutsaklar, büyük fidyeler karşılığında, daha sonra ülkelerine gönderilir. (Yahya Kemal bu savaşı: "Canavarlar

kaçıyormuş gibi gür bir doludan / Haçlı bir ordu bozulmuş kaçıyor Niğbolu'dan" diye anlatacaktır...)

1453'te, gerek İstanbul kuşatması sırasında, gerekse 29 Mayıs'ta Fâtih şehre girerken, Bizans ordusunda yine "paralı asker" olarak Franklar bulunmaktadır... (İstanbul alındıktan sonra ise Türkler, Galatları –Galya kökenli Keltleri–, tıpkı Venedikliler ve Cenevizliler gibi, Galata'da deniz ticaretiyle uğraşırken bulurlar. Zaten "Galata" adı da "Galat"tan gelemektedir...)

Osmanlı İmparatorluğu ile Fransa arasındaki ilk siyasî ve ticarî ilişki, yine bir savaş yüzünden olur... Fakat bu sefer savaş, Fransa Kralı I. François ile V. Karl (Şarlken) arasındadır. 1525'teki Pavis Savaşı'nda, I. François, V. Karl'a esir düşünce, Fransa ana-kraliçesi Düşes Daugden, İstanbul'a bir elçi göndererek Kânunî'den, tutsak oğlunun kurtarılmasını, hatta Macaristan'a bir sefer düzenlenmesini rica eder...

Kânunî'nin, kendi görkemli durumunu dile getiren ve ayrıca I. François'ya kralların başına böyle durumların gelebileceğini, gönlünü hoş tutmasını belirten mektubu, tutsak Fransa kralının moralini yükseltmiş midir bilinmez ama, Osmanlı hükümdarının, 1526'da büyük bir zaferle sonuçlanan Mohaç Seferi, V. Karl'da (Şarlken'de) büyük bir moral çöküntüsüne yol açar... I. François'nın tutsaklığı ise 1526'daki Madrid Anlaşması ile son bulur...

Daha sonraları ise Napoléon'un Doğu seferi, Mısır ve Suriye macerası başlayınca Fransızlar ilk kez Türkler'le savaşa tutuşurlar. Napolyon, 1799'da Cezzar Ahmet Paşa'nın kahramanca savunduğu Akkâ kalesini kuşatırsa da alamaz... Ve 1801'de Fransızlar, Mısır'ı boşaltırlar. Napolyon da ülkesine döner. 1802'de yapılan Türk-Fransız barışıyla da savaş "resmen" sona ermiş olur. "Yine aynı dönemde, Fransa'nın Adriyatik Adaları'nı alması, Adriyatik'in doğu kıyılarını elinde bulunduran Osmanlı İmparatorluğu ile Fransa'yı tarihlerinde ilk ve son kez komşu yapar." (Ateş, 35: 1992)

Napoléon'dan sonra Osmanlı ile Fransa ilişkileri yeniden düzelir...

Fakat Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) sırasında, Osmanlı Devleti ile aralarında Fransa'nın da bulunduğu İtilaf Devletleri arasında, Çanakkale Boğazı ve dolaylarında, 3 Kasım 1914 ile 9 Ocak 1916 tarihleri arasında çetin çarpışmalar olur... 28 gemilik İngiliz, Fransız filosu Çanakkale Boğazı'nı geçip İstanbul'a ulaşmak isterken büyük kayıplar verir... Çanakkale savaşları boyunca vatanını savunan Türkler'in de kayıpları ağırdır: 55 bin şehit, 100 bin yaralı, 10 bin kayıp ve 25 bini hastalıktan ölmek üzere 190 bin kişi... İtilaf Devletleri ise toplam 145 bin kişi kaybeder (*Büyük Larousse*, c. 5, s. 2568, *Milliyet*).

Bu arada Çanakkale savaşları sırasında 15.000 Fransız askeri ölür... Türkler'in verdiği kayıplardan başka, ayrıca 2000 askerimiz esir alınarak Fransa'nın güneyindeki kentlere ve Korsika adasına götürülür... Genellikle de yol ve köprü yapım işlerinde 8-10 saat durup dinlenmeden çalışmaya zorlanırlar... İçlerinde Çalık Hüseyin gibi Fransız kızlarıyla evlenip torunları günümüzde Fransa'da yaşayanlar da vardır... Bir kısmı Mondros Anlaşması gereği 1918'de salıverilir... Fakat geri kalanları

Milli Mücadele sırasında, Fransızlara karşı Antep ve Maraş ayaklanmaları bahane edilerek, ancak 20 Ekim 1921'deki Ankara anlaşmasından sonra getirilip teslim edilir (Bu konuda yeni ele geçen belgeler, ilk kez NTV kanalında, 9.12.2012 tarihinde –saat 22.25'te– yayımlanmıştır).

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nı kaybedince 30 Ekim 1918'de Mondros'ta imzalanan silah bırakılması (mütareke) çok ağır şartlar içerir...

Müttefikler'in İstanbul'u işgali üzerine, Mustafa Kemal'in liderliğinde toplanmış olanlar, Anadolu'yu örgütleyip büyük bir direnişe hazırlanırlar... Ocak 1919'da İngilizler'in, Mondros'a aykırı olarak Antep'i işgali, bardağı taşıran damla olur... Hele üstelik İngilizler'in Antep'i Fransızlar'a devredişi, Fransızlar'ın da Ermeniler'le işbirliği yaparak ve onlara Fransız askerî kıyafetleri giydirerek Türkler'e karşı savaştırması, bütün Antep halkını Fransız kuvvetlerine karşı ayaklandırır ve Şahin Bey komutasında bir destan yazmalarına yol açar... ve Kılıç Ali, Mustafa Kemal'in emriyle 31 Mart 1920'de Antep'e gelerek Kuva-yı Milliye'nin başına geçer. 1 Nisan 1920'de, Fransız işgaline karşı ayaklanan Antep halkı çetin bir savunma savaşı verir ve altı bin Türk şehit olur... Fakat 9 Şubat 1921'de, kıtlık yüzünden şehir teslim olmak zorunda kalır. Türkiye Büyük Millet Meclisi ise, Antep halkının gösterdiği kahramanlıktan dolayı Antep'e Şubat 1921 tarihli yasayla "Gazilik" unvanını verir (*Meydan Larousse*, Milliyet, c. 2, s. 674).

Müttefikler'in bastırmasıyla İstanbul Hükümeti'nin 10 Ağustos 1920'de imzalamak zorunda kaldığı (fakat Ankara Hükümeti'nin hiçbir zaman tanımadığı) Sevr Barış (!) Anlaşması ile başta Fransa olmak üzere, Anadolu parça parça Müttefikler'e verilmeye kalkılır... Sakarya Meydan Savaşı'nın (23 Ağustos-13 Eylül 1921) Türklerce kazanılmasından sonra, Fransa tavır değiştirip Ankara Hükümeti ile 20 Ekim 1921'de, Ankara Anlaşması ile (Hatay hariç), güney sınırlarımızın belirlenmesini onaylar.

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilânından sonra, Türkiye-Fransa ilişkileri yeniden olumlu bir gelişme gösterir.

Fakat Fransa'da yaşayan yarım milyonu aşkın Ermeni'nin oyunu kapabilmek için Fransız devlet adamları ve siyasetçilerinin, özellikle de 2000'den sonra sürdürdükleri politika, iki ülke arasında yeniden soğuk rüzgârların esmesine yol açmıştır... Hele 2013 başında, Paris'te hunharca öldürülen üç Kürt kadını üzerine Fransız basınının takındığı yanlı tavır da gözlerden kaçmamaktadır... *Parisienne* gibi çok az tirajlı bir gazete bile bu konuyu ele alırken (10.1.2013'te) sayfasına koyduğu Türkiye haritasının üçte birini Kürtler'e bahşettiği gibi, bir bölümünü de "Azerî Ermenistanı" diyerek Ermenilere vermiştir!.. Artık ağababalarının yaptıklarını siz anlayın!..

Ve Kapitülasyonlar

Kânunî Sultan Süleyman'la I. François arasındaki yakınlaşma, 1535'te, Sadrazam İbrahim Paşa ile Fransız elçisi Jean de la Fôret arasında imzalanan, ticaret ve siyaset bakımından ilk anlaşma olan "birinci kapitülasyon"la sonuçlanır. Bu anlaşma-

ya göre Fransa'ya ve Fransızlar'a pek çok ayrıcalıklar tanınır... Deniz ticaretindeki denge yüzde beş gibi düşük bir vergi ödemeyle Fransız tüccarların lehine değişir. Başka tüccarlar da bu muafiyetten faydalanmak için Fransız bandrası çekmeleri gerekir. Ve yasal sorunlarda da Fransız konsoloslarının yargı hakları kabul edilir... Böylece de Fransa devlet içinde devlet konumuna gelir.

1535 ile 1740 arasında, beş tane daha kapitülasyon anlaşması imzalanır ve her yenilendiğinde de Fransızlar'a (ayrıca da gayrımüslim azınlıklara) tanınan haklar artırılır. Hele 1673'te imzalanan 6. kapitülasyon anlaşmasıyla İstanbul'da elçileri bulunmayan milletlerin Fransa ile dost olanları, Kudüs'ü ancak Fransız bayrağı altında ziyaret edebilecekleri karara bağlanarak Filistin'de bile Fransa'ya üstünlük tanınır (Sevinç, 57: 2009).

Daha sonraki anlaşmayla da Osmanlı topraklarındaki Katolikler, Fransa'nın himayesi altına sokulur...

I. Mahmud ile Fransız elçisi Marquis de Villeneuve arasında imzalanan yedincisinde Osmanlı Sultanı, yalnız kendisi için değil, daha sonraki selefleri için de imzalar... 400 yıl süren ve koşulları gittikçe ağırlaşan kapitülasyonların kaldırılması Lozan Barışı görüşmelerinde gündeme gelince, Fransa son anlaşmaya dayanarak şiddetle itiraz eder... Hatta bu yüzden görüşmelerin birinci bölümü sona erip Türk heyeti Ankara'ya döner!.. Ancak ikinci görüşmeler sırasında, kapitülasyonların kaldırılması kabul edilerek 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Anlaşması ile, hep tek taraflı işleyen bu sahte "dostluk" anlaşmasına son verilir.

Prof. Toktamış Ateş'in de belirttiği gibi, "Osmanlı padişahları, bu kapitülasyonlarla Fransız İmparatorluğu'na, adlî, malî, idarî, ticarî, dinî ve siyasî konularda imtiyazlar vermişlerdir" (Ateş, 30: 1992).

Ve Fransız Okulları

Bir başka ülkede, kendi kültürünü yaymanın en kestirme yolu, o ülkede kendi dilinin konuşulduğu okul açmaktır... Hele işin içinde bir de "din" propagandası varsa!.. Gerçi Ortaçağ eğitiminin genel özelliği gereği, her Latin kilisesinde bir de okul bulunuyordu... İstanbul fethedildiğinde, Fatih diğer Hıristiyanlar'la birlikte bu çocukları da himayesi altına alır... Fakat kilise yanında okul açma geleneği, 1535'te başlayan ve Hıristiyan azınlığa gittikçe artan haklar tanıyan kapitülasyonlarla yüzyıllar boyu sürer... Nitekim Papa'nın talimatıyla 8 Kasım 1583'te İstanbul'a gelen Cizvit tarikatının papazları Galata'daki Saint-Benoît Kilisesi ve manastırına yerleşip on gün sonra 18 Kasım 1583'te, ilk Fransız okulunu açarlar. Necdet Sevinç'e göre de "yüzyıllar boyunca ve hâlen Katolik misyoner faaliyetlerini yöneten bu okul, Türkçe'yi ancak 1883'ten sonra programına alır" (Sevinç, 43: 2009).

Ayrıca Fransa, ancak 1905'ten sonra Osmanlı topraklarında laik okullar kurar ama yine tarikat okullarına himayeyi de sürdürür (*age*, s. 55).

1839'da, "Filles de la Charité" rahibeleri, İzmir ve İstanbul'a gelirler. Kısa zamanda İzmir'de bir okul, İstanbul'da da bir kız yetimhanesi açarlar... Zaten İzmir'de

1833'te rahip Mussabini "College de la Propaganda de Roma" adında bir kolej açmıştır.

"Filles de la Charité" (Şefkat Rahibeleri) 15 Haziran 1846'da da Taksim'de Fransız Konsolosluğu'nun yakınında Saint-Vincent de Paul adlı okulu açarlar. Sonradan okulun yeri değişip adı da Sainte Pulchérie olur.

Frères (Frerler) ise anaokulundan liselere, meslekî eğitime, yetimhanelere kadar çok geniş bir alanda din propagandası faaliyetini de yürütürler... Bu tarikatın önemli kolejlerinden Kuledibi'ndeki Saint Pierre 1857'de, Kadıköy'deki Saint-Joseph 1870'te, Beyoğlu'ndaki (?) Saint Michel 1886'da ve Saint Joseph Ticaret Enstitüsü 1903'te kurulur (*age*, s. 60).

1856'da İstanbul'a gelen "Notre Dame de Sion" rahibeleri, bu şehirden başka İzmir, Trabzon, Suriye, Filistin ile de özellikle ilgilenirler...

İstanbul'daki Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi ise "Charité" topluluğu rahibeleri tarafından, 1856'da eğitime açılır. Kısa bir süre sonra da "Notre Dame de Sion" topluluğuna bağlı, eğitimciliği meslek edinmiş rahibelerin yönetiminde eğitim yapılmaya başlanır... Orta bölümü de bulunan okulda, öğrenim süresi 2 yıl hazırlık, 3 yıl birinci dönem ve 3 yıl da ikinci dönem olmak üzere 8 yıldır (*B. Larousse* / c. 17, s. 8722).

Ayrıca "Pères Augustines de l'Assomption Rahibeleri" Kumkapı'daki "Assomption Fransız Koleji"ni kurarlar... Papa vekili tarafından Pangaltı'daki "Saint Esprit Fransız Kız Okulu; "Institut des Écoles Chrétiennes" tarafından da Saint-Michel Fransız Erkek Okulu açılır (Sevinç, 78: 2009).

Yalnız İstanbul'da değil, yurdun her yerinde, irili ufaklı daha pek çok rahipler/rahibeler tarafından kilise yanında açılmış Fransız okulları bulunmaktadır.

Osman Ergin'in "Türkiye Maarif Tarihi"ne göre Tanzimat'ın ilan edildiği 1839 yılında, sadece İstanbul'da 40 Fransız Okulu bulunmaktadır.

Fransa'nın desteklediği Katolik papazların Anadolu'daki faaliyetleri de İstanbul'daki kadar "verimli" olmuştur. Nitekim "Osmanlı verilerine göre 1897'de Osmanlı topraklarında Fransızlar'ın 59 ilkokul, 40 rüşdiye, 28 idadî olmak üzere, toplam 127 okulu bulunmaktadır" (*age*, s. 79).

Hatta nüfusu az yerleşim birimleri için ruhsat talebinden bu sayının daha da arttığı anlaşılmaktadır... Nitekim "1903'te Siirt gibi küçük bir Anadolu kasabasında bile 2 Fransız okulu, iki de Fransız yetimhanesi vardır. Aynı belgeden Kayseri'de iki, Edirne'de de birden fazla Fransız okulu açıldığı anlaşılmaktadır.(*age*, s. 79).

1913 sonlarında Balkan Savaşı yüzünden Osmanlı hükümeti malî bakımdan da güç durumda kalınca, Fransızlar bazı yardımlar karşılığında kendi okulları için büyük imtiyazlar koparırlar... 18 Aralık 1913'te Sait Halim Paşa ile Fransız elçisi Maurice Bombard arasında imzalanan antlaşma gereği 504 Fransız okulu resmen tanınmıştır. Bu okulların vilayetlere göre dağılımı ise şöyledir:

Adana (16), Halep (36), Edirne (9), Ankara (12), Bağdat (4), Basra (8), Beyrut (84), Biga (1), Bitlis (5), Bursa (8), Kastamonu (2), İstanbul (76), Suriye (62), Diyarbakır (6), Erzurum (2), Cezayir-i Bahr-i Sefid (7), Kudüs (80), Konya (3), Mamuratülaziz (13), Musul (7), Sivas (20), İzmir (31), Trabzon (5), Van (6), Yemen (1) (*age*, s. 81,82).

Aynı konuda, Mustafa Ergün ise *Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri* (1996, Ankara) adlı eserinde, Birinci Dünya Savaşı öncesinde, Osmanlı topraklarında 530 Fransız okulu bulunduğunu kaydetmektedir (s. 300).

Ayrıca çeşitli tarikatlara bağlı Fransız misyonerlerinin Osmanlı topraklarında hastaneleri, dispanserleri, eczaneleri, sağlık ocakları, yetimhaneleri bulunmaktadır.

Cumhuriyet döneminde kırka yakın Fransız okulu "mevzuat"a uymadığı gerekçesiyle kapatılır... Ayrıca, Türkiye laikliği benimseyince, çeşitli Katolik tarikatlarının yönettiği Fransız okullarının çoğu kendiliğinden kapanır... Giderek öğrenci sayısının azalması da kimi Fransız okullarının kapanmasına yol açar.

Yapılan sayıma göre 1932-1933 yılında Türkiye'de toplam 25 Fransız okulu vardır... 1937-38'e gelindiğinde bu sayı 4'e düşer.

Günümüzde ise yurdumuzdaki belli başlı Fransız okulları şunlardır:

Saint-Benoît Lisesi, Karaköy.
Notre Dame de Sion Lisesi, Pangaltı.
Notre Dame de Sion Lisesi, Kadıköy.
Saint-Joseph Erkek Lisesi, Kadıköy.
Sainte Pulchérie Kız Orta Okulu, Beyoğlu.[3]
Saint-Joseph Orta Okulu, İzmir.
Saint-Joseph Lisesi, İzmir (Sevinç, 405-406: 2009).

Bunlardan başka, Ankara'da özel statü ile 1942'de, özellikle de Fransız ailelerinin çocuklarını eğitmek için bir Fransız Lisesi açılır. 1979'da okulun adı "Lycée de Général de Gaulle" olarak değiştirilir.

Eklenti: Bu Fransız okullarından başka, başta Amerikalılar'ın Robert College'i olmak üzere İngilizler'in, Almanlar'ın, Avusturyalılar'ın ve daha birçok başka ülkenin, aynı amaçla kurulduğu ileri sürülen okulları da bulunmaktadır.

Ve Fransızca

XVIII. yüzyıla gelindiğinde, Fransız kültürü, bütün dünyaya yol gösterici konuma gelmiştir... Fransız dili de yalnız diplomasinin değil, aynı zamanda bilimin, tekniğin, edebiyatın ve felsefenin "ortak dili" olur... Hatta birçok edebiyatçı ve filozof,

3 Necdet Sevinç'in değerli incelemesi "Osmanlı'dan Günümüze Misyoner Faaliyetleri"nde adı her geçtiğinde "Saint pulucheri / Saint Pulcherie" gibi yanlış yazılan Sainte Pulchérie" okulu 15 Haziran 1846'da "Filles de la Charité" (Şefkat Rahibeleri) tarafından kurulur... 1914'te, 554 kız öğrencisi ve 15 rahibeden oluşan öğretmen kadrosu vardır... Savaşın başlamasıyla rahibeler yurtlarına dönünce okul kapanır... 1919'da rahibeler geri dönerler. Herşey harap olmuştur. Az ileride Lazarist rahiplerin Sainte Pluchérie adlı erkek ortaokulları bulunmaktadır. Bu okul 1890'da Cizvit papazları tarafından yapılmıştır. Lazarist rahipleri bu binayı rahibelere vererek eğitimin yeniden başlatılmasını sağlarlar... 2000 yılında okulun lise bölümü de açılır. Bu yüzden de günümüzde, okulun kapısındaki levhada "İstanbul Beyoğlu Sainte Polchérie Fransız Lisesi yazmaktadır. (Yukarıdaki bilgiler, okulun tanıtmalığındaki "Notre Histoire" (Tarihçemiz) bölümünden alınmıştır.) (22 Ekim 2012)

eserlerini Fransızca olarak kaleme alır (Dahası, Rusya sarayında ve soylular arasında "resmî dil" Fransızca olur... tıpkı daha sonra Mısır sarayında olduğu gibi...).

Osmanlı İmparatorluğu'nun Fransa ile kurduğu diplomatik ilişkiler gittikçe güçlenir... Ayrıca III. Ahmed *(1704-1730)* ve III. Selim *(1789-1807)* dönemlerinde, Fransız kültürü ülkemizde daha da yakından tanınmaya başlanır...

I. Mahmud *(1730-1754)* döneminde ise Comte de Bonneval, Osmanlı ordusu hizmetine girip Türk ordusunu Fransız ve Alman ordularının kıskanacağı düzeye çıkarır. (Kont hazretleri daha sonra Müslüman olup İstanbul'da vefat eder.)

Eğitimde "Fransızcalaşma / Fransızlaşma", misyoner "kolej"leriyle başlar ama, 14 Mayıs 1839'da II. Mahmud, hasta yatağından kalkıp Galatasarayı'na gelerek "Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne" adı ile Osmanlı Türkleri'nin tıp tedavisinde Batı'ya yöneldikleri yüksek okulu açar ve açılış konuşmasında derslerin Fransız diliyle okutulacağını bildirdikten ve bizdeki tıp kitaplarının yetersizliğini belirttikten sonra, ileride bu durumun ortadan kaldırılması dileğinde bulunur. Fakat bu dilek ancak 30 yıl sonra gerçekleşir (Uludağ, 2: 1940).

1867'de Abdülaziz, Fransa ziyaretinden sonra, fen derslerinin Fransızca olacağı bir okulun açılmasını irade buyurur. Ve böylece de "*Mekteb-i Sultânî*", günümüzdeki adıyla da Galatasaray Lisesi kapılarını eğitime açmış olur.

1 Eylül 1868'de 147 Türk ve 184 Müslüman olmayan öğrenciyle eğitime başlanır... Bunlardan da 67'si Ermeni, 36'sı Rum, 34'ü Yahudi, 24'ü Bulgar ve 23'ü Latin-Katolik'tir... 15 Haziran 1867 tarihli bir karardan anlaşılıyor ki: 20 Rum, 20 Ermeni, 20 Bulgar, 10 Katolik-Latin ve 5 Yahudi olmak üzere toplam 75 öğrencinin okul ücreti Osmanlı Devleti'nce karşılanmaktadır (Ergin, 484: 1977). Okulun adı önce "Mekteb-i Umumî" iken 11 Mayıs 1868'de, Takvim-i Vekâyi'de yayınlanan bir fermanla Mekteb-i Sultanî olarak değiştirilir. Daha sonra da Galatasaray Lisesi adını alır.

Ayrıca da okullarda Fransızca ikinci dil olarak kabul edilir... Devletin resmî çeviri işlerini, Gayr-i Müslimlerin ellerinden alıp Türkler'in yapabilmesi için, Fransızca ağırlıklı olarak "Tercüme Odası" kurulur... Yine aynı amaçla Dışişleri'nde görevlendirilecek memurlar için Fransızca dersleri verilmeye başlanır.

Özetle 1839'da Tanzimat'ın ilânıyla Osmanlı İmparatorluğu yüzünü artık tamamen Batı'ya, daha çok da Fransa'ya çevirerek devlet ve eğitim düzeninden başlayarak, insan ve azınlık haklarına kadar Türk toplumunda Fransa'dakine benzer bir değişim olur... Bu değişimde sefâretnâmelerin payını da unutmamak gerekir. Paris'e gönderilen (1720-21) ilk Osmanlı elçisi Yirmisekiz Mehmet Çelebi (ö. 1732, Lefkoşa), anılarını topladığı "sefâretnâme"sinde "kompliment" (*compliment*) "kanal" (*canal*), "kur" (*cour*), "lando" (*landau*) vb. gibi birçok da Fransızca sözcük kullanır...

Mehmet Çelebi'nin anlattıkları III. Ahmed'i (1704-1730) çok etkilediğinden, sonradan Lâle Devri denilen bu dönemde, Versailles'a benzer Sadâbad adı verilen bir saray yaptırmaya karar verir. Yıl 1718... Ve iki kıyı, Fransız elçiliği tercümanı M. Lenoir aracılığı ile planları Paris'ten getirilen beyaz, zarif konaklarla, evlerle donanır... Bu sırada İstanbul'daki Fransızlar'la varlıklı Türkler arasında sıkı bir dostluk bulunmaktadır. II. Mustafa ve III. Selim dönemlerinde de reformlar yapılırken iki ülke arasındaki dostluk da daha kuvvetlenir. Hatta III. Selim dönemin-

de Fransız etkisi daha da artıp gerek giyim kuşamda ve gerekse ev eşyasında bu etki açıkça görülür...

II. Mahmud döneminde ise özellikle de askerlik, kültür ve devlet yöntemiyle ilgili reformlara önem verilir. Orduyu Batılılaştırma çabaları da sürer... Nitekim I. Mahmud, III. Mustafa ve I. Abdülhamid, Batı'ya özenerek askerî yenilikler yapmak isterler... III. Selim ise Fransa'dan başka İngiltere ve İsveç'ten de askerî uzmanlar getirtir. Bunlar, İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde Osmanlı ordusunu yetiştirmeye çalışırlar.

Abdülmecid döneminde (1839-1861), bu çabalar sürüp gider...

Nihayet Fransız uzmanların eğitimi sonucunda, yüzyıllar boyu "Allah!.. Allah!.."la hücuma kalkan kahraman Mehmetcikler, bu sefer de Fransızca komutla yürümeye / koşmaya başlarlar: Marş, marş; (Fr. *marche, marche*! –yürü / ilerle / koş–)

Dahası da, "marş" komutuyla yürüyüşe geçen askerlerimizin diline bu "marş"lar (ve bozulmuş biçimi olan "arş"lar), "askerî marş" olarak da sokulur:

"Arş ileri, marş ileri / Dönmez geri Türk'ün askeri"

Tanzimat ve Sonrası

Encyclopédie de l'Islam'ın 689. sayfasında: "III. Selim ile II. Mahmud'un başlattıkları işin devamıdır" denilen Tanzimat Fermanı; 3 Kasım 1839'da Gülhane'de, civardaki köşke gelen Abdülmecid'in huzurunda Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa tarafından okunur. Fransızların 'İnsan Hakları Beyannamesi" temel alınarak hazırlanan, İngiliz Büyükelçisi'nin genişletilmiş Gayr-i Müslim haklarını âdeta dayatması sonucu, bu fermanla, Osmanlı İmparatorluğu artık yüzünü daha yoğun şekilde Fransa yoluyla Batı'ya çevirmiş olur.

Onun için de bütün kurumlar, yaşam biçimi, kılık kıyafet ve yeni yeni düşünceler Fransa / Fransızca yoluyla ülkemize yoğunluklu olarak girmeye başlar... Nitekim 1860'tan 1895'e kadar süren Tanzimat Edebiyatı'nın birinci döneminde yetişen Şinasi ve Namık Kemal hürriyet, milliyet, vatan sevgisi ve insan hakları gibi konuları işlerler. İkinci dönemindekilerden Sâmipaşazade Sezai ve Abdülhak Hâmid, Fransız Edebiyatı kadar Fransız dilinin de etkisinde kalırlar. Hatta Abdülhak Hâmid: "Lakta, kaskatta ânınla randevular var idi" gibi dizeler kaleme alır. Daha sonraki Servet-i Fünun Edebiyatı (1896-1901) artık tamamen Fransız edebiyatının ve dilinin etkisi altındadır. Hatta bu edebiyatın en büyük şâiri Tevfik Fikret, bir şiirine "La Dans serpantin" adını koyar... 1907'deki Fecr-i Ati Edebiyatı'nda durum farklı değildir... Ancak 1911'de, Selânik'te, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin ve Ali Cânip öncülüğünde kurulan "Genç Kalemler"le "kendine /özüne dönüş"le birlikte dilde de sadeleşme akımı başlar ve bu akım Cumhuriyet'le de sürer.

Tanzimat'tan başlayıp Cumhuriyet'e kadar süren dönem içinde Fransızca'dan çevrilen, Fransız yaşam biçimini yansıtan romanlar, hikâyeler ve oyunların yanı sıra yeni yeni çıkmaya başlayan gazeteler ve dergiler özellikle de o güne kadar dilimizde olmayan kavramları karşılamak, nesneleri adlandırmak için hep Fransızca'ya

başvurur. Tıpkı daha önce bilim dilinde Arapça, edebiyat dilinde de Farsça'nın baş tacı edilişi gibi!..

Ve bütün bu çeşitli alanlardaki Fransızca sözcükler, genellikle de önce konuşma diline, daha sonra da gazeteler, dergiler ve kitaplar yoluyla da yazı diline yerleşirler.

Ayrıca çeşitli alanlardaki yeni buluşların o güne kadar Türkçe'de karşılığı olmayan adları da yine Fransızca aracılığı ile gelip dilimize yerleşirler...

Özetle, XVIII. yüzyılda, Batı'ya yönelmeye başlayan toplumumuz, XIX. yüzyılın ortalarına doğru, 1839'da, ağırlıklı olarak Fransızlar'ın "İnsan Hakları Beyannamesi"nden esinlenerek hazırlanan Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile iyice Avrupalılaşmaya, Fransa kapısından girdiğinden; hemen hemen kurumlarımız, yaşam biçimimiz, giyim kuşamdan bütün sanat dallarına kadar her alan; ayrıca da bilim ve teknik Fransa'nın etkisinde kaldığından dilimiz de bütün bu alanların Fransızca sözcükleriyle / terimleriyle dolmaya başlamıştır.

Fransızca sözcüklerin, özellikle de terimlerin, dil gümrüğüne uğramadan, böylesine elini kolunu sallayarak dilimize akın etmesine, dille uğraşan kimi iyi niyet sahipleri karşı çıkarlar... Nitekim Tanzimat dönemi bilginlerinden İshak Efendi ve arkadaşları, dilimizdeki Fransızca sözcükleri Türkçe'ye (daha doğrusu "Osmanlı Türkçesi"ne) çevirmeye kalkarlar ve böylece de 'apandisit"in adı "iltihab-ı zeyl-i dûd-i âverî" olur!.. (Boşuna, "Cehenneme giden yol iyiniyet taşlarıyla döşelidir" dememişler!)

Dahası, 1908'den sonra "Türkçeleşmiş Türkçe'dir" diyen Ziya Gökalp bile, Arapçadan pek ayrılamayıp, Araplar'ın bile kullanmadığı "mefkûre" sözünü Arapça "f-k-r" kökünden türetip dilimize kazandırmıştır.

Böylece zaman içinde, çeşitli alanlarda 6.000'den fazla Fransızca sözcük, kalıpsöz, hatta deyim Türkçe'ye girip yerleşir... Dahası da İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar dilimize akın akın girmeyi sürdüren "Amerikan İngilizcesi" sözcüklerinden bir kısmının hâlâ, Fransızca söylenişiyle dilimize girişi de Türkçe üzerinde yaklaşık 200 yıldır etkisini sürdüren Fransızca'nın doğal bir sonucudur.

Ve bütün bunlar yetmiyormuş gibi ayrıca Türkçe'de "örnekseme" / "yakıştırma" yoluyla birçok da "Fransızca" sözcük yaratmışız. Üstelik de bunları, Fransızca sanarak günlük dilde bile kullandığımız yetmiyormuş gibi, en güvenilmesi gereken sözcüklerimize –hatta Fransızca'dan çevrilenlere bile–, "sözde Fransızca yazımları"yla birlikte buyur etmişiz!.. Bir başka dile hayranlık ancak bu kadar olabilir!.

-V-

Fransızca'dan Türkçe'ye Geçen Sözcük Sayısı ve Kullanıldığı Alanlar

1) 1885'te yayımlanmış olan Şemsettin Sami'nin *Kâmus-ı Fransevî*'sinde, o zamanki dilimizde kullanılan *165* Fransızca sözcük bulunmaktadır.
2) 1896 yılında Mehmet Selâhi'nin hazırladığı *Kâmus-ı Osmanî*'de *269* Fransızca sözcük yer almaktadır.
3) 1928'de yayımlanan *İmlâ Lügati*'nde 1412 Fransızca sözcük vardır.
4) 1939'da, Haydar Tolun'un yayınladığı *Yabancı Kelimeler Lügati*'nde *1968* Fransızca sözcük bulunmaktadır.
5) 1491'de çıkan Ali Haydar Taner'in *Yabancı Kelimeler Lügati*'nde *2411* Fransızca kaynaklı sözcük vardır.
6) 1945'te Vahit Moran'ın yayınladığı *Türkçe-İngilizce Sözlük*'te, Türkçe'de kullanılan *2482* Fransızca kaynaklı sözcüğe yer verilmiştir.
7) 1955'te Türk Dil Kurumu'nun yayımladığı *Türkçe Sözlük*'te de yukarıdaki kadar Fransızca sözcük yer almaktadır. (Esenkova, 7: 1959)

Enver Esenkova, 1885'te dilimizde 165 Fransızca sözcük varken, geçen yetmiş yıl içinde, Fransızca'dan dilimize aktarılan sözcük sayısının *2.500*'e kadar yükseldiğini; buna, çeşitli bilim ve sanat dallarının dahil olmadığını; söz konusu sayının ancak orta aydınların kullandığı ya da anlayabildiği sayı olduğunu; yaptığı araştırmalar sonucunda, Fransızca'dan dilimize aktarılan sözcük sayısının *3000*'in çok üstünde olduğunu; üstelik yukarıda belirttiği özel alanların yine bu sayının dışında kaldığını da vurgulamaktadır. (s. 7, 8)

Dilimizdeki Fransızca sözcük sayısı her geçen yıl arttığından, Mustafa Nihat Özön'ün 1962'de yayınladığı *Türkçe'de Yabancı Kelimeler Sözlüğü*'nde (İnkılap Yay.) ise tam *4.900* Fransızca sözcük yer almaktadır...

Bizim Yaptığımız Sayıma Gelince

1965-1969 yılları arasında, Fransızca'dan Türkçe'ye geçmiş olan sözcüklerle ilgili yapmış olduğumuz araştırmaya göre ise; İstanbul, İzmir ve Ankara gibi büyük kentlerimizdeki bir aydının kullandığı ya da kullanıldığı zaman hemen anladığı dilimizdeki Fransızca kaynaklı sözcük sayısı yaklaşık 6.000 dolayındadır...

Bu 6.000 sözcüğün hemen hemen yarısını bilim ve teknik alanlarındaki terimler oluşturmaktadır... ve özellikle de: Tıp, eczacılık, kimya, fizik, biyoloji, jeoloji, matematik, arkeoloji, zooloji, botanik astronomi, sosyoloji, felsefe, tarih ve coğrafya terimleri ilk sıralarda gelmektedir... Hatta başta tıp/hekimlik ve eczacılık gibi kimi dalların hemen hemen bütün terimleri –maalesef– ya Fransızca ya da özellikle son zamanlarda İngilizce kaynaklıdır...

Daha sonra da dilimizdeki Fransızca sözcükler sıralamasında güzel sanatlar gelmektedir: Müzik, resim, heykel, mimari, dans, tiyatro, şiir ve edebiyat; ayrıca da sinema ve günlük hayatımızın artık ayrılmaz bir parçası olan televizyonla ilgili terimler önemli bir yer tutmaktadır...

Bunlardan başka, moda, giyim kuşam ve makyajla ilgili alanlarda da dilimizdeki Fransızca sözcük sayısı önemli bir toplama erişmektedir... Daha sonra da yiyecek ve içeceklerle ilgili sözcükler yer almaktadır...

Çeşitli spor dallarıyla ilgili terimlerin büyük bir bölümü, artık daha çok İngilizce'den geçse de, dilimize vaktiyle Fransızca'dan geçmiş ya da Fransızca söylenişi ile Türkçe'ye girmiş olan oldukça çok sözcük bulunmaktadır...

Ayrıca Fransızca'dan başta ekonomi (ve bankacılık), endüstri (özellikle de otomobil sanayii), ziraat ve politika alanlarında da birçok sözcük dilimize girmiştir...

Şehircilik, ev ve ev eşyası ile ilgili dilimizdeki Fransızca sözcükler de hayli kabarıktır... İçki ve oyun (kumar) ile ilgili kullanmakta olduğumuz Fransızca sözcük sayısı sanıldığından da fazladır...

Çoğunluğu İtalyanca ve İngilizce olan denizcilik terimlerinin içinde de epey Fransızca sözcük bulunmaktadır... Ayrıca dilimizdeki meslek adlarında ve yabancı soyluluk sanlarında ve askerî terimlerde de bir hayli Fransızca sözcük bulunmaktadır...

Günlük hayatta kullandığımız Batı kaynaklı sözcüklerin çoğu ise yine Fransızca'dan dilimize çeşitli zamanlarda girmiş bulunmaktadır... Çünkü Batılılaşmaya, daha II. Mahmud döneminden başlayarak Fransa kapısından girmek için büyük çaba göstermiş bulunmaktayız!..

Bunun doğal sonucu olarak da, -1969'da doktora çalışmamızın bitiminden sonra da 1970-2013 arasında, yaklaşık 40-45 yıl içinde, dilimize Fransızca sözcükler girmeyi sürdürmüş; günümüzde ise sayıları, yaklaşık olarak 7.000'i bulmuştur...

Ve Varılan Sonuç

Daha 1940'larda dilimize 3.000 Fransızca sözcüğün girişine isyan eden Besim Atalay, bu konuda söyle demektedir: "Şimdiden dilimize sokulmaya çalışılan Fransızca kelimelerin sayısı (3.000)'e yakındır. İş böyle giderse onbeş sene sonra ortada Türkçe yoktur. Kalırsa da köylerde kalacak, şehir dili Malta dili gibi birşey olacaktır: İşte bu korkunç istikbal milliyetini, dilini herşeyden üstün tutan biz öz Türkleri ürkütmektedir." (Atalay, 56: 1940)

Dilimize, Fransızca'dan yalnız bol bol sözcükler aktarmakla da yetinilmemiş; Fransızca bilenler, dilimizin sözdizimini de Fransızlar'ınkine benzetmeye çalışmışlardır... Nitekim bu konuda Nurullah Ataç da: "Yüz yıldır Türkiye'de yazı yazanların hemen tümü, farkına vararak ya da varmayarak, sözdizimimizi batı dillerinin, özellikle Fransızca'nın sözdizimine yaklaştırmaya çalışmışlardır.

(...) Bir zaman dilbilgisi kitaplarımızı Arapça'ya göre saptamış, sonra da Frenkler'den uyarlamaya kalkmışız. Türkçenin dilbilgisi diye yayınlanan kitaplardan çoğunun, Şehir Tiyatrosu'nda oynanılan vodvillerden farkı yoktur; onlar gibi uyarlanmışlardır." (Ertop: 1999)

Hatta "noktalama işaretleri"ni bile, Tanzimat'tan sonra yine Fransızlar'dan almışız!.. Başlangıcından bugüne "halk edebiyatı"mız "sözlü/şifahi" olma geleneğine dayandığından, noktalama işareti gerektirmemiştir... Daha çok İran ve Arap edebiyatını örnek alan Divan Edebiyatımız ise, "noktalama"ya gereksinim duymamış; ancak sözün, hatta eserin sonuna bir nokta koymakla yetinmiştir... Ve ancak 1860'ta başlayan Tanzimat edebiyatıyla, özellikle de bu edebiyatın Batı'ya açılan yenilikçi siması Şinasi'nin himmeti ile Fransızca'dan aktarılan "noktalama" ile tanışan Türk edebiyatı; uzun süre ancak "nokta, virgül" ve "soru işareti" ile yetinmiştir.

Ataç, yazarlarımızın hâlâ noktalama işaretlerini kullanmayı bilmediklerini, oysa bu işaretlerin son derece önemli olduğunu şöyle belirtiyor: "Bizde noktalama bir türlü yoluna giremedi. Yazarlarımız tırnak'ı, ayraç'ı, noktalı virgül'ü gelişigüzel kullanıyorlar. Oysa bütün bu işaretler, anlamı göstermek bakımından sözcük kadar, bazen onlardan daha çok önemlidir." (a.y.)

Ayrıca, alıntılanan kaynağı belirtirken, sayfa numaralarını belirlemede, günümüzde bile Fransız etkisi hâlâ sürüp gitmektedir!.. Bilindiği gibi, Türkçe'de "sıfat"lar, "ad"ların başına getirilir: *Ünlü* sanatçı, *iyi* sözlük, *güç* soru vb... Sayfa numaralarını belirtirken de, dilimizin kuralı gereği: *2.* sayfa, *10.* cilt vb. denmesi gerekir... Fakat Fransızlar, "ad"ı başa, "sıfat"ı sona koyduklarından, yukarıdaki örnekler için: "page 2", "tome 10" derler...

Tanzimat'la başlayan, dilimizin yapısına aykırı bu Fransız etkisi (daha doğrusu "alışkanlığı") günümüzde de sürüp gtimektedir!.. (Hatta bu satırların yazarının, bu konudaki "doğru" yazım biçimleri bile, gelenekleri/alışkanlıkları değiştirmek kolay olmadığından, dizgide "Fransızca kural"a uydurulmuştur!)

Şunu da unutmamak gerekir ki, bir dile elini kolunu sallayarak rahatça girebilen sözcükler, geldikleri dilin kültürünü de birlikte taşırlar... Bu durum, Fransızca'dan dilimize geçen sözcüklerde de değişmemiştir... Nitekim Mustafa Kemal, 1923 yılında, Fransız yazarı Maurice Pernot'ya verdiği demeçte Fransız kültüründen ne ölçüde etkilendiğimizi şöyle belirtmiştir: "Biz hepimiz Fransa'nın hars menbaından (kültür kaynağından) içtik." (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri/ 3.c., 66. s.)

(Yine Atatürk, 1928 yılında "Le Matin" (Sabah) gazetesi muhabiri ile yaptığı konuşmada; Türk devriminin Fransız devriminden esinlendiğini, ancak onun basmakalıp birkopyası olmayıp ulusal özelliklerimize uygun biçimde geliştiğini belirtmiştir.) (a.g.e./81. s.)

Tanzimat döneminde Fransa kapısından Batı'ya yönelme, "sultan sofrası"nı bile etkiler!.. 23 Haziran 1893 tarihli, II. Abdülhamid'in yemek listesi hayli "alafranga"dır: "bıldırcınlı börek" ve "piliç kızartması"nın yanı sıra: "vindsor çorbası", "Joinville usulü kalkan balığı", "Royal usulü kuzu", "Suprem usulü mantarlı tavuk", "pilav", "Vitorya usulü ananas" ve "Punch" da yer almaktadır. (E. Hiçyılmaz / Sabah, 27.2.2000)

Bu konuyu artık General de Gaulle'ün, yurdumuzu ziyareti sırasında, anlayana çok şeyler söyleyen, dilimizle ilgili bir nüktesiyle sona erdirelim:

"General de Gaulle ve Türkçe !.."

Türk dilinin, özellikle de Tanzimat'tan sonra, ne kadar çok Fransızca'nın etkisinde kaldığını, General de Gaulle'ün şu anısı da açıkça göstermektedir: "1960'lı yıllarda General, Ankara'yı ziyaret ettiği sırada, kentin belediye başkanı, belediye hizmetlerini anlatırken şöyle konuşur: "Ankara'nın *kanalizasyon problemini* hallettik. *Elektrifikasyon programımız* tamamlandı. Vatandaşların baş vurabilmesi için, bir de *reklamasyon servisi* kurduk. Ankara'da belediye hizmetleri *komple* bir *koordinasyon* içinde."

Yanıbaşındaki çevirmen, bu sözleri Fransızca'ya aktarmaya kalkınca, General müdahale eder: "Sakın tercüme etmeyin. Ben galiba Türkçe biliyorum. Belediye başkanının söylediği her şeyi anladım" der. (Mehmet Barlas / Sabah, 8.6.1995)

Şimdi artık "Türkçe'de Yaratılan 'Fransızca' Sözcükler" (Sözlükçe) bölümüne geçebiliriz. (Bulma kolaylığı bakımından sözcükler, "yapısal" yönden değil de "alfabetik" sıraya göre ele alınmış; her "sözde Fransızca" sözcükten sonra da o sözcüğün Fransızca'daki gerçek karşılığı, köşeli ayraç içinde verilmiş; konuyla ilgili çeşitli yazarlarımızdan seçilmiş "örnek cümleler"den sonra da "Sözlüklerimizde bu sözcük" bölümünde, belli başlı sözcüklerimizde, o sözcüğün "köken"iyle ilgili –çoğu zaman insanı hayrete düşüren– yanlışlıklar da belirtilmiştir.

"Türkçe'de Yaratılan Fransızca Sözcükler"in denetimiyle ilgili olarak gözden geçirilen bellibaşlı "Türkçe Sözlük"ler ve "Ansiklopedik Sözlükler":

Meydan LAROUSSE, Büyük Lûgat ve Ansiklopedi, Meydan Gazetecilik ve Neşriyat Ltd. Şti., İstanbul, 1969.

Büyük LAROUSSE, Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet yay. İstanbul, 1992.

TDK *Türkçe Sözlük*, özellikle 1988, 2005 ve 2011 baskıları.

Ali PÜSKÜLLÜOĞLU, *Türkçe Sözlük* –Türkiye Türkçesinin en büyük sözlüğü– Doğan Kitapçılık Anonim Şirketi, 5. baskı, İstanbul, 2004.

İlhan AYVERDİ, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2005.

Bunlardan başka, incelenen maddelerde gerek duyuldukça, kaynak gösterilerek başka sözlüklere de başvurulmuştur.

-VI-

TÜRKÇE'DE YARATILAN "FRANSIZCA" SÖZCÜKLER

Türkçe'de Yaratıp Fransızca Sandığımız Sözcükler

AGRANDİZE

(etmek) (agrandisé ?) // [Fr. *agrandir*, büyültmek, genişletmek]

Dilimizde:
apolitize (etmek);
karikatürize (etmek);
pasifize (etmek);
radyofonize (etmek) gibi, yalnız Türkçe'de kullanılan "sıfat-fiiller" yarattığımız yetmiyormuş gibi; Fransızca "agrandir" (agrandir)'den de "agrandize"yi yaratıp yine "etmek" yardımcı fiiliyle birlikte, daha çok da fotoğrafçılıkta "büyültme(k)" anlamında kullanmaya başlamışız.

Fransızca *"agrandissement"* (agrandisman /büyültme) ve "agrandisseur"den (agrandisör / fotoğrafçılıkta büyültme aygıtı) örnekseyerek türettiğimiz ve tek başına kullanıldığında "büyültülmüş" anlamına gelen "agrandize" sözcüğü, artık eskisi kadar sık kullanılmamaktadır.

Örnekler:

"Mikrobik denebilecek nesneleri ve başka bir hayatın bu biçimdeki sembollerini agrandize ederek resimlerini yapmaktadır." (N. AKYUNAK / *İstanbul Dergisi*, sayı 45, 1967)

"İFA (İstanbul Fotoğraf Ajansı)'yı kurunca vitrine, en beğendiğim üç büyük boy agrandizemi koymuştum. Bunları bir yıl önce agrandize etmiştim." (Hikmet ILDIZ / Sohbet, 15.8.1968)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse başta olmak üzere, ansiklopedik sözlüklerimizde ve ayrıca Türk Dil Kurumu'nunkiler dahil diğer "Türkçe Sözlük"lerimizde "agrandize" madde-başı bulunmamaktadır!..

ALABROS

(à + la + brosse ?) // [Fr. *La brosse*, fırça ya da *Cheveux en brosse*, fırça biçiminde saç]

Gözlerimizi Batı'ya çevirince, onların saç biçimleri de, daha çok da Fransızca'daki adlarıyla, dilimize girmeye başlamıştır: *ondüle, bukle, perma, mizampli, alagarson* gibi.

Fakat "à la brosse" (a la bros – fırça biçiminde), "à la garçon" (a la garson – erkek çocuğu biçiminde) örnekseyerek dilimizde yaratılmış, Fransızca'da bulunmayan bir sözcüktür! Bu anlamda Fransızlar ya *"la brosse"* (fırça -gibi-) ya da "cheveux en brosse"u (fırça biçiminde saç) kullanırlar.

Üstelik de bu "yakıştırma Fransızca sözcük", dilimizde: *alabros, alabrus, alaburus* gibi üç biçimde kullanılmaktadır:

a) *alabros:* "Kel Mahmut, arkasında saçları alabros kesilmiş, sağ omuzu yukarıda, bıyıkları uçlarından burulmuş bir delikanlıyla girdi." (Rıfat ILGAZ / *Hababam Sınıfı*, s.135);
"Kapıda alabros traşlı, ince bıyıklı, altın dişli erkekler gelenleri karşılıyordu."
(Aysel ÖZAKIN / *Gurbet Yavrum*, s. 98)

b) *alabrus:* Saçları, 4 numara alabrus veya 4 numara makine tıraşlı olması gerekiyormuş." (Arda USKAN / *Nokta*, 28.8.1988);

c) *alaburus*: "Alaburus kesilmiş sık beyaz saçları ıslanınca gri oluyordu." (Haldun TANER / *Yalıda Sabah*, s. 39)

"Şimdi televizyon kameraları, göğsünde ay-yıldız olan dağınık saçlı bir gençle kısa *alaburus*'a yakın saçları olan, göğsünde yine kırmızı-beyaz, fakat çınar yaprağı taşıyan bir gencin mücadelesini bütün Amerika'ya naklediyor." (Cüneyt KORYÜREK, *Cumhuriyet*, 23.1.1967)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse'ta: "Alaborina" ve "alabura" var; fakat aradaki "alabros" atlanmış. (259.)

Büyük Larousse'ta: Alabros (*Fr. à la brosse* / c. 1, s. 310)

TDK *Türkçe Sözlük*'te (2005): Alabros *Fr. à la brosse* / s. 44)

TDK Türkçe Sözlük (2011) a labros *Fr. à la brosse* / s. 80)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te: Alabros (*Fr.* à la brosse / c. 1, s. 86)

Ve Ali Püsküllüoğlu'nun, kapağında "Türkiye Türkçesinin en büyük sözlüğü" olduğunu belirttiği *Türkçe Sözlük*'ünde (1995): Alabros Fr. (s. 88)

Hepsi bir yana, Fransızca'dan çevrilen, önünde *Meydan Larousse* gibi bir "klavuz" da bulunan *Büyük Larousse*'un, Fransızca'da olmayan ve Türkçe'de yaratılan bir berberlik terimini Fransızca'ymış:

"Alabros *Fr. à la brosse*" (s. 310) diye göstermesine ne demeli?

AMETAL

(amétal ?) // [Fr. *Non-métal*] metal olmayan kimyasal element s. ve a. Türkçe'de, Fransızca'daki başına getirildiği sözcüklere "olumsuzluk" anlamı da katan "a" ile yine Fransızca "métal" sözcüğü birleştirilerek "non-métal" karşılığı olarak "ametal" sözcüğü yaratılmıştır...

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Fakat Türk Dil Kurumu'nun 9. baskısı yapılan (1998) *Türkçe Sözlük*'ünde bile uydurduğumuz bu sözcük Fransızca sanılarak:

AMETAL *"Fr. amétale"* gibi gösterilmiş (s. 99).

Ve böylece de tek sözcükte iki yanlış üst üste yapılmış:

Baştaki "a", "non" olacak; "métal"in sonunda ise "e" bulunmayacak... (Dahası, *Türkçe Sözlük*'ün 10. baskısı 2005'te yapılanında da yanlışlık aynen korunmuş: Ametal *Fr.* amétale (s. 90). 2011'deki 11. baskısında da aynı yanlışlık sürmekte: AMETAL *Fr.* ametale (s. 114)

Böyle olduğundan TDK'nın *Türkçe Sözlük*'ünden büyük ölçüde yararlanılarak hazırlanan Kemal Demiray'ın *"Temel Türkçe Sözlük*'ünde de (İnkılâp ve Aka Yay. 1982); Ali Püsküllüoğlu'nun gerek *"Arkadaş Türkçe Sözlük*'ünde (s. 65) gerekse *Türkçe'deki Yabancı Sözcükler Sözlüğü*'ünde (s. 32) "AMETAL" sözcüğü için Fransızca denilmiş!.. Hatta *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'te de. (s. 129)

"Metal olmayan kimyasal element" anlamındaki Fransızca "non-métal" yerine, dilimizde türetilen "ametal"i, bu konuyla ilgilenen "hoca yazarlar" da eserlerinde "aynen" kulanmışlar:

"Arsenik ve antimon gibi bazı özellikleri ametallerinkine, bazı özellikleri metallerinkine benzeyen elementler vardır ki, bunlara yarı metaller denmiştir." (M. DOĞANAY / *Kimya*, Lise II, İstanbul 1965, s. 46); "Ametallere gelince: Ametaller katı (kükürt, fosfor), sıvı (brom), gaz (oksijen, azot) hallerinde bulunurlar." (M. KIYICI / *Kimya*, İstanbul 1966, s. 101)

"Metaller parlak, ametaller ise camımsı bir parlaklığa sahiptirler." (İ. HAKDİYEN / *Genel ve Teknik Kimya*, s. 55);

"Ametallerin aralarında birleşmelerinde, daha az elektronegatif elementin oksidasyon sayısı pozitif, daha yüksek elektronegatif elementin oksidasyon sayısı ise negatiftir." (H.İ. ÖZDEMİR / *Genel Anorganik Kimya*, s. 371);

"Bünyelerine elektron alarak negatif iyon olmak eğiliminde olan elementlere kimyada ametaller denir." (B. ILGIM / *Kısa Atom Bilgisi*, s. 97);

Bir metalin oksijenle birleşmesiyle ortaya çıkan kimyasal maddeye de *Ametal oksit* adını vermişiz: "Suyla birleştiklerinde asit meydana getiren ametal oksitlere susuz asit manasına gelen 'asit anhidrit' adı verilir." (H. İ. ÖZDEMİR / *Genel Anorganik Kimya*, s. 209)

Ve en sona sakladığımız *Meydan Larousse*'a gelince: Fransızca'da "amétal" sözcüğünü bulamadığından olacak: AMETAL dedikten sonra, hiç kökenbilgisi vermeden "Kim. Metal olmayan cisim: 'Oksijen bir atetal'dir" demiş!.. (s. 455)

Fakat bu tutumda da "sözlükçülük" bakımından bir aksaklık bulunmaktadır: Kökenbilgisi verilmeyen sözcükler, o dilin öz varlığından sayılır... O yüzden burada da "ametal", Türkçe kökenliymiş gibi algılanabilir.

Eklenti:

Dilimizde "ametal" sözcüğünün yaratılışında, Fransızca "amétallique" sıfatının etkisi de düşünülebilir.

ALKALİK

(alcalique ?) // [Fr. *alcalin*, alcali'nin "sıfat"ı; alkalili]

Fransızca'ya 1509'da, Arapça "el-kalevi" sözcüğü, ses değişikliğine uğrayarak "alcali" (alkali) biçiminde girmiştir... Dilimizde önceleri Arapça'dan geçen "kalevî" kullanılmış, sonra da Batılılaştığımızı kanıtlamak için Fransızca'dan "alcali" ödünçlenmiştir!.. Bununla da yetinmeyip tarafımızdan daha sonra bu sözcüğün "sıfat"ı olarak "alkaliyle ilgisi bulunan /içinde alkali olan" anlamlarında –belki "alkolik"in de etkisiyle– "alkalik" (alcalique !) sözcüğü yaratılmıştır!.. Oysa Fransızca'da "alcali"(alkali)'nin "sıfat"ı "alcalin" (alkalen)'dir!..

Fakat Türkçe'de yaratılan "alkalik" biçimi, o kadar yaygınlık kazanmıştır ki, çok iyi Fransızca bilen Tahsin Saraç bile "Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük"ünde Fransızca "alcalin"in Türkçe karşılığı olarak "alkalik" yazmak zorunda kalmıştır. (60. s.)

Örnek:

"Alkalik ortamlardan hoşlanan bitkilere basofik denilmektedir." (S. AKDİK / Genel Botanik, 9. s.)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: "Alkalik"i madde-başı yapmış; kökenbilgisinde "alcalin"den demiş. Anlamdaşı için de "antiasit" karşılığını vermiş. (I.c., 328. s.)

Büyük Larousse: Almamış; alkalen de yok.

TDK *Türkçe Sözlük* (1988): "Alkalik Fr (= Fransızca) alcalique" demiş. (s. 53) Fakat 2011 baskısında ise Fransızca'da bulunmayan bu sözcüğün sesletim biçimini de vererek yanlışını "şeddelendirmiş"!.. "Alkalik (l'ler ince okunur) Fr. alcalique" (s. 97)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük (1988): "Alkalik Fr. (=Fransızca) alcalique" (I. C/107 s.)

Türkçe Sözlük (Ali Püsküllüoğlu): "Alkalik fr. (=Fransızca). (102)

Ve çıkan sonuç: Görüldüğü gibi bellibaşlı sözlüklerimizden hiçbiri, değil Fransızca bir sözlüğe; Tahsin Saraç'ın Fransızc-Türkçe sözlüğüne, hatta Meydan Larousse'un "alkalik" madde-başındaki kökenbilgisine bakma zahmetine bile katlanmamışlar; bu yüzden de Fransızca'da olmayan bir sözcüğü Fransızcaymış gibi göstermişlerdir!.. Oysa sözlükler, doğruları göstermek için hazırlanır (ama Batı'da)!..

AMFİBİK

(amphibique ?) // [Fr. *amphibie* - seslendirilişi "āfibi"-]

Fransızca'da "amphibie", hem sıfat hem de ad olup ilk anlamı hem karada hem de denizde yaşayabilen (canlı); ikinci anlamı da hem karada ve havada hem de denizde yapılabilen (harekât) ya da buralarda kullanılabilen (araç) anlamlarına gelir.

Fakat dilimizde "amfibi" yi "ad" olarak algılayıp, bunun "sıfat"ı olsa olsa "amfibik"tir diye düşünüldüğünden –ve dil mantığına göre de doğru olduğundan–, "amfibik" de dilimizde yer etmiş bulunmaktadır!.. Özellikle de "amfibik hareket" askerî terim olarak da dilimize girmiştir.

Örnekler:

"Amfibikler, hem karada hem de suda yaşayabilir. Yine hem karada hem suda giden tanklar amfibik tanklardır." (Nejat MUALLİMOĞLU *Türkçe Bilen Aranıyor*)

"Amfibik hareketlerde (bir düşman sahiline çıkartma ve çekilme durumlarında deniz ve kara kuvvetlerinin yaptığı müşterek

hareket) bu tip helikopterlerden faydalanılmaktadır." (N. ÜNAL / *Cumhuriyet*, 1.1.1967)

"İstanbul Büyükşehir Belediyesi, deniz göl ve barajdan su alabilen üç adet amfibik yangın uçağı kiraladı." (*Sabah*, 7.8.2005)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: "Amfibi"yi madde-başı yapıp "amfibi hareket"i de burada vererek kökenbilgisi bakımından doğru bir yol izlemiş. (s. 45)

Büyük Larousse: O da "Amfibi"yi madde-başı yapıp "amfibi hareket" i de burada almış. Ama, "amfibi" için yalnız "sıfat" demiş; oysa "amfibi" hem "sıfat" hem de "ad"dır;

TDK *Türkçe Sözlük* (2005): "Amfibi"yi madde-başı yapmış "1. biy. iki yaşamlılar. /2. sıf. Yüzergezer" demiş. Bu yetersiz tanımlardan sonra "Amfibi harekât" ta: "ask. Kara ve deniz araçlarıyla yapılan *manevra*." demiş (s. 90)

Oysa askerlikle ilgili terim olan "amfibi harekât", "Düşman işgalindeki kıyılara, kara birliklerinin etkin gücünü çıkartabilmek için, deniz ve hava birliklerinin de katılımıyla gerçekleştirilen harekâttır."

Fakat Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*'ün 2011'deki 11. baskısında, 6 yıl önceki kararından vaz geçip hem "amfibi" hem de "amfibik"i madde-başına taşımış:

Amfibi a. Fr. *amphibie* 1. biy. iki yaşamalılar. / 2. sıf. yüzergezer."

Hemen altında: "Amfibik sf. Fr. *amphibique*. İki yaşamalı." (s. 114)

TDK, 2005 baskısından 6 yıl sonra yaptığı 2011 baskısına, "uydurma" amfibik maddesini de ekleyerek -üstelik Fransızca "çakma" kökenbilgisi de vererek- son baskıyı, daha nice böyle "ekleme"lerle genişletmiş bulunmaktadır.

Misalli Büyük Türkçe Sözlük, yalnız "Amfibi"yi madde-başı yapmış: " Fr. *amphibie* (s. 129)

Türkçe Sözlük (A. Püsküllüoğlu -2004-): Amfibi Fr. (s. 115)

Görüldüğü gibi, yaygın kullanımı olan "amfibik" türetmemiz, sözlüklerimize fazla yansımamış bulunmaktadır.

ANESTEZİYOLOG

(anesthésiologue ?) [Fr. *anesthésiologiste* 1970'te *anesthésiologie*'den (Le Robert, c. 1, s. 367)

Anesteziyoloji (anestezi ve reanimasyon) uzmanı için dilimizde, kimi zaman meslek adlarında yaptığımız gibi "-iste" (-ist) son-eki yerine, "anesteziyolog" (anesthésiologue) yaptığımız gibi "-logue" son-ekini getirerek sözde Fransızca terim türetiyoruz. Oysa bu anlamda Fransızlar "anesthésiologiste"i (anesteziyolojist) kullanırlar... Fransızca'da, yalnızca "anestezi yapan hekim"e "anesthésiste" (anestezist) denir.

Örnek:

"Yoğun bakım ünitesinin başında bir anesteziyolog bulunurken, bu tür iltihaplı hastaları iyileştirmekte uzman bir enfeksiyoncu bulunmuyormuş." (Y. PEKŞEN / *Hürriyet*, 13.1.1994)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: Bu sözcüğü almamış.

Büyük Larousse: "Anesteziyolojist (fr. *anesthésiologiste*). Anesteziyoloji (anestezi ve reanimasyon) uzmanı." (c. 2, s. 612) diyerek doğru Fransızca sözcüğü vermiş.

TDK Türkçe sözlük (2005): "Anesteziyoloji"yi İngilizce'den; "anesteziyolojik"i Fransızca'dan getirmiş, fakat bu dalın uzmanına yer vermemiş. (s. 98)

TDK Türkçe Sözlük (2011): "Anesteziyolog a. Fr. *anesthésiologue*" diyerek dilimizde yaratılan Fransızca sözcüğü vermiş. Hemen altına da "Anesteziyoloji" maddesini alıp, 2005 baskısının aksine, İngilizce yerine Fransızca'dan getirmiş: "Fr. *anesthésiologie*" s. 124)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük ve "Türkiye Türkçesinin En Büyük Sözlüğü" iddiasını "sırtında" taşıyan Püsküllüoğlu'nun *Türkçe Sözlük*'üne böyle bir "uzman" hiç uğramamış.

ANJİYO

(Fr. *angio* – Yun. *aggeion*, damar) [Fr. *angiographie*, *angiocardiogramme*, *angiocardiographie*]

Tıp. Fransızca'da "anjiyo" (Fr. *angio-*", başına getirildiği sözcüğün "damar"la ilgili olduğunu belirten ön-ek niteliğinde bir öğedir...

Fakat "anjiyografi" (*angiographie*), "anjiyokardiyografi" (*angiocardiographie*) ve "anjiyokardiyogram" (*angiocardiogramme*) sözcüklerinin kısa kullanımı olarak yalnız, Türkçe'de sıksık kullanılmaktadır. (Biz yalnız ön-eki'ini alıp gerisini Fransızlar'a bırakmışız tıpkı "milim" ve "santim" de olduğu gibi... Hatta "mayo" (Fr. *maillot de bain*) ve "sutyen"de (Fr. *soutien-gorge*) son sözcükleri kaldırılarak Türkçeleştirilenlerde olduğu gibi.)

Örnekler:

"Doğramacı'ya *anjiyo*... 'YÖK'ün babası' Prof. İhsan Doğramacı YÖK'ün kuruluş yıldönümünde kalbinden rahatsızlanıp hastaneye kaldırıldı ve *anjiyo* yapıldı." (*Sabah*, 7.1.1996)

"İlk *anjiyo* 25 yıl önce yapıldı. 1977 yılında İsviçre'nin Zürih kentinde Andreas Gruentzig adlı genç bir doktor, bir hastasının bir kalp damarına kasığından kateter (ince boru) ile girerek küçük bir balon yerleştirdi. Balonu şişirdi. Ve hastanın kalbine kan gelmesine engel olan tıkanmaya gidererek kan dolaşımı yeniden başlamasını sağladı. Halk arasında anjiyo veya balon, tıpta anjiyoplasti olarak bilinen ameliyat bu şekilde tıp tarihine girmiş oldu... Anjiyo, kalbe kan gitmesini sağlayan kroner arterlerde (kalbi çevreleyen ve kan taşıyan büyük damarlarda) meydana gelen tıkanmaları açmaya yönelik bir müdahaledir." (M. MÜNİR / *Sabah*, 16.6.2002)

"Prof. Dr. Vedat Aytekin'in verdiği bilgiye göre hastaneye getirildikten sonra anjiyo uygulanan Müzeyyen Senar'ın iki yan damarı balon yardımıyla açılarak 'stend' yerleştirilmiş." (Ö. BAŞARA / *Star*, 20.11.2003)

"Ünlü 'Samanyolu' şarkıcısı Berkant, anjiyo oldu. 67 yaşındaki sanatçı, sanat yaşamına çeşitli kulüplerde sahne alarak devam ediyordu." (K. ALİBOL / *Star*, 16.12.2003)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse "anji(o)-" biçiminde madde-başı yapıp, "Yunanca, angeion, damar kelimesinden alınmış ve birçok tıp terimine girmiştir." demekle yetinmiştir. Anjiyokardiyografi'nin kısa söyleniş biçimi olduğunu belirtmemiş.

Büyük Larousse'sa "ön-ek" olarak bile yer vermemiş.

TDK Türkçe Sözlük (2005): Hiçbir kökenbilgisi vermeden: "Anjiyo, tıp. Anjiyografi *anjiyo olmak* anjiyografi çektirmek veya yaptırmak" demiş (s. 100)

Yanlış; "anjiyo", "anjiyografi"nin değil, "anjiyokardiyografi"nin (*angiocardiographie*), dilimizde kısaltılmış biçimidir.

"Anjioyografi, "damara x ışınlarını geçirmeyen bir madde şırınga edildikten sonra, damarların filminin alınması"dır... Oysa "anjiyokardiyografi", "kalp boşluklarının ve kalp tabanındaki büyük damarların x ışınlarını geçirmeyen bir madde şırınga edildikten sonra çekilen radyografisi"dir. (*B. Larousse* / s. 27)

TDK Türkçe Sözlük'ün 2011 baskısına gelince; o da eski baskıda (2005) olduğu gibi hiçbir kökenbilgisi vermeden, "anjiyo tıp. Damar görüntüleme" demiş... Böylece de "anjiyo" Türkçe kökenli gibi kabul edilmiş. Bu yetmiyormuş gibi, altındaki maddede, "anjiyografi" Fr. *angiographie* tıp Damar görüntüleme" demiş!.. (s. 127) "Anjiyo" ve "anjiyografi" eğer anlamdaş ise –ki öyle değil– niye belirtilmemiş; niye her iksine de "damar görüntüleme" denmiş?

Misalli Büyük Türkçe Sözlük "anjiyo"yu almamış; ama "anjindöpuatrin"in altında "anjiografi" var. (s. 142)

Türkçe Sözlük (Püsküllüoğlu), "anjiyo Fr. *angiographie* sözcüğünün kısa biçimi" demiş. (s. 128). "Anjiyokardiyografi" maddesi ise zaten yok!

ANTİ

(Fr. *anti* – Yun. *anti-* karşı, karşıt)

Başına getirildiği sözcüklere "karşı/karşıt" kavramları katan "anti-" ön-ekiyle Fransızca'da yapılmış olan sözcüklerin hemen hepsi, Türkçe'de de çeşitli bilim dallarında kullanılmaktadır...

Bununla da yetinmeyen "anti-sever"lerimiz, başına bu eki getirerek yarattıkları "sözde Fransızca" sözcükler yetmiyormuş gibi, ayrıca da Türkçe sözcüklerin de başına getirerek yeni yeni sözcükler türetme –ve mizah yazarlarına konu olma– becerisini de göstermişlerdir. İşte bunlardan da birkaçı: Ve önce de "anti-" nin daha 1960'larda

dilimize dolduğuna bir örnek: "İrili ufaklı bu 'anti-' ler çoğaldıkça çoğaldı." (VÂ-NÛ / *Bu Dünyadan Nâzım Geçti*, 1965, s. 390)

"Hâlâ yüksekten uçmağa devam ediyordu bizim *antiuçaksal* (Altan Erbulak)." Halit KIVANÇ / *Milliyet*, 18.8.1986)

"Kargalar konusunun memleket sorunları arasında ön plana çıkması, Cumhuriyet Senatosu'nda kontenjan gruplarından Hidayet Aydıner'in *antikarga* bir sözlü sorusunun tarım bakanı tarafından cevaplandırılmasıyla oldu." (Refik ERDURAN / *Milliyet*, 13.11.1966)

"19. yüzyıl, bütün Avrupa'da Osmanlı Devleti'ne ve Türklere karşı müthiş bir öfkenin sürdüğü yüzyıl... Lord Byron gibi, Chateaubriand gibi yazarların yarattığı anti Türk hava, bütün Avrupa'yı hâkimiyetine almıştır... İşte böyle bir iklimde, Lamartine Türkiye'nin önemini kavrayıp bunu yazabilen ender düşünürlerden biriydi." (Ertuğrul ÖZKÖK / *Hürriyet*, 18.10.2000)

"Bugünlerde internette en çok ziyaret edilen site Fenerbahçeli bir fanatiğin oluşturduğu, *Anti-GS* sitesi... Anti-GS sitesine girdiğinizde, 'Eğer bir Cimbomlu'yu marizlemeye geldiyseniz, doğru adrestesiniz' yazısı ile karşılaşıyorsunuz." (Öge DEMİRKAN / Sabah, 28.10.2000)

Ve nihayet boya sanayii de "anti-" den nasibini alarak Fr.+Tr. karışımı bir sözcüğü dilimize sokup yaygınlaştırmıştır: "*antipas*"!..

Ve bu sözcük çok tuttuğundan, eski anlamdaşı "sülüğen", artık dil-dışı kalmış gibidir.

Coğrafya terimi olan "Anti-Toroslar" ise, çok daha eskiden 1930'larda dilimize girmiştir; tıpkı "gran preri" (Fr. *grande prairie*) gibi!.. Sanki "Karşı-Toroslar" ve "anaçayır" dense "anlaşılmayacakmış" gibi.

Ayrıca, Fransızca sözcüklerin başına getirerek, yalnız Türkçe'de kullanılan "antikanser", "antireklam" vb. gibi sözcükler de türetmişiz: "Üç yıldır Londra Üniversitesi'nde antikanser ilaçların yapımında çalışıyor." (M. TÖMBEKİCİ / *Sabah* 5.11.2000)

"Bu maden için antikanser derler." (Burhan FELEK / *Cumhuriyet*, 27.10. 1966) (Fransızca'da bu anlamda "anticancéreux" sözcüğü kullanılır.)

"Nedense bir kebapçıda ödenen parayı, gazinoda ödedikleri zaman bire on katarak antireklam yapıyorlar." (Fahrettin ARSLAN / *Sabah*, Melodi, 14.2.1992)

(Fransızlar, bu anlamda "anti-publicitaire"i kullanırlar.)

ANTİBAKTERİEL

(antibactériel ?), [Fr. *antibactérien* (*Le Robert*'e göre anlamdaşı: "antimicrobien," c. 1, s. 490)]

Bilindiği gibi Fransızca'dan dilimize giren "antibiyotik(ler), çok benimsendiğinden, neredeyse "çerez gibi" tüketilmektedir! "Antibiyotik" sözcüğü yetmiyormuş gibi, dilimizde bir de "antibactérien"den: yakıştırma yoluyla "antibakteriel" diye bir sözcük daha yaratmışız.

Örnekler:

"Bakteri ürünlerine karşı vücutta antibakteriyel ve antioksit antikorların mevcudiyetinde bahis konusudur." (Dr. A. DERELİ – Doç. Dr. K. ÖZKARAGÖZ / *Mikrobiyoloji Bülteni*, sayı 1, 1966)

"*Antibakteriel* sabunlar, şişe suları, çiftlik üretimi tavuklar ve karides... Keyifle tükettiğimiz bu ürünler geleceğimizi tehdit ediyor." (O. YURTÇU / *Sabah*, 11.7.2004)

Ek: Türkçe'ye çok önem veren ve "Türkçe Bilen Aranıyor" diye de bir eser hazırlayan Nejat MUALLİMOĞLU, adı geçen kitabında bu sözcüğü "*antibakteriyal*" biçiminde kullanmaktadır:" "Bazı hastalıkların tedavisinde antibiyotikler (penisilin bir antibiyotiktir) yaşıyan organizmalardan elde edilen antibakteriyal maddelerdir."

"Antibacterial", İngilizce kökenli bir sözcük olup "bakteriyal"in sesletimi de çok değişiktir: [backtıaral] (*Colins Robert-French Dictionary* / Société du Nouveau Littré, Paris, 1978, s. 35)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse ve *Büyük Larousse*'ta Türkçe'de yaratılan bu sözcük bulunmamaktadır.

TDK *Türkçe Sözlük*'ün 2005 baskısında, "antibakteriyel" sözcüğü bulunmamasına karşılık, 2011 baskısında "sahte Fransızca"

yazımı da verilerek yer almaktadır: "antibakteriyel *Fr. antibactériel*. Bakteri üremesini engelleyen." (s. 133)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te, bu madde yok.

Püsküllüoğlu'nun *Türkçe Sözlük*'ünde de bu madde bulunmamaktadır. (2004)

Bunun sebebi de Türk Dil Kurumu'nun 2004'ten önceki *Türkçe Sözlük* baskılarında "antibakteriyel" sözcüğünün yer almayışıdır.

ANTİDEPRESAN

(antidepressant ?), [Fr. *antidépressif* / *antidépresseur*] ECZC.

s. ve a. "Ruhsal çöküntüyü önleyen ve gideren (madde, ilaç)" anlamında Türkçe'de türetilmiş bir sözcüktür. Fransızca'da, bu anlamda *"antidépressif"* ve *"antidépresseur"* sözcükleri kullanılır. (Fakat bu konuda, Türkçe'de türettiğimiz "antidepresan", Fransızca'nın dil mantığı açısından hiç de yabana atılmayacak bir terimdir. Fransız "dilci"lerine duyurulur; tıpkı "baterist" ve "radyoskop" gibi!..)

Örnekler:

"Antidepresanlar uyku problemini çözebilir ama yıllar sonra başka sorunlar yaratacaktır. Yoga, *antidepresanları* gereksiz kılar." (A.BALCI -S.ARNA'dan- / *Vatan*, 8.10.2002)

"Şimdi, uzun yıllar sonra annemi doktora götürüyoruz ama verdikleri *antidepresanlar* onu uyutmaktan başka bir işe yaramıyor." (Güzin Abla / *Hürriyet*, 31.5.2003)

"Budak, antidepresan ilaçlar kullanıyordu." (Haber Türk TV / 29.2.2013; saat: 13:00)

"Günümüzde, o kadar antidepresan kullanan insanlar var ki..." (Prof. Dr. M. SARAÇOĞLU / Haber Türk TV, "Burası Haftasonu" 2.2.2013)

Kimi zaman, bu sözcüğün doğru biçimi olan "antidepresif"in de dilimizde kullanıldığı olmaktadır: "Düşen Konya uçağının kaptan pilotu Alaattin Yunak'ın, başka bir kadınla ilişkisi olduğu için, eşiyle arasının açık olduğu, evdeki sorunlar nedeniyle de *antidepresif* ilaçlar kullandığı iddia edildi." (Hürriyet, 11.1.2003)

"İlaçlardan *antidepresifler*, melatonin salgılanmasını frenler." (M. YILMAZTÜRK / *Sabah*, 30.11.2003)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse'ta "antidepresan" da "antidepresif" ve "antidepresör" de yok.

Büyük Larousse'ta "antidepresan" yok ama, "antidepresif" ve "antidepresör" var. (78. s.)

TDK Türkçe Sözlük (2005)'te yok; 2011 baskısında da bulunmamaktadır.

Ve ayrıca *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* ile *Türkçe Sözlük* (Püsküllüoğlu)'te de bu sözcük(ler) yer almamaktadır.

ANTİSİMETRİK

(antisymétrique ?) / [Fr. *asymétrique*, simetrik olmayan] s. az kul. Fransızca'da "antisimetrik" terimi de yoktur. Bu anlamda Fransızlar "asimetrik" (Fr. *asymétrique*'i kullanırlar.

Örnek:

"Antisimetrik bir determinantın bütün elemanları -1 ile çarpılırsa determinant değişmez." (Macit BÜKE / *Analitik Geometri*, 1960, s. 28)

"Antisimetrik" sözcüğü, kullanımı az olduğundan sözlüklerimizde yer almamaktadır.

ve ANTİPROPAGANDA

(Fr. *anti-* + it. *propaganda*).

Dilimizde kullanılmakta olan "antipropaganda" sözcüğünün "anti-"si Fransızca kökenli olup "karşı/zıt" anlamınadır... Tez-antitez (*thèse – antithèse*) örneğinde olduğu gibi.

Fakat propaganda sözcüğü ise İtalyanca kökenlidir. Biz, ikisini birleştirip Türkçe'de "antipropaganda" sözcüğünü yaratmışız.

Fakat *Türkçe Sözlük* 10. baskısında bile bu sözcüğü Fransızca "asıllı" sanmaktadır: "Antipropaganda Fr. *anti-propaganda*" (s. 106)

Bu sözcüğün Fransızca'sı ise "antipropagande"dir (*antipropagand* okunur).

APOLİTİZASYON

(Fr. apolitisation?) [Fr. *Rendre en dehors de diplomatie*]

Bu sözcük Fransızca'daki "siyaset dışı bırakmak" fiilinin isim biçimi olan "dépolitisation"dan, örnekseme yoluyla dilimizde yaratılmıştır.

Örnek:

"O bakımdan bugün 'depolitizasyon', 'apolitizasyon' gibi bazı Frenkçe, bazısı atmasyon birtakım deneyimlerin arkasında, nehri tersine akıtmaya çalışmak boşuna bir gayrettir." (Metin TOKER / *Milliyet*, 5.1.1986)

Sözlüklerimizde bu sözcük bulunmamaktadır.

APOLİTİZE

(olmak) (Fr. apolitisé ?) az. kul. [Fr. *devenir apolitique*]

Fransızca'da "siyasetle uğraşmayan / ilgilenmeyen" anlamında "apolitique" ve "siyasetle uğraşmama / siyaset dışı kalma" anlamlarında "apolitisme" sözcükleri vardır ama, "apolitize" diye bir sözcük yoktur... Bu sözcük Türkçe'de yaratılmıştır!.. Nasıl mı? Fransızca'nın, yabancılara kurduğu bir "tuzak" yüzünden!.. Çünkü bu dilde "siyaset dışı bırakmak" anlamına gelen "dépolitiser" fiilinin sıfat-fiili olan ve "siyaset dışı bırakılmış" anlamına gelen "dépolitisé" bulunmaktadır... İşte Türkçe'de, bu sözcükten örnekseme yoluyla –üstelik Fransızca türetme kurallarına uygun olarak– "apolitize" sözcüğü yaratılmıştır. Bereket günlük dilde kullanımı yaygın değildir:

Örnekler:

"Üstelik özellikle genç kesimin apolitize ve depolitize olduğu bir dönemde 'dürüst politikacı' olarak kendini geniş kitlelere kabul ettirdi." (R. DURAN / *Cumhuriyet*, 5.10.1986);

"Yaşıtlarının büyük çoğunluğu apolitize olup başka bir ülkeye kapak atmak için uğraşırken Tuna Bekleviç, bambaşka bir misyon edinmiş... Öyle bir konuşuyor ki sanki doğuştan siyasetçi!" (E. ERGİN / *Sabah*, 6.10.2001)

Bu sözcük az kullanımından dolayı sözlüklerimizde yer almamaktadır.

ARKEOLOJİST

(archéologiste ?) / [*Fr. archéologue*] *az kul.* Türkçe'de, "-iste" son-ekiyle Fransızca sözcük türetme merakı yüzünden, kimi zaman "arkeolog"a, arkeolojist" diyenler de çıkmaktadır!..

Örnek:

"Fevkalâde hassas magnetometrelerin çıkması ile arkeolojistler, arkeolojik araştırmalarını mağnetometre ile yapmağa başlamışlardır." (*Madencilik*, sayı 2, 1967, s. 135)

Sözlüklerimizde bu sözcük, az kullanımından dolayı bulunmamaktadır.

ASORTİK

(assortiques ?) / [Fr. *assorti*'den "yakıştırma" yoluyla Türkçe'de yaratılmıştır.]

Dilimizde, daha çok giyim kuşamla ilgili renkler bakımından "uyum içinde olan, uyuşan" anlamlarında kullanılan Fransızca "asorti" (Fr. *assorti*) kullanılmaktadır: "Ulla ilk uçağa atlayarak Paris'e geldi. Çok sade beyaz bir gelinlikle uzun kollu bir bolero ve bir de asorti şapka alarak Las Vegas'a uçtu." (*Cumhuriyet*, 22.1.1967)

Bu sözcüğün de etkisiyle dilimizde "asortik" sözcüğü türetilmiştir. Esinlendiği sözcükten anlam bakımından da ayırmak için 'modaya uygun, dikkat çekici ya da özentili biçimde olan / Bu biçimde giyinen' gibi sıfat anlamları ve ayrıca da 'asortik biçimde' gibi belirteç anlamı yüklenerek "halk dili"nde yaygın kullanım alanı kazanmıştır. "Asortik bir şapka"; "Asortik bir kadın."; "Asortik giyinmek." örneklerinde olduğu gibi.

Örnekler:

"Bu arada size Erdoğan cephesinden 'Rize çıkışlı' bir bilgi aktaralım. Berna Hanım'ı da İstanbullu ya, biraz *asortik* ve kendilerine yabancı buluyorlar." (Ş. SUTER / *Akşam*, 12.9.2000)

Bu sözcük, daha sonraları "anlam genişlemesi"ne de uğramıştır: "Yılbaşında asor-

tik yemek: Karides... Malum bugün yılbaşı. Kim bilir kaç çeşit yemek yaptınız. Asortik bir şeyler de yapmışsınızdır umarım... Şöyle domatesli, sarımsaklı, soğanlı, enfes bir karides sote." (Aslı E. PEKER / *Sabah*, 31.12.2000)

"Onları gören düğün sahibi Cemil: - Bu ne ya? Kim erkek dansöz sipariş etti lan? Benim işçilere böyle oynayın desem, hayatta oynamaz hıyarlar!

Bir kadın misafir ise Cemil Bey'e hitaben: - Helal size Cemil Bey. Hiç bu kadar asortik düğün görmedim. Sosyeteyi çatlatacaksınız valla..." (Ş. KIZILOT / *Sabah*, 2.4.2000)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse ve *Büyük Larousse*'ta böyle "uydurma" bir madde-başı yok.

TDK Türkçe Sözlük (2005): madde-başı yapmakla da yetinmeyip bu sözcüğün Fransızca olduğunu belirttikten sonra, ona bir de Fransızca yazım biçimini uydurmuş: "asortik *Fr. assortique*" (s. 133)

Bu yetmiyormuş gibi iki de "evlere şenlik" tanım vermiş: "1. Giysilerini birbirine uygun giyemeyen. 2. Sosyetik. (Biz, Fransızca'da "sosyetik" diye bir sözcük bulunmadığını belirtmekle yetinelim. –Fransızlar bu anlamda "sosyete"yi kullanırlar-. Üstelik de "asortik"in, sosyetikle de / sosyeteyle de hiç ilgisi yoktur!..)

TDK., 2011 baskısında ise, "asortik" konusundaki yanlışlığı katmerlendirmiş: "asortik *Fr. assortique* diyerek "uydurma" kökenbilgisini sürdürdüğü yetmiyormuş gibi, "tanım"ı da tam tersine çevirmiş:" 1. Giysilerini birbirine uygun *giyen.* (o "giyen", elbette *"giyemeyen"* olacak!..) / 2. sosyetik. (s. 169)

"Asortik"in, "sosyetik" diye yine yanlış bir türetme kullandığı "sosyete"yle de ilgisi olmadığını, hatta görgülü "sosyete" hanımlarıyle "asortik" giyimli hanımların taban tabana zıt olduklarını belirtmekle yetinelim.

Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te, "asorti" var, "asortik" yok. (s. 186)

Türkçe Sözlük (Püsküllüoğlu): "asortik *Fr.*" demiş. (s. 163)

ASSOLİST

(Fr. *as* + *soliste*, solist'ten yakıştırma. Fransızca'da "assoliste" diye bir sözcük yoktur!..)

[Fr. *Etoile* / *vedette* / İng. *star, superstar* vb.]

Gazino, gece kulübü gibi eğlence yerlerinde, 'programın en sonunda çıkan ve en yüksek ücreti alan sanatçı' anlamında kullanılan bu sözcük de Fransızca iki sözcük "çift"leştirilerek dilimizde yaratılmıştır:

Fransızlar bu sözcük için, yerine göre "étoile" ve "vedette" gibi Fransızca sözcükleri; "star", "süperstar" (superstar) gibi Amerikan-İngilizcesi sözcükleri ya da ünlü büyük şarkıcılar için İtalyanca'da "tanrıça" anlamına gelen *diva*'yı kullanırlar.

Örnekler:

"Uvertürler, alt kadrodakiler sıralarını savdılar. Gece, 23.00'ü biraz geçe sahne hareketlenmeye başladı. Assolist için hazırlık yapılıyordu. Tam ortaya konulmuş mikrofonun iki tarafına yeni sandalyeler getirildi. Ses düzeni kontrol edildi." (Erdal ŞAFAK / *Sabah*, 3.7.2005)

"Gazino kadrolarında baş solistler, assolistler ve solist altları okuyacakları parçaları liste yapar, kulis duvarlarına asarlardı..." (SAVAŞ AY / *Sabah*, 14.8.2005)

"Mimiklerinde bir assolist havası var." (Demet AKALIN / "Benzemez Kimse Sana", Show TV, 2.3.2013)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse ve *Büyük Larousse*'ta bu sözcük yok. *TDK Türkçe Sözlük*, 2005 ve 2011'de: "assolist" madde-başı yapılmış, fakat her ikisinde de kökenbilgisi verilmemiş ve aynı tanım yinelenmiş. "Bir müzik programında genellikle en son sahneye çıkan, alanında çok ünlü olan sanatçı." (s. 133 / s. 170)

Türkçe Sözlük (Püsküllüoğlu): "Assolist *Fr.*" (s. 163)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: Bu sözcüğe yer vermemiş.

ATEİST

(Fr. *athée* + *-iste* yakıştırmasından "athéiste?" türetmesi) [Fr. *athée*]

Fransızca'da, "Tanrıtanımaz" anlamında hem "sıfat" hem de "ad" olarak "*athée*" (ate) sözcüğü kullanılır... Bu sözcük, aynı anlamda dilimizde de kullanılmıştır: "Yahya Kemal: 'Hayyam optimist olmaktan çok uzaktır. Hayyam atedir; imansızdır. Nihilist bir dünya görüşü vardır." (Sermet Sami UYSAL / *Yahya Kemal'le Sohbetler*, 1959)

"Ancak esas fikir bu olunca, bir *athée* olan roman kahramanını bu neticeye götüren hadiselerin daha kuvvetli olması (...) icap ederdi." (Âgah Sırrı LEVENT / *Eserler ve Şahsiyetler*, 1940)

"Dört dörtlük bir ate olduğumu söyleyemeyeceğim." (Füsun ERBULAK / *Nokta*, 22.3.1987)

Fakat daha sonraları, dilimizde Fransızca'nın "*-iste*" son-eki'ne olan düşkünlük yüzünden (nitekim yine gerek yokken "avant-garde" yerine "avant-gard*iste* / "chauvin" yerine "chauvin*iste*'i ve hatta "batteur" yerine "batt*éiste*"i yarattığımız gibi) "athée"den de "athé-iste"i türetme becerisini göstermişiz! (Ve dahası da ünlü sözlüklerimiz bile bu "türeti"nin Fransızca olduğunu sanmışlar.)

Örnekler:

"Amerikalı ateist Sandra Lee Horne (22) Virginia'da tanıştığı Nail Ömer Yücel'in kendisine hediye ettiği Kur'an-ı Kerim sayesinde İslâm dinini tanıdı. Daha sonra da erkek arkadaşı ile birlikte geldiği İstanbul'da Gaziosmanpaşa Müftülüğü'ne başvurarak müslüman oldu." (Ş. ÖZÇAKMAK / *Sabah* Melodi, 18.4.1992)

"Proud'hon (?), aşırı bir ateist olarak sahneye çıkar." (Cemil MERİÇ / *Umrandan Uygarlığa*, s. 359)

"Anneannem beş vakit namazında bir dindardı. Babam ateisttir." (Pınar KÜR / *Nokta*, 22.3.1987)

"Ben ne ateistim ne dindarım. Özel bir tanrım var." (Nazlı ERAY / *Nokta*, 22.3.1987)

"Şuayib Dağıstanlı: 'Rusya'daki bütün gençler gibi ben de ateisttim, inançsızdım. Okulda ateistlik dersi veriliyordu. Ama evde inançla yetiştirilmiştim." (F. YANIK / *Sabah*, 22.5.2005)

"Pepe, hep 'ben ateistim' derdi. Yaşadığı acı olaylar onu gençlik çağında Tanrı'yı inkar etmeye kadar götürmüştü." (Hıncal ULUÇ / *Sabah*, 22.6.2002).

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse ve *Büyük Larousse*'ta "ate" var, "ateist" yok (s. 815 / s. 966)

Fakat *Büyük Larousse* tanımı verirken "Tanrıtanımaz, *ateist*" demiş; ama "ateist"i madde-başı yapmamış; ancak "tanrıtanımazlık" anlamına gelen "ateizm"i madde-başına taşımış. (s. 966)

TDK *Türkçe Sözlük* (2005): "Ate" ve "ateizm" var; "ateist" yok. Fakat altı yıl sonraki baskısında Türkçe Sözlük yanlış bir yola sapmış: Önce "ate" deyip kökenini belirtmeden "Tanrıtanımaz" demiş! Daha sonra "ateist"i madde-başı yapıp bu sefer'de Fransızca'da olmayan Fransızca bir kökenbilgisi vermiş: "ateist Fr. *athéiste*" Buna da "Tanrıtanımaz" demiş. (s. 181) Fransızca'da "ate" (*athée*) sözcüğü var; *Türkçe Sözlük* bunu belirtmiyor; Fransızca'da "ateist" (*athéiste*) diye bir sözcük yok, buna uydurma bir kökenbilgisi veriyor.

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "Ateist, *Fr.* athéiste" demiş. (s. 200)

Türkçe Sözlük (Püsküllüoğlu): "Ate Fr. "Tanrıtanımaz" demiş. "Ateist"e de *Fr.* "Tanrıtanımaz" demiş. (s. 172)

Uyarı: "Ateist" sözcüğü, İngilizce'den dilimize girmemiştir; çünkü İngilizce sesletimi çok başkadır... "Fransızca söylenişiyle dilimize giren İngilizce sözcükler" bölümüne de almayışımız, dilimizde "-iste"le birçok "sözde Fransızca sözcük" türemiş olmamızdan kaynaklanmaktadır.

BALET

(balete ?) // [Fr. *danseur de ballet*, bale dansçısı]

Balet (ve sülalesinin -Dansör / Dansöz // Balerin-Balerina // Primadonna'nın- geçmişi)

Fransızca'da, fiil köklerinden –eur" ekiyle "erkek", "-euse" ekiyle de "dişi" 'meslek erbabı' yapılır kuralı genellikle geçerliliğini korur. Nitekim "danser"den (dans etmek) "dansEUR" (erkek dansçı) ve "dansEUSE" (kadın dansçı) sözcükleri türetilmiştir...

Fransız, oryantal dans yapan kadın, "rakkase" için "danseuse orientale"; müzikallerde-

kiler için "danseuse de music-hall / danseuse de cabaret" der. "İp cambazı"nı da "danseur / danseuse de corde" diye adlandırır.

Bale'ye gelince: erkek dansçı için "danseur de ballet"; kadın dansçı için de "danseuse de ballet" sözcüklerini kullanır... Baş dansçıları ise "premier danseur / première danseuse" ya da "étoile" (yıldız) diye ayırır, daha başka birçok terimin yanı sıra...

Fakat Fransızca'da "bale yapanlar" için başka bir fiilden türetilen sözcükler de vardır. Bu dilde *baller* diye bir fiil daha bulunmaktadır. XII. yüzyılda aşağı-Latince'deki *ballare*'den Fransızca'ya giren bu sözcüğün anlamı "dans etmek" demektir. (Bu sözcük Latince'ye de Yunanca, *ballein* (atmak / fırlatmak) sözcüğünden girmiştir!) La Fontaine'den Chateaubriand'a kadar pek çok yazar "arkaizm" yaparak "baller" yi "dans etmek" anlamında kullanmıştır... İşte bu fiilden "balleur" ve "balleuse" değil de, yalnızca "kadın dansçı için" (*danseuse de ballet*), "ballerine" sözcüğü türetilmiş; fakat erkek dansçının başı açıkta bırakılmıştır.. "Dans"ı, "bale"den ayırmak için de, yine aynı kökten, 1598'de "ballet" (bale) sözcüğü türetilmiştir Fransızca'da. [Bu sözcüklerin yanı-sıra, yine aynı kökten Fransızca'da "ballade" (ballad), "ballant" (sallanan / sallantı) ve hatta "ballader" (dolaştırmak, gezdirmek) fiili ile "balletomane" (bale, klasik dans düşkünü) sözcükleri türetilmiştir...

Türkçe'ye gelince: *Balleare*'den İtalyanca'da türetilen *ballerina* sözcüğü Türkçe'ye "balerina" biçimiyle girmiş ve uzun yıllar kullanılmıştır... Dilimize giren daha birçok İtalyan kökenli sözcük gibi, daha sonraları "balerina" da terkedilerek yerine Fransızca kökenli balerin (Fr. *ballerine*) sözcüğü kullanılmaya başlanmıştır...

Fakat "bale yapan erkek dansçı" için dilimizde "bale dansçısı", herhalde "banal" bulunduğundan onun yerine hiçbir dilde olmayan "BALET" sözcüğü türetilmiştir... Ama bu konuda bütün suç Fransızca'da!.. Eğer Fransızca'da "baller" fiilinden "balleur" sözcüğü türetilebilmiş olsaydı, biz de bunca zahmete katlanıp "BALET" sözcüğünü türeterek –üstelik Fransızca sanıp– kullanmayacaktık!

Eklenti:

Türkçe Sözlük'ün belirttiği gibi, BALET sözcüğü dilimize İngilizce'den geçmiş olamaz (s. 136)... Bale için *ballet* sözcüğünü kullanan İngilizler, "erkek bale dansçısı" için de *ballet-dancer* (erkek bale dansçısı) demektedirler... İngilizler, "kadın bale dansçısı"nı ise İtalyanca bir sözcükten ödünçleyerek dillerine sokmuşlardır: *ballerina*. (*Oxford Advenced Leanner's*, 1989, s. 78)

Aslında "balerina" olabilmek, "balerinlik"te bir "pâye", bir "aşama"dır. Çünkü XIX. yüzyıl İtalya'sında, en üst düzeyde hünerlerini göstererek bale yapabilen kadın dansçıya "prima ballerina di rango francese" (Fransız düzeyinde baş-balerin) denirdi... Her rolünde uluslararası başarı gösteren büyük bale yıldızlarına da "Prima ballerina assoluta" adı verilirdi ki koca Rus İmparatorluk balesinde topu topu biri İtalyan biri Rus iki kadın dansçıya, Pierina Legnani ile Matilda Kşeniskaya'ya bu san verilmiştir... Çağımızda bile bu sana ancak Margot Fonteyn ile Maya Plisetskaya erişebilmiştir... Nitekim Jak Deleon'un şu cümlesi de bu görüşü doğrulamaktadır: "Bale sözlüklerine göre (Türkiye'de yaygın ve yanlış kullanımına karşın) 'balerin' sözcüğü, bir topluluğun salt 'solo' dansçılarını betimler; 'prima balerina'ysa o topluluğun 'star' kadın dansçılarına verilen unvandır." (*Gösteri*, Ocak, 1986)

İtalyanca bir sözcük olan Prima balerina'nın (birinci balerin) dilimize yerleşişinde yine İtalyanca'dan dilimize geçen operadaki baş kadın oyuncuyu belirtmek için kullanılan prima donna (birinci kadın)'nın da etkisi olsa gerek. "35 yılı aşkın bir zamandır bir 'Primadonna', bu sözcüğü gerçek anlamında kullanıyorum, olarak kalmayı başardı. (Doğan HIZLAN / *Gösteri*, Haziran 1986)

Yeniden "balet"e dönecek olursak, başka dillerde bulunmayan bu sözcük, Türkçe'ye artık iyiden iyiye yerleşmiş görünmektedir:

Örnekler:

"Ankara Devlet Balesi, geçen hafta, bu son Anna Karenina'nın galasını tertipledi (....) gibi yabancı sanatkârlarla Türk meslektaşlarının ve başbalerin ve baletlerin elbirliği ile insanı heyecanlandıran bir sanat

gösterisi meydana çıkmış." (Semih GÜNVER / *Milliyet* 19.5.1993;

"İstanbul Devlet Opera ve Balesi'nin dansçılarından Hülya Aksular, bir ay önce Sezen Aksu'nun klibinde tanıştığı Rus balet Mihail Kolojin ile evlendi. Kiev balesi dansçılarından olan ve 2.5 aydır konuk sanatçı olarak İstanbul'da bulunan Rus baletle, Türk balerinin nikâh tanıklıklarını Zerrin Özer'le Oktay Keresteci yaptı." (Tahir YAMAN-Nevzat TAKMAZ / *Hürriyet*, 4.12.1993)

"Topluluğun yönetmeni Hector Zaraspe, ünlü balet Rudolf Nureyev ile çalışmış bir koreograf. Dansçılar ise Arjantin'in en ünlü balerin ve baletleri arasından seçilmiş." (Selim GENÇ / *Hürriyet*, 5.9.1994);

"Adnan Şenses, kendine özgü üslubuyla şarkılarını söylerken tüm vücudunu inanılmaz bir ustalıkla kullanıyor, sahneyi bir balet gibi estetikle donatıyordu." (Tufan TÜRENÇ / *Hürriyet*, 6.8.1994)

"Dünyanın yaşayan en büyük baleti olarak tanımlanan Barışnikov İstanbul'da olağanüstü güzellikte bir gösteri sergiledi." (Can ATAKLI / *Sabah*, 11.1.1996)

Sözlüklerde bu sözcük:

Bu sözcük, herhalde Fransızca kaynaklarda bulunmadığından *Meydan Larousse* ve *Büyük Larousse*'ta yer almadığı gibi, İlhan Ayverdi'nin hazırladığı *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'te de bulunmamakta; "Balerin"den sonra "Balgam" maddesine geçilmektedir. (c. 1, s. 270)

TDK'nın *Türkçe Sözlük*'ü ise, (2005) "balet" sözcüğünü, İngilizce'den getirmek becerisini göstermiş!.. "Balet İng. *ballet*. (s. 191)

TDK Türkçe Sözlük'ünün 2011 baskısında ise "balet" sözcüğü bu sefer Fransızca'dan getirilmiş ve şu uydurma kökenbilgisi verilmiş: " balet Fr. *ballete*. Bale yapan erkek sanatçı." (s. 243)

Hemen altında da: "baletlik" diyerek yanlışlık şeddelenmiş!

BANKMATİK

(Fr. *banque* + (*auto*) – *matique*?). (Bu sözcük Fransızca "*banque*" ve "*-matique*" sonekiyle Türkçe'de türetilmiştir.)

[Fr. *Distributeur automatique*] –İsviçre Fransızcası'nda "*Bancomat*"– R. Cadoux] az kul./Anlş. Bankamatik

BANKAMATİK

(İt. *banca* + Fr. (*auto*)-*matique* sözcüklerinden Türkçe'de türetilmiştir.) // [Fr. *Distributeur automatique*]

"Bankaların dış bölümüne yerleştirilen, özel şifreli kartlarla, günün her saatinde hesaptan para çekilmesi, hesaba para yatırılması gibi işlemler yapabilen otomatik aygıt" anlamında yaygın olarak kullanılan "bankamatik"in bir anlamdaşı da ATM'dir.

Eklenti:

Tuşuna dokunur dokunmaz görüntü veren, başta televizyonlar için sakat yolla türettiğimiz "dokun-matik"ten sonra, "bankmatik" de "bankamatik" de, daha "ehven-i şer" kalmaktadır.

Örnekler:

"Bankamatik diye bir sistem var... Bütün medeni insanlar gibi sen de bu sistemi kullansana." (Selahattin DUMAN / *Sabah*, 5.9.1995)

"Müsteşar Fikret Bey, iki yıldır bakanlığa uğramıyor, ancak her ay yaklaşık 900 milyon liralık maaşını bankamatikten çekiyor." (K. ELİBOL / *Star*, 4.7.2002)

"Yine herkes Orhan Pamuk'u çekiştirecek... Yeni kitabı Sex and the City gibi otobüslerin üzerinde olacak. Yapı Kredi bankamatiklerine kartını soktuğun anda kitabın kapağı karşına gelecek." (Ayşe ARMAN / *Hürriyet*, 14.12.2003)

Dilimize, "bankamatik kartı"ndan sonra, yine bu sözcükle ilgili olarak bir "kalıpsöz" de girdi: *Bankamatik memuru*: "Çalışmadan, ay başlarında bankamatik kartıyla maaşını çeken asalak kimse" anlamında, –herhalde kullanıcısı çok olduğundan– kısa sürede yaygınlık da kazandı: "Bir bakanımız, 'devleti küçültmek' adı altında bakanlığının mal varlığını üstüne geçiriyor, 400 bin kişi SSK ve Bağ-Kur'dan çalışmadan maaş alıyor. 200.000 bankamatik memuru var." (Ö. ÖZBEK / *Star*, 18.4.2002)

"Enerji Bakanı Zeki Çakan da 'bankamatik memuru' olduğu iddia edilen Evku-

ran'ın emeklilik planını doğruladı." (H.KILIÇ / *Sabah*, 3.11.2001)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse ve *Büyük Larousse* dönemlerinde "bankmatik/bankamatik"in yaygınlığı olmadığından bu ansiklopedik sözlüklerde yer almamaktadır.

TDK Türkçe Sözlük (2005)'te bankamatik için doğru kökenbilgisi verilmiş: "İt. *banca* + Fr. *automatique*'ten" (s. 197)

Fakat 2011'deki baskısında "bankamatik" denildikten sonra hemen "tanım"a geçilerek, bankamatik sözcüğü, sözlükçülük açısından "Türkçe" gibi algılanmış. (s. 250)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te, bu sözcük yer almamaktadır.

BARONES

(baronesse ?) // [Fr. *baronne*]

Fransızca'da kont / kontes (*comte / comtesse*), prens / prenses (*prince / princesse*), arşidük / arşidüşes (*archiduc / archiduchesse*) vardır ama "baron"un (baron) dişil biçimi olarak "baronesse" yoktur... Fransızlar bunun yerine "baronne"u kullanırlar. Gerçi İngilizce'de "baroness" sözcüğü vardır ama, bu sözcük o dilde "bar'anis" / "ber'enis" arası biçimde seslendirilir.

O yüzden de, dilimizde kullandığımız "barones" sözcüğünü; Fransızca kaynaklı, "kont / kontes, prens / prenses ve arşidük / arşidüşes" örneksenerek "yaratıldığı" akla daha yakın gelmektedir.

Örnekler:

"Amerikalı aktör Henry Fonda'nın sâbık eşi Barones Fadera Franchetti, dün İtalya'ya marihuana sokma teşebbüsünden suçlu görülerek sekiz ay hapse mahkûm olmuş, fakat cezası tecil edilmiştir. Mahkeme Barones'in İtalyan arkadaşı ressam Mario Schifano'yu da aynı cezaya çarptırmıştır." (*Cumhuriyet* / 6.11.1966)

"Onları Baron ve Barones James Rotschild, Edith Piaf izliyordu." (T. KAKINÇ / *Milliyet*, 13. 11.1966)

"Türkiye'den okuması, yazması olmayan bir köylü kadın, evinde bir Fransız Barones ve bir gazeteciyi ağırlıyor." (Selma TÜKEL / *Hürriyet*, 6.11.1989)

"General Aksoy'un kolejli kızı Ayşenur, sevişerek evlendiği Baron de Henricourt ile mesut bir evlilik hayatı sürdürmektedir. Yukardaki resimde Baron ve Barones de Henricourt'u şahane evlerinde başbaşa görüyorsunuz." (Doğan ULUÇ / *Hürriyet*, 14.5.1970)

Doğan ULUÇ'un bu yazısından; "yakıştırma" sözcük olan "barones"ten başka, "baroneslik"in de Fransa'da –ve dahi İngiltere'de– çok yaygın bir paye olduğunu öğrenmekteyiz! "Zamanımızda baronluk, baroneslik bilhassa Fransa ve İngiltere'de çok rastlanan bir payedir." (a.y.)

Olmayan sözcük, nasıl, haydi İngiltere neyse, Fransa'da yaygın bir paye olarak kullanılıyor acaba?

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse ve *Büyük Larousse*'ta "barones" yer almamaktadır. *Resimli Yeni Lügat* ve *Ansiklopedi*'de de bulunmamaktadır.

TDK Türkçe Sözlük'ün 2005 ve 2012 baskısında da yok;

Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te de bulunmamakta.

Ve nihayet Püsküllüoğlu'nun *Türkçe Sözlük*'ünde: "Barones *Fr. baron* eşine verilen san" deniliyor. (s. 232)

Bu durum da gösteriyor ki, bizde sözlükler hazırlanırken "tarama-fişleme" yöntemi uygulanmadığından ve bir sonraki bir öncekinin dümen suyunda gittiğinden, ilkinde olmayan yaygın kullanımı olan bir sözcük, ikinci, üçüncü ve dördüncüsünde de yer alamamaktadır. (Yer aldığı son sözlükte de kökenbilgisi yanlış!)

BATERİST

(Fr. *batterie* + *iste*'ten; batteriste?) // [Fr. *batteur*]

Fransızlar, bateri çalan müzisyene "batör" (Fr. *batteur*) derler. (*Le Robert* / c. 1, s. 894)

Üstelik dişil biçimi olan "batöz" (Fr. *batteuse*)'ü; "tahıl taneleme makinası" / "harman makinesi" "batöz" (Fr. *batteuse*) ile karışmasın diye kullanmayıp; "hanım baterici"ler

için bile, eril biçim olan "batör"ü kullanırlar: Elle est *batteur*. (a.y.)

Türkçe'de ise "batör" sözcüğüne karşı herhalde bir "alerji" oluştuğundan; değil "dövücü" ve "çırpıcı" anlamlarını bile dilimizde kullanmayıp İngilizce "mikser"i (İng. *mixer*) yeğlemişiz.

(Yalnızca, tarım kesiminde, terim olarak, "batör"e, çok az da olsa rastlanmaktadır: "Tek batörlü harmanda oldukça değişik sonuçlar elde edilmiştir... Tek batörlü harmanlarda kontr-batör aralığı yarıya indiği zaman." (Dr. M. Arif EROL / "Harman Esnasında" *Ziraat Makinaları*, No. 16, 1967)

Ve "baterici" için dilimizde, Fransızca'da "davul, trampet, zil vb. gibi birçok vurmalı çalgıdan oluşan ve tek bir müzisyence çalınan bir enstrüman" karşılığı olarak kullanılan "batterie"ye ('batri' okunur), yine Fransızca, eklendiği sözcüğe, "o işi yapan" / o çalgıyı çalan kimse" anlamları da katan "-ist" (*-iste*) son-eki'ini getirerek "baterist"i yaratmışız! Sonra da bu sözcüğün Fransızca olduğuna inanmışız!

Örnekler:

"Ünlü baterist Vasfi Uçaroğlu, bir gecede üç yerde birden showlara çıkıyor." (Levent SU / *Akşam*, 13. 1. 1968)

"Salim Ağırbaş (baterist), yabancı bateristlerden Joe Morello'yu, şarkıcılardan Frank Sinatra'yı ve Özdemir Erdoğan'ı beğenir." (Doğan ŞENER / *Milliyet* Hafta Sonu İlâvesi, 21.1.1968)

"Piyanist, baterist, saksafon, kontrbas, üç gitarist." (*Hafta Sonu* / 19. 2. 1967)

"Baterist trampetin üstünde kresendo çeken bir trimolo yapmaya başladı." (Çetin ALTAN / *Kopuk Kopuk*, s. 259)

Eklenti: "Baterist"e, "davulcu" diyen köşe yazarları da bulunmaktadır: "Türkiye'nin en ciddi müzik topluluklarından 'İstanbul Gelişim Orkestrası'nın davulcusu, Frenkçesi bateristi..." (Hasan PULUR / *Hürriyet*, 27.7.1985)

Fakat "davulcu", hemen "ramazan davulcusu"nu çağrıştırdığından değil, "bateri"de, davuldan başka trampet ve zil de bulunduğundan, "baterici"nin mesleğini tam olarak yansıtamadığından, fazla rağbet görmemiş; onun için de "uydurma" da olsa "baterist" sözcüğü yeğlenmiştir...

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse, bu sözcük yerine "baterici"yi yeğlemiş, "orkestrada bateri (davul) çalan kimse." tanımından sonra "Baterist de denir" (c. 2, s. 204) diye eklemesine karşılık "baterici" hemen hemen hiç rağbet bulmamış ki "baterist" yaşamını sürdürmüştür.

Büyük Larousse ise bateri'yi, davul'a; baterist'i de hiç köken bilgisi vermeden davulcu'ya göndermiştir. (c. 1, s. 1391)

Türk Dil Kurumu'nun ünlü: *Türkçe Sözlük*'üne gelince:

1983 baskısında, bu sözcüğü Fransızca sanıp!: "*Baterist* a. *Fr.* Bateri çalan kimse" demiş (s. 130);

1988 baskısında ise sözcüğün kökenindeki yanlış daha da genişletilerek:

"*Baterist* is. *Fr. batteriste* Bateri çalan kimse" (s. 157) denilerek Fransızca'da olmayan bir sözcük, Fransızca sanılmıştır. Oysa bu sözlüğü hazırlayanların içinde çok iyi Fransızca bilenler bulunmaktadır. Ayrıca da o zamanki başkanları konumundaki Mehmet Ali AĞAKAY, Fransızca-Türkçe sözlüğü hazırlamış; bu sözlük de Türk Dil Kurumu yayınları arasında çıkmıştır.

Dahası da "hazırlayanlar"ı arasında: Prof. Dr. İsmail Parlatır, Prof. Dr. Nevzat Gözaydın, Prof. Dr. Hamza Zülfikar, Belgin Tezcan Aksu, Seyfullah Türkmen ve Yaşar Yılmaz'ın bulunduğu Türk Dil Kurumu'nun 1998 baskısı *Türkçe Sözlük*'ünde de bu yanlışlık olduğu gibi bırakılmıştır: "Baterist *Fr. batteriste*" (s. 244)

Ve 2005'te 10. baskısı Prof Dr. Şükrü Halûk Akalın, Prof. Dr. Recep Toparlı, Prof. Dr. Nevzat Gözaydın, Prof. Dr. Hamza Zülfikar, Prof Dr. Mustafa Argunşah, Doç. Dr. Nurettin Demir, Belgin Tezcan Aksu ve Beyza Gültekin tarafından hazırlanan ayrıca da Prof. Dr. Recep Toparlı tarafından "denetlenen" *Türkçe Sözlük*'te, 'Türkçe Sözlükçüler"in buluşu olan "baterist", yine Fransızca'dan getirilmiş: BATERİST *Fr. bateriste*. (s. 223)

Türkçe Sözlük'ün hatada / yanlışta böylesine ısrar edişi, yalnız kendine zarar vermemekte, ona güvenerek alıntı yapan başka sözlüklere de bu yanlışlar sirayet etmektedir.

Nitekim *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'teki "Baterist" maddesinde de: BATERİST *Fr. Battériste*, denilmiş (s. 303).

Püsküllüoğlu'nun *Türkçe Sözlük*'ünde de: "Baterist *Fr.* "denmiş!.. (s. 249) Ve nihayet Türk Dil Kurumu'nun 2011 yılındaki *Türkçe Sözlük*'ünde bile "baterist"te kökenbilgisi verilirken aynı hatada ısrar edilmiş: "baterist *Fr. batteriste*" tanımı da şöyle: "Orkestrada vurmalı çalgı takımını kullanan davulcu" (s. 282) denmiş ve hemen onun üstünde de "Baterici" maddesi yer almakta, tanımı da "Bateri çalan kimse". Oysa "baterici", "baterist"in anlamdışı olarak dilimize sokulmak istenmiş, fakat tutmamıştır.

BATON SALE

(Fr. *bâton*, çubuk + *salé*, tuzlu'dan Türkçe'de yaratılmıştır.) [*Une sorte de 'bretzel'*]

"Yağlı ve tuzlu hamurdan yapılan, kimi zaman üzerine susam da serpilerek fırında pişirilen, ince uzun çubuk" anlamında kullandığımız baton sale / batonsale (Fr. *bâton + salé*) sözcüğü de, "bu bileşik biçimiyle" -ve dahi bu anlamıyla- Fransızca'da bulunmamaktadır. Herhalde "*tuzlu çubuk*" demeyi "banal bulan"lar Fransızca'daki "çubuk" anlamına gelen "baton / *bâton*" sözcüğüne, yine Fransızca'da "tuzlu" demek olan "sale / *salé*" sözcüğünü katarak Türkçe'de böyle bir sözcük yaratmışlardır.

Örnekler:

"Saat beş çaylarında krikkrak ve 'baton sale'ler yeniyor." (Mustafa Nihat ÖZÖN / *Türkçe Yabancı Kelimeler Sözlüğü*, 1962, s. 27)

"Yanısıra, meyve suları, pöti fur, bisküvit, sandeviç, galeta, batonsale ve kek gibi şeyler de ikram edilir. (Leyla SOYKUT / *Hürriyet*, 11.1.1974)

"Ben de o baton salelerden alacağım." (Uğur BUGAY / TV,15.5.1987)

Eklenti:

Fransızlar aynı hamurdan hazırladıkları ve "8" biçimini verdikleri "tuzlu bisküvi"lerine "bretzel" derler.

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Başta Türkçe Sözlük(ler) olmak üzere belli başlı sözcükler ve dahi ansiklopedik sözlükler, "baton salé"yi de Fransızca olarak belirtmişlerdir.

BİJON

(bijon?) // [Fr. *goujon*]

Otomobilcilikte kullanılan ve "tekerlekleri poyralara tutturmaya yarayan vidalardan her biri" anlamındaki "bijon" da tarafımızdan yaratılmış bir sözcüktür. Bu sözcük, Fransızca'daki "menteşe dili", "makara mili", "bir tür yontucu oluklu oyma kalemi" vb. gibi çeşitli anlamlara gelen "goujon" (gujon) sözcüğünün hem "biçim"ini hem de "anlam"ını değiştirerek Türkçe'de "bijon somunu" anlamdaşıyla birlikte oluşturulmuştur. Ayrıca da, "araba tekerleklerinin somunlarını sökmek için kullanılan âlet" anlamındaki "bijon anahtarı" dilimizde yaygın olarak kullanılmaktadır.

Örnek:

"E belli olmaz, bakarsanız tekerlek bijonlarını gevşetebilirler." (K. BİSALMAN), (*Büyük Arkadaş*, s. 676)

Sözcüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse, Büyük Larousse, Resimli Yeni Lügat ve *Ansiklopedi, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Türkçe Sözlük* (Püsküllüoğlu) ve *TDK Türkçe Sözlük* (2005)'te "bijon" sözcüğü bulunmuyor. Fakat sonuncusunda "bijon" yok ama "bijon anahtarı" var!.. (s. 264)

TDK. 2011 *Türkçe Sözlük*'ünde ise nihayet "bijon" yer alıyor ve altında da "bijon anahtarı" (s. 334). Fakat "bijon"a "kaynak" göstermediği için Türkçe gibi algılanıyor. Oysa birinci hecenin dışında "o" sesi bulunan sözcükler Türkçe kaynaklı olamazlar.

BONFİLE

(Fr. *bon*, iyi + *filet*, sırt eti'nden, yakıştırma yoluyla Türkçe'de türetilmiştir.) // [Fr. *filet*]

Fransızca'da *bon* (iyi) da, *filet* (sırt eti) de vardır; fakat "bonfilet" sözcüğü yoktur! Fransızlar, "kasaplık büyükbaş hayvanların sırt boyunca çıkarılan, kemiksiz, yu-

muşak yağsız et parçası"na yalnızca 'filet' derler. Biz bu lezzetli yumuşacık eti çok beğendiğimizden, başına yine Fransızca "iyi" demek olan "bon"u katarak Türkçe'de "bonfile" (*bon + filet*) sözcüğünü yaratmışız!

Örnekler:

"Taksim'de 20 lira olan bonfile, Galatasaray'da 18 lira." (S. SONER Z. AVCI / *Cumhuriyet*, 8.7.1967)

"Bonfilenin baş tarafından külbastı, ortasından bonfile olur." (İ. SİVRİ / *Milliyet*, 24.7.1967)

"Fazla kilolarınızdan bir defada kurtulmak istiyorsanız, bitkilerden yararlanabilirsiniz. Tabii işin içinde bonfile ve balık da var." (S. KIVILCIM / STAR BOX 28.3.2003)

"Etin 'havyarı' olarak nitelenen bonfilenin kilosu 100 bin lira sınırına ulaştı... Bebek, Etiler, Ulus, Gayrettepe gibi semtlerdeki kasaplarda kıyma 75 bin, kuşbaşı 80 bin, pirzola ve biftek 85 bin, kontrafile 90 bin, bonfile de 100 bin lira. Bonfilenin en ucuz fiyatı ise 90 bin lira." (Emin DEMİRCİOĞLU / *Milliyet*/ 17.4.1993)

"Ertesi akşam gittiğimiz Laponya lokantası ise bizlere o güne dek hiç tatmadığımız seçenekler sunuyordu. Ayı bifteğinden ren geyiği bonfilesine dek çok çeşitli spesiyateler tattık. Ayı etini soracak olursanız, devekuşu, timsah gibi ekşimsi etlerin yanında kuzu eti kadar lezzetli." (A. ÖRS / Sabah, 26.6.2005)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Bir toplumun bireyleri, dili kulaktan duyarak öğrendikleri için "köken"i üzerinde kafa yormazlar. Fakat "dil"le uğraşanlar, hele "sözlük" hazırlayanlar, sözcüklerin kökenleriyle ilgili bilgileri "doğru" olarak vermek zorundadırlar. Nitekim sözlükler, doğruları saptamak için hazırlanır. Fakat, neredeyse devletin resmî sözlüğü niteliğindeki *TDK Türkçe Sözlük* başta olmak üzere, bu sözcüğün "köken"ini, Fransızca'dan çevrilen diğer ansiklopedik sözlüklerde bile Fransızca'ymış gibi göstermişler!

Türkçe Sözlük: *Bonfile Fr. bon filet* (1988, s. 208)

Yine Türk Dil Kurumu *Türkçe Sözlük* (2005): "bonfile *Fr. bon filet*" (s. 297) Ve de TDK *Türkçe Sözlük* (2011): "bonfile (bo'nfile) *Fr. bon filet*" (s. 377)

Hatada ısrar ancak bu kadar olabilir! Üstelik bir de ayraç içinde "okuma kılavuzu" koymuş; o da yanlış! "o" dan sonraki "kesme işareti" neye yarıyor ki ?!..

Meydan Larousse: "Bonfile Fr. *bon filet*" (c. 1, s. 485)

Büyük Larousse: "Bonfile (Fr. *bon filet*'den)" (s. 1792)

Meydan Larousse ve *Büyük Larousse* gibi Fransızca'dan çevrilen 'sözlük ve ansiklopedi'ler bile, Fransızca'da olmayan bir sözcüğü Fransızcaymış gibi gösterirse, geriye kalan sözlüklerimizin 'bonfile'ye Fransızca demeleri fazla yadırganamaz:

Okyanus, Ansiklopedik Sözlük: *Fr. bon filet* (s. 336 / Pars Tuğlacı)

Temel Türkçe Sözlük: Fr. (s. 135 / Doç. Dr. Mertol Tulum yönetiminde)

Temel Türkçe Sözlük: Fr. (s. 143 / Tanım da sığır pirzolası! / Tahsin Demiray)

Çağdaş Türkçe Sözlük: *Fr.* (s. 126 / Ali Püsküllüoğlu)

Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı: Fr. *bon*, iyi, nefis ve filet, *pişmiş et* (s. 470) / Andreas Tietze.

Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü: *Fr. bon filet*, iyi fileto (s. 73) / Sevan Nişanyan... Nişanyan, "fileto"ya gönderme yapmış; fakat "fileto" maddesinde, "et" anlamını es geçmiş.

Yanlışlık listesi daha uzayıp gitmekte! Hiç doğruyu yakalayan "sözlük" yok mu? Var, o da madde-başı yaptığı sözcüklerin İngilizce, Fransızca, Almanca karşılıklarını verirken bu "doğruluğu" vurgulamış:

Resimli Ansiklopedik Büyük Sözlük: *Bonfile* Fr. *filet, faux filet* (s. 338 / Ali Özdamar'ın yayın yönetmenliğinde)

Fakat burada da 'filet'den sonra 'faux filet' *–doğrusu faux-filet–* de eklenmiş. Oysaki 'faux-filet', 'bonfilenin yanında, sırt boyunca uzanan sığır eti parçası'dır. (*P. Robert* / s. 765)

Görüldüğü gibi, bu *Resimli Ansiklopedik Büyük Sözlük* de 'doğru karşılık'ı yazarken hemen yanına bir de 'doğru olmayan karşılık' ekleyivermiş. Tıpkı sayın İlhan Ayverdi gibi!.. O da *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'ünde, "Bonfile" için (Fr. *bon* "iyi" ve filet "*pişmiş et*" ten demiş (s. 398)

"Bon" ve "filet"nin bileştirmesinden olduğu doğru; fakat "filet"ye "pişmiş et" de-

mek yanlış!.. (Andreas Tietze'nin "yanlış"ı buraya da sirayet etmiş!.) Sözlükçülük, hele kökenbilgisini de içeren sözlükçülük, 'iğne ile kuyu kazmak'tan daha güçtür. Bu iş, "iğne" yerine "kürek"le yapılmaya kalkışılırsa; yalnız Fransızca'da olmayan sözcükler bile Fransızca sanılmaz, daha kürekler dolusu pek çok diğer yanlışların yanı sıra nice kökenbilgisi yanlışı da yapılır!

Tevfik Fikret'in 'Beşerin böyle dalaletleri var / Putunu kendi yapar, kendi tapar' dizelerinde olduğu gibi, iki Fransızca sözcüğü birleştirerek Türkçe'de 'yaptığınız' bu sözcüğe –tıpkı etin o bölümü gibi- öylesine hayran olmuşuz ki sık sık kullanmaktan kendimizi alamamışız.

BONKÖR

(Fr. *bon*, iyi ve *cœur*, kalp'ten Türkçe'de yaratılmıştır: *boncœur*) //
[Fr. *généreux*, cömert, eli açık]

Dilimizde, başta "cömert" olmak üzere "eli açık", "gönlü bol" "hayırsever vb." birçok sözcük varken, "ille de Frenk kaşığı" kullanma tutkusu yüzünden üstelik de "cömert"le hiç ilgisi olmayan ve ancak "iyi kalp" (*bon cœur*) anlamına gelen sözcüğü Türkçe'de "cömert" anlamında yaratıp seve seve kullanmışız!

Örnekler:

"Gecenin faturasını Başkan Cankurtaran'ın bonkör cebi ödeyecek." (Talay Erker / *Hürriyet*, 6.12.1974)

"Biz her zaman bonkörüz." (Sezai BAYAR) / *Hürriyet*, 6.8.1982)

"Aşiret yönetimi anlayışı içinde devlet dürüstlere cimri, yağcılara ve üç kâğıtçılara bonkör oldu." (Güngör MENGİ / *Sabah*, 4.10.1990)

"Eşine ve oğluna, hatta Gönül Yazar'dan olma nüfusundaki kızına fazlasiyle verdiğini kendisi söylüyor. Erol Bey (Simavi) bonkördür. Biraz da bu nedenle 'patron' diye sevilir." (Necati ZİNCİRKIRAN / *Hürriyet*, 25.3.2000)

"Sakıp Sabancı: 'İsrafa, gereksiz şeylere, gösteriş için lükse karşı elim çok sıkıdır ama hayır işlerken, paha biçilemeyen Atlı Köşk'ü, müze diye bağışlarken bonkör oğlu bonkörüm... Başkaları gibi 5-10 bin dolara şampanya içecek, havyar yiyecek ağız bizde de var ama parama kıyamam. Anamdan havyarla şampanyayla mı doğdum?'" (O. TAN / *Sabah*, 13.6.2002)

"Tasarruf yapmasını bilmeyen insan, adam olmaz. Mal mülk, iş sahibi kat'iyen olamaz.' Vehbi Bey bu felesefe ile yaşadı hayatının sonuna kadar. Ama son gün çok bonkör davrandığını damadı Erdoğan Gönül'den öğreniyoruz." (Necati ZİNCİRKIRAN / Sabah, 28.2.1996)

Kendimiz yaratıp çok sevip benimsediğimiz "bonkör"den, ayrıca:

Bönkörce (davranmak) / *Bonkörleşme* / *bonkörleşmek* / *bonkörlük* gibi sözcükler türetip onları da "bonkörce" kullanma başarısını göstermişiz.

"Devlet başkanının kamu hizmetinde çalışanlara böylesine bonkörce davranması, Pereira planı için öldürücü bir darbeydi. (Çetin ALTAN / *Güneş*, 3.11.1987)

Sözcüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse, bu sözcüğün Türkçe'de yaratıldığını şöyle açıklamış: "Bonkör (fr. *bon*, iyi ve *cœur*, kalb'den *bon cœur*) iyi yürekli, cömert." (s. 486)

Büyük Larousse: "Bonkör (fr. *bon*, iyi ve *coeur*, Kalb'den" (s. 1793)

TDK Türkçe Sözlük (2005): "bonkör *Fr. bon cœur* "(s. 297) Böylece de Fransızca'da varmış izlenimi uyandırmış: Ayrıca "Bonkör bir insan." örnek cümlesi de *Meydan Larousse*'tan "aktarma"!.. 2011 baskısında da aynı yanlış tutum tekrarlanmış:

"bonkör *Fr. bon cœur*" (s. 377)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "bonkör, Fr. *bon* 'iyi' ve *cœur* "kalp"ten) Türkçe'de türetilmiştir." (398. s.) Böylece de en doğru ve en doyurucu açıklamayı bu sözlük yapmış.

Fakat Püsküllüoğlu'nun *Türkçe Sözlük*'ünde, yine yanlış köken belirtilmiş: "bonkör *fr.*" (s. 318)

Beş ciltlik resimli *Yeni Lügat ve Ansiklopedi* ise "bonkör"e yer verecek kadar 'bonkör' davranmamış!..

BONSERVİS

Fr. "*bon*", iyi + "*service*", hizmet sözcüklerinin Türkçe'de birleştirilmesinden) //
[Fr. *référence / attestation / certificat*]

Fransızca'da "bon" da "service"de vardır; fakat "*bonservis*"; "*bon*" (iyi) + "*service*" (hizmet) bileşik sözcüğü yoktur.

"İşinden ayrılan birine, işveren tarafından görevinde başarılı olduğunu belirtmek üzere verilen, tavsiye mektubu niteliğindeki belge"ye yani "iyi çalıştı belgesi"ne biz, iki Fransızca sözcüğü birleştirerek "*bonservis*" demişiz ama Fransızca'da, bu anlamda "référence" (referans) kullanılır.

Ayrıca: Fransızlar bu anlamda ya *attestation* (tanıtma belgesi; tanıklık) sözcüğünü ya da *certificat* (belge) sözcüğünü de kullanırlar. Zaten ilkinin geldiği attester fiili 'gerçekliğine tanıklık etmek'; ikinci sözcüğün geldiği *certifier* fiili ise 'doğrulamak, gerçeklemek' anlamlarındadır. Bu yüzden de "*iyi hal kâğıdı*", Fransızca'da, ayrıntılı olarak, hem *attestation de bonne conduite* hem de *certificat de bonne vie et moeurs* biçimlerinde belirtilir.

Örnekler:

"İsteklilerin meslekî durumlarını gösterir belge ve bonservisleri ile birlikte... adresine müracaatları." (*Hürriyet*, 5.1.1967)

"Bursaspor Mesut'a bonservisini ancak 100 bin lira mukabilinde verebileceğini bildirmiştir." (*Milliyet*, 15.7.1967)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: "Bonservis Fr. *bon service*" (s. 487) *Meydan Larousse*, yazık ki "Bonkör" de gösterdiği köken açıklamasını burada gösterememiştir!

Büyük Larousse: " Bonservis (Fr. *bon*, iyi, ve *service*'ten) (s. 1796)

TDK Türkçe Sözlük (2005): "Bonservis *Fr. bon service*" (s. 298). 2011 baskısında da aynı yanlışlık sürdürülmüştür (s. 377)

(Püsküllüoğlu) *Türkçe Sözlük*: "bonservis fr." (s. 319) ve böylece yanlışlık sürüp gidiyor.

DEKORİST

(décoriste ?) / [Fr. *décorateur*, dekoratör, dekorcu] *az kul.*

"Dekora*tör*" anlamında "-iste" son-eki katılarak, örnekseme yoluyla Türkçe'de türetilmiştir.

Örnek cümle

"Türk sosyetesinin tasarımları Dekorist 2000 'Dekorasyon ve Aksesuar Fuarı'nda sergilendi. İspanya Kralı'nın kuzeni olan Prenses de Bourbon-Siciles, ilk kez Dekorist Fuarı'na katılırken Fransız sanatçı Christine Gerriet de yağlıboya tabloları ile yer alıyor." (Ruhat MENGİ / *Sabah*, 6.5.2000)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Böylesine yapay bir sözcüğe, sözlüklerimiz yer vermemiş.

DEKORİZE

(décorisé ?) (etmek) // [Fr. *décoré* < *décorer*, dekore etmek]

Dilimizde, Fransızlar'ın "-isé" (ize) ekine olan "snob"larımızın düşkünlüğünden dolayı, "decoré" (dekore) yerine uydurulmuş bir sözcüktür.

Örnek cümle:

Reha Muhtar, "Dünyanın Tepesindeki Bir Mekân" başlıklı yazısında, "Loft" adlı restorandan söz ederken "İçi tamamen New York Manhattan stili *dekorize edilmiş*" diyor. (*Sabah* / 22 Nisan 2006)

Fransızca'da "decorize (décorisé) diye bir sözcük yoktur. Ancak bu dilde *Décoré* sıfatı: süslenmiş / donanmış / döşenmiş / dekore edilmiş; *Décorer* fiili de: süslemek / donatmak / döşemek / dekore etmek, demektir.

Yine aynı restorandan söz ederken az sonra da: "Üzerinize afiyet fazla *snobize durumlar*" diyor.

Yine Fransızca'da "snobize" (snobisé) diye bir sözcük yoktur. Ancak 1856'da *snobisme*, İngilizce "snob"dan geçmiştir.

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Patenti Reha Muhtar'ın olan bu sözcük, sözlüklerimizde yer almamaktadır; tıpkı "snobize" gibi!..

Konuyu, Reha Muhtar'ın uydurduğu bu son sözcüğünün başında çok yanlış kullandığı "üzerinize afiyet"li bir cümle ile bağlayalım. Üzerinize afiyet Reha Muhtar, böyle dekorize yerleri görünce, Türkçe konusunda çok snobize / snopça davranıyor.

DİREKT'ten DİREK

[Fr. *direct* < Lat. *directus* < *dirigere*, yönlendirmek] (halk d.)

Türkçe'de, "doğru, dolambaçsız / doğrudan doğruya, aracısız / duraksız, hiçbir yerde durmadan" ve boksta da "doğru vuruş" anlamlarında kullanılan "direkt" (Fr. *direct*) sözcüğü, halkımız tarafından da fazlaca benimsenip "direk" biçimine sokularak sıkça kullanılmaktadır:

a) *Direkt:*

"Yalnız burada alkolün direkt tesirlerinden ziyade, besi bozukluklarının rol oynadığı ortaya konmuştur." (Muzafffer Esat GÜÇHAN / *Tıpta Yenilikler*, sayı 6, 1961)

"Türkiye şampiyonu idi ve millî takımın da direkt elemanıydı." (Celal DEMİRBİLEK / *Hürriyet*, 16.10.1986)

"Oysa sol direktle gardı açıp, sağı patlatsa oldukça iyi bir puan alabilir." (Çetin ALTAN, *Güneş*, 8.6.1987)

b) Direk:

"Direk kaldığım stüdyoya gittim." (Asım Ekren / *Sabah*, 16.8.1992)

"Özal'ın Teknik Üniversite'den arkadaşı olan Coşkunoğlu, ANAP İktidarı döneminde başbakan ya da bakanlara değil, Özal'la direk bağlantılı çalıştığı için 'Hükümet üstü bürokrat' olarak biliniyordu." (Faruk BİLDİRİCİ / *Sabah*, 5.8.1992)

Sözlüklerimizde bu sözcük: Sözlüklerimiz "halk dili"nde yaygın kullanımı olan "direkt"in "direk" biçimini almamışlar.

DİREKMAN

(direcman ?) // [Fr. *Directement*, doğrudan doğruya]

Türkçe, hece sonunda "ünsüz binişmesi"ni sevmediğinden, halkın dilinde "direkt", "direk"e dönüşünce; bu sözcüğün belirteci olan ve "doğrudan doğruya" anlamında kullanılan "direktöman" (Fr. *directement*) da, yine halk dilinde "direkman"a dönüşmüştür... Dahası da bu sözcüğü kullananların çoğu, tıpkı "direk"te olduğu gibi, "direkman"ın da Türkçe "direk"le ilgili olduğunu sanmakta; hatta "direğin/tahtanın", "düz"lüğünden dolayı, bu sözcüğün de böyle bir anlam kazandığını düşünmektedir.

Örnekler:

"Artık neredeyse Türk imlasına yerleşen biçimde *yalnış* ve *yanlış* diye yazılıyor. *Herkes, herkez* oluverdi. *Quel-alaka* gibi, *direkman* gibi ne olduğu belirsiz tanımlar ortalığı kapladı." (Zülfü LİVANELİ / *Sabah*, 25.2.1992)

"Sözcük genellikle 'direk' biçiminde söylenmekte, anlam olarak belki de ormandan kesilmiş –'düz, doğru' olan– direkle karıştırılmaktadır. Sözcük dilimize direkman (eki Fransızca'da bulunmayan direct-ment) biçiminde de kullanılmaktadır." (Cemal MIHÇIOĞLU / *Sözcüklerin Öyküsü*, 1996, s. 78)

Sözcüklerimizde bu sözcük: "Direk" gibi "direkman" da, henüz sözlüklerimizde yer almamaktadır.

DİYETİSYEN

(diéticien ?) // [Fr. *diététicien*, diyet uzmanı] Türkçe'de "yarattığımız" Fransızca sözcüklerden biri de "DİYETİSYEN" dir.

Hemen belirtelim ki Fransızca'da *"diéticien"* diye bir sözcük bulunmamaktadır. Bu sözcüğün Fransızcası "diététicien"dir (diyetetisyen)! Ayrıca Fransızca'da, "hastaları, yalnızca diyetetik yollarla tedavi eden doktor"a "diététiste" (diyetetist) denir. (*Le Robert*, c. 3, s. 522)

Türkçe'de kullanılan "diyetisyen"in kaynağına gelince: a) Fransızca'daki "diététicien"in "-té-" hecesinin aşınıp düşmesiyle (postahane / postane; hastahane / hastane; eczahane / aczane örneklerinde olduğu gibi) "diyetisyen" biçimine girmiş olabilir.

b) Daha uzak bir olasılıkla, Prof. Dr. Cemal Mıhçıoğlu'nun da "Türk Hekimlik Dili"nde belirttiği gibi, "İngilizce'deki "dietician" sözcüğü Fransızca bir okunuşla (*yanlış olarak*) "diyetisyen" söylemiyle yaygınlık kazanmıştır." (1993, s. 59)

Ve hemen ardından Mıhçıoğlu: "Beslenme uzmanı anlamında yanlış bir söylemle dilimizde kullanılan 'diyetisyen' sözcüğüne karşılık olarak da "besibilimci"yi öner-

mektedir. (Biz de hemen ekleyelim ki bu sözcüğün İngilizce yazımı "dietician" olup Fransızca sesletimi de olsa olsa "diyetisiyan" olur; İngilizce sesletimi ise çok daha farklıdır. (Bkz. *Collins-Robert French Dictionary*, 1978, s. 152)

Eklenti:

Fransızlar bile günlük konuşmalarında "diyetetist" ile "diyetetisyen"i birbirine karıştırırlar.

Oysaki "diyetetist" (Fr. *diététiste*), Fransızca için bile çok yeni bir sözcüktür; 1966'da 'diététique' (diyetle ilgili) sözcüğünden türetilerek dile sokulmuştur. Anlamı da 'hastaları, yalnızca diyet (perhiz) yoluyla tedavi etmeyi amaç edinen *doktor*' anlamındadır.

Yine Fransızca'da, *'diététique*'ten, 1891'de türetilen ve XX. yüzyılda yaygınlık kazanan diyetetisyen (Fr. *diététicien*) ise *'perhiz uzmanı'* anlamındadır; fakat 'diyetetist' yerine de kullanılmaktadır. (Kanada'da, Ouébec Fransızcası'nda ise üniversiteden sağlık diploması olan, besin, beslenme ve perhiz uzmanı' anlamına gelmektedir 'diyetetist'. (*Le Robert*, c. 3, s. 522)

Örnekler:

Birbiri yerine de kullanılabilen bu iki sözcük yetmiyormuş gibi, dilimize bir de 'diyetisyen' diye 'ne idiği belirsiz' bir sözcük sokulmaya çalışılmaktadır. Kurufasulyeye övgüler düzen Aydın Soylu, bu konudaki düşüncelerini bilimsel bir temele dayandırmak için de bir doktorun düşüncelerine yazısında yer vermektedir. Fakat o doktorun uzmanlık dalını şöyle belirtmektedir: "Çapa Tıp Fakültesi'nden Diyetisyen Doktor Aliye Özenoğlu'nun bu konudaki bilimsel açıklamaları, yeni kurufasulye tutkunları yaratacak düzeyde. 'Kurufasulyenin protein değeri yüksektir. Özellikle bulgur pilavıyla birlikte alınırsa etle eşdeğer olduğunu bile söyleyebiliriz. Hatta biz, kurufasulyeyi ve baklagilleri et sınıfına bile sokarız." (*Fiesta* / 1.8.1993)

Fakat halkımız, kestirme yoldan bu konunun uzmanlarına "diyetçi" demektedir.

Sözlüklerimizde bu sözcük

Meydan Larousse'da "diyetisyen" de "diyetetisyen" de bulunmamaktadır... *Büyük Larousse*'ta "diyetisyen" yok, fakat "diyetetisyen" (*diététicien*) var (s. 3250). TDK *Türkçe Sözlük* (2005): "Diyetisyen Fr. *diététicien*. Diyet uzmanı" (s. 544) demiş; 2011 baskısında da aynı şeyler yinelenmiş.

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: Diyetisyen (Fr. *diéticien*"? (s. 727)

(Püsküllüoğlu) *Türkçe Sözlük*: "Diyetisyen Fr." (s. 538)

ENTEL

(Intel(lectuel)) // [Fr. *intellectuel*]

"Seçkin" (elit) kimselerin, düşünsel etkinliklerde bulunabilen; bilim teknik ve kültürün değişik dallarında özel eğitim görmüş olanları için "entelektüel" ya da "aydın" sözcükleri dilimizdeki varlıklarını yıllardır sürdürmektedirler. Böyle kimselere, daha önceleri de "münevver" denirdi...

Fakat, Fransızlar'ın günlük, daha çok da "teklifsiz dil"de profesörü prof diye kısaltarak kullanmaları gibi, dilimizde de böyle bir "örnekseme" yapılarak entel kısaltması kısa bir süre de olsa entelektüel yerine kullanıldı. Yani entel sözcüğü, entelektüel sözcüğünden Türkçe'de, "örnekseme yolu"yla yapılan bir kısaltmadır; Fransızca'da böyle bir sözcük yoktur.

Fakat çok geçmeden entel sözcüğü, dilimizde "anlam kirlenmesi"ne uğrayarak "entelektüel taslağı" anlamına kullanılmaya başlandı. Ve giderek de "çok yüzeysel bir bilgi birikimi olan; akşamları, kendi kafasındaki kimselerin bulunduğu barların tezgahlarında içkisini yudumlarken bol bol "ahkâm kesen"; hiçbir şeyi kolay kolay beğenmeyen; topluma tepeden bakan kof kimse" anlamını yükleniverdi. Böylece de "entelektüelliği hafife alınan kimseler için "alay yollu kullanılan" bir sözcük olup çıktı! Ve ardından da aynı anlamda, "entel dantel" tekerlemesi dilimize giriverdi!

Örnekler:

"Sapla samanı karıştırmak, Türk entellerinin en büyük vasfıdır." (Hıncal ULUÇ / *Sabah*, 23.9.1992)

"Bar entellerinden bu memlekete fayda gelir mi hiç?" (Rakım ZİYAOĞLU / Sohbet, 14.7.1991)

"Entel danteller, her şeye maydanoz olmaya bayılırlar." (Azade EKERLER / Sohbet, 28.10.2012)

"Sen ne zamandır entel dantel oldun?" (Gülse BİRSEL / *Yalan Dünya*, Kanal D, 31.1.2014)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

"Entel" sözcüğü, *Meydan Larousse* ve *Büyük Larousse*'un yayımından sonra dilimize girdiğinden bu iki sözlükte de bulunmamaktadır.

TDK *Türkçe Sözlük* (2005): " Entel Fr. *Intellectuelle*" demiş. (s. 640); 2011 baskısında ise: "Entel Fr. *intellectuelle*'den" diyerek doğru kökenbilgisi vermiş. (s. 803)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "Entel (Fr. *intellectuelle*'den kısaltma yoluyla) diyerek daha da doyurucu kökenbilgisi vermiş. (s. 861)

ESPRİTÜEL

(espritуel ?) // [Fr. *spirituel*, nükteli, nükteci]

Espritüel: "Esprit" (espri), Fransızca çokanlamlı bir sözcük olup bir anlamı da "nükte, espri"dir. Fakat Fransızlar "nükteci / nükteli" için "spiritüel"i kulanırlar. Ama biz "espri"nin sonuna "-tüel" gibi, "*aktüel*, entelek*tüel*" vb. sözcüklerin sonunda bulunan ses çağrıştırımından etkilenerek, bir ek getirip Fransızca'ya böyle bir sözcük hediye etmişiz!

Örnekler:

Aşağıda verilen örnek cümleler de, bu sözcüğün dilimizde ne kadar yaygın kullanımı olduğunu göstermektedir:

"Fakat Couve de Murville'i tanıyanlar, onun soğuk ve katı bir kişiliğe sahip olduğunu inkâr etmekte ve aksine Başbakanın espritüel bir şahıs olduğunu öne sürmektedirler." (*Cumhuriyet*, 26.4.1969)

"Hamdi Şarlıgil'i kaybettik. Tanrı'nın rahmetine kavuşan espritüel ve değerli arkadaşımız, 1905 yılında Bosna'da doğmuştu." (*Türk Tiyatrosu*, Sayı 369, 1966)

"Parisli kadın cevvaldir, zekidir, konuşkandır, oynaktır, espiritüeldir, yanındaki erkeği oyalamasını bilir. Her giydiğini kendine yakıştıracak bir gustoya sahiptir. Yalnız... Evet, yalnız fazlaca maddidir." (Ümit DENİZ / *Milliyet*, 22.4.1970)

"Siz çok espritüel bir insansınız Diane" (Tülay BİLGİNER / *Hürriyet*, 3.11.1988)

"Arslan burcuyum. Öncelikle en büyük özelliğim liderlik vasıfları. Ayrıca yaşama bağlı ve espritüelim." (Esin MORALIOĞLU / *Pazar* SABAH, 26.8.1991)

"Onunla birlikte değişik bir renk, değişik bir tat ve farklı bir imaj geldi siyaset dünyasına... Yerine göre ciddi ve soğukkanlı, yerine göre neşeli ve espritüel..." (Ayhan ATAKOL / *Hürriyet*, 21.10.1994)

"Murat (Arkın), çok espritüeldir." (Cüneyt ARKIN / CNN Türk, 30.12.2012; saat: 00.25)

Dahası Galatasaray mezunu, iyi Fransızca bilen Necdet Mahfi AYRAL da Bedia Muvahhit'ten söz ederken "espritüel"i kullanmaktadır: "Bedia Hanım'la ilk kez Strauss'un *Yarasa* operetinde birlikte oynadık... O, çok espritüel, zeki ve sempatik bir insandı." (*Hürriyet* / 22.1.1994)

Bu sözcük, 2013'te de geçerliliğini sürdürmektedir: "Dedem Lefter, çok espritüel bir insandı." (Özcan KATMER / Cine 5, 'Portreler", 14.1.2013, saat: 24.15)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse ve *Büyük Larousse*'ta, bu "düzmece sözcük" bulunmamaktadır...

TDK Türkçe Sözlük (2005): Espritüel *Fr. espritуel* (?) (s. 653)

TDK Türkçe Sözlük (2011): Espritüel *Fr. espritуel* (?) ve hemen altında da: Espritüellik (s. 620)

Dil Derneği Türkçe Sözlük (?): Espritüel *Fr.* (s. 619)

Ali Püsküllüoğlu, *Türkçe Sözlük*: Espritüel *Fr.* (s. 641)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te: Yaygın kullanımı olan "espritüel" yok.

Eklenti:

Yarattığımız "espritüel" sözcüğü yetmiyormuş gibi, bundan türetilen "espritüellik" de dilimize sokulmuş bulunmaktadır: "Özellikle kız arkadaşları ile arası çok iyi. Sınıfta "espritüelliği" ile tanınıyor. İmam hatipli olmaktan hiçbir rahatsızlık duymuyor." (*Aktüel* / 7.10.1992)

FANTAZİK

(fantasique ?) // [Fr. *fantastique*, düşsel, hayal ürünü olan; *fantaisiste*, canının istediği gibi davranan] *Az kul.*

Fransızca'da "fantasique" (fantazik) diye bir sözcük yoktur. Ancak "düşsel" anlamına gelen "fantastique" (fantastik) ve "canının istediği gibi davranan" kimse için de "fantaisiste" (fantezist) sözcükleri bulunmaktadır.

Örnek:

"Ahmet İhsan Tokgöz: 'Türkler'e bütün Garp çullanıyordu. Fransa'da ancak Pierre Loti fantazik hisle bile bizim tarafımızda yaşıyordu.'" (Hilmi YÜCEBAŞ / *Bütün Cepheleriyle Yahya Kemal*,1953, s. 279)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse ve *Büyük Larousse*'ta bu sözcük bulunmamaktadır. Diğer sözlüklerimiz de bu az kullanımı olan sözcüğe "yüz vermemiş"lerdir!..

GRAMAJ

(gramage?) // [Fr. *grammage; poids, ağırlık*]

"GRAMAJ" sözcüğü, Fransızca sözcük türetme kuralına göre dilimizde "yaratılıp", iki ayrı anlamda kullanıma girdikten sonra, ancak tek anlamıyla Fransızca'da kullanılmaya başlamıştır. "Gramaj" sözcüğünün Fransızca'ya girişi; *Petit Robert*'e göre 1950'den, *Le Robert*'e göre ise 1971'den sonradır. Sözlüklerde yer alışı ise daha da sonradır.

Nitekim *Petit Robert*'in 1967 ve 1982 baskısında bu sözcük yer almamaktadır. Ancak Fransızca'nın en kapsamlı sözlükleri arasında bulunan, 9 ciltlik *Le Robert*'in 1989'daki baskısında ve *Petit Robert*'in de 2000 baskısında, yalnızca kâğıtçılıkla ilgili anlamıyla yer almaktadır:

"Bir kâğıt ya da kartonun yüzey birim ağırlığı".

Oysa "gramaj"ın, bu anlamıyla dilimizde yaygın kullanımı yoktur.

Örnek cümleler:

"Gramaj", Türkçe'de: "Bir ekmeğin gram olarak ağırlığı" anlamında çok eskiden bu yana kullanılagelmektedir: "Trafik suçlusundan yankesiciye, eksik gramajlı fırıncıdan bozuk terazili bakkala, at eti tüccarından hileci esnafa kadar, hangisi yakalanırsa (mademki başlarına pek dokunamıyoruz!) vurmalı saçlarından yere." (Doğan Nadi / "Yedi Dakika" / *Cumhuriyet*, 2.1.1967); "Ekmek gramajları tetkik ediliyor." (*SON*, 24.8.1968);

"Belediye Başkanı Fahri Atabey bu konuda: 'Fırıncılar gramajın ve fiyatın arttırılması için teklifte bulunmuşlardır. İstekleri ekmeğin 100 kuruşa çıkarılması ve gramajın 720 grama yükseltilmesidir' demiştir." (*Hürriyet*, 2.6.1970)

Fırıncılarla Belediye arasında "gramaj" konusundaki "sürtüşme" 2000'li yıllarda da sürüp gitmektedir: "Ekmekteki gramaj karmaşasına son vermek isteyen Fırıncılar Odası ile Büyükşehir Belediyesi, il genelinde ekmek fiyatıyla ekmek *gramajını* sabitleme kararı aldı. *Gramaj* tesbit edildi. Fiyatlar ise önümüzdeki hafta açıklanacak." (*Posta*, 28.6.2002)

Fakat iki yıl sonra bile ekmeğin "gramaj" sorununun sürdüğü gazete haberlerinden öğreniliyor: "İstanbul Fırıncılar Odası ve İstanbul Ticaret Odası ortak bir kararla, ekmeğe gramaj zorunluluğu getirdi." (M. KAYA / *Sabah*, 20.7.2004)

Ama Fransızca'da ekmeğin ağırlığıyla ilgili olarak kesinlikle "gramaj" (*grammage*) kullanılmaz; bu anlamda Fransızlar "poids" (ağırlık) sözcüğünü kullanırlar... (Kimbilir belki ileride, bu sözcüğün Türkçe'de "yaratılan" anlamını da kullanmaya başlarlar!..)

Eklenti

"Gramaj", kâğıt ağırlık birimi olarak, dilimizde de, az da olsa kullanılmaktadır: "Günaydın'ın patronu Haldun Simavi, 'İyi gazeteci en az gramajlı kâğıdı en ucuza boyayıp, en pahalı fiyata satandır' derdi." (Mehmet BARLAS / *Sabah*, 21.12.2003)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Türk Dil Kurumu'nun, 9. baskısını 1998'de çıkardığı *Türkçe Sözlük*'ünde bile, tıpkı 1988

baskısındaki (s. 576) "GRAMAJ (Fransızca'da kullanılmaz)" (s. 895) yargısı gerçeği yansıtmamaktadır. Türk Dil Kurumu'nun 2000 yılında çıkardığı *Okul Sözlüğü*'nde de bu sözcük için yine "Fransızca'da kullanılmaz" (s. 410) denilmektedir.

2005 yılındaki TDK *Türkçe Sözlük* baskısında ise "gramaj"ın kökenini "fr. gramme + age" gibi Fransızca'da da, Türkçe'de de olmayan bir kökenden getirme becerisini göstermiş. (s. 708)

TDK. 2011'deki *Türkçe Sözlük*'ünde ise: "Gramaj a. Fr. *grammage*. Ekmek ve kâğıt için ağırlık ölçüsü." diyerek ancak "doğru"yu yakalamış. (s. 989) İlhan Ayverdi'nin *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'ünde ise bu sözcüğün kökenbilgisi daha da çetrefilleşiyor: Gramaj Fr. *gramme*'dan *grammage* (s. 1095) Buraya kadar TDK *Türkçe Sözlük*'ün 2005 baskısı gibi aşağı yukarı. Fakat ondan sonra açılan köşeli parantezde: "Kelime Fransızca'da kullanılmaz" denilerek yanlışlığa düşülüyor. Çünkü, yukarıda da açıklandığı gibi, "gramaj" (Fr. *grammage*) sözcüğü artık Fransızca'da kullanılıyor; fakat ekmek ağırlık ölçüsü olarak değil, kâğıt ağırlık ölçüsü olarak.

Ali Püsküllüoğlu'nun *Türkçe Sözlük*'ündeki "gramaj"ın köken açıklaması ise okuyanı gülümsetecek türden: "Gramaj (*Fransızca'dan olmakla birlikte Fransızca'da kullanılmaz.*' (s. 773)

Püsküllüoğlu'nun bu ifadesine göre "gramaj sözcüğü hem Fransızca, hem de Fransızca'da kullanılmıyor!"

Ve *Büyük Larousse*'a gelince: Aynı sayfadaki Gram için (fr. *gramme*); Gramer için (fr. *grammaire*) demesine karşılık; Gramaj için (fr. *grammege*'dan) demiş!.. (s. 4730) Bunun da bir hikmeti olsa gerek!.. Sözcüğün "yapı"sında ya da "sesletim"inde bir değişiklik olmadığına göre niye "-dan"?..

Meydan Larousse'a gelince: Böylesine büyük boyutlu "ansiklopedik lügat"te, "Kuzey Fransız Alpleri'nde (Savoie ve Isère) bölge vadisine tekabül eden "Graisivaudan" ve özel ad olan Emma Gramatica var, fakat "gram"dan sonra "gramaj" atlanmış. Bu da sık sık "çeviri ansiklopedi"lerin başına gelen bir durum!

" –ISTE"

(-İST" son-eki):

Dilimizde, Fransızca'da "-iste" son-eki'yle biten hemen hemen bütün sözcükler kullanıldığı gibi, bunlara Türkçe'de yarattığımız "sözde Fransızca" sözcükler de eklenmiştir. Bu da yetmiyormuş gibi, Türkçe kökenli sözcüklere, özellikle de özel adlara bu ek getirilerek yeni yeni sözcükler türetmeyi sürdürmüşüz!

Örnekler:

a) "Eğitim araştırması, filozoflar, biyolojistler, nörofizyolojistler, psikologlar, psikiyatristler, sosyolojistler, ekonomistler, mimarlar, istatistikçiler, vb. gibi uzmanların takım halinde çalışmasını gerektirmektedir." (Uluslararası Eğitim Konferansı XXIX. Eğitim Broşürü, Cenevre, 1966, s. 1)

b) Kemalist: "Kemalist için korku yoktur ve sevgi onun en büyük vasıtası hatta silahıdır: Biz ülkeler için değil, gönüller için emperyalistiz." (Nurettin ARTAM / *Hayır Paşa Hazretleri*, s. 82)

İnönist: M.T.T.B. İkinci Başkanı Özer de, Bakanı ağır şekilde suçlamış, bakanlık bünyesinde İnönistlerin bulunduğunu ve bakanın da bunları koruduğunu ileri sürmüştür." (*Tercüman*, 7.8.1967)

Ecevist, Feyzist: "Ecevistler ile Feyzistler öyle bir şekilde birbirine girdiler ki adeta kördüğüm oldular... Paşa, feyzistlerin bildirisini kendi üzerine alındı ve 'Ben onların icabına bakarım' dedi." (Doğan Nadi, *Cumhuriyet*, 15.1.1967

c) Sol-ist, sağ-ist: Şimdi de hafta sonu konserimizin bir başka solisti -pardon bir başka sağisti- mikrofon başında. Süleyman Demirel saz arkadaşlarıyla karşınızda." (Şemsi BELLİ / "Papağan Radyosu", *Papağan*, Sayı 5, 1.10.1967)

-ISME

(-İZM son-eki):

Dilimizde, Fransızca'da "-isme" ile biten hemen hemen bütün sözcükler kullanılmaktadır. Ayrıca da "-isme" son-eki, dilimizdeki Türkçe ve yabancı kökenli sözcük-

lerin de sonuna getirilerek yalnız Türkçe'de kullanılan yeni sözcüklerin yaratılmasına yol açmaktadır.

Örnekler:

a) "Atatürk –izm'lere karşıydı." (Çetin ALTAN / *Akşam*, 12.11.1966)

"Bir Fransız yazarı da şöyle demektedir: 'Bu, Marksizm'e karşı, Gaulle'izmdir." (Sami KOHEN, "Fransa'da à la De Gaulle Bir Devrim Başladı" / *Milliyet*, 25.8.1967)

"Hitlerizm, Leninizm, Stalinizm, ancak bu şahısların düşünüş, davranış tarzlarını ifade eder." (Mehmet KAPLAN / *Nesillerin Ruhu*, 1967, s. 38)

"İslamiyet'ten kaçıp (-izm)'lere iltica eden ebeveynlerin meyvalarıydı bunlar." (Hekimoğlu İsmail / *Sabah*, 13.7.1967)

b) "Baş vurabileceğim en inkılapçı baş sensin / Kemalizm'den ve senden adalet istiyorum. (Nâzım Hikmet RAN, "Nâzım Hikmet'in Atatürk'e Yazdığı Mektup" / *Yön*, 3.2.1966)

Ve dilimize "-izm" son-eki'yle ilgili olarak son "çatma" sözcük de "futbolizm"dir: "Fatih Terim canlı yayın futbolizm'de." (Haber türk TV / 17.12.2012 -saat: 23.15)

JAKETATAY

(*Jaquette à taille*; *jaquette*, jaket / ceket + *à*, bağlaç + *taille*, boy: boy ceketi) // [Fr. *jaquette* / *habit* / *frac* (eski)]

Fransızca sözcükleri birleştirerek o dildeki "jaquette" (jaket) / habit" (abi) / "frac" (frak) karşılığı olarak Türkçe'de yaratılan "jaquette à taille" (jaketatay, önceleri davetlerde ve törenlerde giyilen (sonraları günlük hayatta da kullanılabilen), arkası yırtmaçlı önü yuvarlak kesimli, dize kadar inen siyah ceket ve ince çubuklu pantalondan oluşan resmî erkek giyisisi olarak özellikle Tanzimat döneminde ve 20. yüzyıl başında çok rağbet görmüştür.

Yalnız giyisi türü olarak değil, Fransızca kurala göre Türkçe'de türetilen adı da o kadar çok beğenilip benimsenmiştir ki, yalnız Fransız okullarında okuyanlar değil; uzun süre Fransa'da kalan ve üstelik Türkçe'ye Fransızca'dan çevirdiği *Cyrano de Bergerac* ve *Değirmenimden Mektuplar* ile çeviri edebiyatımızın en güzel örneklerini veren –ve bizim de bir zamanlar üniversitede hocamız olan- Prof. Dr. Sabri Esat Siyavuşgil bile, "Jaketatay" sözcüğünün Fransızca kökenli olduğuna inanmış ve şu cümlesinde kullanmıştı: "Üç peşlı entariyi de atmışlar ve bir müddet redingot, İstanbulin ve bonjur peşrevi yaptıktan sonra, şimdi Jaket atay ve frakta karar kılmıştır." (Sabri Esat Siyavuşgil, "Bugünün Karagözleri" / *Salon*, s. 41, 1949) (Fransızca'sı da Türkçe'si kadar kuvvetli olan aziz Hoca'mız Siyavuşgil, "Jaketatay" sözcüğünün Fransızca kökenli olduğundan o kadar emindi ki, Paris'te bulunduğumuz sırada; 10 Kasım 1967'de, Paris Büyükelçiliği'mizde karşılaşıp da sohbet ederken; konu, doktoramızın "Türkçe'de yarattığımız sözde Fransızca sözcükler" bölümünden açılınca, kendisine "jaketatay"ın da Türkçe'de yaratıldığını söylediğimizde, büyük bir hayretle: "Nasıl olur?.. Jaquette à taille yüzde yüz Fransızca bir sözcük?!.. Yarın *Grand Littré*'ye bir bak, mutlaka bulacaksın" demişti!.. Oysa zaten *Grand Littré* başta olmak üzere bütün bellibaşlı Fransızca sözlüklere baktıktan sonra, bu gerçeğe ulaşmıştık!.. Aziz hocamızın ruhu, bu vesileyle rahmet istedi demek ki...)

Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, Jaketatay'ın memleketimize girişi ve giyiliş yerleri hakkında ise şu ilgi çekici bilgiyi vermiştir; 'Tanzimat'tan sonra resmî elbise olarak evvelâ İstanbulin, sonra redingot ve sonra da jaketatay veya bonjur alınmıştır. Âli ve Fuat paşaların fotoğraflarında görülen elbise İstanbulin'dir. İstanbulinin yakası bugünkü ceket yakalarına çevrilince ve tek sıralı düğme yerine kruvaze iki sıralı düğme olunca redingot oldu. Bu aşağı yukarı Sultan Abdülhamid-i Sani zamanıdır. Sultan Reşad devrinde bonjur veya Jaketatay resmî elbise yâni sivil devlet memur ve ricalinin giydikleri elbisedir. Bugün bile jaketatay bazı muayyen merasimde giyilir. Gündüz resmî elbisesidir. İngilizler jaketatay ile silindir şapka ve reyye pantalon giyiyorlar. Ben Londra'da saray resmi kabulünden dönen centilmenleri bu kıyafetle gördüm...

'Jaketatay ile bonjur tamamen aynı elbi-

sedir. Memurlar ve hatta istiyenler hergün jaketatay giyerlerdi. Meselâ Vefa Sultanisi'nde fizik hocamız Nafiz Bey daima Jaketatay giyerdi. Ben de bir zaman Jaketatay giyerdim. İran'daki gündüz resmi kabul ve merasiminde (1934) jaketatay giyerdik. (29.2.1968 tarihinde, İstanbul'dan Paris'teki adresimize gönderdiği mektuptan.)

Örnekler:

'Zarif hizmetçinin içeri aldığı salonda nereye oturacağını düşünürken kapıda göründü: Koyu gri bir jaketatay giymişti.' (Yusuf Ziya ORTAÇ, *Portreler*, İstanbul 1963, s. 8)

"Sonra büyükbabasının setresinden bozma bir jaketatayı vardı." (Valâ Nurettin (Vâ-Nû), *Bu Dünyadan Nâzım Geçti*, 1965, s. 231)

"O silâhları tebeşir ile yazı tahtasından ibaret olan jaketataylı iptidaî bir kabile reisidir." (Sadi BORAK, *Bozkurt Mustafa Kemal*, 1955, s. 51)

"Kumarhanelerde, otellerde bol bol, beyaz duvaklı gelinlere, siyah jaketatay'lı damatlara rastlanıyor." (Ali Rıza KARDÜZ (Güngör URAS) / *Sabah*, 4.11.1990)

"Kahve çay bölümünün şefi (devamlı olarak jaketatay giyerek gezen) Charles Bourdon, İzmirli bir Türk kızı ile evli olduğundan, Türkler'in hoşlandığı kahve ve çay harmanlarını çok iyi bilir." (Ali Rıza KARDÜZ / *Star*, 1.12.1991)

"Cumhurbaşkanı Demirel'in yanlışı bir tek değil, bize göre birden çok idi. Çünkü Cumhurbaşkanı jaket atay yani frak gibi kuyruklu fakat kertiksiz ceket giymişti. Gömleği, frak gömleği, pantalonu frak pantalonu, ama papyonu -arkadaşlarımızın da söylediği gibi- sadece smokin (kuyruksuz ceketli resmi elbise) giyenlerin kullanabileceği siyah papyon idi." (Oktay EKŞİ / *Hürriyet*, 31.10.1993)

"Diskoteği işleten kardeşlerden ortancası Kemal Demir'in üstünde siyah jaketatay, içinde beyaz ipek gömlek, boynunda papyon, altında blucin ve ayağında cam gibi parlayan rugan kundura." (Deniz SOM /*Hürriyet*, 9.7.1988)

"Kadınlar uzun tuvalet, erkekler, frak, smokin, jaketatay, olmadı koyu renk takım elbise giyerlerdi." (Hıncal ULUÇ / *Sabah*, 23.12.2001)

Sözlüklerde bu sözcük:

'Jaketatay' sözcüğü o kadar Fransızca sanılıp benimsenmiş ki Sayın Mustafa Nihat Özön *Türkçe-Yabancı Kelimeler Sözlüğü*'nü hazırlarken:

"Jaquette à taille (*fr.*): Jaketatay (mod.) Arkası yırtmaçlı etekleri uzun ve ön köşeleri yuvarlak kesilmiş resmî ceket" diye yazmış. (s. 96)

Ayrıca, Türkçe-İngilizce sözlükler hazırlanırken 'jaketatay' Fransızca'dan Türkçe'ye geçme bir söz sanılıp oralarda da böyle kaydedilmiş; iki örnek:

A. Vahit Moran'ın hazırladığı *Türkçe-İngilizce Sözlük*'ün, 'J' harfinde ilk sözcük 'jaketatay': 'jaketatay (n. Fr.) *morning coat (see)* bonjur (İstanbul, 1945, s. 574)

H.C. Hony ve Fahir İz'in düzenledikleri *Türkish-English Dictionary* (Oxford, Clarendon Pres, 1957)'nin 173. Sayfasında 'J' harfinde ilk Türkçe sözcük olarak 'Jaketatay' konmuş. Hemen yanında da parantez içinde şu not verilmiş: '(Fr. *jaquette à taille*) *morning coat*.'

Meydan Larousse'ta: "Jaketatay i. (fr. *jaquette à taille*'dan)" (c. 6, s. 649)

Çok yanlış bir "köken' belirlemesi!.. Sanki Fransızca'da "Jacquette à taille" varmış da bu sözcük ondan aktarılmış gibi "-dan" denmiş!

Büyük Larousse'ta: "Jaketatay a. (fr. *jaquette à taille*'dan)" (s. 6045)

Hem sözcüğün kökeni hem de tanımı olduğu gibi *Meydan Larousse*'tan -elbette "sakat" olarak- aktarılmış!..

TDK *Türkçe Sözlük* (2005): Jaketatay is, Fr. *jaquette à taille*" (s. 1013) Böylece de sözcük Fransızca'da varmış gibi gösterilmiş! 2011 baskısı da, 2005'tekiyle aynı!

Misalli Büyük Türkçe Sözlük ise yanlışı katmerleştirmiş: "Jaketatay i. (fr. *jaquette à taille*) Ceketatay." (c. 2, s. 1487)

Gönderme yapılan yarısı Türkçeleşmiş "ceket" ve "atay"da ise tanım bir "ömür": "caketatay i. (Fr. *jaquette à taille* "boy ceketi"nden) Erkeklerin bazı törenlerde giydikleri, belden kesik, ön kısmı bele kadar, arka kısmı uzun ve yırtmaçlı tek düğmeli bir ceketle çizgili pantalondan meydana gelen kıyafet, jaketatay, bonjur." Böylece de sapla saman iyice birbirine karışmış. "Tanım",

"jaketataylık"tan çıkmış, tam bir "merasim kıyafeti" olmuş! (Doğru bilgi için sayın Prof. Tarlan'ın anlattıklarına bakınız lütfen.)

(Püsküllüoğlu) *Türkçe Sözlük*'te, yanlış olarak: "Jaketatay a. *Fr.* "demekle yetinmiş. (s. 953).

Eklenti:

Grand Robert'in 2010 baskısında "Jaquette" sözcüğünün XIV. yüzyılda (1375'te), "Jaque" ve "-ette" ten türetildiği; XV. yüzyılda (1446'da), bu sözcüğün "bebek kundağı" anlamına kullanıldığı, hatta aynı anlamda, daha az olarak da "jaquette à la taille" dendiğini; ancak 1832'de Musset ile "jaquette"in, "erkek merasim giysisi" anlamını kazandığı belirtilmektedir. Fakat geçen zaman içinde, Fransızca'da "jaquette à la taille" çoktan unutulmuştur. Bu yüzden de Fransızca sözcüklerde yer almamaktadır madde-başında. 1839'da Tanzimat'la gözümüzü Batı'ya çevirdiğimizden ve ancak 1860'tan sonra giyim kuşamda Batılılar'a özendiğimizden, "Jaquette à taille", Fransızca "Jaquette à *la* taille"den dilimize girmiş olamaz. Onun için "Türkçe'de yaratılan 'Fransızca' sözcükler" bölümünde yer verdik.

Yine aynı kaynağın belirttiğine göre, "dize kadar inen erkek tören giysisi" 'jaquette', 1908'de, kadın ceketi anlamını da kazanır. Yirmi yıl sonra, 1928'de ise, argo uzmanı Esnault'ya göre, "top külahı" anlamı da olan bu sözcük, erkek giysisi olarak dize kadar inip arka kısmı da örtmesinden dolayı, argoda mecazlı bir anlam kazanarak "anüs" yerine de kullanılır. Ve daha sonra da, yürürken yırtmaçlı arkası dalgalandığından, "oynak, güvenilmez, eşcinsel" anlamlarını da kazanmıştır Fransızca'da.

Hemen eklemek gerekir ki *Littrée*'ye göre "Jaquette'in 1874'te kazandığı bir anlam da, "top namlusunu güçlendiren çelik somun"dur. Yukarıdaki son argo anlamını kazanmasında, bu anlamın etkisi düşünülebilir.

JÖN DAM

(Fr. *Jeune dame*?; *Jeune*, genç + *dame*, hanım'dan)

[*Fr. premier rôle féminin*] (R. Cadoux)

Fransızca'daki "Jeune premier" (Jön prömiye), Türkçe'de zamanla "kısaltma"ya uğrayıp "jön" (genç) olduktan sonra buna bir de "dişil biçim" bulmak istenmiş ve böylece de sinema ve de tiyatro dilimizde "*jeune dame*" (jön dam, genç hanım) türetilmiştir.

Örnekler:

"Başbakan Demirel'in hayatını anlatacak olan "Çoban Sülü" filminde "Jön dam" oynayacak kadın artistinin Nazmiye Demirel tarafından seçileceği açıklanmıştır." (*Tercüman* / 22.11.1969)

"1960'ların Jönü Tanju Gürsu, 1980'lerin Jöndamlarının karşısında hâlâ iddialı." (*Yeni Gün*, 17.3.1986)

"Benim için gerçek sürpriz Deniz Uğur oldu. Türk tiyatrosunun çok sağlam bir oyuncu geliyor... Birinci sınıf bir jön dam." (Hıncal ULUÇ / *Sabah*, 8.1.1996)

"İki jön dam var. Bulvar Tiyatroları'nın göze de hitap etme amacına cuk oturan... Güneş Berberoğlu ve Şebnem Özinal (....) Güler Yiğit'in kostümleri gene birinci sınıf... Özellikle jön damlara cömert kılıkları oturtmasına ayrı alkış!" (Hıncal ULUÇ / *Sabah*, 19.2.1996)

"Talat Bulut: 'Türkiye'de jön yok diyenlere önce ne aradıklarını sormak lâzım. Türkiye'de güzelliğin yetenek olduğunu sananlar var, halbuki yetenek insanı güzelleştirir. Ben yetenekli olduğum için güzel bir adamım, Jön değilim, aktörüm. Jön, Fransızca bir kelimedir, güzel ve genç adam anlamındadır. Ben perdede yakışıklı, cazibesi olan adamım ama, aktörüm de. Ben de ortaya çıkıp 'Türkiye'de jön dam yok' desem ne olur, benim için oyuncu olması önemli...' (Yener SÜSOY/ *Hürriyet* / 6.9.2003)

Sözlüklerde bu sözcük:

"Jön dam" zahmet buyurup semtlerine uğramamış!.."

Eklenti:

"jön dam" da, "assolist"le yapısal yönden aynı bağlamda görülüp "Türkçe'de yaratılan Fransızca sözcükler" bölümünde yer alması uygun bulundu.

KANALET

(Fr. canalette) ? // [Fr. *petit canal*, küçük kanal / Anat. *canalicule*, kanalcık]

Türkler'ce, yine Fransızca kurallara göre son derece doğru olarak türetilen, ama yine Fransızca'da bulunmayan bir "üretme sözcük" de "kanalet"tir.

Fransızca "kanal" (Fr. *canal*) sözcüğünü alıp dilimize sokmuşuz. Fransızlar, "küçük kanal" için, "canal"ın başına küçük anlamına gelen "petit" sözcüğünü getirip "petit canal" demişler. (Bilim dilinde, özellikle de anatomide, "küçük kanal" yerine "canalicule" kullanılır).

Fakat bizim "Fransızcasevergiller", iki sözcükten oluşan "petit canal"ı beğenmeyip; yine Fransızca kurallara uygun olarak "canal"ı alıp, buna Fransızca küçültme eklerinden "-ette"i de ekleyerek "kanalet" (canalette) sözcüğünü dilimize "hediye" etmiş bulunmaktadırlar! "Hediye"yi kabul etmemek nezaketsizlik sayılacağından, bu sözcük de kabul görmüş ve zaman içinde kullanılır olmuştur:

Örnek:

"Bugün ise bütün dereler ve ırmaklar Devlet Su İşletmeleri tarafından ıslah edilmiş; drenajlar, kanallar, kanaletler içine alınmış..." (A.T. ŞENTÜRK / *Medeniyet*, 28.7.1967)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Sözlüklerimize gelince: bu sözcüğü Fransızca olarak belirtmişler ve üstelik de hiçbir Fransızca sözlükte bulunmayan Fr. "canalette" deme başarısını göstermişlerdir. Nitekim Türk Dil Kurumu'nun 1983 baskısı *Türkçe Sözlük*'ünde bu sözcük yer almazken; 1988 ve 1998 baskılarında, "canalette" sözcüğü yaratılıp Fransızca'ya hediye edilmiştir!.. Fakat Fransızlar'ın bu armağandan haberleri olmadıkları için, onlar hâlâ "canalette" yerine "petit canal"ı (küçük kanal) kullanmayı sürdürmektedirler!

Eklenti:

"TÜRKÇE SÖZLÜK"çüler, yine TDK yayınları arasında çıkan Tahsin Saraç'ın *Büyük Fransızca - Türkçe Sözlük*'ünü açmak zahmetine katlansalardı; orada bile "canalette" sözcüğünün bulunmadığını; fakat "küçük kanal" yerine anatomide "canalicule"ün yer aldığı görebileceklerdi!

Ve TDK'nın 2005'teki 10. baskısında aynı yanlışlık sürmektedir: Kanalet *Fr.* canalette (s. 1058)

Ve de 2011 sonunda basılan 11. baskısında, aynı durum sürüp gitmektedir: "kanalet *Fr.* canalette Küçük kanal" (s. 1294)

Oysa hemen üstünde "kanalcık" madde-başı yapılmış ve "küçük kanal" denmiş.

"Kanalet" "sahte Fransızca" sözcüğü yerine, hiç olmazsa "kanalcık" demek daha doğru bir terimleme olmaz mı?

Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te ve elbette *Meydan Larousse* ile *Büyük Larousse*'da da "nesebi gayr-ı sahih" olan bu sözcük bulunmamaktadır.

KARİKATÜRİZASYON

(caricaturisation ?) // [Fr. *caricaturé*]

Uydurduğumuz "Karikatürize (etme)" yi az bulanlar; Fransızca'ya ayrıca "karikatüre etme" anlamına "karikatürizasyon" (*caricaturisation*) sözcüğünü de kazandırmışlardır:

Örnek:

"Zaten Germi'nin bu filminde öncekilere kıyasla daha bir groteske, *karikatürizasyona* kaçtığı seziliyor." (Attila Dorsay / *Cumhuriyet*, 17.12.1996)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Taradığımız bellibaşlı sözlüklerimizde bu sözcüğe rastlayamadık.

KARİKATÜRİZE

(*caricaturisé* ?) etmek // [Fr. *caricaturer*, karikatürleştirmek, gülünçleştirmek]

Yarattığımız: agrandize / apolitize / pasifize / radyofonize (etmek) gibi, karikatürize de (etmek) yardımcı fiiliyle ve "karikatürleştirmek / gülünçleştirmek" anlamlarında kullandığımız bir "yapma" sözcüktür.

Fransızca'daki "gülünçleştirmek / karikatürleştirmek" anlamındaki "caricaturer"

(karikatüre) fiilinin, "gülünçleştirilmiş / karikatürleştirilmiş" anlamındaki "geçmiş zaman" "sıfat-fiili" olan "caricaturé; Türkçe'de bozularak "caricaturisé" (karikatürize) biçimine sokulmuş ve bu biçimiyle de yaygınlık kazanıp hatta Fransız okullarında eğitim görmüş olan yazarların bile dilinde kullanılır olmuştur.

Örnekler:

"Fazıl Ahmet gibi nükteli kalemler ise; yazı da, kışı da kendi şenlikleri içinde karikatürize eden seçimli tasvirler çizerlerdi." (Çetin ALTAN / *Sabah*, 11.12.1991)

"Romanlarına şahıslar pek fazla doluyor ve bunlar fazla karikatürize ediliyordu." (Selçuk EREZ / *Güneş*, 2.9.1982)

"Hükümet icraatlarını eleştirip karikatürize eden Ali Ayaz'ın 'öp bacının elini' adlı son kaseti, sansüre uğramadan piyasaya çıktı." (Fikret TÜRKYILMAZ / *Sabah*, 26.8.1993)

"Yıldız Kenter, acımasız, katı, gençlerden neredeyse nefret eden yaşlı öğretmeni karikatürize ederek kişiliğine güldürücü havası katarak yorumlarken..." (Yaşar İLKSAVAŞ / *Gösteri*, Nisan 1986)

"Erkeğin ev halini karikatürize eden Leonard için Atilla Elden başarı gösterdi." (Edibe DOLU / Türk Düşüncesi, "Dover Yolu", 1.5.1954)

"Ömer Lütfi Mete: 'Biz, Deli Yürek dizisinde, söylenenin aksine, mafya zihniyeti ile dalga geçiyorduk dizide. Silahı karikatürize ediyorduk.'" (I. KIZILTOPRAK / *Sabah*, 8.12.2002)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: "karikatürize sıf. (Fr. *caricature*'den)" (c. 7, s. 12).

Meydan Larousse, ağırbaşlılığına yakışır bir köken açıklaması yapmış.

Büyük Larousse: "Karikatürize sıf. (Fr. *caricaturer*, karikatür yapmak'tan) 1. Gülünçleştirilmiş, karikatürize edilmiş. 2. Karikatürize etmek, gülünçleştirmek, alay konusu yapmak, gülünç ve abartılı bir biçimde canlandırmak." (c. 12, s. 6434)

Böylece de her iki "ansiklopedik sözlük" de, Fransızca'da "karikatürize" sözcüğünün bulunmadığını kesin olarak belirtilmiş oluyor. Şimdi de "sözlük"lerimize bir göz atalım:

TDK *Türkçe Sözlük* (1959): "Karikatürleştirmek" var, "karikatürize" yok. (s. 435)

TDK *Türkçe Sözlük* (1998): "Karikatürize *Fr. caricaturisé*" (s. 802)

TDK *Türkçe Sözlük* (2005): "Karikatürize sf. *Fr. caricaturisé*" (s. 1990)

TDK *Türkçe Sözlük* (2011): "Karikatürize sf. *Fr. caricaturisé*" (s. 1332)

Ve böylece de görülüyor ki Türk Dil Kurumu "Türkçe Sözlük" hazırlayanları, "caricaturisé"yi "Fransızcaymış" gibi göstermişler!

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "Karikatürize sf. (*Fr. caricaturisé*)" (s. 1584)

Ayrıca da dil Derneği'nin *Türkçe Sözlük*'ünde "Karikatürize, *Fr.*" (s. 1065); Ali Püsküllüoğlu'nun da *Türkçe Sözlük*'ünde: "Karikatürize *Fr.*" denmiş. (s. 1015)

Bu yüzden de artık sözcük kökenlerine böylesine "ihmalkâr" davranan son sözlüklerin denetlenmesine son veriyoruz.

KOLEKSİYONER

(collectionnère?) / / [Fr. *collectionneur*]

Dilimizde "koleksiyon" (Fr. *collection*) sözcüğü uzun yıllardır kullanılmaktadır. Bundan "koleksiyon-cu" / "koleksiyon-culuk" sözcüklerini türettiğimiz gibi "koleksiyon yapmak"la da Fransızlar'ın "collectionner" fiilini dilimizde karşılamışız.

Fakat Fransız'dan çok Fransızlığa özenen kimi Türkler; Fransızca'da bu konudaki sözcükleri az bulmuş olacaklar ki "koleksiyoner" (ve "koleksiyoner-lik") gibi, Fransızca'da bulunmayan bir sözcük daha yaratarak dilimize "hediye etmeye" kalkışmışlardır. (Oysaki Fransızca'da "*koleksiyoncu*", "*collectionneur*" (koleksiyonör) sözcüğü ile karşılanmaktadır!):

Örnekler:

Definecilerden, elinde kaçak eski eser bulunduran kimselerden söz eden bir yazıda şu satırlar da yer almaktadır:

"1970'li yıllarda koleksiyonerliğin serbest bırakılmasının da tahribatı arttıran bir etken olduğunu söyleyen Prof. M. Özdoğan bazı iddialarda bulunuyor: "Koleksiyonerlerin eserin kaynağını bildirme zorunlulukları yok. Böyle olunca da kötü niyetli *koleksiyoncular* Kültür Bakanlığı'nın verdiği

koleksiyonerlik belgesinin arkasına sığınarak tarihi geçmişimize büyük zararlar verebiliyorlar. Koleksiyonerlerin kaynak belirtmeden eser alabilmeleri kaçak kazıları teşvik ediyor." (Kutup DALGAKIRAN / *Hürriyet*, SHOW, 1.5.1994)

"Resim koleksiyoneri Bülent Aydın, tablonun ressamı Kemal Önsoy'la davalık oldu." (*Sabah*, 27. 11. 2011);

"İsmail Cem de iyi bir koleksiyonere gitmesini istemiş." (Nurdeniz ERKEN / *Sabah*, 27. 11. 2011)

"Acoris'e iyi koleksiyonerin tanımının olup olmadığını soruyorum. Yanıtı: 'Kime iyi koleksiyoner diyeceğiz ki?" (Burcu ALDİNÇ / *Sabah*, 23.12.2012)

Sözcüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse ve *Büyük Larousse*'ta "koleksiyoner" yok; "koleksiyoncu var. TDK *Türkçe Sözlük* (2005): "Koleksiyoner" yok; 2011 baskısında da yok. Fakat her ikisinde de koleksiyoncu var. Oysa verilen örnek cümlelerden de anlaşılacağı üzere, 1990'lı yıllarda bu sözcük dilimizde kullanılmaya başlandığına göre 2005 ve 2011 baskılarında yer almalıydı.

Misalli Büyük Türkçe Sözlük de "koleksiyoner" sözcüğünü almamış.

KOMBİNASYON

(combination ?) // [Fr. *combinaison* çözüm, çare, yol, uyum // kadın iç gömleği, kombinezon]

Dilimizde "kombinezon" denince akla ilk gelen "kadın iç çamaşırı" olduğu için, bu sözcüğün "çözüm, çare, yol ve uyum, bağdaşım başta olmak üzere diğer anlamları gözardı edildiğinden; "hicap duygusu" sonucu yerine dilimizde "kombinasyon" sözcüğü yaratılıp piyasaya sürülmüştür.

Hemen belirtelim ki İngilizce'deki "combination" sözcüğünün sesletimi çok farklı olup Fransızca'daki "combinaison" (kombinezon) anlamına gelmektedir. (*Collins-Robert French Dictionary*, s. 106)

Ancak, kimi İngilizce sözcüklerin Fransızca okunuşuyla dilimize girdiği düşünülebilirse de, ayrıca dilimizde "-syon" (-tion) ekiyle Fransızca (sanılan) sözcükler yaratıldığı da gözardı edilmemelidir.

Örnek:

"Sayın Reştan Aras'ın da bu iki kelimeyle ilgili notu şöyle: Kombinasyon Fransızca'da ve İngilizce'de kullanılan kelimeleri kullandığımızda bunların Fransızca okunuşunu esas alırız. Kombinasyon'u kullananlar da her halde 'combination' kelimesinin hem Fransızca'da hem İngilizce'de olduğunu düşünerek kelimenin Fransızca okunuşunu kullanıyorlar. Halbuki bildiğiniz gibi Fransızca'da 'combination' kelimesi yoktur, 'combinaison' kelimesi vardır. Bundan ötürü de kanımca bu kelime Türkçe'de kullanılacaksa 'kombinezon' ya da biraz zorlamalı olsa bile 'kombineyşın' olarak kullanılmalıdır." (Mehmet BARLAS / *Sabah*, 21. 11. 2004)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse ve *Büyük Larousse*'ta yok.

TDK *Türkçe Sözlük* (2005): "Kombinasyon is. *İng. combination* 1. Birleştirme 2. Düzen, tertip" (s. 1203)

TDK *Türkçe Sözlük* (2011): "Kombinasyon a. *Fr. combination*) 1. Birleştirme 2. Tertip (s. 1466)

Böylece Türk Dil Kurumu'nun sözlükçüleri, "kombinasyon" sözcüğünü 2005'de İngilizce'den, 2011'de de Fransızca'dan getirme becerisi göstermişlerdir! Geçen altı yıl içinde herhangi bir Fransızca sözlük açılıp bakılsaydı (bile), bu sözcüğün Fransızca'da olmadığı; ayrıca da herhangi bir İngilizce sözcüğe bakılsaydı, "kombinasyon"un sesletiminin çok başka olduğu görülecek ve -herhalde- bu yanlışlardan dönülecekti.

Misalli Büyük Türkçe Sözlük ise "kombinasyon"u atlayıp "kombinezon"u ele almış. (s. 1734)

KOORDİNE

(coordinné ?) // [Fr. *coordonné*, düzenlenmiş < *coordonner*, düzenlemek, eşgütmek]

Dilimize yerleştiğinden "koordine" (coordinné ?), Fransızca bir sözcük sanılır. Ve, "aralarında uyum, düzen sağlanmış olan;

birbirleriyle bağlantılı, uyumlu olan" anlamlarında kullanılır. Hatta bu 'uydurma' sözcüğe karşılık olarak Türkçe'de *'eşgüdümlü, ortak güdümlü'* gibi türetmeler de yapılmıştır.

Fakat Fransızca'da böyle bir sözcük yoktur. Bunun yerine, aynı anlamda Fransızlar *coordonné*'yi (koordone) kullanırlar...

Nitekim Fransızca'da, aynı kökten gelen fiili *coordonner* de: "düzenlemek / eşgütmek" anlamlarına gelir.

Dilimizde 'koordine' nasıl mı yaratılmıştır? Yine Fransızca bir sözcük olan ve dilimizde de kullanılan koordinasyon'un (*coordination*) etkisiyle!.. Latince "düzenleme" anlamına gelen "coordinate"den XIV. yüzyılda Fransızca'ya geçen *coordination* sözcüğü de "daha verimli bir çalışma yürütmek, yapılan çalışmaları yönlendirmek, denetlemek amacıyla, birimler, ögeler, araçlar arasında uyumlu bağlantı kurma; düzen sağlama" anlamıyla hem Fransızca'da hem de Türkçe'de kullanılmaktadır...

Fransızca *coordination*'dan Türkçe'de "koordine"yi türetmek (!); Fransızca 'koordone (*coordonné*)'ye yeğ tutulmuştur!

Örnekler:

Görüldüğü gibi "koordine" (coordinné) sözcüğünün, Fransızca ile uzaktan yakından bir ilgisi yoktur!.. Fakat bilgiç görünmek isteyenler bir yana; dil bilen, eli kalem tutan kimseler bile bu "uydurma" sözcüğü, 'gönül rahatlığı' ile kullanabilmektedirler. Nitekim Canan Barlas, Çiller'in üst düzey bürokratlarını yerinden oynatmasından söz ederken: "Burada liderlik zaafı mı var bilemiyorum. Bir kadın olarak daha koordine, daha kompleksiz olarak Saraçoğlu'na, Kesici'ye sarılmalıydı... Yazık etti. Menfi puan topladı. Gereksizdi" diyor. (*Milliyet* / 25.7.1993)

Dilimizde çok benimsenen bu "çakma sözcüğe", şimdi de başka *örnek* verelim:

"Abdurrahman Yakupreisoğlu'nun iddiaları üzerine Ankara DGM Savcılığı'nın koordinesinde Kaçakçılık Dairesi ile Ankara Organize Suçlarla Mücadele Şubesi Müdürlüğü'nün belirttikleri yolsuzluk ve hırsızlığın faturası 580 trilyon lira... (Saygı ÖZTÜRK, *Star*, 17. 5. 2002)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: "Koordine sıf. (fr. *coordiné*) Kim. Karmaşık bir bileşikteki merkezi atoma bir veya birkaç koordinans değeriyle atom veya kök için kullanılır (L). (c. 7, s. 491)

Oysa bu anlamda Fransızca'da iki biçimde yazımı olan "coordinance" ya da "coordinence" sözcükleri kullanılır. Bu sözcükler de 1963'te "coordination"dan türetilerek Fransızca'ya sokulmuştur. (*Le Robert*, c. 2, s. 911)

Daha yeni bilgilerle yüklü olarak yayımlanan *Büyük Larousse*'ta: "Koordine sıf. fr. (Fransızca) *coordiné*) Eşgüdümlü'nün eşanlamlısı." (c. 13, s. 6972)

Eklenti:

Sırası gelmişken, 'koordine' sözcüğü ile ilgili bir konuya daha değiniverelim:

Fransızca'da, bu sözcüğün çoğul biçimi olan *coordonnées* ('koordone' okunur), bir matematik terimi olup Türkçe'de *"koordinatlar"* olarak kullanılır. (*B. Larousse*, s. 6970 / Türkçe Sözlük, s. 897)

Koordinat ise bir kimya terimidir. Fransızca *coordinat* ('koordina' okunur) sözcüğünden gelmektedir. Fakat Fransızlar, bu terim yerine, Amerikanca'nın etkisiyle, 1959'dan bu yana *ligand*'ı kullanmaktadırlar. Bu sözcükse Latince'de 'bağlamak' anlamına gelen 'ligare' fiilinin bağ-fiil biçimi olan ligandum'dan gelmektedir. (*Le Robert*, s. 1048)

Şimdi de gelelim "Türkçe Sözlük"lere... Önce Türk Dil Kurumu'nunkiler:

TDK *Türkçe Sözlük* (1959) baskısında "koordine" yok; "koordinasyon" var. (s. 484)

1983 baskısında: "koordine s. Fr. (Fransızca) eşgüdümsel" (s. 5734); 1988 baskısında: "koordine s. Fr. *coordiné*. Koordinasyonla ilgili. (s. 897); 2005 baskısında "koordine sf. Fr. *coordonné*. Koordinasyonla ilgili." (s. 1214) (Nihayet doğru kökenbilgisi verilmiş!..); 2011 baskısındaysa yeniden yanlışa dönülmüş: "koordine sf. Fr. *coordinné*, Eş güdüm" (s. 1479)

Ve daha sonraları yayınlanan *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'e gelince: Sözlükçülük açısından en "doğruya yakınını" bu sözlük belirtmiş:

KOORDİNE: (Fr. *coordiné*) [Türkçe'de türetilmiştir] (s. 1745)

Keşke KOORDİNE madde-başı'ndan sonra, ayraç içinde (Fr. *coordiné*) denilmeseydi de, doğrudan (Türkçe'de türetilmiş) denilseydi, bu maddeye bakan, "koordine"nin "uydurma sözcük" olduğunu daha çabuk algılayabilirdi.

Fakat *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'ün de "tanım"ında "sakatlık" var:" "İşler arasında düzen sağlamak" anlamına gelen *koordine etmek* söyleyişinde geçer." deniyor. Bu tanımdan "koordine" sözcüğünün yalnız başına kullanılmadığı gibi "koordine olmak" biçimiyle de kullanılmadığı anlamı çıkar. Onun için de "sakat" bir tanımdır. Sözlükçülükte temel kural, tanımların eksiksiz olarak yapılmasıdır.

Koordine etmek / olmak:

Fransızca'nın *coordination*'u, Türkçe'de "eşgüdüm" olarak kullanıma girmesine karşılık; "eşgüdümlü" yerine "türetilen" "koordine" sözcüğü, yardımcı fiillerin de yardımıyla "koordine etmek / koordine olmak" gibi kullanımları ile de:

"eşgüdümlemek / koordinasyon sağlamak / uyumlu duruma getirmek, gelmek" karşılığı olarak kullanılmaktadır: "Denetleyici ve koordine edici görev yüklenen bu hafiyeler "jurnalcı" olmayacaklar." (T. BAYINDIR / *Hürriyet* / 26.2.1986)

"Vatandaşa birinci kanalla çok iyi koordine edilerek alternatif sağlayan bir kanal oluşturmak niyetindeyiz." (Prof. Br. Tunca TOSKAY / *Cumhuriyet* Dergi, 15.6.1986)

"Sosyal ihtiyaçlar koordine edilmeli ve yeterli olmalıdır." (Numan HÂDİMOĞLU / *Bilim ve Teknik*, s. 28)

"Ben bu göreve geldiğimide bütün başkanlıklar, birbirleriyle koordine olmadan çalışıyorlardı." (Yılmaz ORAL / *Milliyet* / 12.7.1987)

"Hazırlıkları, Telsiz işleri eski Genel Müdür Yardımcısı Mühendis Alev Erlevent koordine ediyor." (Muammer Yaşar BOSTANCI / *Sabah*, 28.1.1992)

"Önceki akşam televizyonda olimpiyatların açılışını izledik... İspanya tam not aldı. Böylesine iyi koordine edilmiş, renk cümbüşü ve harika bir koreografiye rastlamadık." (Mehmet Ali BİRAND / *Sabah*, 27.7.1992

"Stüdyo da Kadir Çelik programı koordine ederken, Engin Ardınç 'ilginç' yorumları ile katkıda bulundu." (Sina KOLOĞLU / *Milliyet*, 19 Nisan 1993)

KOORDİNELİ:

Bitmedi!.. KOORDİNE yanlışı yetmiyormuş gibi, dile KOORDİNELİ sözcüğünü de sokarak yanlış üstüne yanlış da yapılmış... Çünkü KOORDİNE sözcüğü "olsa olsa" "sıfat" olup EŞGÜDÜMLÜ ile anlamdaştır. Böyle olunca da sonuna yeniden sıfat türetme eki olan "-Lİ"yi alıp KOORDİNE-Lİ biçiminde bir sözcük hiç mi hiç türetilmez. Tıpkı möble, 'mobilyalı' demek olduğundan möble-li denmiyeceği gibi!

Ama türetilmiştir ve de kullanıma girmiştir: "Pasaport– işlemlerini, emniyetle koordineli çalışacak bir sivil örgüt düzenleyecek." (Hıncal ULUÇ / *Sabah* / 15.1.1992)

"51 yıldır savaşmayan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 'en zor' denilen üç kuvvetle koordineli 'çıkarma ve indirme' harekâtı, yabancı askeri gözlemcilerin dikkatini çekmişti." (Mehmet Ali Kışlalı / *Hürriyet*, 28.7.1984)

"Eğer bir kurumda koordineli çalışma, plan, program yapılmazsa; o kurum, çökmeye mahkumdur..." (Ahmet VARDAR / *Sabah*, 27.10.1992)

"Diğer sorumlu makamlar arası da koordineli çalışma başlamıştı." (Musa ÖĞÜN / *Hürriyet* / 9.3.1986)

"Yer yer bilinçli ve koordineli harekâtlarını gördük." (Neşet İKİZ / *Hürriyet*, 23. 7. 1989)

"Eyüp Aşık, Nurcular'la Süleymancılar'ın koordineli çalıştıklarını sonradan çıktıklarından bir ekip anlayışı bulunduklarını, bu grupların ayrıca birer "tepki grupları" olduklarını öne sürdü." (*Güneş*, 11.1.1988)

"Küba lideri mektubunda ayrıca diğer yoldaşlarıyla koordineli olarak görevlerinden ve sorumluluklarından uzak kalmayacaklarını vurguladı." (*Sabah*, 23.12.2004)

"Sincan'da büyük bir topluluğa seslenen Başbakan Erdoğan: 'Bu iş dışarıda ve içeride koordineli olarak yürüyen bir süreçtir.' dedi." (Ali BERBER, *Sabah*, 16.6.2013)

Çıkan sonuç:

Çinli bir düşünür: "Yalan, yalanı doğurur" diyor. Bunun gibi, dilde de "yanlış,

yanlışı doğuruyor." Onun için de, yabancı dillerden sözcük ödünçlerken, Fransız Akademisi kadar değilse bile, elden geldiğince titiz davranmak, dili yalnız "yabancı" sözcüklerle değil, "yanlış" sözcüklerle de doldurmayı önleyecektir.

KÜLOT Pantalon

(culotte pantalon ?) // [Fr. *culotte (-culotte de cheval-)*]

ve

KÜLOT PANTOL

(culotte pantol?) (halk d.) // [*Fr. pantalon culotte*]

Paçası dar, üst kısmı geniş, daha çok biniciler, avcılar tarafından giyilen pantalon türüne bizde "külot / külot pantalon" / (pantolon) denmektedir. Halk dilinde ise kısaltılarak külot pantol / kilot pantol kullanımı daha yaygındır...

Oysa bu anlamda Fransızca'da "culotte"tan başka "culotte de cheval" (at külotu, at pantalonu) kullanılmaktadır.

Eklenti:

Bir zamanlar moda olan "GOLF PANTALONU" ise Türkçe'ye doğru aktarılmıştır: *Pantalon (culotte) de golfe...* [Eskidense Fransızca'da, İngilizce bir sözcük olan *knickerbockers* (nikörbokör" okunur) ya da *knicker -s-* ("nikör" okunur) kullanılıyordu.]

Örnekler:

"Ayaklarında botlar, uzun yün çoraplar, kalın kumaştan yapılmış külot pantalon..." (Ahmet VARDAR / *Sabah*, 29.7.1989)

"Yeni aldığım külot pantalonu getirin, dedi, ava çıkacağım! (Çetin ALTAN / *Güneş*, 23.5.1988)

"Mustafa bugün külot pantalonunu giymişti. Uzun konçlu yün çorabını düzeltti." (Kemal Tahir / *Körduman* / s. 69)

Döndü: -Candarma başçavuşları gibi külot pantalonu var. / Seher: -Hem bir çift çizme bir külot pantalonla insan adam mı olur?" (Necati CUMALI / *Nâlınlar*, 1962)

"Külot yerine, halk dilinde"kilot"un da kullanıldığı olmaktadır: "Siyah kilot pantalonları, üzerine giydikleri canlı kırmızıdan truvakar biçiminde ceketleri." (A. KESKİN / Yeni İstanbul, 28.11.1966)

Ve Külot Pantol: Halk d. "Saydılar / ceket, külot pantol, don, gömlek ve kalpak. / Ve kırmızı kuşak." (*Nâzım Hikmet / Passagi Umuani*, Milano, 1965)

MAGAZİNEL

(Fr. *magazine* + Tr. "-el": magazinel) // [Fr. *magazine*]

"Magazinel", "magazinle ilgili" anlamında dilimizde yaratılmış bir sözcüktür. Bu anlamda Fransızca'da "magazine" sözcüğü kulanılır.

Örnekler

"SODER'deki olayların kamuoyu açısından magazinel değeri olan bir yönü de yok." (*Cumhuriyet* Dergi, 2.2.1992)

"Bazı şarkılarda *magazinel* bir şey bulmak isteyenler de olacak." (Oben BUDAK / *Sabah*, 22.4.2006)

"Ortaya dökülen her ihanetin ardından, ağır bir magazinel iştahla, cok ciddi bir baskı oluşuyor Avşar'ın üstünde." (Perihan MADEN / *Radikal*, 27.11.2002)

"Cenaze merasimine Ayşegül Aldinç'in uzatmalı sevgilisi Orhan Topçuoğlu da geldi. Ayşegül Aldinç cenazede, 'Babam magazinel biri olmadığı için mesleki anlamda yeterince onore edilmedi' dedi." (N.G. BEL / *Vatan*, 15.10.2002)

"Mevcut şarkılar 5-6 aranjöre teslim edilir. Magazinel detaylar eğer ki imkân varsa albüm içeriğinde mutlaka dikkate alınır. Bu yüzden de 'ne alaka' diyebileceğiniz düetler karşınıza çıkabilir." (Ş. KARAMAN / *Sabah*, 30.8.2003)

"Nurseli İdiz: "Öyle özel hayatımızla çok gündemde değiliz. Bir de magazin yıldızları var; mesela Hülya Avşar. Her şeyiyle olay. Kendini gündeme taşımayı biliyor. Meltem Cumbul, basını iyi kullanıyor. O da magazin yıldızı. Hande Ataizi zaten magazinel bir isim" (G. BİRSEL / *Sabah*, 21.8.2005)

"Nil Erkoçlar ameliyatla erkek oldu. Arkadaşlar, konu hassas, sadece magazinel

olarak kamuoyunu aydınlattım." (Erol KÖSE / *Milliyet*, 20.2.2013)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse ve *Büyük Larousse*'ta bu "çakma sözcük" yok. *TDK Türkçe Sözlük* (2005) ve (2011)'de de yaygın kullanımı olsa da, yer almıyor. Buna karşılık her ikisinde de "magazin basını", "magazin dünyası" ve "magazinleşme / magazinleşmek" var. (s. 1324 – s. 1602)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te bu sözcük yok.

MARKİZET

(Fr. marquisette ?) // (Dokuz ciltlik *Le Robert*'de ve *Petit Robert*'de bu sözcük bulunmamaktadır. *Meydan Larousse* ve *Büyük Larousse*'ta "marquisette" olarak Fransızca yazımı yer almaktadır.)

[Fr. *marquisette*: *Marque d'un tissu ancien*, eski bir kumaş markası] Kadın giysisi yapımında kullanılan, genellikle çiçekli olan, çok ince pamuklu kumaş.

Örnekler:

"Markizet, organze, hasır ve fötrden yapılan bahar ve yaz şapkaları da bu yıl çok revaçta." (Gülgun ÜSTÜNDAĞ / *Hayat*, sayı 6, 2.2 1967)

"Fato'yu odama çağırdım, pembe çiçekli markizet giysisini giydirdim." (Muazzez Tahsin BERKANT / *Sevmek Korkusu*, s. 97)

"Siyah giysili, şapkalı, ipek çoraplı güzel kadınlar, markizet giysili, kısa topuklu genç kızlar zarif erkekler, sözümona sereserpe yayılmışlar iskemlelere." (T. UYAR / *Güneş*, 1.1.1987)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Petit Larousse'ta (*Librairie Larousse*, 1964, Paris) yer almamasına karşılık:

Meydan Larousse: "Markizet" i. (fr. *marquisette*) (c. 8, s. 396)

Büyük Larousse: "Markizet a. fr. *marquisette*) (c. 15, s. 7814)

TDK *Türkçe Sözlük* (2005): "Markizet is. Fr. *marquisette*) (s. 1346)

TDK *Türkçe Sözlük* (2011): "Markizet a. Fr. *marquisette*" (s. 1628)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "Markizet i. (Fr. *marquisette*)" (s. 1940) demiş.

Eklenti:

Mustafa Nihat Özön'e göre ise, vaktiyle bir kadın kumaşı markası olarak memleketimize gelen bu marka, sonradan o kumaş cinsinin adı olmuştur. Bu yüzden de sözlüğüne o maddeyi şöyle almıştır:

Markizet (Fr. *marquisette*) Mod. İnce ve çoğu çiçekli pamuktan kumaş." (*Türkçe Yabancı Kelimeler Sözlüğü*, 1962, s. 140)

Ve böylece de "augé" (oje), "rimmel" (rimel) ve hatta "frigidaire" (frijider) gibi bir marka adıyken, sonradan o nesnenin adı olduğu "marquisette" (markizet) için de geçerli oluyor.

MELODRAMİK

(mélodramique ?) // [Fr. *mélodramatique*, melodramla ilgili] *Az kul:*

"Melodramla ilgili" anlamına Türkçe'de "melodramik" sözcüğü yaratılmıştır. Bu anlamda Fransızlar "mélodramatique" "melodramatik" sözcüğünü kullanırlar. Bu sözcük Fransızca'daki "mélodrame"dan "esinlenerek" dilimizde türetilmiştir.

Örnek:

"Kitap belli başlı dekoru itibariyle de iskelet, yarasa, zehir şişeleri, kedileri ve küf kokuları ile (melodramik) bir edebiyata kaynak oldu; bugün Paris'teki 'Bagneul'ün dibinde bile ıstırap çiçekleri yatar." (F. GEDİK / *Türk Düşüncesi*, 1954, ?.s.)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse ve *Büyük Larousse*'ta bu sözcük yer almamaktadır.

TDK *Türkçe Sözlük* (2005)'te de yok. 2011 baskısında da yer almıyor.

Misalli Büyük Türkçe Sözlük de bu az kullanılan "çakma sözcüğe" yer vermemiş.

Eklenti:

Kimi zaman, bu sözcüğün doğru biçimi olan "mélodramatique" (melodramatik) sözcüğü de kullanılmaktadır:

"Ve o yılların Türkiye'sinde Nâzım Hikmet adıyla ilgili herhangi bir konuya karışmış görünmek, yaratabileceği melodramatik tehlikeler bir yana, tüm geçim kapılarının kapanıvermesi için en kestirme yoldu." (Refik ERDURAN / *Güneş*, 7.8.1987)

MİDİBÜS

(Fr. *midi*, orta + *bus*, otobüs) // [Fr. *navette*]

Türkçe'de "minibüsten büyük, otobüsten küçük, genellikle şehir içi taşımacılığında kullanılan, tek dingilli motorlu taşıt"ı adlandırmak gerektiğinde Fransızca'dan "midi" (orta) sözcüğünü alıp buna "bus"ü (otobüs) ekleyerek "*midibüs*" sözcüğünü türetmişiz.

Örnekler:

"Ölümlü' kazalarıyla tanınan 'Metro Turizm'e ait yolcu otobüsünün sürücüsü direksiyon başında uyudu. Karşıdan gelen midibüsle çarpıştı. Bilanço korkunç: '8 ölü, 20 yaralı'" (M. SÜTÇÜOĞLU / *Star*, 24.2.2002)

"İstanbul'da DGM'ye ait midibüse saldırı yapıldı." "(Rauf TAMER / *Star*, 6.6.2003)

"Bir kamyonla midibüsün çarpışması sonunda yedi kişi öldü, sekiz kişi de yaralandı." (*Hürriyet* / 27.7.1989);

"Beraberinde 34 refakatçisi olduğu halde Katar Havayolları'na ait Airbus 320 tipi özel uçakla önceki gece saat 20:00'de Atina'dan İstanbul'a geldi. Katar emiri İstanbul'u midibüsle turladı." (C. AKYOL / *Hürriyet*, 30.7.2002)

"MİT mensuplarını, Kavacık'tan MİT'in, Demetevler'de bulunan Merkez binasına taşıyan midibüse, dün sabah 09:00 sıralarında Şehit Makbule Sokak'tan geçerken, molotof kokteyli atıldı." (*Hürriyet* / 12.10.1994)

Eklenti:

Fransızca'da "minibüs" bile 1965'te kullanılmaya başlanmıştır. (*Petit Robert*, s. 1584)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse ve *Büyük Larousse*'ta bu sözcük yok.

TDK *Türkçe Sözlük* (2005): "Midibüs is. Fr. *midi* + İng. *bus*. Küçük otobüs." Ve altında da: "Midibüsçü" (s. 1393)

Hemen belirtelim ki Fransızca'da otobüsün kısaltılmış biçimi olarak günlük dilde "bus" (büs) sözcüğü kullanılır. İngilizce "bus" ise "otobüs" anlamına gelir ama sesletimi "büs" gibi değil "bas" gibidir. Onun için de bu sözcüğün "büs" bölümü İngilizce'den gelemez!..

TDK *Türkçe Sözlük* (2011): "Midibüs a. Fr. *midibus*" demiş. (s. 1679) Ve böylece de 2005 baskısının "köken" garipliğine düşmemiş hiç olmazsa!

Keşke "midibus"e hangi Fransızca sözlükte rastladıklarını belirtselerdi de biz de öğrenmiş olsaydık!

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "Midibüs i. (Fr. *midi*, "orta" ve *'otobüs'ün son hecesiyle*) Küçük otobüs. (s. 2067)

Misalli, Türk Dil Kurumu'nun sözlüklerinden daha tutarlı olarak köken açıklamasına başlamış; fakat nedense 'otobüs'ün son hecesiyle demiş... Yukarıda da belirttiğimiz gibi, "bus" (büs) sözcüğü burada, günlük dilde "otobüs"ün kısa kullanımıdır!

Görüldüğü gibi üç ayrı sözlükte de, üç ayrı "köken" açıklaması yapılmış; fakat hiçbiri tam olarak "doğru" "köken" açıklaması yapamamış!

MİKROBİK

(microbique?) // [Fr. *microbien*, mikropla ilgili]

Fransızca'dan dilimize giren "mikrop" adının 'sıfat'ını, o dildeki "-ien" ekiyle yapma yerine, yine Fransızca'da öteki sıfat yapma eki olan "-ique" ile türetilen ve ancak 1888'e kadar kullanıldığından hiçbir Fransızca sözlükte yer almayan "microbique" (mikrobik) biçimini yeğlemişiz! (Aslında "microbe"dan "-ique" ekiyle Türkçe'de türetmiş olmamız daha büyük bir olasılıktır. Onun için burada yer aldı.)

Örnekler:

"Frengi, verem gibi mikrobik bir hastalıktır. Çatal, bardak, ağızlık ve ustura gibi muhtelif eşya ile bilvasıta veya doğrudan doğruya temas ile geçebilir." (Dr. Kemal Nuri / *Deri Hastalıkları ve Frengi Kliniği Arşivi*, sayı 3, 1934)

"Biz, geri kalmış bir ülke olarak henüz mikrobik hastalıklarla mücadelemizi tamamlıyamadığımız için çok çeşitli hastalık görme fırsatını bulduğumuz halde, niçin Amerikalı tıp öğrencisi, hem teorik hem pratik bakımdan bizim öğrencilerle kıyaslanmayacak kadar iyi yetişiyordu." (Dr. M.N. KALKAY /*Milliyet*, 23.10.1966)

"Meselâ mikrobik hastalıklar, sinir gerginlikleri, aşırı soğuk veya sıcak, yorgunluk gibi şeyler böyle bir sonuç doğurur." (S. ÖZBAYDAR / *Lise için Psikoloji Dersi Kitabı*, s. 46)

Eklenti:

Grand Robert'e göre, "microbien" sözcüğü, 1888'de "microba'dan türetilmiştir... Daha önceleri, aynı anlamda, artık sözlüklerde madde-başı olarak yer almayan "microbique" sözcüğü kullnılmıştır... "Microbien" sözcüğünün karşıt-anlamlısı ise "amicrobien" ve "antimicrobien"dir.

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: "mikrobik" de "mikrobiyen" de yok.

Büyük Larousse: "Mikrobik" i almış, fakat hiç köken bilgisi vermeden:

"sıf. Mikroplarla ilgili, mikrop taşıyan, mikroplu: 'Mikrobik bir hastalık'" demiş. (c. 16, s. 8158) Tanım çok güzel. Yalnız, sözlükçülükte köken belirlemesi yapılmazsa o sözcük "Türkçe kökenli" sayılır. Oysa, başta da belirttiğimiz gibi "mikrobik" sözcüğü, Türkçe'de Fransızca "microbe"dan türetilmiş, fakat Fransızca olduğu sanılmış bir sözcüktür.

TDK *Türkçe Sözlük* (2005): "Mikrobik sf. *Fr.* microbique" (s. 1394); *TDK Türkçe Sözlük* (2011): "Mikrobik sf. *Fr.* microbique" (s. 1680) demiş!..

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, her iki *Türkçe Sözlük*'te, Fransızca'da bulunmayan "microbique" (mikrobik) sözcüğünü, Fransızca'dan getirmekle de yetinmeyip "Fransızca'da nasıl yazılması gerektiğini" de, kesin olarak belirtmişler! Oysa bu sözcüğün doğrusunu bulmak için öyle uzun uzun Fransızca sözlüklere bakmaya da gerek yoktu. Kendi yayınlarından Tahsin Saraç'ın *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*'üne bakmak yeterliydi; orada "microbique" diye bir maddenin olmadığını, onun yerine "microbien(ne)"in (mikrobiyen) bulunduğunu ve anlamının da "mikroplu" olduğunu görecekler ve bir yanlışlığa düşmeyeceklerdi! (Adam Yay., s. 899)

Yazık ki *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* de "güvendiği" Türk Dil Kurumu sözlüklerinin kurbanı olmuş: "Mikrobik sıf. (Fır. Microbique)" (s. 2071)

MİKROBİYOLOG

(microbiologue ?), // [Fr. *microbiologiste*, mikrobiyoloji uzmanı.] (hek.)

Fransızca'da "microbiologie"den türetilen "microbiologiste" yerine, Türkçe'de mikrobiyolog terimi türetilmiştir.

Örnekler:

"Her defasında daha çok mikrobiyoloğun toplantılara iştirak ederek fikirlerini savunmaları gerektiği gibi, resmi otoritelerin de bu fikir ve kararları uygulama alanına koyma çabası içinde bulunmaları lüzumludur." (*Mikrobiyoloji Bülteni*, sayı 1, 1966)

"Sayın ANG, siz bir mikrobiyolog olarak, kan tahlilleri müsbet çıkan bir kişi için ne düşünürsünüz?" (S. TÜKEL / *Hürriyet*, 13.11.1985)

"Floridalı mikrobiyolog Dr. C. Wo'nun yaptığı araştırma, siyah çayın içindeki bileşenlerin diş üzerindeki gıda artıklarında asit üretimini ve bakterilerin çoğalmasını yavaşlattığını gösteriyor." (M. YILMAZ TÜRK / *Sabah*, 11.1.2004)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: "Mikrobiyolojist" yok; "Mikrobiyolog" (fr. *microbiologue*) var. (c. 8, s. 776)

Büyük Larousse: "Mikrobiyolog ya da mikrobiyolojist a. (Fr. *microbiologue* ya da *microbiologiste*". Ayrıca da "Mikrobiyolojist"ten "Mikrobiyolog"a gönderme yapmış. (c. 16, s. 8159)

TDK *Türkçe Sözlük* (2005): "mikrobiyolog is. Fr. *microbiologue*" (s. 1394) ve (2011) baskısında da aynı açıklama var. (s. 1680)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük "Mikrobiyolog i. (Fr. *microbiologue*") (s. 2071) demiş.

Önemli eklenti

Bizim de sık sık yararlandığımız Fransız dilinin en büyük, en güvenilir sözlüğü olan, 9 büyük ciltlik *Le Robert*'e göre, Fransızca'da "microbiologue" (mikrobiyolog) yok; 1891 yılında "microbiologie"den (mikrobiyoloji) türetilen "microbiologiste" (mikrobiyolojist) var. (c. 6, s. 436)

MİLİM

(millime? < *millimètre*) // [Fr. *millimètre* sözcüğünün kısaltılmış biçimi]

"Santimetreyi"yi kısaltıp günlük dilde "santim"e çevirdiğimiz gibi, "milimetre"yi de yine günlük dilde "milim" yapmışız. Ayrıca bu sözcüğe "en küçük, en az" anlamlarını da kattığımız gibi "kalıpsözler"lerde de kullanmışız:

Örnekler:

"Israrlara rağmen bir milim bile yerimden kıpırdamadım. Nihayet Barnard laf anlatamayacağını anlayınca arabadan indi... Beni öptü." (Celâlettin ÇETİN," Dr. Barnard, Otomobilini durduran muhabirimizi öptü" / *Hürriyet*, 15.2.1970)

"Ne bir milim daha soldaydı, ne bir milim daha sağda." (Metin TOKER / *Milliyet*, 30. 8. 1967)

"Bu kuralın milim dışına çıktılar mı adamın emdiği sütü, değil burnundan, kulağından akıtırlar. (İslam ÇUPİ / *Akşam*, 17.1.1968)

"Rubinstein coşmuş, sağ elini solun üzerinden atlatmış... kollar çapraz... Sağ el soldaki, sol el sağdaki tuşlara basıyor. Ben gözümün ucu ile benim elimle onun eli arasındaki birkaç milime bakıyorum...

Sıcaklığını hissettirecek kadar yakın, dokunulmayacak uzak mesafeler yaratan birkaç milime..." (Hıncal ULUÇ / *Sabah*, 20.1.2002)

"29 Ekim 1923'te kurulan 'özgür' Türkiye Cumhuriyeti'nin maliyesini, Juha (Yuhaa okunur) Kahkonen isimli bir I.M.F. memuru, teftiş ediyordu. Yuhaa IMF emir ve görüşlerinin milim dışına çıkıldığını fark etti mi, Türkiye maliyesine fırça basıyordu." (Cevher KANTARCI / *Star*, 20.7.2002)

Milimi milimine (Tam, tastamam anlamına): "Anket Ankara, İzmir ve İstanbul'da milimi milimine doğru çıktı." (Selahattin DUMAN / *Vatan*, 13.9.2002)

"Görüldü ki, masanın üzerine koyulan 70 adet çubuk, şekille 'milimi milimine' örtüşüyor." (Y. AYTUĞ, *Sabah* Günaydın, 10.9.2003)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: "Milimetre" var; "milim" yok. (c. 8, s. 787)

Büyük Larousse: "Milim a. (milimetre'nin kısaltılmışı)" (c. 8, s. 8176)

TDK Türkçe Sözlük (2005): "Milim is. Fr. *millimètre*'den kısaltma" (s. 1395)

TDK Türkçe Sözlük (2011) ise, bu maddeyi şöyle "karmaşıklaştırmış": "Milim.s.1. mat. Milimetre. 2. zf. mec. En küçük veya en az miktarda." (s. 1681)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "Milim i. (Fr. *millimètre*'den (s. 2073)

TDK 2011 *Türkçe Sözlük*'le karşılaştırınca, *Misalli*'ninki en kısa ve en doğru olan.

MOTORİN

(motorine ?) / [motorin, (Rusça "*mazot*" anlamında yakıştırma sözcük]

Türk Dil Kurumu'nun *Türkçe Sözlük*'ü, "motorin"in Fransızca "motorine"den dilimize girdiğini belirtiyorsa da (s. 1409 / 2005), Fransızca'da böyle bir sözcük bulunmamaktadır. Nitekim Fransızca'nın en kapsamlı sözlüğü olan, 9 büyük ciltlik *Le Robert*'de, "motorine" maddesi bulunmamaktadır!)

Hemen belirtelim ki, ham petrolün damıtılması sırasında 200-300 ^{0}C kaynama aralığında alınan üçüncü ana ürün motorindir. Motorin, dizel motoru yakıtıdır.

Örnekler:

"Meselâ motör sözünden motorbot, motorin; profesörden, profesorat; doktörden, doktorat yapılıyor." (Prof. Dr. Haydar PALAVAN / *Türk Dili ve Terminolojisi*, 1953, s. 28)

"Gerçi halk kitleleri hele 22 milyon köylü vatandaş, benzine, motorine zam yapılmış diye belki endişelenmez." (Burhan FELEK / *Cumhuriyet*, 2.1.1967)

"Muratlı Belediye Başkanlığı'ndan: Elektrik işletmesinin 1967 malî yılı sonuna kadar ihtiyacı olan 120 ton motorin ile 3 ton

makine yağını kapalı zarf usulü ile eksiltmeye koymuştur." (*Tercüman*, 18.2.1967)

"Motorine beş kuruş zam yapıldı." (Haber Türk TV, 5.1.2013 ; saat: 02.00)

Sözcüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse'ta yok... *Büyük Larousse* da köken bilgisi vermemiş! (c. 16, s. 832)

TDK Türkçe Sözlük (2005): "Motorin is. Fr. *motorine*. Kim. Mazot" (1409.s.) Ve 2011 baskısı da 2005'teki açıklamayı yinelemiş! (s. 1698)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "Motorin i. (Fr. *motorine*" (s. 2096)

Böylece bellibaşlı sözlüklerimizin sayesinde Fransızca'ya, *Le Robert*'de bulunmasa da, "zorla ve cebren" bir "çakma sözcük" daha kazandırmış bulunuyoruz!

MOTOTREN

(mototrain ?) // [Fr. *moto*, "*moteur*"den, motorla çalışan bileşik adlar yapmaya yarayan ön-ek + Fr. *train*'den; "motorlu tren" anlamına Türkçe'de oluşturulan sözcük.) // [Fr. *train à moteur*, motorlu tren]

Fransızca'da mototracteur" (mototraktör) sözcüğü 1931'den sonra kullanılmaya başlanmıştır ama bu dilde "mototrain" (mototren) sözcüğü bulunmamaktadır. Türkçe'de, "moteur"ün kısaltması "moto" ile "train" (tren) sözcüğünün bileşmesinden oluşturulmuştur.

Örnekler:

"Ankara mototreninde yangın çıktı. Bir motorunda yangın çıkan Boğaziçi mototreni dün akşam 2.5 saat gecikme ile Ankara garına gelebilmiştir." (*Cumhuriyet*, 2.7.1967)

"...gemilerin, ziraî taşıtların, mototrenlerin, fabrika ve diğer sabit yakıt tüketimini düşmek suretiyle, bize ülke taşıt sayısı için yaklaşık bilgi verir." (T. SONUÇ / *Karayolu Tekniği*, s. 10)

"Mototrenden indirilen katar şefi şeker Fabrikası Hastanesi'ne kaldırılarak tedavi altına alınmıştır." (*Hürriyet*, 22.7.1970)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: Mototren blş.i. (fr. *moto* ve *train*'den) Motorlu tren. (C. 9, s. 4)

Büyük Larousse: "Mototren"i almamış!

TDK Türkçe Sözlük: Mototren is. Fr. *mototrain*. Motorlu tren." (s. 1409) ve 2011 baskısı da aynı yanlışı yinelemiş. (s. 1698)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük "mototren i. (Fr. *mototrain*) Motorlu tren" (s. 2096) diyerek aynı yanlışı yapmış!..

NANİK

(nanique?) // [Fr. *la nique*, alay etmek için yapılan el işareti; alay, dalga] ve NANİK yapmak [Fr. *faire la nique*] (Arg.)

"Nanik" sözcüğü, ses benzeşmesi yoluyla Fransızca "la nique"ten (la nik) dilimize girmiş olup "parmakları iyice gerdikten sonra, başparmağı burnun ucuna değdirirken eli sallayarak yapılan alay işareti" anlamına kullanılmaktadır.

NANİK yapmak ise, "bir kimseyle alay etmek ya da onu kızdırmak için nanik işreti yapmak" demektir.

Örnek:

"İki ellerini birbirlerine ekleyerek önce kocaman bir nanik yaparlar." (Çetin ALTAN / *Hürriyet*, 23.12.1988)

Argomuzda ise "nanik" sözcüğü "kapatma, metres" anlamına gelmektedir: "Bizim nanik ayda beşyüz papel eziyor." (Ferit DEVELLİOĞLU / *Türk Argosu*, 1959, s. 121)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: "Nanik (Ermenice k.)" dedikten sonra, bu kökenden emin olmadığı için (?) koymuş. (c. 9, s. 217)

Büyük Larousse: "(erm. Nanik)" demiş. (c. 16, s. 8531)

TDK Türkçe Sözlük (2005): Köken açıklaması yapmadan "nanik"i almış; altına da kullanım sıklığı olmayan "nanikleme" ve naniklemek"i de almış!.. (s. 1456). 2011 baskısında da yine sözcüğün kökeni belirtilmediğinden "Türkçe" gibi algılanmasına yol açmış. (s. 1751)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "Nanik (kökü belli değildir" demiş. (s. 2300) Görüldüğü gibi, ilk kez, "nanik"in doğru kökeni tarafımızdan burada açıklanmış olmaktadır.

NARKOZİTÖR

(Fr. narcositeur ?) // [*Fr. anesthésiste*, anestezist]

Dilimizde Fransızca'dan geçme "narkoz" (Fr. *narcose*, ilaçla uyutma) kullanılmaktadır... Fakat dilimizde, "narkozla uyutma uzmanı" anlamında, Fransızca'da bulunmayan, "narcositeur" (narkazitör) diye bir sözcük türetilip kullanıma sokulmuştur... Oysa Fransızlar, bu anlamda "anesthésiste" (anestezist) sözcüğünü kullanırlar...

Örnek:

"Narkozitör Dr. S.B'a şükranlarımı sunarım." (*Cumhuriyet*, 1.1.1967)

Sözcüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: Bu sözcüğe yer vermemiş.

Büyük Larousse: "Narkozcu" diye bir madde-başı almış ve tanımdan sonra anlamdaş olarak "narkozitör"ü vermiş: "Ameliyat öncesinde hastaya narkoz veren uzman doktor. (Eşanl. NARKOZİTÖR). Fakat "Narkozitör"ü madde-başı yapmayı unutmuş! (c. 16, s. 8542)

TDK *Türkçe Sözlük* (2005): "Narkozitör is. *Fr. narcositeur* tıp. narkozcu"; "Narkozcu"da da: "Ameliyat sırasında hastaya narkoz veren uzman" demiş. (s. 1457)

TDK *Türkçe Sözlük* (2011): Narkozitör a. Fr. *narcositeur* tıp narkozcu" demiş!.. Narkozcu'da da tanımı verdikten sonra "narkozitör" demiş! (s. 1752)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "Narkozitör i. (Fr. *narcositeur*) Narkozcu..." Ve hemen üstündeki "Narkozcu" maddesinde de, tanımdan sonra yine "narkozitör" (s. 2302)

Ekleme:

Sözlüklerimizce "narkozitör"ün böylesine benimsenmesinde, Fransızca'daki "narcotiser" (narkotize) ve "narcotisme" "narkotism" sözcüklerinin de etkisi olduğu düşünülemez mi? Ayrıca "-teur" (-tör) ekiyle Fransızca sözcükler yaratmaya meraklı olduğumuz da göz ardı edilmemeli!

NEM(N)FOMANYAK

(nymphomaniaque ?) // [Fr. *nymphomane*, (kadınlar / dişiler için) aşırı cinsel istek duyan (canlı)]

Fransızlar, "cinsel yönden aşırı istek duyan (bir kimseyi / bir canlıyı) anlatmak için hem "sıfat" hem de "ad" olan "nymphomane"ı (nenfoman) kullanırlar... Bu sözcük, daha 1819'da "nymphomanie"den (nenfomani) türetilmiştir.

Fakat dilimizde, bu anlama gelen, ama Fransızca'da bulunmayan, nemfomanyak sözcüğü yaratılmıştır.

Dilimizde "nemfomanyak"ın türetilmesinde, Fransızca'daki "psikopatmanyak"ın etkisi olmuştur.

Örnek:

"Dr. Pugh'un belirttiği gibi birçok normal kadınların, sırf sıhatte olup da kuvvetli cinsi istek duymaları dolayısiyle yanlış olarak teşhis edilmeleri görülmüştür." (*Cinsiyet Âlemi*, "Nymphomania / *Nemfomanyak*lık Nedir?" / sayı 1, 1949)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Sözlüklerimizde bu sözcük bulunmamaktadır; hatta nemfoman da yoktur... Herhalde "hicap duygusu" ağır basmış olmalı!

OTOGAR

(Fr. auto+gare ?) // [Fr. *gare routière* / R. Cadoux]

"Şehirlerarası çalışan taşıtların yazıhanelerinin bulunduğu, yolcularını aldıkları ve indirdikleri yer" anlamında, Fransızca "auto" (otomobil) + "gare" (gar) sözcükleri birleştirilerek Türkçe'de yaratılmış bir sözcüktür.

Örnekler:

"Topkapı otogarı etrafındaki yeşil sahalar ile surdibi kısımlarının düzenlenmesine devam edilmektedir." (Raşim İŞCAN / *İstanbul Dergisi*, sayı 46, 1967)

"Has Turizm, her gün İstanbul Esenler Otogarı'nda ve Sofya'dan 11:00 ve 22:00'de karşılıklı sefer düzenliyor. Kişi başı 20 Euro" (T. ERDEMLİ / Hürriyet, 14.?.2003)

"Otogar hıncahınç kalabalıktı yine; bir süre durup çevreme baktım." (Selim İLERİ / *Yaşarken Ölürken*, s. 198)

"İstanbul otogarında, bu ülkenin en büyük şehirlerarası otobüs merkezinde, otobüslere, kullanılması yasak 10 numara yağ dolduruluyormuş." (Hıncal ULUÇ / *Sabah*, 1.11.2011)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse almamış. (O zamanlar zaten "otogar" sözcüğü yaygın değildi.)

Büyük Larousse: "Otogar a. (fr. *auto* ve *gare*'dan)" (c. 17, s. 8911)

TDK *Türkçe Sözlük* (2005): "Otogar is. *Fr. autogare*)" (s. 1519)

TDK *Türkçe Sözlük* (2011): "Otogar a *Fr. autogare*) (s. 1822)"

Görüldüğü gibi son baskıda bile yanlış köken bilgisi vermiş!

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: Otogar i. (Fr. *auto-gare*)" (s. 2405)

Böylece de bir tek *Büyük Larousse*, doğru sayılabilecek köken bilgisi vermiş.

OTOKONTROL

(Fr. *auto*, kendi-ni) + *contrôle*, denetleme?) // [*İng. self-control*]

["auto-contrôle" sözcüğü, İsviçre Fransızca'sında bulunmaktadır / R. Cadoux]

"Kendini denetleme, özdenetim" karşılığı olarak, Fransızca "auto" ve "contrôle" sözcükleri birleştirilerek Türkçe'de yaratılmıştır. Bu anlamada Fransızlar, 1883'te İngilizce'den devşirdekleri "*self-control*" sözcüğünü kullanırlar. Nitekim Fransızca'da "libre-service" sözcüğü bulunmasına karşılık, aynı anlamda İngilizce "self-service" 1949'dan bu yana daha yaygın olarak kullanılmaktadır.

Örnekler

"Böyle doğmamalıyız. Yoksa ölü doğmuş oluruz. Oto-kontrol şart." (M.BİLGE / *Cumhuriyet*, 23.9.1967)

Türkiye'de bulunduğunu, ama sansürün, otokontrolün ve ticari olanaksızların, onların elini kolunu bağladığını belirtiyor." (Bircan SİLAN / *Hürriyet*, 18.11.1988)

"Bizim ülkemizde bazı modern gıda sanayilerinde oto-kontrol üniteleri bulunmaktadır." (Gülgün AKBABA / *Bilim ve Teknik*, Sayı 2, 1990)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse'ta yer almıyor.

Büyük Larousse: "Otokontrol a (Fr. *autocontrôle*) Özdenetim'in eşanlamlısı" (c. 17, s. 8962)

TDK *Türkçe Sözlük* (2005): "Otokontrol a. Fr. *auto-contrôle*" (s. 1519)

TDK *Türkçe Sözlük* (2011): "Otokontrol a. *Fr. autocontrôle*. Öz denetim." (s. 1822)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te bu sözcük yer almıyor.

OTOPARK

(*auto* + *parc*'tan yakıştırma sözcük) // [Fr. *parc de stationnement* ve İng. *parking*]

Motorlu kara taşıtların, ücret karşılığı, belli bir süre bırakıldığı, "araba park yeri" için Fransızlar, İngilizce'den ödünçledikleri "parking" sözcüğünü kullanırlar. (Dillerini seven Fransızlar ise, söylenişi daha da uzun olsa bile "parc de stationnement"ı (park dö stasyonman) yeğlerler.)

Bizse, Fransız'dan fazla Fransız kesilip "araba park yeri" için: "otomobil" (Fr. *automobile*'in kısa kullanımı olan "auto"yu alıp buna yine Fransızca "park" (Fr. *parc*) sözcüğünü ekleyerek "otopark"ı yaratmışız. Ve bundan da "otoparklı / otoparksız" ve "otoparkçı / otoparkçılık" gibi sözcükler türetmişiz.

Nedense, daha başında bu sözcük için "araba parkı" ya da "park yeri" diyememişiz!

Örnekler:

"Otoparklarına çekilen arabaların, şubelere teslim edilen sarhoş şoförlerin yanında; tabanca, bıçak, kama taşıyan kabadayılar yakalandıktan sonra, türlü akla hayale gelmez suçlular, Emniyet koridorlarını doldurmuştur." (Müslim KORKMAZ, "Ankara'da Arama Tarama" /*Adalet*, 25.7.1966)

"Otopark yeri olan kaloriferli ev kiralıktır." (*Akşam*, 12.11.1966)

"Opera Otoparkı, Gençlik Parkı'nın karşısındadır; orada yer bulabileceğinizi umuyorum." (Şevket EKER / Sohbet, 5.8.1967)

Sözlüklerde bu sözcük:

Meydan Larousse: "Otopark: (fr. *autoparc*)" (c. 9, s. 702)

Hemen belirtelim ki Fransızca'nın en büyük sözlüğü, 9 ciltlik *Le Robert*'de "autoparc" (otopark) sözcüğü bulunmamaktadır!

Büyük Larousse: "Otopark" dedikten sonra hiç kökenbilgisi vermeden "tanım"a geçmiş! (c. 17, s. 8973)

TDK Türkçe Sözlük (2005): "Otopark is, *Fr. auto parc*" (s. 1620).

Fakat 6 yıl sonraki aynı kurumun *Türkçe Sözlük*'ü, bu sefer "otopark"ı Almanca'dan getirmiş: "Otopark a. *Alm* Autopark" (s. 1823)

Dil Derneği *Türkçe Sözlük* (2005): "Otopark *Yun.* İng." demiş. (s. 1406) Tanımda da "taşıt aracı" diyerek Türkçe yanlışı yapmış!.. (Ayrıca bu sözlük "otomobil"i bile "Yun. Lat < Fr." kökenbilgisiyle vermiş!.. (s. 1466)

A. Püsküllüoğlu, *Türkçe Sözlük* (2004): Otopark *İng.* (s. 1334) demiş.

Ve *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*: "Otopark i. *Fr. auto-parc*" (s. 2406).

PAGANİST

(paganiste ?) // [Fr. *païen*]

Fransızca'da "pagan" sözcüğü yoktur. Latince "köylü" anlamına gelen "peganus"tan, "pagan" biçimiyle İngilizce'ye geçmiştir.

"Pagan", yani "çoktanrılı dinden olan (kimse)" yerine Fransızlar "païen"i (payen) kullanırlar. Fakat Fransızca'da "paganisme" (paganizm -çoktanrıcılık-) ve "paganiser" (paganize –paganlaştırmak-) sözcükleri bulunmasına karşılık, "paganiste" (paganist) sözcüğü yoktur; bunun yerine, Fransızlar yine yukarıda da belirtildiği gibi "païen"i (payen) kullanırlar.

Biz ise İngilizce "pagan" sözcüğünün sonuna, Fransızca "-iste"ekini getirerek Türkçe'de bu sözcüğü türetmişiz!..

Örnekler:

"Bu, paganist an'anenin Orta Zaman ruhuna ayarlanması, Antikite'nin hristiyanlığın ihtiyaçlarına adapte edilmesi, iki zıt âlemin uyuşmasıdır." (Sadrettin Celal ANTEL / *Umumî Didaktik*, 1952, s. 35)

"Bunlara bir de paganistleri eklemek gerek. Dünya Pagan Federasyonu'nun Türkiye temsilciliği de gizliden gizliye faaliyet içinde." (Tutkun AKBAŞ / Sabah, 1 Temmuz 2007)

Eklenti:

Dilimizde İngilizce'den geçen "pagan" da, Fransızca'dan geçen "paganisme" de kullanılmaktadır:

"Bodrum Kalesi'ni yapan Saint-Jean Chevalier'leri, bu kaleyi yapmak için nice nice pagan anıtlarını yerle bir ettiklerini övüne övüne anlatırlar." (Sabahattin EYÜBOĞLU / *Mavi ve Kara*, 1961)

"Eyalet halkı paganken, yani putperest (bu festival de başından sonuna pagan gelenekleri üzerine kurulu. Pagan geleneklerini benimseyerek yayılmışlar Avrupa'da.) (Hıncal ULUÇ / *Sabah*, 3.7.2005)

"Ateizm başka şeydir, paganizm başka şey." (Çetin ALTAN / *Nokta*, 22.3.1967)

"Paganizmden ruhumuza sızmış hislerle hayvanî - ilahî bir hayat aşkına dalarız." (Abdülhak Şinasi HİSAR / *Fahim Bey ve Biz*, s. 195)

"Emevi devletinin başkenti, paganizmin merkezi ve ilk İslâm Üniversitesi'nin kurulduğu Harran, antik harabeler ve kubbeli evleriyle akıllara durgunluk verici." (C. BİRSEL / *Sabah*, 28.4.2002)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: Paganist maddesi yok; paganizm var. (c. 9, s. 802)

Büyük Larousse: Paganist maddesi yok; pagan ve paganizm var. (c. 17, s. 9099)

TDK *Türkçe Sözlük* (2005): Paganist maddesi yok; İngilizce'den getirilen "pagan" ile Fransızca'dan getirilen "paganisma" var. (s. 1562)

TDK *Türkçe Sözlük* (2011): 2005 baskısının bilgilerini yinelemiş. (s. 1875)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "paganist (*Fr. paganiste*) Çok tanrılı kimse, putperest, *pagan*" demiş.

"Pagan"da ise: "İng. pagan < Lat. Çok tanrıya tapan kimse, putperest, *paganist*" demiş. (s. 2446)

PANJUR / PANCUR

(panjour ?) // [Fr. *persienne, jalousie, volet*]

"Güneşi, rüzgârı önlemek ve içerinin görünmesini engellemek için, genellikle çift kanattan oluşan ve pencerenin iki yanına takılan, açılır kapanır dar ve yatay tahta, plastik ve metalden düzenek"e Fransızlar, "persienne", "jalousie", "volet" derler.

Aynı anlamdaki dilimizde kullanılan "panjur"a gelince, yine Fransızca kökenli bir sözcük olan "*abat-jour*"dan (abajur) örnekseme yoluyla Türkçe'de yaratılmıştır. Bedros Keresteciyan ise "panjur"un, "pencere"nin etkisiyle dilimizde yaratıldığını sanmaktadır. (Bedros Efendi Kerestedjian, *Quelque matériaux pour un dictionnaire étymologique de la langue turque*, Luzac et co., 1912 / s. 119)

Örnekler:

"Jaluzi (panjur), yalnız pipo ve sigara ağızlığı, kama ve diş hilâli" (R.R. ÖZGÜREL – R. MİNTRARİ / *Dış Ticaret Rejimi*, 1952, s. 59)

"*Pancur*" kullanımı daha yaygındır:

"Tevhide Hanım, ikinci Abdülhamid'in cülusunda İstanbul'da bulunmuş, hatta cülus merasimini bir pancurun arkasından bizzat seyretmiş." (Mehmet ÖNDER, "Bir Mevlevi Kadın Şairimiz", *Türk Folklor Araştırmaları*, sayı 99, 1957)

"Abdülhak Şinasi: 'Vapur Büyükada'ya gelince, İskelenin sağ tarafı hizasından, çamlığın en yüksek noktasına bakarsanız, oraya sokulmuş kargir, sarı boyalı yeşil pancurlu bir ev görürsünüz." (Sermet Sami UYSAL / *Abdülhak Şinasi Hisar*, 1961, s. 26)

"Bir lahzada, bile pancur açılmış gibi yazdan / Bir bestenin engin sesi yükseldi Boğaz'dan." (Yahya Kemal BEYATLI / *Kendi Gök Kubbemiz*, 1961, s. 128)

"Köşkün yukarı katından bir pencerenin pancurları açıldı ve orada yeşil bir çerçeve içinde başı açık, arkasında yalnız beyaz bir ipek gömlek; her vakit meserretli, her vakit neşveli, kalbinin üstünde hiçbir acı hissin gölgesi olmıyanlara mahsus açık simasile Şadan'ı gördüm." (Halit Ziya UŞAKLIGİL / *Bir Şiiri Hayal*, 1943, s. 7)

Yukarıda bu sözcüğü "pancur" biçiminde yazanların hepsi de çok iyi Fransızca bildikleri halde, Türkçe sözcüklerde "j" sesi olmadığından, bu sözcüğü daha da "Türkçeleştirerek" "c" ile, "pancur" biçiminde yazmayı yeğlemişlerdir.

Eklenti:

Otomobilcilikte de "pancur" sözcüğü kullanılmaktadır: "Dodge Charger 1968. Farları pancurlarının içine gizli." (Son, 5.1. 1967)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: "Panjur veya Pancur (?)" diyerek sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmiş. (c. 9, s. 852)

Büyük Larousse: Tıpkı *Meydan Larrousse* gibi sözcüğünün kökenini belirtmeden: "Pancur ya da Pancur" dedikten sonra hemen tanıma geçmiş! (c. 18, s. 9140)

TDK *Türkçe sözlük* (2005): "Panjur i. Fr. *abat-jour*" (s. 1566)

"Panjur", "abajur" demek değildir. Ancak onun "ses" ve "anlam" etkisiyle dilimizde yaratılmış bir sözcüktür...

TDK *Türkçe Sözlük* (2011): 2005 baskısındaki köken yanlışlığını yinelemiş! (s. 1880)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: Türk Dil Kurumu sözlüklerinden daha doğru bir yol izlemiş ve kendine göre de bir kökenbilgisi açıklaması yapmış: "Panjur – Pancur i. (< *abat-jour*)" [Pencere kelimesinin etkisiyle ses değişikliğine uğramış olmalıdır.] (s. 2453)

PANTOL

(Halk d.) (<pantolon) [< Fr. *pantalon* < It. Bol paçalı pantalon giyen İtalyan komiği Pantalone'nin adından]

Fransızca'daki "pantalon" sözcüğü, dilimize önceleri doğru biçimiyle "pantalon" olarak girmiştir. Fakat zaman içinde bu sözcük, son hecedeki "o" sesinin etkisiyle "sondan benzeşme" kuralına uğrayarak "pantolon" biçimine girmiş ve bu biçimiyle daha da yaygınlık kazanmıştır! Oysa Türkçe kökenli sözcüklerde, ilk hecenin dışında "o" sesi bulunmadığından, Türk kulağı orta ve son hecelerdeki "o" sesine pek alışık değildir! Böyle olmasına karşılık, üstelik Fransızca bilenlerde bile, sözcüğün orta hecesini "o"lu kullananlar gün geçtikçe artmaktadır. Halk dili ise kısaltmaları / kısa söyleyişleri sever.

Bu yüzden de "pantalon" sözcüğünün son hecesindeki "-on"u da atıp "pantol" demeyi yeğlemiş ve böylece ancak dilimezde kullanılan, "Fransızca'dan bozma" bir sözcüğü de sözcük haznemize kazandırmıştır!..

Örnek:

"Çocukken hep pantol giyerdik." (Cevdet MUSAAĞAOĞLU / Sohbet, 10.8.1970)

Pantollu hayvan:

"Kaba kimse"leri belirtmek için de argomuzda "pantollu hayvan" *sözü* yaratılmıştır.

Ek:

"Golf pantalon"a da, yine "halk dili"nde "külot pantol" denmektedir.

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: "Pantol i. (Fr. *pantolon*'dan) Halk dili pantalon" Hemen belirtelim ki *Meydan Larousse*, sadece bu maddeye bakılırsa "pantalon"un Fransızca yazımında yanlışlık yapmış gibi görünüyor! Oysa "pantolon" biçimi yaygın olduğundan, az yukarıda, önce "pantalon"dan "pantolon"a gönderme yapmış. Onun için de burada "pantolon"u yeğlemiş. (c. 9, s. 857)

Büyük Larousse: "Pantol: Halk dilinde pentolon." (c. 18, s. 9146)

TDK *Türkçe Sözlük*: "Pantol is, bk. Pantalon" (s. 1568). Kökenbilgisi yok!

TDK *Türkçe Sözlük* (2011): Bu sözlük "pantol" kullanmamış!.. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*: "Pantol i. Halk ağzı pantalon" (s. 2454)

Eklenti:

Pantalon mu? / pantolon mu?

Doğrusu elbette "pantalon" biçimi. Fakat pantolon da, doğru biçimi kadar dilimizde yaygın olarak kullanılmakta; böylece de dilde "ikilik" yaratmaktadır:

Örnekler:

Pantalon:

"Hatta zavallıcık, kocasının bayramlık pantalonunu bile sana veriyor." (Muazzez Tahsin BERKAND / *Kalbin Sesi*, s. 115)

"Ekose bir bordo sveteri ve kot pantalon dedikleri mavi cin giymiş." (Güneri CİVAOĞLU / *Sabah*, 19.4.1991)

"Berberlerde traşı olanlar, giyim mağazalarında bedenine etek buluz, pantalon bulmaya çalışanlar, seyyar satıcılardan abur cubur yiyenler, her şey, evet her şey, o kadar sıradan ki." (Savaş AY / *Sabah*, 12.9.1990)

"Yahya Kemal'in, kendi kumaşından kemerli pantalonu bej renkte idi." (Sermet Sami UYSAL / *Yahya Kemal'le Sohbetler*, 1959)

"Bir ara neredeyse kavga etme noktasına getiren bir başka rezillik, 'pantalon' kelimesi. Ya da 'cambaz'. Ve de beni mahkemeye vermeyi düşünmeden önce, şu 'pantalon' ve 'cambaz' benzeri rezillikleri bir an önce düzeltseler iyi ederler." (Engin ARDIÇ / *Star*, 11.9.2003)

Pantolon: Türkçe sözcüklerde "pantol" maddesinde de belirtildiği gibi, birinci hecenin dışında "o" sesi bulunmamasına karşılık, Fransızca "pantalon" sözcüğünde, "sondan ünlü benzeşmesi" sonucu, orta hecedeki "a" da "o" ya dönüşmüş; bu yüzden de ikili kullanım yaygınlaşmıştır:

"Bu röportajın yapıldığı sıralarda, Sadun Boro pantolonunu askıya asalı daha birkaç gün olmuştu." (Oral GÖNENÇ / *Cumhuriyet* Dergi, 8.1.1989)

"Hepimizin giydiği pantalonun adı eski Venedik tiyatrolarındaki San pantaleone adlı bir karakterden geldiği zannediliyor. San Pantaleone, çok defa ihtiyar adam rollerini oynayan, sevimli fakat basit kafalı bir karakterdi; sahneye, şalvara benzeyen pantolonla çıkardı." (Nejat MUALLİMOĞLU, *Türkçe Bilen Aranıyor*)

Pantolonbalığı: Argomuzda, "erkeklik organı"na verilen adlardan biri. (Kaynak: Ferit Develioğlu, *Türk Argosu*, 1959, s. 127)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Bu konuda "pantol" maddesinde ayrıntılı açıklama yapıldığından, burada yeniden ele alınmadı.

PARATİFO

(paratypho ?) // [Fr. *paratyphoïde* / *fièvre paratyphoïde*, paratifo]

Fransızca'da "tifo" sözcüğü olmadığı gibi, "paratifo" da yoktur. Bizim "tifo" adını verdiğimiz "ateşli ve bulaşıcı" hastalığa Fran-

sızlar "typhoïde" derler. Bunun daha hafif seyredenine de "paratyphoïde" adını verirler... Onun için de "paratifo", "paratyphoïde" (paratifoid) anlamında Türkçe'de yaratılmış bir sözcüktür.

Eklenti:

Fransızca'da "typhoïde"e, "ateşli" bir hastalık olduğundan "fièvre typhoïde"; "paratyphoïde"e de "fièvre paratyphoïde" de denmektedir. (*P. Robert*, s. 1780) (Bu sözcükleri dilimize aktarırken hayli "elisıkı" davrandığımız anlaşılmaktadır!)

Örnekler:

"Tifo, basil cinsinden mikroplarla meydana gelir. Paratifo A, B, ve C olarak çeşitli paratifo basillerinin meydana getirdikleri hastalıktır. Hastalık belirtileri tifoya benzer, fakat ekseriya çok daha hafif seyreder." (İhsan DOĞRAMACI / *Annenin Kitabı*, 1952)

"Paratifo basillerinin yaptığı. Tifoya benzeyen fakat daha az tehlikeli bir hastalık olup lokal ve genel enfeksiyon yapabilir." (F. NOYAN – T. GÜRSOY / *Küçük Tıp Terimleri Klavuzu*, 1947)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: "Paratifo (fr. *paratyphoïde*'den" (c. 9, s. 885)

Büyük Larousse: "Paratifo" deyip kökenini belirtmeden hemen tanıma geçmiş. Böylece bu sözcüğün "Türkçe'ymiş" gibi algılanmasına yol açmış! (c. 18, s. 9178)

TDK Türkçe Sözlük (2005): "paratifo", bu sözlükte yok.

TDK *Türkçe Sözlük*: (2011): " Paratifo" bu sözlükte de yok.

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: *Paratifo* bu sözlükte de yok.

PARNASİSİZM

(parnassissisme ?) // [Fr. *parnassien*] *az kul.*

"Sanat, sanat içindir" ilkesini benimseyen Parnas (Fr. *Parnasse*) şairlerinin bağlı oldukları edebiyat akımının adı Fransızca'da "Parnassien"dir... Parnasisizm, örnekseme yoluyla Türkçe'de yaratılmıştır.

Örnek:

"Nasıl ki realizm, romanda romantizme karşı bir tepki idiyse Parnassisisme de, şiirde romantizme karşı bir tepkidir." (Cemil Sena ONGUN / *Sanat Sistemleri ve Ahmet Haşim*, İstanbul, 1947, s. 18)

Sözlüklerimizde bu sözcük bulunmamaktadır.

PARSELASYON

(parcellation ?) // [Fr. *morcellement* / *parcellisation*]

"Yakıştırma" yoluyla "yarattığımız" Fransızca sözcüklerden biri de "parselleme" anlamında kullanılan *parselasyon*'dur... İlk akla gelen, bu sözcüğün Fransızca'daki bu anlamda da kullanılan *parcellisation*'dan "yakıştırma" yoluyla yapıldığıdır. Fakat *parcellisation* sözcüğünün Fransızca'da 1965 yılında türetildiği, oysa parselasyon'un Türkçe'de, daha önceki tarihlerde kullanıldığı düşünülünce, bu "yakıştırma"ya başka kaynaklar aramak gerekmektedir. Üstelik parselleme anlamında Fransızlar daha çok *morcellement* sözcüğünü kullanırlar.

Böyle olunca da akla şu olasılık gelmektedir:

Dilimizde de kullanılmakta olan Fransızca parsel (*parcelle*) sözcüğüne çok benimsediğimiz "-(a)syon" eki getirilerek Türkçe'de böyle bir Fransızca sözcük yaratılmış olabilir.

Ayrıca da "parsellemek" anlamına gelen Fransızca'daki "parcelliser" sözcüğü de böyle bir "yaratı"da karınca kararınca etken olabilir. Ve bu sözcük öylesine benimsenmiştir ki "İmar ve İnşaat İşlerine Âit Mevzuat'ta bile yer almıştır: "Parselâsyon plânlarının düzenlenmesi kaideleri: Madde 4 – Yukarıdaki üçüncü maddeye göre ayrılacak mıntıkaların her yeni parselâsyon planını düzenlenmesine başlamak üzere evvela sahanın kadastro planı ile arazinin sahiplerinin isimleri ve arsanın yüz ölçüleri tutarını gösterir cetveli Tapu ve kadastro idaresinden alınır." (İstanbul, 1950, s. 24)

Başka örneklere gelince:

"Bunlar aralarında parselasyona gitmişler." (Emin ÇÖLAŞAN / *Hürriyet*, 16.2.1986)

"Baktım ki bu parselasyon işinin ardında, bir bakanın kardeşi var. Meğerse beyefendi orayı parsellemiş" (Ahmet VARDAR / *Sabah*, 16.8.1992)

Sözlüklerde bu sözcüğe gelince:

Türkçe Sözlük (1988): "PARSELÂSYON Fr. (*parcellation*)" (s. 1164) diyerek Türkler'ce uydurulan sözcüğü, Fransızca gibi göstermiş!..

TDK *Türkçe Sözlük* (2005) Parselasyon *Fr. "parcellation"* (s. 1578)

TDK Türkçe Sözlük (2011): "parselasyon s. (*Fr. parcellation.* Parselleme." (s. 1891)

Dil Derneği *Türkçe Sözlük*: "Parselasyon *Fr.*" (s. 1525)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: Çok değişik bir yol izlemiş. "Parselasyon"u maddebaşı'na taşımamış. Fakat "*Parselleme*" maddesinde, tanımı: "Parsellere ayırma işi" diye verdikten sonra "*Fr. parcelation*" demiş! Ve böylece de son anda "yanlış" yapmış!.. (s. 2465)

Ve *Büyük Larousse*: Parselasyon dedikten sonra, kaynak göstermeyerek bu sözcüğü Türkçe gibi değerlendirmiş. (s. 9201)

Ve de *Meydan Larousse*: "Parselleme"nin anlamdaşı olarak "PARSELASYON" demiş. (c. 9, s. 916)

PASİFİZE

(passivisé ?) (etmek) // [Fr. *rendre passif*, pasifleştirmek]

Daha çok yardımcı "etmek" / "edilmek" ve "olmak" fiileriyle *pasifize etmek* ve *pasifize olmak* kalıpsözlerinde geçen "pasifize" sözcüğü de Fransızca'da yoktur.

Tıpkı "karikatür"den (Fr. *caricature*) türettiğimiz *karikatürize etmek* (Fransızcası *caricaturer*'dir) gibi, örnekseme yoluyla, Fransızca "passif" sözcüğüne "-ize" eki getirilerek Türkçe'de türetilmiştir bu pasifize sözcüğü de!

"*Pasifize etmek*", sindirmek, çalışamaz duruma getirmek, pasifleştirmek anlamlarında dilimizde yer almaktadır.

"*Pasifize olmak*" ise; sinmek, çalışamaz duruma gelmek, pasifleşmek anlamlarında kullanılmaktadır.

Örnekler:

"Milli Güvenlik Kurulu'nu sivilleştiriyoruz ayağından 'pasifize' etmek, orduyu batıda olduğu gibi 'sivil iktidarın emrine veriyoruz' ayağından ezmek. Pasifize ettikten sonra hele bir de cumhurbaşkanlığı makamını ele geçirebilirlerse bütün üst düzey devlet kurumlarına doğrudan atama yetkisini de elde edecekler," (Engin ARDIÇ / *Star*, 11.2.2004)

"Sonunda Fethi Kahramanoğlu'nu tam anlamıyla pasifize ettiler. İzmir'e müşavir gönderdiler. Gitmeye mecbur oldu..." (Sadun AKSÜT / *Alkışlarla Geçen Yıllar*)

"Eskiden hükümetleri belirleyen işçi kuruluşları pasifize edilmiş. Eğitim iki başlı ve yetersiz. Öğretmenlik mesleği öğretmenin ikinci, üçüncü işi haline gelmiş." (O. ÖZBEK / *Star*, 18.4.2002)

"Devamlı pasifize ediliyorum. Ve bu beni yıkıyor." (Ergun ÖZTUNA / *Hürriyet*, 8.1.1989)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse ve *Büyük Larosse*'ta bu sözcük yok.

TDK *Türkçe Sözlük* (2005): "Pasifize *Fr. passifisé.*" (s. 1580)

TDK *Türkçe Sözlük* (2011): "Passivize s. *Fr. passivisé*" (s. 1899)

Bu sözlük ayrıca "pasifikasyon" maddesini de almış ve: "Fr. pacification" demiş!.. (s. 1895) Fakat Fransızca'da, şimdilik böyle bir sözcük bulunmamaktadır!..

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "Pasifize sıf. (*Fr. passivisé*" (s. 2466) Görüldüğü gibi "ansiklopediler" dışında "sözlük"lerin hepsi de "hayalî" "pasivize"yi (*passivisé*) Fransızca sanmışlar! Neden acaba?

PASPAS

(*passe-passe*, geç geç?) // [Fr. *paillasson*]

Ayakkabıların altlarını silmek için kapı önlerine konan ve çeşitli maddelerden yapılan ayakkabı sileceği anlamında Fransızlar "paillason"u kullanırlar. Fakat biz, herhalde

bu sözcüğün "âhengi"ni beğenmediğimizden, yine Fransızca bir sözcüğü "eşleme" yoluyla, bu anlamda dilimize sokmuşuz: *paspas*.

Fransızca'da "passer", "geçmek" demektir "passe-passe" ise "geç geç" anlamına gelir...

Belki de Fransızlar, kapılarının önünde ayaklarını silen Türk konuklarına; "artık yeter / içeriye geç" anlamında "passe-passe" dediklerinden, kapı önlerindeki ayakkabı sileceğinin adı olarak dilimize girmiş olabilir.

Eklenti:

Dilimizde, "paspas"ın ikinci anlamı olan "ucunda püskül ya da kalın bez bulunan sopa" anlamından esinlenerek bir de fiil türetilmiştir: *Paspaslamak*: Bakanlığın merdivenlerini paspaslamakta olan bir görevli: 'Randevun var mı?' diye sordu." (V. SAYGEL / *Akbaba*, sayı 29, 1967)

Ek: Fransızca'da "passe-passe" (pas-pas) sözcüğü vardır ama tek başına kullanılmaz "Tour de passe-passe" kalıpsözünde geçer. Anlamı de: 1) Hokkabaz oyunu, el çabukluğu; 2) *mec.* Aldatmaca, oyundur.

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: "Paspas i. onamatope k." (c. 9, s. 926)

Büyük Larousse: "Paspas a. (yansıma sözc.)" (c. 18, s. 912)

Mustafa Nihat Özön, *Türkçe Yabancı Kelimeler Sözlüğü*: "Paspas (Fr. *passe-passe?*)" (1962, s. 170)

TDK, *Türkçe Sözlük* (2005): Kaynak belirtmemiş; Türkçe kökenli gibi göstermiş. (s. 1581)

TDK *Türkçe Sözlük* (2011): "Paspas" dedikten sonra hemen tanıma geçtiğinden bu sözcüğün Türkçe'ymiş gibi algılanmasına yol açmış. (s. 1896)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: Paspas (kökü belli değildir) dedikten sonra hemen yine ayraç içinde (Fr. *passe-passe*, geç-geç demektir) demiş. (s. 2467) Böylece de "paspas"ın Fransızca'dan geçtiği kesinlik kazanmıyor!

Ali Püsküllüoğlu, *Türkçe Sözlük*: Paspas'a kökenbilgisi verememiş (s. 1391); çünkü "rehberi" TDK'nın *Türkçe Sözlük*'ünde de kökenbilgisi yok!

PATOLOG

(patologue ?) // [Fr. *pathologiste*] hek.

Fransızca'da "pathologie", 'hastalıkbilimi' demektir. Bu konunun uzmanına da Fransızlar "pathologiste" derler. Fakat Türkçe'de "patolog" biçimiyle kullanımı daha yaygındır.

Örnek:

"Alınan parçayı bir pataloga göstermek gerekir." (Doç. Dr. Cazip BUMİN / Sohbet, 29. 10. 2012)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse ve *Büyük Larousse*'ta bu madde yok.

TDK *Türkçe Sözlük* (2005): "Patalog Fr. *pathologue* (s. 1585)

Kurum, 2011 baskısında aynı yanlışlığı yinelendiği gibi; "Patalog Fr. "patologue" dediği yetmiyormuş gibi, bir de Fransızca'da bulunmayan bu sözcüğün sesletimi için "(l ince okunur)" diye de bir not düşmüş!

Misalli Büyük Türkçe Sözlük de, Türk Dil Kurumu sözlüklerine güvenmenin kurbanı olmuş: "Patalog (l ince) Fr. *Pathologue*" (s. 2472)

PODÖSÜET

(Fr. *peau de Suède* = İsveç derisi: *peau*, deri; *de*, ilgi eki + *Suède*, -dişil-, İsveç // ya da; *peau*, deri; *de* ilgi eki + *suède* -eril-, süet deri = süet derinin derisi!) // [Fr. *suède*, süet (deri)]

Fransızlar, "daha çok eldivencilikle ayakkabıcılıkta kullanılan, ayrıca çeşitli giysiler de yapılabilen; dış yüzü tıraşlanmış kuzu ya da yarma yöntemiyle koyundan elde edilen çok yumuşak deri" için "suède" ("süed" okunur) sözcüğünü kullanırlar. Fakat biz Fransızca'dan bu sözcüğü alırken daha da Fransızlaştırmaya kalkıp çok garip anlamlara gelen ve anlam açıklamaları yukarıdaki ayraç içinde yapılan "podösüet" gibi "komik" bir biçime sokmuşuz! Bereket, giderek "süet" yaygınlık kazanınca, Türkçe'de yarattığımız "podösüet" de "demode" sözcükler sınıfına doğru itilmiştir. (Dilimizde bu sözcüğün yaratılışında, 1840'ta Fransızca'da kullanılmaya başlayan "suède" sözcüğünün

kökenindeki İsveç anlamına gelen "Suède"in de etkisi düşünülebilir.) (*P. Robert*, s. 2422)

Örnekler:

"Hepsi de ayrı ayrı kumaşlarla kaplıydı. Kimi *podösüet*, kimi kadife..." (Abdülhak Şinasi Hisar / *Ali Nizami...*; s. 58);

"Teyzemin ayak parmaklarının kemikleri *podösüet* ayakkabılarının yanlarından taşmıştı." (Fürüzan / *Parasız Yatılı*; s. 33);

"Beyaz podösüet eldivenler elde." (Ergun Hiçyılmaz / *Star*; 27.6.1993);

"Podösüet, yumuşak yüzlü, ince ve havlı bir çeşit deri. '...beyaz podösüet iskarpinleri' (Halide Edip ADIVAR (Mustafa Nihat ÖZÖN / *Türkçe Yabancı Kelimeler Sözlüğü*, s. 178, 1962)

Bu sözcüğün, özellikle halk dilinde "podisiyet, potisiyet" vb. ve "podüsüet" vb. gibi çeşitli kullanış biçimleri de bulunmaktadır: "Tiyatroya yazılacak devreydi. Pabuçlar siyah potisiyetten, yumurta ökçe." (Adnan VELİ, "İstanbul'un Serserileri", *Tıpta Yenilikler*, Sayı 6, 1961)

"Üçüncü düğüm bağlandı nihayet / siyah podüsüet" (Nâzım Hikmet / *Benerci Kendini Niçin Öldürdü*, 1965, s. 41)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: "Podösüet i. (fr. *peau de Suède*, İsveç derisi'nden)" dedikten sonra: "süet de denir" diye eklemiş. (c. 10, s. 201)

Büyük Larousse' ta: PODÖSÜET (Fr. *peau de suède*) SÜET (c. 15, s. 9442)

SÜET göndermesi ise şöyle: "SÜET öz.a. Suède (İsveç)" (c. 18, s. 1090)

TDK *Türkçe Sözlük* (2005): "Fr. *peau de Suède* "İsveç derisi" (s. 1616).

Ayrıca da "SÜET" maddesinden şöyle bir gönderme yapılarak yanlışlık katmerlendirilmiş: "SÜET Fr. *Suède*, podösüet." (s. 1825)

TDK Türkçe Sözlük (2011): "Podösüet s. Fr. *peau de suède*. I. Süet" (s. 1934)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "Podösüet Fr. *peau de suède*, İsveç derisi" (s. 2518)

Çıkan sonuç: TÜRKÇE SÖZLÜK'ler haydi neyse ne: ama Fransızca'dan çevrilen *Büyük Larousse*, Fransızca'da olmayan "peau de suède"i Fransızca olarak gösteriyor. Ve "süet"e gönderme yapıyor. "SÜET" madde-başında da sözcüğün kaynağını "Suède"e (İsveç) dayandırarak katmerli bir tutarsızlığa ve yanlışlığa düşüyor. Çünkü yukarıda da görüldüğü gibi "PODÖSÜET" maddesinin kaynağında "suède"in "s"sini küçük harfle yazmış. Küçük harfle yazıp anlamını da "süet deri" diye açıklayabilseydi, "doğru"yu belirtmiş olacaktı! Ayrıca'da "SÜET" maddesinde anlamdaş olarak "PODÖSÜET" verilmediğinden bu maddenin başı açıkta kalmaktadır!

Ek: Fransızca'da "süet" olarak seslendirilen "suette" sözcüğü, eskilerin "hummayı arakî" dedikleri bir hastalığın adıdır!..

PÖTİ-KARE

(Fr. *petit*, küçük + *carré*, kare: küçük kare'den *petit-carré* ?) // [Fr. *petits carreaux*, küçük kareler]

"Küçük kare deseni olan ve böyle kumaştan yapılan" anlamında giyim kuşamla ilgili olarak kullanılır. Kimi yörelerde "pöti-kare", halk dilinde "bitikare"ye dönüşerek "Türkçeleşmiş"tir! (Fransızca'sında ise, bu tür kumaşların deseninde birçok "kare" bulunduğundan, kural gereği hem "sıfat" hem de "ad", çoğul biçimindedir: "petits carreaux"

Örnekler:

"Sırtında çok şık pöti-kare bir rop vardı ve herkes ona bakıyordu... (Haluk ACAR / Sohbet, 15.7.1967)

"Daracık gömlekleri pöti-kareli kumaşlardan seçin ve en önemli özellik olarak da göbeğinize kadar düğmeleri açık bırakın. İçine de mutlaka ya yine kareli desende ya da dantelli bir sütyen tercih edin." (G. KURİŞ / *Sabah*, 27.3.2004)

"Yeni aldığı pötikare tayyörü ile yolcuların arasında 'fark ediliyordu' bayan şans." (Necmi ONUR / *Hürriyet*, 4.1.1986)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: "pötikare Fr. *petit*, küçük ve *carré*, kare'den *petit-carré*" (c. 10, s. 309)

Büyük Larousse: "Pötikare (fr. *petit-carré*, küçük kare'den)" (c. 18, s. 9552)

TDK *Türkçe Sözlük* (2005): "Pötibör", "Pötüfur" gibi Fransızca'dan geçen sözcükleri aldıktan sonra hemen onların altına

"pötikare"yi de almış. Ve bu sözcüğünde Fransızca'dan geldiğini sanarak: "pötikare is. Fr. *petit-carré*" demiş! (s. 1624) ve 2011 baskısı da yanlışlığı yinelemiş! (s. 1944)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "Pötikare sıf. (*Fr. petit-carré*)" (s. 1526)

Galiba *Misalli*, TDK *Türkçe Sözlük*'lerindeki yanlışlığın kurbanı olmuş!

PREFABRİK

(préfabrique ?) // [Fr. "*préfabrique*" önceden hazırlanıp yapılmış]

Fransızca'da "préfabrique" (prefabrik) diye bir sözcük yoktur... Ancak "önceden hazırlanıp yapılmış, kurma" anlamına gelen ve 1932'de Fransızca'ya giren "préfabriqué" (prefabrike) ve 1945'te kullanılmaya başlayan, "önceden hazırlanıp yapma" anlamında "préfabrication" (prefabrikasyon) sözcükleri bulunmaktadır...

Fakat dilimizde "prefabrike" yerine "prefabrik" kullanımı yaygınlık kazanmıştır.

Örnekler:

"Gecekonduların yerine prefabrik evler imal edilecek." (Süleyman DEMİREL / Hür. 15.6.1970)

"Prefabrik evin duvarlarını meydana getiren panoların birbirine civatalanması sona eriyor." (Hür., 8.9.1970)

Eklenti:

Dilimizde, "prefabrike" biçiminin kullanıldığı da olmaktadır: "Üsküp şehrinin, felâketzedelere verilmek üzere gönderdiği prefabrike evler ve yiyecek Kapıkule gümrük kapısından geçmiştir." (Hür. "Yugoslavya Gediz depremi felâketzedeleri için prefabrike evler gönderdi." 3.4.1970)

"Almanlardan da prefabrike baraka malzemeleri almışlardır." (Mete AKYOL / Mil. 2.3.1966)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: "Prefabrike" var, "prefabrik" yok. (10. c., 318. s.)

Büyük Larousse: "Prefabrik - Önüretimli Prefabrike, Özüretimli'nin eşanlamlısı (Prefabrik de denir.) (18. c., 9560. s.)

TDK *Türkçe Sözlük* (2011): "Prefabrik Fr. (=Fransızca) préfabrique" (s. 1944) Ve altında "Prefabrik konut" yine maddebaşı!...

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "Prefabrike (Fr. préfabriqué) var; prefabrik" yok. (s. 2527)

PSİKİYATRİST

(psychyatriste ?) // [Fr. *psychiatre*, psikiyatr]

Türkçe'de, Fransızlar'ın "-iste" ekiyle meslek adı türetmeye meraklı olduğumuzdan, Fransızca'ya 1802'de giren "psych(o)" ve "-iatre"ın bileşmesinden oluşan "psychiatre" (psikiyatr) sözcüğü yerine, kendi yarattığımız "psikiyatrist"i yeğlemişiz!..

Örnekler:

"Birçok psikologlar ve psikiyatristler de bebek emzirmenin sıhhî bakımdan tahrik edici birşey olmasının birçok anneler arasında bir suçluluk hissinin doğmasına sebep olduğunu bildirdiler." (*Yeni Gazete*, "Seks Raporu", 21.5.1967)

"Bu konuyu gözünüzde hiç büyütmeden, önemsemeden bir psikiyatrist hekime başvurunuz." (Dr. İhsan ÜNLÜER / *Cumhuriyet*, 12.9.1971)

"Psikiyatrist Erdoğan Tanaltay: 'Bir psikiyatristin, hangi sebeple olursa olsun hastası hakkında açıklama yapmasını doğru bulmuyorum.'" (*Sabah*, 3.2.2001)

"Psikiyatrist Dr. Tuncay Özer, manken hastalığı olarak anılan bulimia ya yakalanan hastasını dört seansta iyileştirdi." (E. TÜZÜN / Sabah'la Günaydın, 21.1.2004)

"Psikiyatrist Dr. Nihat Kaya, panik atak nöbetlerinin 'mükemmeliyetçi' kişileri etkisi altına aldığını söylüyor." (E. KÖSEOĞLU, *Radikal*, 24.4.2002)

"Panikatağı sadece ve sadece psikiyatrist yardımıyla atlatabilirsiniz." (S. ERGİN / *Star*, 12.2.2004)

"Ailende kimse, 'tedavi olacaksın. Psikiyatristlere götüreceğiz seni. Düzelteceğiz.' Filan demedi mi?" (Ayşe ARMAN, "Kadındı erkek oldu, adı Nil'di artık Rüzgâr" / *Hürriyet*, 24.2.2013)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: "Psikiyatrist" yok; fakat doğrusu olan "psikiyatr" var. (c. 10, s. 361)

Büyük Larousse: Onda da "psikiyatrist" yok; "psikiyatr" var. (c. 18, s. 9603)

TDK *Türkçe Sözlük* (2005): "Psikiyatrist"i madde-başı'na almış "bk. psikiyatr" diyerek gönderme yapmış. "Psikiyatr" maddesinde de: "Fr. *psychiatre*" demiş. (s. 1630)

TDK *Türkçe Sözlük* (2011): "Psikiyatrist a. *Fr. psychiatriste* bk. psikiyatr" diyerek köken bilgisinde "uydurma Fransızca" sözcüğü kullanmış. (Oysa 2005 baskısının kökenbilgisi daha doğruydu.)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: Kullanımı olsa da yanlış kullanım biçimi olan "psikiyatrist"i almamış; "psikiyatr"ı madde-başına taşımış. (s. 2531)

RADYOFONİZE

(radiophonisé ?) // [Fr. "*radiophonique*" ve "*Radiophonie*" sözcüklerinin örneksenmesiyle Türkçe'de yaratılmış sözcük]

RADYOFONİZE ETMEK

(radiophoniser?) // [*Fr. reıre radiophonique / diffusé radiophonique*]

Fransızca'da, "radyo aracılığı ile sesi yayına koyma" anlamına "radiophonie" (radyofoni) ve "radyoda yayımlanmaya uygun yapıda (ses)" anlamına da "radiophonique" (radyofonik) sözcükleri 1880'den bu yana kullanılmaktadır. Bunlardan "radyofonik"in dilimizde de kullanımı vardır; "Spikerlerin ve devamlı konuşmacıların sesleri burada plâga alınacak, Paris'e gönderilecek, oradan radyofonik seslere numara verilecek." (Eşref Şefik / *Yeni Gazete*, 13.2.1967)

"*Radyofonik piyes (oyun)*" da dilimizde yaygınlık kazanmıştır: "Kerime Nadir: 'O günden bu yana makale, hikâye, radyofonik piyes ve şiirlerimden başka 35 romanım yayınlandı." (R. OLCAYTO / *Hayat*, Sayı 52, 1966)

Fakat 1950'li 1960'lı yıllarda bu Fransızca sözcükler "az" görülerek "radyofonize", ardından da "radyofonize etmek" dilimize sokulmuştur!..

Örnekler:

"Fransızlar Türkçe'yi, hele İstanbul telaffuzunu bilmediklerinden yalnız sesin radyofonizesine bakarak Ermeni vatandaşlarımızı birinci seçmişlerdi." (Eşref Şefik / *Yeni Gazete*, 13.2.1967)

Yukarıdaki cümlede "radyofonize" uydurma sözcüğü, "*radyofoniklik*" anlamında kullanılmıştır. Fakat bu sözcüğe "etmek" yardımcı fiili katılıp "radyofonize etmek" biçimi verilerek" bir de oyunlar için "radyoda oynanmaya uygunlaştırmak" anlamı yüklenmiştir: "Reşat Nuri Güntekin'in kanunî mirasçılarının müsaadesi alınmadıkça, gerek profesyonel, gerek amatör sahne teşekkülleri tarafından oyunları oynanamaz ve radyofonize edilemez." (Akif Bey oyunu, 1958 / Ankara, O.s.)

"Radyofonize etmek (radiophoniser), İstanbul radyosunun 9.3.1958 tarihi Çocuk Saati yayınında dinlenmiştir." (Enver ESENKOVA / *Türk Dilinde Fransız Tesiri*, 1959)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: "Radyofonize" yok, ama "radyofoni var (c. 10, s. 428)

Büyük Larousse ve ayrıca diğer sözlüklerde "radyofonize" yer almıyor.

RADYOSKOP

(radioscope ?) // [Fr. *appareil de radioscopie*, radyoskopi cihazı (aleti)

Fransızca'da, "'X' ışınlarıyla inceleme yolu"na "radioscopie" (radyoskopi) denir. Bu incelemeyi yapan âlete de "appareil de radioscopie" (radyoskopi cihazı) adı verilir.

Fakat dilimizde "radyoskopi cihazı"nın yanı sıra "radyoskop" (radioscope ?) sözcüğü de yaratılmıştır:

Örnekler:

Radyoskopi cihazı:

"Satılık, iyi vaziyette Philips marka, 15 miliamperlik radyoskopi ve grafi cihazı." (*Hürriyet*, 13.2.1966)

Radyoskop:

"Satılık eşya: Radioskop, amerikan cihaz." (*Milliyet*, 23.11.1966)

Sözlüklerde bu sözcük:

Meydan Larousse: "Radyoskopi" maddesi var, fakat "cihazı" alınmamış. (c. 10, s. 430)

Büyük Larousse: "Radyoskopi'den" dendikten sonra, tanımda "alet"inden şöyle söz ediliyor: "Bir organın ya da bir nesnenin parlaklığı güçlendirici bir *alet* sayesinde televizyon ekranına benzer bir ekran üzerinde x ışınlarıyla dinamek olarak incelenmesi." (c. 19, s. 9681)

TDK *Türkçe Sözlük*: (2005) ve (2011) baskılarında "Radyoskopi" maddesi var; "cihazı" yok!.. (s. 1639 / s. 1959)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te de: "Radyoskopi" maddesi var, fakat "radyoskopi" yi gerçekleştiren "alet"in adı yok; tıpkı diğer sözlüklerde olduğu gibi.

RAFİNASYON

(raffination ?) // [Fr. *raffinage*, arıtma]

Kulağa Fransızca'ymış gibi gelse de, Fransızca'da "raffination" (rafinasyon) diye bir sözcük yoktur. "Arıtma" yerine Fransız dilinde "raffinage" (rafinaj) sözcüğü kullanılır. (Sözcüğün Türkçe'si dururken, Fransızca'sını kullanmaya kalkmak, İşte böyle "yanlış yaratı"lara yol açar!)

Örnekler:

"Dr. Reyyan Dener: 'Sayın Genel Müdür beyanlarında hedefin bakır rafinasyonu olduğunu ifade buyurmuştur.'" (D. SANCILI / *Milliyet*, 14.8.1967)

"Riviera zeytinyağı: Ham zeytinyağının rafinasyonu sonucunda rafine (arıtılmış) zeytinyağı ile belirli oranda natürel zeytinyağının karışımı ve en çok yüzde bir asit içeren zeytinyağıdır." (D. SANCILI / *Sabah*, 26.1.2003)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: Doğrusu olan "rafinaj" maddesi var, uydurması olan "rafinasyon" yok." (c. 10, s. 435)

Büyük Larousse: "Rafinaj" da "rafinasyon"da yok.

TDK *Türkçe Sözlük* (2005): "Rafinaj is. Fr. *raffinage*. Arıtma" var, uydurması yok. (s. 1639), Ayrıca, 2011 baskısı da aynı. (s. 1959)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: Her ikisini de almamış.

REDAKTE

(rédacté ?) etmek // [Fr. *rédiger*, yazmak, kaleme almak (az. kul.]

Fransızca'da "rédacteur" (redaktör), "bir metnin gereken düzeltilerini yaparak onu yayına hazırlayan kimse"dir... "Rédaction" (redaksiyon) da "yazma, kaleme alma, tahrir" anlamlarına gelir. ("Rédacteur en chef" (redaktör an şef) de "başyazar" anlamına)

Fakat Fransızca'da "rédacté" (redakte) diye bir sözcük yoktur... Fransızlar, "yazmak, kaleme almak" anlamında "rédiger" (redije) sözcüğünü kullanırlar...

"redaktör" ve "redaksiyon"un etkisiyle "redakte" (etmek) sözcüğü Türkçede yaratılmıştır.

Örnekler:

"Üner Birkan: 'Redakte etmek de ne demek? "Rédiger" yerine mi? 'Kaleme alınması, yazılması' demek neyimize yetmiyor?" (Hilmi YAVUZ / Sohbet, 31.2.2002)

Sözlüklerimizde bu sözcük: Az kullanımı olduğundan, sözlüklerimizde bu sözcük bulunmamaktadır.

REVALÜE (ETMEK)

(révaluer ?) // [Fr. *révaloriser*, değerini yükseltmek, yeniden değerlendirmek]

Türkçe'de "paranın değerini düşürmek" anlamında kullanılan Fransızca "dévaluer" / "dévaloriser" karşılığı olarak kullanılan "devalüe etmek" örneksenerek; "parayı yeniden değerlendirmek, değerini yükseltmek" anlamında, Fransızca'da olmayan "révalüe etmek" (révaluer ?) sözcüğü de yaratılmıştır. Bereket kullanımı azdır.

Örnek:

"Revalüe etmek, devalüe etmek derken paranın değerini pula çevirdiler." (Savcı EKENER / Sohbet, 29.10.2011)

Sözcüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse ve *Büyük Larousse*'ta "revalüe" maddesi yok.

TDK *Türkçe Sözlük* 2005, ve 2011 baskısında da yer almıyor.

Misalli Büyük Türkçe Sözlük'ün semtine de uğramamış.

SADİST

(sadiste ?) // [Fr. *sadique*, sadik]

Fransızca'da başkalarına acı çektirerek cinsel doygunluk sağlama biçiminde kendini belli eden bir tür "sapkınlık" anlamında "sadisme" (sadizm) vardır ama "başkalarına acı çektirmeden hoşlanan (kimse)" anlamında "sadiste" (sadist) sözcüğü yoktur. Fransızlar, bu anlamda hem "sıfat" hem de "ad" olarak "sadique"i (sadik) kullanırlar... Böylece de "sadiste"in, "sadik" anlamına Türkçe'de yaratıldığı anlaşılmaktadır. Ve bu "çakma sözcük" o kadar beğenilmiştir, yaygınlık kazanmıştır ki, çok iyi Fransızca bilen uzun yıllar lise ve yüksek okullarda Fransızca hocalığı yapan, üstelik en kapsamlı "Büyük Fransızca – Türkçe Sözlük"ü hazırlamış olan aziz dostumuz Tahsin Saraç bile, sözlüğünde "sadik" maddesini açıklarken "sadistçe"; "sadisme"i açıklarken de "sadistlik" deme gereğini duymuş! (1985, s. 1260)

Bu konudaki araştırmamızı yaparken ancak, İÜ Fransız Filolojisi doçentlerinden (ayrıca bu bölümde bizim de hocamız olan) Doç. Dr. Cevdet PERİN, *Fransız Edebiyatı Tarihi*'nde (1948), doğru biçimi olan "sadik" sözcüğünü kullanıyor: "Büyük adamların hususî hayatlarını tezatlarla doldurmaktan âdeta 'sadique' bir zevk duyan bazı münekkitler, bu konuda o kadar ileri gitmişlerdir ki, Armande Béjart'ın, Molière'in metresinden, yani Madeleine Béjart'dan kendi öz kızı olduğunu kuvvetli bir ihtimal olarak ortaya atmaktan çekinmemişlerdir."

Elimizde diğer "örnek cümle" fişlerinde hep yaygın olarak kullanılan, fakat Fransızca'da bulunmayan "sadiste" (sadist) sözcüğü geçmektedir. Bunun da kaynağında, "-iste"li Fransızca sözcüklere, Türk kulağının yatkınlığı yatmaktadır.

Örnekler:

"Sadist olan bir kimse, cinsî münasebette bulunduğu bir kimseye eziyet etmeksizin kendini tatmin edemiyen bir bahtsızdır." (*Cinsiyet Âlemi*, Sayı 2, 1949)

"Kocam sadisttir. Fırtınalı havalarda kapı yerine pencereden girer." (A. KARAKURT / *Hayat*, Sayı 6, 1967)

"Bencil, belki sadist bir duygu ile dinleyip izlemekte olduğumuz orkestra üyeleri, ağır işçi sınıfından sayılmaya hak kazanıyorlardı." (Faruk YENER / *Gösteri*, sayı 44, 1984)

"Zaten benim anlayışıma göre kadınını ezen erkek, sadisttir." (F. YÜCEDAĞ / *Bugün*, 4. 1990)

"İnsanımız hem ikiyüzlü hem de sadist ve mazoşist." (Engin ARDIÇ / *Star*, 23.5.2002)

"Sadist bir erkekle mazohist bir kadının hikâyesini anlatan *'Sekreter'*, özenli ve ilginç bir yapım." (A. TAŞÇIYAN / 25.1.2003)

"Sadist" konusunu, *Türkçe-Yabancı Kelimeler Sözlüğü*'nü hazırlayan Mustafa Nihat Özön'ün bu sözcükle ilgili olarak sözlüğünde verdiği bilgi ile sona erdirelim: "Sadist (*sadiste*): Başkasının canını vurmak, burkmak, çimdiklemek şekilleriyle yakan, acıtan ve böylece cinsel bir zevk duyan kimse." (1962)

Ve "sadist gibi", "sadiste yakışır biçimde" anlamlarında:

Sadistçe: Fransızlar'ın "sadique'ine anlamdaş olarak türettiğimiz "sadist" sıfatını az bulduğumuzdan olacak, bir de ona Türkçe "-çe" eki getirerek "belirteç" biçimini de yaratmışız: "O nedenle bu ülkelerde belki böyle serinkanlı, 'cool', hatta 'sadistçe' yorumlar yadırganmayabilir. Ama bizde, hepimizde bir maç sonu beklentisi var." (Ertuğrul ÖZKÖK / *Hürriyet*, 1.2.2003)

Ve, "sadikçe" diyen biri: "Diğer belgeli konuşmacı Ali Güney ise öğretim üyelerini yavrusunu yiyen kedilere benzeterek: 'Okuttukları talebelere sadikçe eziyet etmekten zevk duyan profesörlere hitap ediyorum. İmtihana giren 1436 öğrenciden 1227'si kalıyor. Bu cinayettir' şeklinde konuşmuştur." (*Cumhuriyet* / 28.10.1966)

Bu iş burada bitti sanmayın; arkasından "SADİSTİK" türetmesi gelecektir!

Sözcüklerimize bu sözcük:

Meydan Larousse: "Sadist sıf. ve i. (Fr. Sade'ın adından *sadiste*) Acı çektirmekten

hoşlanan (kimse). 'sadist bir adam', 'sadist bir davranış', 'sadist bir zevk'" (c. 10, s. 815)

Ve Fransızca'nın en itibarlı sözlüklerinden olan *Larousse*'dan Türkçeleştirilen *Meydan Larousse*'ta, bu sözcüğün çakma biçimi "sadist", madde-başı yapılıp örnekler de verilmiş ama, sözcüğün doğru biçimi olan "sadik" (*sadique*), bu çok büyük boyutlu sözlükte yer almamış!

Büyük Larousse: Fransızca'dan, *Meydan Larousse*'tan sonra çevrilen bu ansiklopedik sözlük ise, bu iki sözcüğü, çok değişik biçimde değerlendirmiş. Önce: "Sadik sıf. (Fr. *sadique*) SADİST diyerek, "doğru"yu "yanlış"a göndermiş!..

"Sadist" sıf (ing. sözc.)" demiş!

Keşke *Büyük Larousse*'u hazırlayanlar "sadist" sözcüğünün İngilizce'de nasıl sesletildiğine bir baksalardı! "Seıdıst" gibi seslendirilir. (*Collins – Robert, French Dictionary*, s. 531)

Bu yetmiyormuş gibi hemen altına bir de "Sadistlik" maddesini alıp "Sadizm'in eşanlamlısı" demişler. (c. 19, s. 10041)

TDK *Türkçe Sözlük* (2005): Önce: "Sadik sf. Fr. *sadique*" demiş... Hemen, "Sadiklik"ten sonra: "Sadist sf. İng. *sadist*" demiş. (s. 16767). Tıpkı *Büyük Larousse* gibi! Altına da: "sadistçe" ve "sadislik"i sıralamış.

TDK *Türkçe Sözlük* (2011): "Sadik sf. Fr. *sadique* 1. Sadistlik özelliği olan. 2. Sadist." Ve altında "Sadist" maddesi: "Sadist sf. *Fr.* sadist" (s. 2001). Altı yıl içinde "sadist" sözcüğü, Türk Dil Kurumu sayesinde milliyet değiştirip İngilizlikten Fransızlığa geçiyor!

Misalli Türkçe Sözlük: "Sadik" maddesi yok. "Sadist sıf. ve i. (Fr. *sadiste*) (s. 2625) Böylece de *Misalli*, "doğru" sözcüğü almayıp "çakma"sını maddebaşına taşımış!

SADİSTİK

(sadistique ?) // [Fr. *sadique*, sadik; sadist gibi]

"Sadist" türetimimizden "sadistçe"yi türettiğimiz yetmiyormuş gibi (!) yine "sadist gibi /sadiste yakışır biçimde" anlamlarında, bu sefer de "sözde Fransızca" "sadistik" sözcüğünü yaratma başarısını göstermişiz! Ünlü Çinli düşünür Konfüçyüs'ün, "yalan, yalanı doğurur" dediği gibi, bu sefer de "uydurma sözcük, uydurma sözcüğü doğurmuş."

Eklenti:

"Sadique" (sadik) sıfat ve ad olarak Fransızca'ya 1862'de "sadisme"den (sadizm) girmiştir." "Sadiste" (sadist) ise 1850'de "Sade'ın öğretisinden yana olan (kimse)" anlamında "sıfat" ve "ad" olarak Balzac tarafından kısa bir süre kullanılmış, sonra da kullanımdan düşmüştür. (Grand Robert)

Örnekler:

"Namık Gedik'in sadistik zevklerinin oyuncağı olmaktan zevk duymuştur." İlhami SOYSAL /*Akşam*, 20.7.1967)

"Türkiye Cumhuriyeti'nin bugünkü hükümeti, petrol tüketen kendi vatandaşlarına petrolü pahalı satmaktan âdeta sadistik bir zevk duyar." (Oktay EKŞİ / *Hürriyet*, 27.1.1986)

"Onlara kürtaj olmaları için yalvarıyorum. Ama sadistik bir zevk alarak doğuruyorlar." (Leyla UMAR / *Sabah*, 13.8.1992)

"Diğerlerine eziyet etmekten zevk duyan insan sadist'tir. Anormalce zalim insanların davranışları sadistik'tir" (Nejat MUALLİMOĞLU / *Türkçe Bilen Aranıyor*)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse ve *Büyük Larousse*'ta bu madde yok.

Diğer sözlükler de bu sözcüğe yer vermemişler.

SANTİM

(centime ?) // [Fr. *centimètre*, santimetre'nin kısa kullanımı]

Fransızlar "euro"ya geçmeden önce, Fransızca'da "centime" (santim), eski Fransız parası olan "Frank"ın yüzde biri idi. Fransızca'nın etkisiyle Türkçe'de de "kuruş"un yüzde birine "santim" denmiştir: "Pederiniz rahatsızlandığından bir hafta evvel bankamızdaki mevduatını tamamen altın lira ve beşibiryerdeye tahvil ettirerek, son santimine kadar geri çekmiştir." (Nâzım Hikmet / *Bir Ölü Evi*, Oyun, Sayı 28, 1966, s. 63)

Ayrıca uzunluk ölçüsü olan metrenin yüzde birine de yine Fransızca'dan "centimètre" (santimetr-e-) alınmış; fakat kısa zamanda bu sözcük, yaygın olarak "santim" biçiminde kullanılmaya başlanmıştır. (Tıpkı "milimetre" yerine "milim"in kullanılışı gibi.)

Örnekler:

"Ya topukların da santimini tespit edip sabah okula girerken kapıda topuk muayenesi yapsalardı!" (Hasan PULUR / *Hürriyet*, 8.1.1983)

Ayrıca "santim sözcüğü "gramın yüzde biri" anlamında kuyumculukta da kullanılmaktadır: "Cumhuriyet altını 7 gram 20 santim ağırlığındadır." (*Güneş*, 26.4.1987)

Dilimizde ayrıca bu sözcükten: "santim santim", "santimi santimine" ve "santimlik" gibi türetmeler de yapılmıştır: "Etekler, santim santim yukarılara doğru kısalmaktaydı..." (Ş. Yüksel KARS / *Huzur Sokağı*, s. 34)

"İlk günlerde ne ise, yüz, iki yüz oyun sonunda da santimi santimine aynı idiler." (Sezai SOLELLİ / *Ses*, sayı 35, 1968)

"Ben Enver Paşa zamanında, Enveriyelerin önüne bir santimlik ilave yapmak istediğim için İstanbul Polis Müdürü Cevat Bey tarafından çağırıldım." (Mustafa BAYDAR / *Cumhuriyet* 31.8.1968)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: "Santim i. (fr. *centime*'den)" demiş ve para birimi tanımını vermiş. (c. 10, s. 944)

Büyük Larousse: Doğru tanımlama yapmış: "Santim a (fr. *centime*) 1. Birçok ülkede kullanılan para biriminin yüzde biri. 2. Santimetre'nin kısa söylenişi. 3. Santim kaçırmamak, bir işte çok dikkatli olmak // santim oynatmamak. // Santimi santimine → MİLİMİ MİLİMİNE" (c. 20, s. 1068)

TDK *Türkçe Sözlük* (2005): "santim i. Fr. *centime*" dedikten ve para birimi tanımını verdikten sonra: "hlk. (halk dili) kısaltmasına "santimetre" demiş. (s. 1699)

TDK *Türkçe Sözlük* (2011): 2005 baskısındaki tanımı yinelemiş. (s. 2029)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "Santim Fr. *centim* (sondaki "e" unutulmuş)" demiş. Tanımı da şöyle vermiş: "Herhangi bir birimin, özellikle metrenin yüzde biri (kısaltılmışı sn veya cm'dir.) '100 santim bir Fransız frangı eder'. 'Bir metre 100 santimdir.'" (s. 2671)

SERİYAL

(sérial ?) // [Fr. *sériel*, dizisel]

Fransızca'da "ad" türünden bir sözcük olan "série" (seri), "dizi" demektir. Bu sözcüğün "sıfat" biçimi, "dizisel" anlamındaki "sériel"dir (seryel). (*P. Robert*, s. 2328)

Türk kulağı "seryel", hatta "seriyel" sesletimini fazla "Fransız" bulmadığından, bu sözcük Türkçe'de "seriyal" biçmine girerek "dizi / dizisel" anlamı kazanmıştır:

Örnekler:

"1930'lu yıllarda ünlü korku filmleri. Ardından 1940'lı yılların sonunda, 50'li yılların başında 'seriyal film'ler geçidi." (B. AĞAOĞLU / *Sabah*, 7.1.2003)

"Ülkü Tamer: 'Evet, o seriyal filmler. O yılları yaşamış çocukların asla aklından çıkmayan sinemalarda "36 kısım tekmili birden" diye afişe edilen ve her bölümü üç saate yakın süren çocukluk rüyaları...' " (A. DORSAY / *Sabah*, 30.10.2005)

"Yerli filmciler, yabancı roman ve serial film kahramanlarını Türk perdesine mal etmek için yarış ediyorlar." (Nejat ERDOĞAN / *Akşam*, 26.7.1968)

Sözcüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse ve *Büyük Larousse*'ta bu sözcük yer almamaktadır. Diğer sözlüklerde de bulunmamaktadır.

SNOBİZE (ETMEK)

(snobiser ?) // [Fr. *snober*, yukarıdan bakmak, küçümsemek] az kul.

Fransızca'da, birine, bir şeye "yukarıdan bakmak; küçümsemek" anlamlarında "snob"dan 1921'de türetilen, 1960'tan sonra da yaygınlık kazanan "snober" (snobe) sözcüğü vardır ama, onu fazla "Fransız" bulmayan bizim "frankofiller", onun yerine dilimizde "snobiser" (snobize) sözcüğünü yaratmışlardır! Sıfat biçimi "snobisé" (sno-

bize) ise Fransızca'daki "snobé" (snobe); "snopça", "yapmacıklı" özenti(li) anlamında kullanılmaktadır.

Örnek:

Reha Muhtar "Dünyanın Tepesindeki Bir Mekân" başlıklı yazısında, "Loft" adlı restorandan söz ederken önce: "İçi tamamen New York Manhattan stili *dekorize edilmiş*" diyerek hem Fransızca'da hem de, Türkçe'de olmayan ilk sözcüğünü kullandıktan sonra, ardından da ikincisini sıralıyor: "Üzerinize afiyet fazla *snobize* durumlar." (*Sabah*, 22.4.2006)

Evet, Fransızca'da "snobiser" (snobize) diye bir fiil olmadığına göre "snobisé" (snobize) diye sıfat biçimi de yoktur. Zaten "snob" sözcüğü İngilizce olup 1843'te Fransızca'da kullanılmaya başlanmış; 1856'da da bu dilde "snobisme" (snobizm) yaratılmıştır. Daha sonra, 1888'de de "snob bayanları belirtmek için" de "snobinette" sözcüğü türetilmiştir. Hayli snob erkekler içinse "teklifsiz dil"de "snobinard" sözcüğü, ancak 1955'te türetilmiştir. Hepsi bu kadar. (Ayrıntılı bilgi için bkz: *Le Robert*, c. 8, s. 804)

"Snob" sözcüğünün İngilizce'deki "kök anlamı"na gelince: Cambridge Üniversitesi öğrencilerinin, bu üniversitede okuyan yabancıları ve ayrıca aşağı sınıflardan kimseleri aşağılamak için uydurdukları bu sözcük, daha sonra, kibar görünmek için sosyetedeki kimselerin davranışlarını taklit etmeye çalışan züppe kimse, yapmacıklı görgüsüz anlamını kazanmıştır.

Eklenti:

Dilimizde pek kullanımı olmamakla birlikte, kimi "snob" yazarlar, "snobe etmek"i kullanmaktadırlar!

"Hiç anlamıyorum. Hem özel sohbetlerinizde Özkök'ü snobe edeceksiniz, saçmaladığını söyleyeceksiniz, hem onun yazılarından gündelik sohbetleriniz için mizah unsurları devşireceksiniz, hem de en ciddi makalelerinizi onun yazılarına cevap yetiştirmeye hasredeceksiniz." (Ahmet HAKAN / *Sabah*, 14.9.2003)

Sözcüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse ve *Büyük Larousse*'ta bu sözcük yok.

Diğer sözcüklerde de yer almamaktadır.

SOSYETİK

(sociétique ?) // [Fr. *société*, sosyete]

Fransızca'da, "yüksek tabaka", "kibarlar âlemi" anlamlarında "société" (sosyete) kullanılır.

Sözcük, bu anlamıyla Türkçe'de de gösterişe düşkün zengin kimselerin düzenledikleri eğlencelerden söz ederken sık sık kullanılmaktadır.

Türkçe'de "Zenginlerden oluşan yüksek sınıfın yaşama biçimine özenen ve onlara ayak uydurmaya çaba gösteren (kimseleri)" vurgulamak için de Fransızca "société" sözcüğü ile "-tique" ekinden esinlenerek bir de "sosyetik" sözcüğü yaratılmıştır!

Örnekler:

"Bu gibilere Türkçe'de uydurulan bir kelimeyi uygun buldum. Bunlar sosyetik. Eskiden züppe denirdi." (Burhan FELEK / *Cumhuriyet*, 10.2.1967)

"İçtiğim viski değil çay / Dansa gelince hay hay / Biz de sosyetik olduk / Monşer oluruz her ay. (*Akşam*, 21.1.1968)

"Cennethisar'da deniz kıyısında bir şey yok. Orada zengin sosyetikler var." (Orhan PAMUK / *Sessiz Ev*, s. 35)

"Büyük Efes Otel'nin baş aşçısı İlyas Ertürk, İzmir'in sosyetik hanımlarına ağıza tad veren yemeklerin ne şekilde pişirilmesi gerektiği yolunda iki saat süren bir konferans vermiştir." (*Yeni Gazete* / 13.2.1967)

"Lüks markaların vitrinlerde boy gösterdiği pahalı mağazaları, ihtişamlı binaları, disko, bar ve nezih mekânları, sosyetiklerin salındığı sokakları ile kaşınızda İstanbul'un en Avrupai semti; Nişantaşı." (Burcu ALDİNÇ / *Aktüel*, 24.11.2011)

"Eğlence dedin mi hoplar yüreği
Kadını bir cüzdan bilir erkeği
Nasıl sevmesinler minieteği
Çoraplar, sütyenler, donlar sosyetik." (Ümit Yaşar OĞUZCAN / B. ARKADAŞ)

"Üzeyir Garih şeyh Küçük Hüseyin Efendi'nin Eyüp Sultan'daki mezarına ziyarete gittiği sırada saldırıya uğramıştı. O dönemde çeşitli gazetelerde Mareşal Fevzi Çakmak ve sosyetik Ender Mermerci'nin de şeyhin müridi olduğu öne sürülmüştü." (*Sabah*, 16.11.2012)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: "Sosyetik sıf. (Fr. *société*'den analoji yoluyla)". (c. 11, s. 474)

Büyük Larousse: "SOSYETİK (Fr. *société*'den benzetme yoluyla" (c. 17, s. 106 81)

TDK *Türkçe Sözlük* (1998): "Fr. *société*'den analoji ile" (s. 1329)

TDK *Türkçe Sözlük* (2005): "Fr. *sociétique*" den demiş (s. 1797)

Daha sonra da "Yüksek sınıfın yaşama biçimine özenen, *asortik*" diye eklemiş!

Asortik'e de: Fr. *assortique* diyerek yanlışını katmerleştirmiş... Çünkü Fransızca'da "*assortique*" (s. 133) diye de bir sözcük bulunmamaktadır. (bkz. asortik)

TDK *Türkçe Sözlük* (2011): "Sosyetik sf. *Fr. sociétique.* Yüksek sınıfın yaşama biçimine özenen *asortik*" (s. 2145)! (Bu kadar yanlışı yapabilmek için, çok okumuş olmak, çok araştırma yapmış olmak gerek herhalde!)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "Sosyetik *Fr. sociétique* (Türkçe'de kullanılmıştır)" (s. 2831) Bu anlatımdan şu anlaşılmaktadır: "Sosyetik" sözcüğü Fransızca'dır ama (yalnız) Türkçe'de kullanılmaktadır! Oysa "bu sözcük dilimizde / Türkçe'de yaratılmıştır" denseydi "gerçek" daha doğru olarak belirtilmiş olurdu.

Ali Püsküllüoğlu, *Türkçe Sözlük*: "Sosyetik *Fr.*" (s. 1561)

SUBRA

(*sous-bras*, kol-altı) // [Fr. *dessous-de-bras*, koltuk altı; koltukaltılık]

Genellikle hanımların, giysilerinin terden ıslanıp lekelenmemesi için koltuk altlarına yerleştirdikleri, çoğunlukla içinde ter geçirmez sentetik madde bulunan, yuvarlak / oval kesimli bezden yapılma "koltuk altılık"a Fransızca'da "dessous-de-bras" (dösu dö bra) denir.

Ter önleyici deodoranlar henüz bulunmadan yaygın olarak kullanılan bu koltukaltı terinden elbiseleri korumak için yararlanılan parçanın Fransızca adı, dilimize uzun geldiğinden, ilk sözcüğün son hecesi olan "sous" (su) ile ikinci sözcük "bras" (bra) birleştirilerek Türkçe'de "subra" sözcüğü yaratılmıştır. Fakat sözlüklerimize bu "yaratımız" Fransızcaymış gibi geçmiştir!

Örnekler:

"Subra (Fr. *sous bras*), elbisenin koltuk altına eklenen parça." (Mustafa Nihat ÖZÖN / *Türkçe Yabancı Kelimeler Sözlüğü*, 1962, s. 210)

"Subra değil, ne takarsam takayım, koltuk altlarım o kadar terliyor ki, değil iç çamaşırlarım, elbiselerim bile sırılsıklam oluyor." (Recep SÜMBÜL / Sohbet, 10.8.1967)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: "Subra i. (fr. *sous bras*, kol altı'dan). Terz. Koltukluk." (c. 11, s. 590) Nasıl oluyor da *Meydan Larousse* böyle bir yanlışlık yapabiliyor, hayret!

Büyük Larousse: "Subra a. (fr. *sous bras*, kol altı'ndan" (c. 1, s. 10844) Sanki *Meydan Larousse*'tan aynen alınmış!

TDK *Türkçe Sözlük* (2005): "Subra is. *Fr. sous bras.* Koltukluk" (s. 1815)

TDK *Türkçe Sözlük* (2011): "Subra a. *Fr. sous-bras*, koltukluk" (s. 2166)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "Subra i. (*Fr. sous bras*) (s. 2850)

Önemli uyarı: *Meydan Larousse*'la başlayıp Türk Dil Kurumu *Türkçe Sözlük*'leri ile süren ve *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'le son bulan bu sözcüğün kökenbilgisi yanlışının "doğrusu"; Fransızca'nın en kapsamlı birkaç sözlüğünden biri (bize göre de birincisi) olan, 9 büyük ciltlik *Le Robert*'e göre "dessous-de-bras"dır. Ve 1929'da, 'dessous', 'de' ve 'bras' dan oluşturulmuştur. (c. 3, s. 452). Böylece de sözüklerimiz *Meydan Larousse*'a fazla güvenmenin kurbanı olmuşlardır!

SÜBVANSE

(subvensé?) // [Fr. *subventionné*, paraca desteklenmiş < *subventionner*, paraca desteklemek]

Daha çok "etmek" yardımcı fiiliyle "sübvanse etmek" biçiminde kullanılan "sübvanse" de Fransızca'da olmayan bir sözcüktür. Ve Fransızca'daki "paraca desteklemek" anlamındaki "subventionner" (sübvansiyo-

ne okunur) fiilinin "paraca desteklenmiş" anlamındaki "subventionné" sıfat-fiilinin bozulmuş biçimidir.

Örnekler:

"Mekteb-i Sultanî" eğitimi görmüş bir yazar, bu yanlış kullanım karşısındaki tepkisini şöyle dile getirmektedir:

"Kuzey Kıbrıs Türk Federe Cumhuriyeti'nin yıllık bütçesinin yarısının Türkiye Cumhuriyeti tarafından karşılandığı "sübvansiyone" edildiği hatırlanmalıdır. (Sayın Türk basınında, sayın politika hayatımızda ve sayın iş çevrelerindeki sayın arkadaşlar şuna "sübvanse" demekten vazgeçseler artık iyi olacak!)" (Engin ARDIÇ / *Sabah*, 20.7.1991)

Bu konuda, geniş kültürü ve Türkçe'ye verdiği değerle dikkati çeken ender gazetecilerden biri olan Mehmet Barlas, sözcüğün yanlış kullanımına ve doğru biçimine, Reştan Aras'tan naklen şöyle değiniyor:

"'Sübvanse etmek': Bu kelime de bir çok ciddi yazıda yer almaktadır. Kelime Fransızca'da ve İngilizce'de aynen vardır:

'Subvention' Yalnızca okunuşları farklıdır. Fransızca'da bu kelimenin fiili 'subventionner'dir. 'Sübvanse etmek' nereden çıktığını bilmediğim bir gariplik numunesidir. 'Sübvanse etmek' yerine ne kullanılmalıdır derseniz onu da bilmiyorum. Belki 'sübvansiyone etmek' denilebilir." (*Sabah*, 21.11.2004)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Yanlış türetme olsa da "sübvanse" sözcüğünün dilimizdeki yaygın kullanımı sözlüklerimizde yer almamaktadır.

ŞANZIMAN

(Fr. *changement*, değiştirme, değişme, değişim) // [Fr. *changement de vitesse*, vites değiştirme; vites kutusu]

"Motorlu taşıtlarda hız değiştirebilmek için, motorun yükünü azaltarak, arabanın hareketini sağlayan dişliler topluluğu"na; "vites kutusu"na, Fransızca'da "changement de vitesse" (vites değiştirme / vites kutusu) denir.

Bu otomobilcilik terimi Türkçe'ye geçerken "şanjman", "şanzıman"a dönüşmüş geriye kalanı da "atılmış"tır! Ayrıca dilimizde *"şanzuman"* biçiminde de kullanılmaktadır.

Örnekler:

"Çok sağlam bir motör, 4 ileri ve 1 geri vitesli şanzımanı bulunmaktadır." (*Demokrasi*, 1.1.1967)

"İstanbul polisinin hurdaya ayırdığı 71 otomobil, otoparka soyulup soğana çevrildi. 8 araç tamamen yok olurken 63'ünün de bütün aksamları çalındı. İstanbul valisi, araçların parasını sorumlu tuttuğu 66 polisten istedi... Geri kalan 63 aracın da far, akü, radyatör, koltuk, cam, marş motoru, şanzıman, fren ana merkezi, balata, torpido, gösterge panali, şarj dinomosu, kapı ön kaput, bagaj kapağı, direksiyon pompası ve motor gibi parçaların da yerinde olmadığı anlaşıldı." (M. KOSER / *Akşam*, 23.5.2003)

"Traktörlerin şanzuman ve defransiyeline yazın S.A.E.. 140, kışın S.A.E. 90 num yağ koy." (Mehmet ÖZALP "Traktörün Bakımı" / *Tarım Postası*, 1967)

"Bu, coffee, caffee, cafee, cafe, cofe şeklinde de yazılabilir, bu olağandır. Tıpkı şanzman, şanzuman, şarjuman, şanzıman gibi." (Engin ARDIÇ / *Star*, 22.3.2001)

Sözlüklerde bu sözcük:

Meydan Larousse: "Şanzıman veya janjman i. (fr. *changement*'dan) Oto. Eşanl. Vites kutusu. Bkz. Vites") (c. 2, s. 718)

Büyük Larousse: "Şanzıman ya da Şanjman a. (fr. *changement*'dan" (c. 21, s. 11004)

TDK Türkçe Sözlük (2005): " Şanzıman is. Fr. *changement*" (s. 1848)

2011 baskısı da 2005 baskısındaki bilgiyi yinelemiş. (s. 2203)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "Şanzıman (Fr. *changement*) Vites kutusu" (s. 2909)

ŞEF-GARSON

(Fr. *chef*, şef + *garçon*, garson) // [Fr. *chef de rang*, *maître d'hôtel*]

Fransızca'da "chef" (şef) de, "garçon" (garson) da vardır; fakat "chef-garçon" sözcüğü yoktur. Bu anlamda Fransızlar ya "chef

de rang" ya da "maître d'hôtel"i (şef dö ran / metr dotel) kullanırlar. "Garsonların şefi" anlamındaki "şef-garson", Türkçe'de yaratılmış bir sözcüktür! Üstelik üç biçimde yazımı bulunmaktadır: "şef-garson" / "şef garson" / "şefgarson".

Örnekler:

"Bir şef garson, lokantada cüzdan içinde bulduğu 15 bin lirayı gazetelere ilan vererek sahibini bulmuş ve paraları kendisine teslim etmiştir. Şefgarson Maksut, müessese sahibi ile birlikte görülüyor." (*Son Havadis*, 5.12.1966)

"Telaşla patronuna koştu şefgarson: 'Beklenmeyen bir durum zuhur etti' dedi." (T. YENER / *Sabah*, 3.12.2000)

Sözcüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: O zamanlar "şefgarson" sözcüğünün yaygın kullanımı olmadığından bu sözcükte yer almamış.

Büyük Larousse: Sözcüğün kökeniyle ilgili hiç bilgi verilmeden şöyle denilerek bu sözcüğün Türkçe kökenliymiş gibi algılanmasına yol açmış: "şefgarson a. Başgarson'un eşanlamlısı." (c. 21, s. 11020)

TDK *Türkçe Sözlük* (2005): Bu sözlük, "şefgarson" kullanmamış!

TDK *Türkçe Sözlük* (2011): "Şef garson a. Garsonların başı, başgarson, metrdotel" (s. 2210)

Yine kökenbilgisi verilmemiş!

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "Şefgarson biri. (*Fr. chef garçon*) Başgarson. (s. 2923)

Misalli, "chef garçon"un dilimizde yaratıldığını da belirtebilseydi en doğru tanımı yapmış olacaktı.

ŞOVENİST

(chauveniste ?) // [Fr. *chauvin*, aşırı milliyetçi]

Fransızca'da hem "sıfat" hem de "ad" olarak "aşırı milliyetçi" anlamına "chauvin" (şoven) sözcüğü kullanılır. Fakat "-iste" (ist)'li "ad"lara meraklı olduğumuzdan bu sözcüğün sonuna da, o son-eki getirerek "şovenist" sözcüğünü dilimizde yaratmışız! "Şoven"i de yalnız "sıfat sanmışız: "şoven duygular, ister istemez tepkiler yaratır, bu gerilim ortamı toplum içinde bir başka "şovenizm"i doğurur. Şovenizmin devlet içindeki izdüşümü de 'militarizm'dir." (Uğur MUMCU / *Milliyet*, 28.2.1992).

Fakat "şovenist"i 'sıfat' gibi de kullanmışız!

Örnekler:

a) "Fazıl Hüsnü Dağlarca: 'Destanlarımı şovenist bir duygu ile yazmıyorum. Millî varlığımızın öyküsünü yazıyorum. Bundan uzaklaştırılmış olan halkımızı ona götürmeye çalışıyorum' diyordu." (Cemalettin ÜNLÜ / *Ulus*, 18.8.1967)

"Şovenist kabarmalara hazır olduğumuz bu dönemde, böyle bir hoca şanstır." (Zülfü LİVANELİ / *Sabah*, 20.4.2000)

"Bazı fıkraları, bazı ülkelerde anlatırsanız, gülmeyi bilmeyenlerin şovenist tepkilerine hedef olabilirsiniz." (Mehmet BARLAS / *Sabah*, 30.10.2005)

b) "Şovenistler, istediklerine ermişlerdir. 'Savaş kapıları' yeniden açılır." (Haldun TANER / *Milliyet*, 6.2.1983)

"Volter, Şekspir, Gothe, Zola vesaire sadece Batılı oldukları için büyük yazarlardır, fakat milliyetine sahip çıkan Gökalp ırkçı, dinine sahip çıkan Akif gerici, bayrağına sahip çıkan Arif Nihat Asya şoveniştir. (Necdet SEVİNÇ / *Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetleri*, s. 16)

Şovenistlik: "Şoven"den "şovenist" türetmesi az gelmiş gibi, bir de bu sözcüğün sonuna "-lik" eki getirerek "şoven / şovenist olma durumu" anlamında "şovenistlik"i yaratmışız: "Beni bilen bilir: Şu dünyada en son yapacağım şey, şovenistliktir... Ama yurtseverlikle şovenizmin nerede ayrılacağını bilecek kadar da bağlıyım bu ülkeye." (M. MUTLU / *Star*, 3.4.2002)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: "Şoven" var, "şovenist" yok. (c. 11, s. 801)

Büyük Larousse: "şoven", "şovenizm" var; "şovenist" yok. (c. 21, s. 1101)

TDK *Türkçe Sözlük* (2005) başta olmak üzere sözlüklerde "şovenist" maddesi bulunmamaktadır.

Eklenti:

Le Robert'e göre Fransızca'da "Chauviniste" (şovinist) sözcüğü bulunmakta ve iki ayrı kaynaktan gelmektedir. İlki, Fransızca kökenli olup 1859'da "chauvin"den türetilmiştir ve "aşırı milliyetçi" anlamına gelir. Fakat bu anlamı eskidiği gibi, sözcük de "şovinist" olarak seslendirilmektedir. (Nitekim daha sonraki baskılarında bu anlamına yer verilmemiştir.)

İkincisi ise İngilizce kökenlidir: "male chauvinist"ten Fransızca'ya "chauviniste mâle" olarak geçen ve anlamı da "erkeği kadından üstün gören / kadınlar aleyhine cinsiyet ayrımından yana olan (erkek)"tir... Ve "aşırı milliyetçilik"le uzaktan yakından ilgisi yoktur!.. (*Le Robert*, c. 2, s. 533)

TELEFOTO

(télé photo ?) // [Fr. *téléphotographie*, telefotografi]

Fransızca'da "fotoğraf, resim ve yazı gibi durağan görüntülerin, elektrik akımı aracılığıyla uzaklara iletilmesi yöntemi"ne "téléphotographie" (telefotografi) denir. Yununca kökenli "télé", "uzak"; Fransızca'da, "photographie" de Türkçe'deki anlamıyla "fotoğraf" demektir. (Türkçe'deki anlamıyla deyişimiz, "fotoğraf" (*photographe*), Fransızca'da "fotoğrafçı" demektir.)

Türkçe'de "fotografi" sözcüğü fazla "tutulmadığından" olacak, bu sözcüğün kısaltılmış biçimi olan "photo", "télé"nin sonuna eklenerek, Türkçe'de "telefoto" sözcüğünü yaratmışız!

Örnekler:

"Kadri Kayabal: '1961'de, Türkiye'de ilk defa telefoto tesisi kuran ajans olduk. Böylece bütün olayların resimlerini telefotosu olmayan gazetelere süratle vermek imkânı bulduk.'" (A. ULVİ / ABC, 3.12.1966)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: "Telefoto blş. i." diyerek hemen tanıma geçmiş. (c. 12, s. 29)

Büyük Larousse: "Telefoto a." deyip hemen tanıma geçmiş. Fakat altındaki "Telefotografi" maddesinde sözcüğün kökenini belirtmiş: (c. 22, s. 11378)

TDK *Türkçe Sözlük* (2005): "Telefoto" yok, "Telefotografi" var: (Fr. *téléphotographie*) Fotoğraf, resim, yazı vb. durağan görüntülerin elektrik akımıyla uzaklara iletilmesi yolu." denmiş (s. 1942). Oysa *Büyük Larousse*, "Telefotografi" için: "Uzakta bulunan konuların fotoğrafını çekme tekniği ve uygulaması" demiş.

TDK *Türkçe Sözlük* (2011): 2005'teki tanım yinelenmiş.

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "Telefoto i. (Fr. *téléphoto*." (s. 309) demiş!

TENOR SAKS

(tenor saxe ?) // [Fr. *saxophone ténor*] *müz.*

Fransızca'da müzik terimi olarak "saxophone ténor" "sax (o) tenor" vardır. Fakat Türkçe'de bu anlamda "tenor saks" (tenor saxe ?) kullanılmaktadır. [Fransızca'da "saxo" (sakso), "saxophone" (saksofon) ve "saxophoniste"in, günlük dilde kullanılan kısa biçimidir.]

Örnek:

"Topluluk şu şekilde dağılıyor: Rahmi Sünalp (Tenorsaks, Flüt, Kontrbas), Cüneyt Varol (Alto-saks), Bariton-saks, solist) Nejat Onat (solist ve basgitar), Özcan Aksel (Basgitar, melodika, piyano)" (G. LUTIKOW / *Akşam*, 22.7.1967)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: "Tenor saks", bu sözlüğe girmemiş!..

Büyük Larousse ve diğer sözlükler de "tenor saks"a yüz vermemişler.

TEOLOG

(théologue) // [Fr. *théologien*, ilâhiyatçı, tanrıbilim uzmanı]

"Théologie" (teoloji) sözcüğü Fransızca'ya XIII. yüzyılda Latince "theologia"dan; oraya da eski Yunanca "théo-" (theos, tanrı) ve "-logie" (loji bilim)'nin bileşmesi sonucu girmiştir. Bu sözcükten de "ilahiyatçı, tanrıbilim uzmanı" anlamında" "théologien" (teolojyen) türetile-

rek 1280'de Fransızca'ya sokulmuştur. (*P. Robert*, s. 2513) *Grand Robert*'e göre ise bu sözcük 1370'te "théologie"den türetilmiştir. (c. 9, s. 281)

Fakat XIII. yüzyıldan bu yana kullanılan bu Fransızca sözcüğü, biz pek benimsemediğimizden, onun yerine, kulağımızın daha yatkın olduğu "-logue" / (log)'la yapılan meslek adını uygun bulup dilimizde "teolog" (théologue) sözcüğünü yaratmayı daha uygun bulmuşuz! Ve de sözlüklerimize "Fransızca" diyerek buyur etmişiz!

Örnekler:

"Rudolf Agricola'yı iki üç kere kendinden geçerek dinlediği halde, teologlara öfkelenmektedir." (Çev. Şerif Hulusi, *Deliliğe Methiye*, 1956, s. IX)

"Amerikada hükümet tıp mensupları ve teologlar, bu zehirin daha fazla yayılmasına engel olmak üzere büyük çaba gösteriyorlar." (Dr. Nurettin ERDOĞDU, "L.S.D. kapımızı çaldı" / *Milliyet*, 25.8.1967)

"Bessam Tibi'nin düşündürdükleri. Şöyle yazıyor Tibi: 'Türkiye'deki tek ünlü 'reformcu teolog' olan Yaşar Nuri Öztürk'ü, ekonominin ıslahatçısı Kemal Derviş'in yanında CHP'de görüyoruz." (Y.N. ÖZTÜRK / *Star*, 29.11.2002)

Eklenti:

Pek az olarak, iyi Fransızca bilip de bu sözcüğün doğru biçimi "teolojyen / teolojiyen"i kullanan yazarlarımız da bulunmaktadır: "Zâhiren Humanisme muzaffer olmuştu fakat hakikatte teolojiyenler tarafından boğulmuştu." (Prof. Dr. S. C. ANTEL / *Umumî Didaktik*, 1952, 36)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: "Teolog" da "teolojiyen" de bu sözlüğün semtine uğramamış!

Büyük Larousse: "Teolog" a (alm. *Theologe*, Yun. *theos*, tanrı ve *logos*, bilim'den *theologos*'tan). Tanrıbilimci'nin eşanlamlısı." (c. 22, s. 11417)

(*Büyük Larousse*'çular bu sözcüğün Almanca sesletimine dikkat etselerdi böyle bir "garip" açıklama yapmazlardı!)

TDK *Türkçe Sözlük* (2005): "Teolog is. Fr. *théologue*. İlahiyatçı, tanrıbilimci." (s. 953)

TDK *Türkçe Sözlük* (2011): "Teolog a. (Fr. *théologue* tanrı bilimci" (s. 2323)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "Teolog i. (Fr. *théologue*) ilâhiyatçı" (s. 3117)

Son üç sözlük de bir Fransızca sözlüğe bakmak zahmetine katlansalardı bu yanlışlığı yapmazlar, güvenirliklerini zedelemezlerdi!

TERÖRİST

(tereuriste ?) // [Fr. *terroriste*]

Fransızca'ya daha 1355'te Latince "terror"dan, "terreur" (terör) sözcüğü girmiştir. (*P. Robert*, s. 2504) Fakat Fransız dilinde "terreur"den türeme "terreuriste" (terörist) sözcüğü yoktur! Çünkü bu dilde, bizim "terörist" dediğimiz sözcük başka bir kökten gelmektedir. Fransızca'da "yıldırmak / korkutmak" anlamına gelen "terroriser" (terorize) fiili ve "yıldırganlık" anlamında "terrorisme" (terörizm) adı bulunmaktadır. İşte bu sözcüklerin "kök"ü olan "terror-" dan 1794'te "terroriste" (terorist) sözcüğü türetilmiştir.

Bu sözcüğün Türkçe'ye girişiyle ilgili olarak üç olasılık üstünde durulabilir:

a) İlki, daha önceki örneklere bakıldığında, Türk kulağının Fransızca sözcüklerden yine Fransızca son-ek "-iste" (ist) ile yeni yeni sözcüklerin yaratılmasına yatkınlığı göz önünde bulundurulunca; "terreur" sözcüğüne "-iste" eki getirerek bu sözcüğün dilimizde yaratıldığı düşünülebilir.

b) İkinci olasılığa gelince: "terroriste" sözcüğü, Fransızca'dan Türkçe'ye geçerken, dilimizdeki "büyük ünlü uyumu"nun etkisiyle, bu sözcükteki "o", "ö"ye dönüşmüştür.

c) Bu sözcük, Türkçe'ye İngilizce'deki "terrorist" (terərıst)'ten girmiştir.

Fakat sözcüğün İngilizce'deki sesletimi farklıdır. Bazı İngilizce sözcüklerin Fransızca söylenişiyle ("Robert College" (Rober Kolej) örneğinde olduğu gibi) dilimize girdiğini göz önünde bulundurarak, doktoramızda, bu sözcüğe "Fransızca söylenişiyle Türkçe'ye geçen İngilizce Sözcükler" dizininde yer vermiştik. Aradan, yaklaşık ya-

rım yüzyıl geçtikten sonra, yaptığımız sürekli araştırmalar sonucu, "-ist"le Türkçe'de hayli Fransızca sözcük türettiğimize bakarak, "terörist" sözcüğünün de dilimizde yaratıldığını sandığımızdan, artık bu dizide yer vermeyi uygun bulduk.

Örnekler:

"Savarona teröristler tarafından yakılmıştı." (Güneri CİVAOĞLU / *Sabah* 17.7.1992)

"Star yazarı Sezai Şengün, Avusturya'dan dönerken uçakta Başbakan Tayyip Erdoğan'a, dünyanın aradığı terörist Gülbeddin Hikmetyar'ın önünde diz çöktüğü fotoğrafı sordu." (*Star*, 14.7.2003)

Zaman içinde, yurdumuzdaki terör eylemlerinin düzenleyicisi anlamında, dilimizde "*teröristbaşı*" türetmesi de kullanılır olmuştur: "Amaç, PKK'yı siyasallaştırıp 30.000 kişinin katili olan teröristbaşını İmralı'dan çıkartıp Anakara'ya getirecek şartları oluşturmak yolu açmaktır." (Kemaleddin NOMER / *Dünya*, 2.6.2005)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: Allah'tan "terörist(ler)", bu sözcüğün semtine uğramamış!

Büyük Larousse: "Terörist sıf. ve a. (fr. *terroriste*'ten" (c. 22, s. 11445)

TDK *Türkçe Sözlük* (2005): "Terörist is. Fr. *terroriste*" (s. 1961). Ve 2011 baskısı da aynı. (s. 2332)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "Terörist i (Fr. *terroriste*)" (s. 3130)

TERÖRİZE (ETMEK)

(terreuriser ?) // [Fr. *terroriser*, yıldırmak / korkutmak]

"Terörist" maddesinde de açıklandığı gibi, Fransızca'da "terroriser" (terorize) fiili "yıldırmak / korkutmak" ve "terorize etmek" anlamlarına gelir. Fakat Türkçe'de bu sözcüğün "terreur"den (terör) türediği sanıldığından "terörize etmek" biçimi kullanılmaktadır.

Örnekler:

"Bir hedefleri *Sabah*'ı ele geçirmek idiyse, diğer hedefleri *Sabah* okurunu, Sabah'a reklam vereni, *Sabah*'ı dağıtanları terörize etmekti." (Ergun BABAHAN / *Sabah*, 7.11.2002).

"Romanya'da, dünyayı terörize ettiği 'bilinen' örgütlerin arkasındaki oluşumları anlatırken bazı demokratik görünüşlü oluşumlarla ilgili dehşetengiz iddialarınız var." (Nuriye AKMAN / *Sabah*, 14.10.2001)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse ve *Büyük Larousse*'ta bu sözcük yok. Ayrıca diğer sözlüklerde de yer almamaktadır.

TERÖRİZM

(terreurisme ?) // [Fr. *terrorisme*, yıldırganlık]

Dilimizde kullanılan "terörist" ve "terörize (etmek)" sözcüklerinin etkisiyle Fransızca "terrorisme" (terorizm) sözcüğü de "terörizm"'e dönüşmüştür. Hatta Mekteb-i Sultanî mezunları bile böyle kullanmaktadır: "Terörizm ile Kürt sorununu bir birinden nasıl ayırıyorsunuz?" (Mehmet Ali Birand / *Sabah*, 1. 4.1992)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: Yer almamaktadır.

Büyük Larousse: "Terörizm a. "fr. *terrorisme*" (c. 22, s. 11445)

TDK *Türkçe Sözlük* (2005): "Terörizm Fr. *terrorisme* (s. 1961). 2011 baskısı da aynı. (s. 2332)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "Terörizm. (Fr. *terrorisme*") (s. 3131)

TİFO

(typhos) // [Fr. *typhoïde*, *fièvre typhoïde*, tifo]

Fransızca'da "tifo" sesletimi olan bir hastalık adı yoktur. Bizim "tifo" adını verdiğimiz "ateşli ve salgın hastalığa" Fransızlar "typhoïde" ya da "fièvre typhoïde" adını verirler.

Türkçe'de "typhoïde"i sıfat sanıp bunun ad biçimi olsa olsa "typho (s)" olabilir diye düşünüldüğünden, "tifo" sözcüğü dilimizde, "typhoïde"den örneksenerek yaratılmıştır. Tıpkı "paratyphoïde" yerine kullandığımız "paratifo" gibi!

Örnekler:

"Bir Amerikalı'nın, bir Avrupalı'nın tifo olacağı içme sularımızı, bizler; şifa niyetine senelerdir içeriz." (Eşref Şefik / *Yeni Gazete*, 15.8.1967)

"Tifo (Fr. *typho*) Hek. En çok bulaşıcı sulardan geçen ateşli ve tehlikeli bir bağırsak hastalığı. (Fiyer – tifoid (*fièvre typhoïde*) Kara humma, hummaı tifoidî." (Mustafa Nihat ÖZÖN / *Türkçe Yabancı Kelimeler Sözlüğü*, 1962, s. 224)

"Nihat Reşet Belger. Tifo'nun biyolojik usulle teşhisinin kâşifi olup dünyaca tanınmış bulunan büyük âlimlerden ünlü Fransız doktoru, Profesör Vidal'in sonra yine meşhur Fransız profesörü Marcel Labbe'ın asistanı olarak Paris'te yıllarca çalışmıştır." (Ruşen Eşref ÜNAYDIN / *Atatürk'ün Hastalığı*, Ankara, 1959, s. 4)

"Sağmacılar'da tifo hastalığı salgın halini almış, Altıntepe ve Murat mahallelerinde 15 tifolu hasta tespit edilmiştir." (*Cumhuriyet*, 8.2.1967)

Eklenti:

Kerestedjian'a göre ise, "tifo" sözcüğü belki de İtalyanca'dan Türkçe'ye geçmiştir: "Tifo = *fièvre typhoïde*; tifo = *typhus*." Fakat bu açıklamasında Keretedjian'ın sapla samanı birbirine karıştırdığı anlaşılmaktadır. *Quelques matériaux pour un dictionnaire étymologique de la langue turque* / Luzac et co., 1912, s. 346)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: "Tifo i. (Yun. *typhos*, sersemlik ve *eidos*, şekil > Fr. *typhoïde*'den"). (c. 12, s. 161)

Büyük Larousse: "Tifo" deyip tanım geçmiş! (c. 22, s. 11531)

TDK Türkçe Sözlük: "Tifo is. Yun." demekle yetinmiş! (s. 1981). 2011 baskısı da aynı! (s. 1355)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "Tifo i. (Fr. *typhoïde*" (s. 3168)

ÜLTRA MONDEN

(ultramondaine ?) // [Fr. *ultramoderne*, çok modern; çağüstü] Az kul.

Fransızca'da "ultra" (ultra) ve "moderne"in (modern) bileşmesinden 1902'de "ultramoderne" (Ultramodern) sözcüğü yaratılmıştır. Fakat bu dilde "ultramondaine" (ültramonden) sözcüğü yoktur... Fransızca'da "mondaine", "sosyeteyle ilgili / sosyeteden olan kimse) anlamına gelir.

Örnek:

"Ziya Gökalp, 'Osmanlılar kozmopolit, İslâmcılar ise ültre monden idiler... Her iki cereyan da memleket için muzırdı'." (Ali Nüzhet / *Ziya Gökalp*, 1931, s. 124)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Bu sözcük, sözcüklerimizde, az kullanımı olduğundan yer almamaktadır; ancak TDK *Türkçe Sözlük* (2011)'de "ultra modern" bulunmaktadır. (s. 2414)

VİRÜTİK

(virutique ?) // [Fr. *virulent*, virüsle ilgili, salgın] *Az kul.*

Fransızca'da "virüsle, mikropla ilgili; salgın" için 1370'te "virus"ten türetilen "virulent" (virülan) sıfatı kullanılır. Ayrıca bu dilde, "virüsten ileri gelen / virüse bağlı" anlamlarında "viral" (viral) sözcüğü de vardır. Fakat bu anlamlarda biz, "virütik" sözcüğünü yaratmışız! Nasıl mı? Latince kökeninde "zehir" anlamı bulunan Fransızca "virus" sözcüğünün sonuna, âşinası olduğumuz "-tique" son-eki'ni getirerek; dilimizde "virüs" 'ad'ının 'sıfat'ı olarak "virütik" sözcüğünü türetmişiz!..

Örnekler:

"Teşebbüs ruhu, aynen siyaset benzeri âdeta virütik bir ruh halidir." (Uzeyir GARİH / *Güneş*, 21.12.1986)

"Hamileliğin ilk ayı içerisinde annenin geçireceği ateşli ve virütik hastalıklar özellikle kızamıkçık, gözde, kulakta, kalpte önemli defektlere yol açar." (Doç. Dr. Türker SANDALLI / *Tıp*, 84)

Sözcüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: Bu sözcüğü almamış. *Büyük Larousse* da öyle.

Diğer sözlüklerimizde de böyle bir maddeye rastlanmamıştır.

VİSKONSOLOS

(Fr. *vice*, alt, ast, ikinci + Lat. *consulus*, konsolos) // [Fr. *vice-consule*, konsolos yardımcısı, konsolos vekili] Az kul.

Fransızca'da "başkonsolos" için "consule général"; "konsolos" için "consule" ve "konsolos yardımcısı / konsolos vekili" için de "vice-consule" (vis-konsül) sözcükleri kullanılır.

Fakat bu sözcükler Türkçeleştirilirken ilkine Türkçe "baş" + Latince "consulus" bileşmesinden "başkonsolos", ikincisine yine Latince "consulus"ten "konsolos" ve sonuncusu olan "vice-consul"e (viskonsül) de Ortaçağda Latince'den Fransızca'ya geçen, başına geldiği meslek adlarına "yardımcı / vekil / muavin / ikinci" gibi anlamlar katan "vice" (vis) ön-eki + Latince "consulus" (konsolos) sözcüğünden oluşan "viskonsolos"u yaratmışız!

Örnekler:

"Konsolos Bahtiyar Bey, uçakla gelen şifreli evrakı masasına getiren Viskonsolos'a: 'Artık şunları toplatsak.' dedi." (Refik Halid KARAY / *Dişi Örümcek*, 1995, s. 5)

Viskonsül: Sözcüğün doğru biçimi "viskonsül / viskonsül"ün de kullanıldığı olmaktadır: "Orta Vietnam'da ilkel hayat şartlarının hüküm sürdüğü bir bölgede, 1965 kısmından beri kayıp olan Fransız viskonsülü Jean Bion'un cesedi bulundu." (*Hayat*, sayı 8, 1967)

"Nizamettin Nazif, 1921 yılında Erivan'a viskonsül olarak tayin edildi. 1922 yılında Ankara'ya döndü." (*Hürriyet*, "Nizamettin Nazif Vefat Etti", 26.5.1970)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Sözlüklerimizin semtine "viskonsolos" uğramamış bulunmakta, ancak TDK *Türkçe Sözlük*'lerde "viskonsül" yer almaktadır. (s. 2094, s. 2487)

YOGİST

(yog-ist ?) // [Sanskritçe *yogi* + Fr. *–iste: yogist*]

Bedene ve ruhsal yaşama egemen olmayı amaçlayan bir Hint felsefe sistemi olan "yoga", Sanskritçe kökenli, "birleşme" anlamında bir sözcüktür...

"Sahaja Yoga" ise "Tanrı sevgisinin gücü ile birleşme" demek...

"Sahaja Yoga" öğretisi ise, ancak "seçilmiş" nadir kimselerce müritlerine aktarılabiliyor. Bunlardan biri de Shri Mataji Nirmale Devi. Mataji, İstanbul'daki müritlerini aydınlatmak için İstanbul'a sık sık geliyor. Geçtiğimiz günlerde yoga seansı için yine İstanbul'a geldi. Gerisini S. Gül'den dinleyelim: 'Dünyaca ünlü yogacı Shri Mataji ile 3 bin 500 hayranı Lütfi Kırdar'da buluştu. Ücretsiz yoga seansıyla 'aydınlandınlar'. Yakın müritleri ise Mataji'nin ayaklarını yıkayıp bu suyu kana kana içti.' (*Star*, 25.4.2002)

Böyle "aydınlanıp" yoga yapanlara "yogi" denir. Fakat Türk kulağı, Fransızca'nın "-iste" (-ist) ile biten meslek adlarına çok yatkın olduğundan "yogi"yi de "yogist"leştirerek dilimize girmesine yol açmıştır!..

Örnekler:

Buyrun Hintli Yoga Anası Mataji Nirmala Devi'nin İstanbul'dan ayrılışıyla ilgili gazete haberine:

"Geçen Pazar İstanbul'a gelen 70 yaşındaki Hintli Yoga Anası Mataji Nirmala Devi dün Londra'ya gitti. Sahaja Yogistlerin eğitmen anlamındaki "guru"dan öte "anne" olarak gördükleri Mataji, Atatürk Havalimanı'ndan yaklaşık 100 Türk sahaja yogist tarafından uğurlandı." (*Hürriyet* / 21.5.1993)

İstanbul'a geldiğinde ise, aynı gazetedeki, "Sosyetede yoga ayini" başlığı ile verilen çift imzalı yazıdan öğrendiğimize göre Shaja Yoga öğretisini geliştiren bu Hintli 70'lik M.N. Devi için, ünlü bir otelde yemekli gece düzenlenir. "Shri Mataji'nin salona inmesini bekleyen yogistler, Hintçe ve İngilizce sözlü sufî şarkılar söylediler... Kendisini görmek için çeşitli ülkelerden gelen sahaja yogistlere teşekkür eden Shri Mataji, 'Sahaja yogayla içiniz aydınlandı ve artık ruhunuzu biliyorsunuz...' dedi.

"Shri Mataji, Türkiye'de sahaja yoga tekniklerini öğreten Sağlıklı Yaşam Derneği Başkanı Tarık Arıoba, Başkan Yardımcısı Hilal Koray, ilk Türk sahaja yogist Yılmaz Salman ile Nükhet Eczacıbaşı, Reşat Koray,

Neşe Algan ve Selim Ergen'e de kolye, bilezik ve heykelden oluşan hediyeler verdi. İçki ve sigara içilmeyen salonda saat 23:30'a kadar süren konserden sonra, sebze, salata ve Türk tatlıları yendi. "(Ayda KAYAR – Hüsnü SAVAŞ / *Hürriyet* / 18.5.1993)

Aynı "guru"nun daha sonraki İstanbul'a gelişi ise şöyle dile getiriliyor: "Sahaja Yoga öğretisinin gurusu Shri Mataji Devi, çeşitli ülkelerdeki 1000'e yakın müridi ile İstanbul'da buluşacak. Gözlerden uzak kalmayı tercih eden sahaje yogistler, Kilyos'taki Kilya Oteli'nin bahçesinde kurulan dev çadırda gizli ayin yapacaklar. Önceki gün Türkiye'ye gelen 79 yaşındaki Shri Mataji, Atatürk Havalimanı'nda yaklaşık 300 metre uzunluğunda sahaja Yogistin sufi şarkıları ve çiçeklerle karşılandı." (A. KAYAR / *Hürriyet*, 20.4.2002)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Sanskritçe kökenli ve Fransızca son-ek'li "yogist" sözcüğü, henüz sözlüklerimizde yer bulamamıştır!

Eklenti:

Aslında "yogist"in, "-ist / -iste" başlıklı bölümde yer alması gerekirdi. Fakat Fransızca'nın, dilimizi ne ölçüde etkilediğini vurgulayabilmek için, en sona sakladık.

*

Bu konuya son vermeden önce, şu gerçeğin unutulmaması gerektiğine inanıyoruz: Dilimizde, çeşitli alanlarda kullanılmakta olan yaklaşık 6.000'i aşkın Fransızca sözcük yetmiyormuş gibi, bir de ayrıca Fransızca sözcüklere yine Fransızca kökenli "ad"lar getirerek, yalnız Türkçe'de kullanılan "bileşik ad"lar; ayrıca da yine çoğu Fransızca kökenli sözcüklere, yine Fransızca kaynaklı gelişigüzel ekler getirerek, Fransızca'da bulunmayan, fakat bizim Fransızca sandığımız, ayrıca da en güvenilmesi gereken sözlüklerimizde (hatta Fransızca'dan çevrilenlerden bile) üstelik Fransızca yazım biçimleri de uydurarak yer verdiğimiz "sözde Fransızca sözcükler" yerine; dilimizi zanginleştirmek için, kendi öz kaynaklarımıza yönelip onlardan, halkımızın beğenip seve seve kullanacağı "kurallı sözcükler" türetmek en doğru yoldur.

Böylece de dilimiz çok daha zenginleşip gelişecektir. Ve unutmayalım ki "anadil"in önemini çok iyi kavramış olan Atatürk'ün de belirttiği gibi, "Türkleşmek, Türkçe'leşmektedir..."

-VII-

Kaynakça

I- Çeşitli eserler

BAZİN, Louis/ *Introduction à l'étude pratique de la langue turque* (Librairie d'Amérique et d'Orient, Paris, 1968)

DAUZAT, Albert / *L'argot de la guerre* (Arman Colin, Paris, 1918)

ESENKOVA, Enver / *Türk Dilinde Fransız Tesiri*, İstanbul Matb. A.Ş., İst., 1959

ETİEMBLE / *Parlez-vous Franglais?* (Gallimard, Paris, 1964)

MALMBERG, Bertil / *La Phonétique*, Presses Universitaires de France, Paris, 1962

GUİRAUD, Pierre / *La Sémantique* (Presses Universitaires de France, Paris, 1966)

UYSAL, Sermet Sami / *Recherches sur les emprunts lexicaux du turc au français*, (Sorbonne'da hazırlanan doktora tezi) Paris, 1969 [inceleme bölümü]

II- Sözlükler

COLLİNS-Robert / *Dictionnare Français-Anglais, Anglais-Français*, Société du Nouveau Littré, Paris, 1978.

DEVELLİOĞLU, Ferit / *Türk Argosu*, Türk Dil Kurumu, 4. baskı, Ank., 1959

ESNAULT, Gaston / *Dictionnaire historique des argots français*, Larousse, Paris, 1965

İZ, Fahir and HONY / *English-Turkish Dictionnary*, Oxford Press, 1960

KERESTEDJİAN, Bedros Efendi / *Quelques Matérieux pour un dictionnaire étymologique de la langue Turque*, Luzac et co. Londra 1912

MEHMET, Halit / *İstanbul Argosu ve Halk Tabirleri*, Burhanettin Matb., İst., 1934

MİKHALİLOV, Mikhail / *Matériaux sur l'argot et locution popülaires Turc-Ottoman*, Edouard Preiffer, Leiptig, 1930

LAROUSSE, Pierre / *Grand Dictionnaire Universel du XIXe siècle*, Larousse, Paris, 1866-1877

LA RUE, Jean / *Dictionnaire d'Argot*, Flammarion, Paris, 1954

Le Petit Larousse, Librairie Larousse, Paris, 1964.

LİTTRÉ, É., *Dictionnaire de la langue française*, Littré, Paris, 1959.

Le Petit Robert, *Dictionnaire de la langue Française*, Dictionnaire le Robert, Paris 2000 + 2010 baskısı.

Le Robert, *Dictionnaire de la langue Française*, (9 cilt), Dictionnaire le Robert, Paris, 1989+2010 baskısı.

ÖZÖN, Mustafa Nihat / *Türkçe-Yabancı Kelimeler Sözlüğü*, İnkılâp ve Aka Kitb., İst., 1962.

SARAÇ, Tahsin / *Fransız-Türkçe Argo Sözlüğü*, Üniversite Basımevi, Ank., 1966.

SARAÇ, Tahsin / *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, Adam Yayıncılık, İst., 1985.

ŞİMŞEK, Seyfettin / *Argo Lügatçesi*, İst., 1958.

TANER, Ali Aydar / *Yabancı Kelimeler Lügati*, Kanaat Kitb. İst., 1951

TOPUZ, Hıfzı / *Basın Sözlüğü / Dictionnaire de Presse*, Français-Turc, Turc-Français, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İst., 1958.

UYSAL, Sermet Sami / *Recherches sur les emprunts lexicaux du turc au français* (Sorbonne'da hazırlanan doktora tezi), Paris, 1969 [sözlük bölümü]

Eklenti: Madde-başlarına seçilen sözcüklerin "Örnekler" başlıklı "Örnek Cümleler" bölümünde, yazar adı ve kaynak belirlemesi yapıldığından, birkaç cilt tutacak kadar zengin olan bu konudaki kaynakçaya, ayrıca burada yer verilmedi...

III- Ve ayrıca, konumuz gereği "Sözlüklerimizde bu sözcük" bölümü için "denetlenen belli başlı "Ansiklopedik Sözlükler"imiz ile "Türkçe Sözlükler"imiz: (Zaman sırasına göre)

Meydan LAROUSSE, Büyük Lügat ve Ansiklopedi / Meydan Gazetecilik ve Neşriyat Ltd. Şti. 1969.

Büyük LAROUSSE, *Sözlük ve Ansiklopedisi*, Milliyet Yay., İst. 1992.

Türk Dil Kurumu (TDK.), *Türkçe Sözlük* (Özellikle de 1988, 2005 ve 2011 baskıları)

PÜSKÜLLOĞLU, Ali / *Türkçe Sözlük* –Türkiye Türkçesinin en büyük sözlüğü–, Doğan Kitapçılık Anonim Şirketi, 5. baskı, İst., 2004.

AYVERDİ, İlhan / *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyatı, İst., –tarihsiz–

Bunlardan başka, incelenen maddelerde gerek duyuldukça, kaynak gösterilerek başka sözlüklere de başvurulmuştur.

IV- Dergiler

BAŞKAN, Özcan / *Türk Dili*, 315. sayı, 1977

DİLEMRE, Ahmet Cevat / *Türk Dili*, I. sayı, Ank., 1933.

TÜRKÇE'DE ANLAMLARI DEĞİŞTİRİLEN FRANSIZCA SÖZCÜKLER

-I-

Önsöz

Konuyla İlgili İki Anı

"Türkçe'de anlamları değiştirilen Fransızca sözcükler" konusunda kendi başımdan geçen çok değişik iki anım var. İlkini Brüksel Üniversitesi'ne hoca olarak yeni gittiğim sırada yaşamıştım. Üniversite Yurdu'nun, yeni yapılmış, yeşillikler içinde, son derece bakımlı koşu pisti, hemen dikkatimi çekmişti. Formumu korumak için –o zamanlar 30'lu yaşlardaydım–, sabahları orada koşmak arzumu yurt müdürüne söylediğimde: "Aman çok iyi fikir! Ne zamandır ben de düşünüyordum; ara sıra ben de size katılırım; zaten sabahları orası bomboş" demişti.

Aynı günün akşamı, son dersimden sonra, oturduğum semtteki içi tıklım tıklım spor eşyasıyla dolu butiğe uğrayıp da: "Bir eşofman almak istemiştim" deyince, olgun yaştaki satıcı, muzipçe bir gülümsemeyle yüzüme bakarken: "Madem öyle arzu ediyorsunuz, yer pek uygun değil ama, istediğinizi yapın öyleyse!" demişti.

Sözlerinden birşey anlamadığımdan, bu sefer vitrinde gördüğüm spor giysiden almak istediğimi söylediğimde ise ne demek istediğimi birden anlayarak: "Aaa, demişti, siz 'sur vêtement' (elbise üstlüğü) arzu ediyorsunuz; memnuniyetle hemen vereyim."

Koşu ayakkabımı da alıp koca paketle eve döndükten sonra hemen Fransızca sözlüğü açıp baktığımda "eşofman"ın (Fr. *échauffement*) anlamının genellikle sporcuların yaptığı "ısınma" hareketi olduğunu hayretle görmüştüm! (Türkçe'de ise "ısınma" sırasında giyilen giysiye bu ad verilmişti!)

(Bu olayın devamı da hayli eğlenceli olduğundan kısaca anlatayım: Ertesi sabah sırtımda Fransızlar'ın "sur vêtement" dedikleri "eşofman"ım, ayaklarımda spor ayakkabılarım, pistte yeni koşmaya başlamıştım ki, birden pist kıyısında zayıf, esmer, spor giyimli, ağzında düdüğüyle orta yaşlı bir adam belirdi ve bir yandan hızlı hızlı düdük çalarken, bir yandan da "daha hızlı... daha da hızlı" (*plus vite... encore plus vite!..*) diye bağırmaya başladı. İçimden: "Herhalde bu pistte belirli bir hızın atında koşulmuyor" diye geçirdiğimden, daha hızlı koşmaya başlayarak nihayet turu tamamlayıp pistten çıkacağım sırada, "gönüllü çalıştırıcım", epey öfkeli bir sesle: "Hayır, hayır!.. Bir tur daha; ama bu sefer daha hızlı!.." demez mi!..

Nihayet bu "kesin emir" üzerine bitkin bir durumda ikinci turu da tamamlayıp pistten çıkacağım sırada, esmer çalıştırıcım: "Bu sabahki koşunuzdan hiç memnun kalmadım! Umarım ki yarın sabah daha hızlı koşacaksınız!" deyince, artık sabrım tükenip sertçe kim olduğunu, beni niye böyle hızlı koşmaya zorladığını sordum. Meğer Cezayirli bir antrenörmüş. O sabah, koşuya katılacak bir İranlı öğrenciyi çalıştıracakmış! Uykusu ağır olduğundan biraz geç uyanmış; geldiğinde de beni pistte görünce o öğrenci sanmış! Biraz yavaş koştuğumu görünce de düdük çalarak, bas bas bağırarak beni daha hızlı koşmaya teşvik etmiş!

Sanki bu sürpriz yetmiyormuş gibi, kim olduğumu öğrenince, büyük bir hayretle, iki elime birden sarılıp öpmeye çalışarak: "Neee, demişti, ben dün sabah Türkçe öğrenmek için "Centre asiatique"deki derslerinize yazıldım! Demek bilmeden, yarın akşam ilk dersine gireceğim hocama iki tur birden attırmışım! Sizi çok yordum ellerinizi öpeyim de beni bağışlayın!" diye yalvarmaya başlamıştı, az önce daha hızlı koşmam için emirler yağdıran İranlı'nın çalıştırıcısı!

Sözünü ettiği "Centre asiatique", yaş ve eğitim düzeyi sınırlaması olmadan, öğrencilere Ön-Asya ağırlıklı dillerin öğretildiği bir merkezdi... Haftada iki gün, dersler akşam üzeri olduğundan, her kesimden öğrenci gelebiliyor ve çok renkli bir sınıf oluşturuyordu. Bu konudaki son sürprizi de en sona sakladım: Evet, bu sınıf o kadar göze (ve de gönle) hitap eden çok renkli, çok sıcak bir topluluk oluşturuyordu ki, kısa bir süre sonra saçları, güneş sarısı; gözleri, gök mavisi Brükselli hayat arkadaşımı da bu renkli sınıftan seçecektim! Ya üniversitedeki öğrencilerim mi?.. Onlar da çok çalışkanlardı ama "standart" öğrenci sınıfına giriyorlardı! Geriye bir Cezayirli antrenörüm kaldı. Türkçe'yi, Türkiye'de çalıştırıcılık yapmak umuduyla öğrenmeye başlayan, "miyop" olduğunun farkında olmayan Muhammed'e, derste her soru sorduğumda: "Bak bilemezsen, en az üç tur attırırım, ona göre!" diye takılarak sınıfı neşelendiriyordum!

(Muhammed, o yaşta ya üç tur atma korkusundan ya da Türkçe öğrenirse Türkiye'de daha çabuk iş bulma umudundan dolayı, yıl sonunda en başarılı öğrenci oldu!)

Ve ikinci anı:

Bu konuda ikinci anım Cüneyt Gökçer'le ilgili. Cüneyt'le tanışıklığımız, eskilerin deyimiyle "gıyabî" olarak başlamıştı. Çok gençken radyo oyunları yazıyordum, bunlar da Ankara Radyosu'nda pazar günleri, öğleden önce "radyo skeci" saatinde oynanıyordu. Genellikle de başrolü Cüneyt Gökçer oynayarak, oyunu kanat takıp uçuruyor; bir de üstelik bana teşekkür mektupları yazıp böyle oyunlar beklediğini bildirmek inceliğini gösteriyordu. (Doğrusunu söylemek gerekirse sanatçılardan böyle incelikler gösterenlerin sayısı çok azdır. *Ulus*'ta yayımlanan söyleyişimize hemen teşekkür mektubu gönderen bir Ayhan Alnar Hanımefendi'yi anımsıyorum!..)

Cüneyt geçen yıllar içinde yalnız yurdumuzun değil Avrupa'nın da en değerli sanatçıları arasında yer aldı... Hatta onun oynayacağını düşünerek (zaten öyle an-

laşmıştık) Ionesco'nun en güzel eseri olan *Kral Ölüyor*'u Türkçe'ye çevirmiş; fakat o sırada esen bir "muhalif rüzgâr", bu büyük sanatçıyı Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü'nden uzaklaştırdığından, oyunun başrolü başka bir devlet sanatçısına verilerek, oyun katledilmişti!)

Cüneyt, *Kral Oidipus'la* Paris'e geldiğinde, "güç beğenir" Fransızlar'ı bile kendine hayran bırakmıştı. Düzenlenen kokteyle, Fransız sanatçılara, Cüneyt Gökçer'i "Devlet Tiyatrolarının en büyük aktörü, baş aktörü" diye tanıttığım sırada; Cüneyt'in kulağıma rejisörlük de yaptığını fısıldaması üzerine: "Aynı zamanda çok büyük 'rejisör'" dediğimde Fransızlar'ın yüzünde biraz garip bir ifade belirmişti. Bu, dalgınlıkla yaptığım bir "yanlışlık"tı; ama bir kere ağzımdan çıkmış bulunuyordu. Çünkü Fransızlar, "bir oyunu sahneye koyan kimse" için "metteur en scène" diyorlardı; "régisseur" ise "sahne amiri" / "vekilharç" gibi hiç de ilkiyle karşılaştırılmayacak bir işti, uğraştı! Türkçe'de, anlam bakımından biz, "rejisör" sözcüğünü terfi ettirmiştik! Bundan da Fransızlar'ın haberleri olmadığından hayret etmişlerdi...

"Türkçe'de, anlamları değiştirilen Fransızca sözcükler" ya da diğer bir adıyla "Türkçe'de, başka anlamlarda da kullanılan Fransızca sözcükler" konusu da son derece ilgi çekici olmasına karşılık, günümüze kadar hiç ele alınmamış, bu konuyla ilgili değil bir eser, kısa bir inceleme yazısı bile yayımlanmamıştır.

İlk kez burada, doktoramda kısaca değinilen bu konu elden geldiğince genişletilmiş olarak ele alındı.

Her "ilk"te olduğu gibi, konusundaki bu ilk incelemede de kimi eksikler ve hatta gözden kaçmış yanlışlar olabilir. Bunları da, konunun ilk kez ele alınışına ve konuyu ele alanın yaşının da artık 90'a dayanışına bağışlamanızı dilerim.

Sermet Sami UYSAL
Ayaspaşa, 2014

-II-

Bu incelemede uygulanan ilkeler

"Bu incelemede, "eşofman", "fabrikatör" ve "kursiyer" örneklerinde olduğu gibi, dilimizde, Fransızca'daki anlamlarını büsbütün değiştirdiğimiz sözcükler; ayrıca da "atlet" ve "oryantal" örneklerinde olduğu gibi, hem Fransızca'daki hem de Türkçe'de kazandığı anlamıyla dilimizde kullanılan sözcükler olduğundan, bu eser aynı zamanda "Türkçe'de, Başka Anlamlarda da Kullanılan Fransızca Sözcükler" denilebilecek bir içeriğe sahiptir. Bu yüzden de her ki alanı da kapsamaktadır. Bu konudaki sözcükler, elbette bu kadar değil. Biz ancak belli başlıcalarını ele aldık.

Ele alınan madde-başları'nın Fransızca yazımı ayraç içinde verildikten sonra köşeli ayraç açılıp o sözcüğün Türkçe'de kazandığı anlamın Fransızca'sı da açıklandı. Daha sonra da o maddeyle ilgili gereken bilgi verildi.

Gerekli görülen maddelerde, "Sözlüklerimizde bu sözcük" başlığı altında, o sözcüğün belli başlı sözlüklerimizde nasıl yer aldığı, sayfa numaraları verilerek de belirtildi.

Ele alınan sözcüklerinin anlamları "örnekler" başlıklı bölümde, çok çeşitli kaynaklardan derlenmiş "örnek cümleler"le de desteklendi. Böylece "anlam"da geniş kapsamlı bir bütünlük sağlanmış oldu. "Kursiyer" gibi Fransızca'da kullanılan ve "iri, bakımlı, dişi savaş atı" anlamına gelen bir sözcüğün, nasıl olup da Türkçe'de "kursa katılan kimse" anlamını kazandığı konusunda –konu çok ilgi çekici olduğundan– bu sözcüğün geçmişiyle de ilgili, ayrıntılı bilgi verilmesi uygun görüldü. ("Örnek cümleler"de, yazarların yazım biçimleri korundu.)

Ayrıca, ödül olarak verilen "Palmiye dalı"nın Türkçe'de kocaman "palmiye ağacı"na dönüştüğü, diğer bu tür maddelerde olduğu gibi, üstünde durularak vurgulandı.

Hele "pudra kutusu / pudralık" anlamına gelen "pudriye"nin Türkçe'de "pudriyer" biçimine girerek "barut deposu" anlamı kazandığı (Fr. *poudrière*, barut deposu), böylece de hanımlarımızın çantalarında "tehlikeli madde" taşıdıkları elbette göz ardı edilmedi!

Artık "argo"dan "teklifsiz dil"e, halk dili"ne geçen "vapur", "vites (değiştirmek), vizite ve üniversite" gibi Fransızca sözcüklerin, değiştirdiğimiz anlamları da unutulmadı. Böylece, "Türkçe'de Anlamlarını Değiştirdiğimiz Sözcükler" konusunda da zengin bir "çeşitleme" ortaya çıkmış oldu.

Ve bu incelemede kullanılan kısaltmalar

a.	ad	hek.	hekimlik
anat.	anatomi	huk.	hukuk
Ank.	Ankara	İbr.	İbranice
anlş.	anlamdaş	İng.	İngilizce
Ar.	Arapça	İsp.	İspanyolca
arg.	argo sözcük	İst.	İstanbul
az kul.	az kullanılır	İt.	İtalyanca
bağ.	bağlaç	Jeol.	Jeoloji
baydr.	bayındırlık	kaba kul.	kaba kullanım
bel.	belirteç	kim.	kimya
biy.	biyoloji	kitb.	kitabevi
bkz.	bakınız	Lat.	Latince
coğ.	coğrafya	Le Robert	Grand Robert
den.	denizcilik	mat.	matematik
ecz.	eczacılık	matb.	matbaa
ed.	edebiyat	mec.	macaz
Erm.	Ermenice	mim	mimarlık
esk.	eskimiş (sözcük)	müz.	müzik
Fars.	Farsça	P. Robert	Petit Robert
fiz.	fizik	Rus.	Rusça
fizy.	fizyoloji	Rum.	Rumca
Fr.	Fransızca	s.	sıfat
geom.	geometri	sin.	sinema
giy.	giyim	sp.	spor
halk d.	halk dili	TDK.	Türk Dil Kurumu

tkz. d.	teklifsiz dil	TV.	Televizyon
tıp.	tıp	ünl.	ünlem
tic.	ticaret	vb.	ve benzerleri
tiy.	tiyatro	yen.	yeni (sözcük)
Tr.	Türkçe	Yun.	Yunanca

-III-

Türkçe'de Başka Anlamları da Olan Fransızca Sözcüklerin Dağılımı

Bir dile yeni giren sözcüklerden bazıları, yalnız "ses" bakımından değil, "anlam" bakımından da değişikliklere uğrarlar. Bu değişiklikler de yabancı sözcük ya o dile girerken olur ya da zamanla...

Dildeki anlam değişikliklerinin çeşitli sebepleri vardır. Çoğu zaman, sözcüğün asıl anlamı ile sonradan kazandığı yeni anlam arasında, çok uzaktan da olsa, bir "ilgi" bulunur.

Fransızca'dan Türkçe'ye geçen sözcüklerden bir kısmı da hem "ses" hem de "anlam" bakımından değişikliğe uğramıştır. Aydınlarımız, Fransızca sözcükleri "söyleniş" bakımından, genellikle çok az değişikliğe uğratmalarına karşılık; halkımız dilimizdeki Fransızca sözcükleri, yalnız "söyleniş" değil, "anlam" bakımından da değiştirip "kendine uydurmuş"tur. Buna çok "hoş" iki örnek vermekle yetinelim:

(Fr.) *soutien-gorge* >sutiyen>sutyen>sütyen> ve nihayet Enver Esenkova ve türkolog Louis Bazin'e göre, halk dilinde "sütyiyen"

(Fr.) *petit carré* (aslı "petits carreaux" > peti kare > ve "halk dili"nde "biti kara"

Türkçe'de kullanılan Fransızca sözcüklerin anlamlarında, aşağıdaki sebeplerden dolayı çeşitli değişiklikler olmuştur:

I) *Entelektüel züppelik*:

Dil bilincinden yoksun kesimde, daha da "bilgili /bilgiç görünme çabası, Fransızca sözcüklerin dilimizde yeni yeni anlamlar kazanmasına yol açmıştır:

apre midi (*après-midi*);[1]

didon (*dis donc*);

san numero / numara vb.

Bu bölüme halkın "bilgiç" görünme çabası yüzünden, anlamını değiştirdiği şu Fransızca sözcükleri de katabiliriz:

1 İleriki bölümde, "Sözlükçe"de bu sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar yapılmıştır.

pardon (kimi yörelerde "bravo" anlamına);
trompet (Fr. *trompette*), "tambour" anlamında;
nüans (Fr. *nuance*) Fransızca'da "ince fark" demek olduğu halde "nüans farkı!"

II) *Hicap duygusu:*

Hicap duygusu, kimi Fransızca sözcüklerin başka anlamlarda kullanılmasına yol açmıştır:

konsomasyon, konsomasyon yapmak (Fr. *consommation*);
konsomatris (Fr. *consommatrice*);
ebenist (Fr. *ébéniste*);
mama (Fr. *maman*);
patron (Fr. *patronne*);
vizite (Fr. *visité*) vb.

III) *Ses benzeşmesi:*

Yazılış ve söylenişleri aynı, fakat anlamları ayrı Fransızca sözcükleri, Türkçe'de birbirinden ayırmak için "sesçe" bazı değişiklikler yapılmış, bu da, çoğu zaman, sözcüğün anlamının bozulmasına yol açmıştır:

Kur (Fr. *cours*);
kursiyer (Fr. *coursière*);
barbarizm (Fr. *barbarisme*);
Ve yakın sesletimli sözcükler:
pankreas (Fr. *pancréas*) – pankras (Fr. *pancrace*);
şövalye (Fr. *chevalier*) – şövaliyer (Fr. *chevalière*);
pudriye (Fr. *poudrier*) – pudriyer (Fr. *poudrière*);

IV) *Aynı konuda, birbirine yakın sesletimli Fransızca sözcükler, Türkçe'ye geçerken anlam karışıklığı ve değişikliğine uğramıştır:*

apandisit (Fr. *appendicite*), apandis (Fr. *appendise*) yerine;
meteor (Fr. *météore*), meteorit (Fr. *météorite*) yerine;
telgraf (Fr. *télégraphe*), telegram (Fr. *télégramme*) yerine;
fermuar (Fr. *fermoir*), fermetür ekler (Fr. *fermeture éclaire*) yerine.

Ayrıca dilimizde "foto" (Fr. *photo*), özellikle de halk dilinde "fotoğrafçı" yerine kullanılır. Oysaki Fransızca'da "photo", "fotoğraf / resim" anlamına gelir ve "photographie" sözcüğünün kısaltılmışıdır.

"Photographe"sa, Fransızca'da "fotoğrafçı"; Türkçe'de "resim / fotoğraf" anlamındadır.

V) *Fransızca'daki kimi spor terimleri, Türkçe'ye önce sporcuların, ardından da halkın giydiği giysiler olarak geçmiştir*:

eşofman (Fr. *échauffement*);

atlet (Fr. *athlète*) vb.

VI) *Fransızca'da bir şeyin yapıldığı maddenin adı, Türkçe'de o şeyin adı olmuştur:*

asfalt (Fr. *asphalte*), "*route goudronné*, katranlı, asfaltlı yol" anlamında;

muflon (Fr. *moufflon*) "*doublure en laine*, yün astar" anlamında).

VII) *Konu, biçim ve yapılan iş ilgisi de kimi Fransızca sözcüklerin Türkçe'de değişik anlamlar kazanmasına yol açmıştır:*

daktilo (Fr. *dactylo*, daktilo (kız / erkek) / [Fr. *machine à écrire*, daktilo makinesi] yerine;

direksiyon (Fr. *direction*, yön / [Fr. *volant*, "simit" (halk d.)] yerine;

fragman (Fr. *fragment*, parça, kırıntı) / [Fr. *lancement, extrait du prochain film*, gelecek filmden özet] yerine,

esans (Fr. *essence*, benzin // [Fr. *parfum*, güzel koku] yerine;

manikür (Fr. *manucure*, el ve tırnak bakımı yapan kimse // [Fr. *soins esthétique des mains et des ongles*, el ve tırnakların estetik bakımı] yerine.

VIII) *Bir Fransızca sözcüğe, Türkçe'de çeşitli anlamlar verilmesi, "anlam genişlemeleri"ne de yol açmıştır:*

Bu yüzden de, Fransızca'daki anlamlarının yanı sıra, Türkçe'de başka anlamlara da gelen pek çok sözcük bulunmaktadır. İşte onlardan birkaçı:

Fr. *tango*, Türkçe'de hem "tango", hem de "züppe" (Fr. *dandy*) yerine;

Fr. *cuvette*, Türkçe'de hem "küçük leğen" / küvet, hem de gömme banyo (Fr. *baignoire*) yerine;

Fr. *bagage*, Türkçe'de hem "yolcu yanındaki eşya", hem de arabanın eşya da konulabilen arka bölümü (Fr. *coffre-fort*) yerine.

IX) *Kimi Fransızca sözcüklere de Türkçe'de sınırlı bir anlam verildiğinden, bunlar "anlam daralması"na uğramıştır:*

manto (Fr. *manteau*), Türkçe'de yalnız kadın giysisi; Fransızca'da hem kadın hem erkek.

palto (Fr. *paletot*), Türkçe'de yalnız erkek giysisi; Fransızca'da hem kadın hem erkek.

tayyör (Fr. *tailleur*), Türkçe'de, özellikle de halk dilinde, Fransızca'daki "veste" (kadın ceketi) karşılığı; tıpkı "etek tayyör" sözünde olduğu gibi.

X) *Fransızca bileşik sözcükler ve anlam değişmesi:*

Türk dili, Fransızca bileşik sözcük, tamlama ve deyimlerin, Türkçe'ye oldukları gibi geçmelerine karşı direnmiştir. Onun için de Türkçe'de, bilimsel terimler dışında, bu tür pek az sözcük vardır:

krem şantiyi (Fr. *crème chantilly*); kotlet pane (Fr. *cotelette pané*);
antr kot (Fr. *entre côte*); opera buf (Fr. *opéra bouffe*); opera-komik (Fr. *opéra-comique*, traji-komik (Fr. *tragie-comique*) vb. gibi...

Onun için de, bu tür sözcük toplulukları Türkçe'ye geçerken;

a) Yeni dilimize geçen Fransızca sözcüğün yanına, daha önceden Türkçe'ye geçmiş olan başka bir Fransızca sözcük eklenir:
resepsiyon salonu (Fr. *salle de réception*);
sondaj balonu (Fr. *balon de sonde*);
Kimi zaman da Fransızca'nın dilimize giren yeni tamlamaları, eskiden Türkçe'ye girmiş olan Fransızca sözcüklerle karşılanır:
trafik polisi, "*agent de circulation*" örneğinde olduğu gibi.

b) Ya Fransızca sözcüklerden biri kalkıp ötekine Türkçe bir karşılık bulunur: atış poligonu, "*polygone de tir*"; deniz trafiği, "*trafic maritime*" örneklerinde olduğu gibi;

c) Ya bunlar, Türkçe sözcüklerle dilimize aktarılır:
açık gaz ölçer, "manomètre à l'air libre";
hayat sahası, "l'espace vitale" gibi. (Bu konu, ayrıntılı olarak "Fransızca'nın etkisiyle Türkçe'de yaratılan sözcükler, terimler ve deyimler" bölümünde açıklanmıştır.)

ç) Ya da Fransızca sözcük kümelerinden ancak biri alınmakla yetinilmiş; bu yüzden de birçok anlam değişiklikleri ortaya çıkmıştır. İşte bunlardan da birkaçı:

arazöz (Fr. *arroseuse*)	"arrroseuse automobile";
kuran (Fr. *courant*)	"courant d'air" / kuran yapmak, "faire du courant d'air"
silindir (Fr. *cylindre*)	"machine à cylindre, machine à vapeur";
mason (Fr. *maçon*)	"franc-maçon";
mayo (Fr. *maillot*)	"maillot de bains";
marşandiz (Fr. *marchandise*)	"train de marchandises";
papyon (Fr. *papillon*)	"nœud-papillon";
polis (Fr. *police*)	"agent de police";
polisiye (Fr. *policier*)	"roman policier / pièce policière";
Ruj (Fr. *rouge*)	"rouge à levres";
sutyen /sütyen (Fr. *soutien*)	"soutien-gorge";
vapur (Fr. *vapeur*)	"bateau à vapeur";
jorjet (Fr. *georgette*)	"crêpe georgette";
prömiyer (Fr. *première*)	"avant première";
füme (Fr. *fumée*)	"gris fumée / couleur de fumée"
file (Fr. *filet*)	"filet de provision";

Bazan da Fransızca'da birkaç sözcükle belirtilen teknik terimler, Türkçe'de yalnızca tek sözcükle anlatılmaktadır:

priz (Fr. *prise*), "prise mâle / prise femelle / prise courant / prise secteur";
fiş (Fr. *fiche*), "fiche mâle / fiche femelle" gibi.

Ayrıca dilimizde, biçimi çok bozulmuş ve kısaltılmış Fransızca sözcük öbekleri de bulunmaktadır:

subra (sous-bras?) "dessous de bras";
tifo (typho?) "fièvre typhoide";
paratifo (paratypho?) "fièvre paratyphoïde";
şambriyel (chambrel?) "chambre à air";

Türkçe, bunca Fransızca tamlamayı "kısaltma"sına karşılık, bir Fransızca sözcüğü de hayli "uzatmış"tır: Fransızca'daki "suède" (süed) Türkçe'leşirken uzayıp "peau de suède" olmuş ve üstelik bu biçimiyle de sözlüklerimizde yer almıştır!

XI) Sonunda iki sessiz harf ve bir "e muet" (okunmaz "e") bulunan, genellikle tek heceli Fransızca sözcüklerden bazıları, Türkçe'ye geçtiklerinde sonlarındaki bu "e muet" okunur. Zira Türkçe'de, hece sonundaki iki sessiz harf güç söylenir. Ve böylece de sözcüklerde anlam değişiklikleri ortaya çıkmaktadır. Birkaç örnek:

boucle – bukle
chiffre – şifre
cidre – sidre
double – duble
fifre – fifre
filtre – filtre
masque – maske
meuble – möble

Dilimizde, iki ve daha fazla heceli kimi Fransızca sözcüklerde de sonda "e muet"nin okunduğu olmaktadır:

récolte – rekolte (Bu sözcük, İtalyanca "recolta"dan da dilimize girmiş olabilir.)

XII) *Kimi Fransızca sözcüklerse, zamanla değişen moda yüzünden, Türkçe'de bir kez değil, birkaç kez anlam ve üstelik ses değişikliğine uğramıştır:*

Ve bazan da Fransızca sözcük, asıl anlamından o kadar uzaklaşmıştır ki, asıl anlamını karşılamak için yeni yeni sözcükler aranmış, bulunamayınca da "uydurulmuş"tur. "Jaquette" sözcüğü bunun en ilgi çekici örneğidir:

1) XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra Türkçe'ye yerleşen "Jaquette" (jaket) sözcüğü, önceleri, Fransızca'daki anlam ve sesini korumuştur: "jaquette" (jaket).
2) Kısa bir süre sonra, anlam aynı kalmakla birlikte, baştaki "j" sesi, "c" ye dönmüştür: "caket".
3) Daha sonra da, anlam aynı kalıp Türkçe'nin "büyük ünlü (sesli) uyumu" gereğince, ilk hecedeki "a", ikinci hecedeki "e" nin etkisiyle "e" ye dönüşmüştür: "ceket"

4) Fakat "jaquette" sözcüğü "ceket" biçimine girince, anlamında da "biçim"ce değişikliğe uğramış; boyu da kısalarak Fransızca'daki "veston" karşılığı olarak kullanılmaya başlanmıştır.
5) Türk kadınları, diğer ülkelerdeki hemcinsleri gibi, erkeklerin pantalonlarından sonra "ceket"lerine de el attıklarından, çok spor "veste"lere de "ceket" denmeye başlanmıştır.
6) Böylece, ilk anlamını tamamen yitiren "jaquette"e yeni bir ad aranmaya başlanmış, modayla ilgili bütün sözcükler o dönemde Fransızca'dan geçtiğinden, Fransızca bir ad aranmış, bulunamayanca da, iki Fransızca sözcük, "ceket"in uzunluğu da göz önünde bulundurularak, ancak Türkçe'de "jaquette" karşılığı olarak kullanılan yepyeni bir sözcük "uydurulmuş"tur: "jaquette à taille" (boy ceketi)!

Ve sözcük o kadar tutmuştur ki, Fransızca'yı çok iyi bilen Prof. Sabri Esat Siyavuşgil başta olmak üzere bütün Türk aydın ve yazarlarınca, üstelik Fransızca sanılarak kullanılmıştır. Dahası da anlı şanlı sözlüklerimiz bile, bu "çatma" sözcüğü Fransızca sanarak, üstelik uydurma Fransızca yazımını da vererek, yanlışlarına bir yanlış daha eklemişlerdir!

Ve kısa bir zaman sonra, bu "çok tutan" "jaquette à taille" (jaketatay) sözcüğünün yanına, aynı anlamda Fransızca bir sözcük daha eklenmiştir: "Bonjour" (bonjur).

Tanzimat döneminde, kendilerine "Genç Türkler" deme yerine "Jön Türk" (*Jeunes Turcs*) diyen "özgürlük yanlıları", elbette "jaketatay" ve "bonjur" giyeceklerdi!

XIII) *Ve Türk argosunda anlamı değişen Fransızca sözcükler:*

Ayrıca, başkaları tarafından anlaşılma kaygısı, Türk argosundaki yalnız Türkçe sözcüklerin değil, Fransızca sözcüklerin de anlamlarında geniş ölçüde değişiklik yapılmasına yol açmıştır. Fakat dikkat edilince, sözcüğün Fransızca'daki anlamı ile Türk argosundaki anlamı arasında, çoğu zaman "gizli bir bağ" olduğu sezilir. Bu konuda birkaç örnek vermekle yetinelim:

turist (Fr. *touriste*)	gece yatısına gelen konuk; (*hôte qui s'impose pour la nuit*)
aval (Fr. *aval*)	aptal, alık; (*cornichon*).
beton (Fr. *béton*)	sağlam yapılı kimse; (*fort*).
kontes (Fr. *comtesse*)	hanım ilkokul öğretmeni; (*institutrice*).
tango (Fr. *tango*)	şıklığa özenen kadın; (*snobarde, petit snob*).
viraj (Fr. *virage*)	yalan, palavra; (*mensonge*).
üniversite (Fr. *université*)	genelev; (*maison de tolérance*).

Bu konu, *"Türk Argosunda Anlamları Değiştirilen Fransızca Sözcükler"* bölümünde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, Türkçe'deki Fransızca sözcükler, çeşitli sebeplerden dolayı anlam değişikliklerine uğramışlardır.

Hemen belirtelim ki, Türkçe'de yalnız Fransızca sözcükler yaratılıp ayrıca da Fransızca sözcüklerin anlamları değiştirilmemiştir. Aynı zamanda Arapça ve Farsça sözcükler yaratıldığı gibi, bu dillerdeki sözcüklerin anlamlarında da tarafımızdan değişiklikler de yapılmıştır. İşte onlardan da kısa bir bölüm:

Türkçe'de Yaratılan ve Anlamları Değiştirilen Arapça, Farsça Sözcükler

Fransızca'dan daha önce, Arapça ve Farsça sözcükler "yarattığımız" gibi, ayrıca da bu dillerdeki kimi sözcüklerin anlamlarını değiştirmişiz.

Türkler, İslâmiyet'i kabul edince, "din" ve "bilim" dili olarak Arapça'dan, Divan Edebiyatı'nın başlamasıyla da Farsça'dan, dilimize bol bol sözcük aktarmışlar ve zamanla da bunlardan bazılarının anlamlarını değiştirmişlerdir. Nitekim: "İhlas" Arapça'da bizdeki gibi "duyurma" değil, "duyma"; "tahassüs", "duygulanma" değil, "halkın sözlerine kulak verme"; "haber" de "havadis almak" demektir...

Ayrıca da, bizdeki anlamı ile Arapça'da 'mütehassis olmak' diye birşey olmadığı gibi 'ihtisas' diye de bir sözcük yoktur.

Osmanlı Türkçesi'nin, andırma (analoji) yoluyla Farsça'ya, özellikle de Arapça'ya kattığı daha pek çok sözcük vardır. Nitekim: Arapça'daki 'bezl' yerine 'ibzal', 'hudus' yerine 'tahaddüs', 'hutur' yerine 'tahattur', 'müdâvat' yerine 'tedâvi' bizim uydurmalarımızdır.

Tes'îd, ter'zîl, tenkîd, teşmîl, dehâlet, hacâlet, felâket, feragat, sükunet gibi Arap dilinde bulunmayan sözler de hep uydurma Osmanlı Arapçası'dır. (Bu bilgiler için bkz. Nâim Hazım Onat, "Dilde Uydurma" / *Dil Dâvası*, s. 47-48; TDK, Ankara, 1952)

Bunlara ayrıca "nezâket", "tatmin", "tayyare", "mefkure", "yakıştırma"ları da eklenebilir.

Daha pek çok böyle "yakıştırma" sözcük dilimizde bulunmaktadır. Nitekim Arapça'da bulunmayan, fakat Türklerce "örnekseme" yoluyla yaratılan: imha, tatmin, tesadüf, istimlâk gibi daha yüzlerce sözcük vardır. (*Türk Dili*, Sayı 341, 1980)

Eklenti: Onat, aynı yazısında, Mısır Dil Kurumu'nun, birçok uluslararası sözcüğe Arapça karşılıklar bularak dillerini arıtmaya çalıştıklarını, bu arada: "telefon"için "hâtif" "telgraf" için "berkiye", "posta" için "berîd" ve "gramofon" için de "hâki" karşılıklarını bulduklarını belirtmektedir.

-IV-

SÖZLÜKÇE 2
TÜRKÇE'DE ANLAMLARINI DEĞİŞTİRDİĞİMİZ "FRANSIZCA" SÖZCÜKLER

ABANDONE

(Fr. *abandonné*, terkedilmiş, yüzüstü bırakılmış < *abandonner*, terketmek, bırakmak) / [Fr. *s'étonner* şaşmak, hayret etmek / *être étonné de*, –a şaşmak, hayret etmek]

Fransızca'da olduğu gibi Türkçe'de de, "boks karşılaşmasında, artık dövüşemeyecek duruma gelen boksörün ya karşılaşmayı bırakması ya da bir boksörün rakibini dövüşemeyecek duruma getirerek ona karşılaşmayı bıraktırması" anlamından başka dilimizde "abandone olmak", 'şaşırmak / şaşakalmak'; "abandone etmek" de 'şaşırtmak / şaşakalmasını sağlamak' gibi anlamlar da kazanmıştır.

Örnekler:

a) "Bu maçların 4'ü nakavt, 8'i abandone, 7'si hakem kararı, 9'u ekseriyet ve 3'ü hükmen galibiyet ile sonuçlandı." (Ercan TURCAN / *Cumhuri* "Boks Şampiyonasından Notlar", 12.1.1967)

"Fuat Arslan, Marco Huck'u abandone etti." (Kanaltürk, "WBD Ünvan Maçı" / 25.1.2014

b) "Abandone olmuş gibiyim. Böyle bir olayı ilk kez yaşıyorum. Söyleyecek hiçbir şey yok." (N. UÇAR / *Hürriyet*, 27.2.1984)

"İkinci dakikada yenilen gol, Fener'i 8 dakika kadar abandone etti." (Reha ERUS / *Sabah*, 8.2.1990)

"Abandone olmuştum, yani çok şaşırmıştım ben de." (Nurdan TORUN / Kanaltürk, "2. Sayfa", 14.12.2012)

"Birinci bölümde seyirci abandone oldu. Abandone olduğundan dizi tutmadı." (Selda ALKOR / CNN, 'Burada Laf Çok', 22.4.2013)

ABONE

(Fr. *abonné* < *abonner*, abone olmak) / [Fr. *être abonné à* / *être habitué à*, -e abone olmak / *avoir un abonnement*, bir abonmanı bulunmak]

"Abone" sözcüğü, Türkçe'de "anlam genişlemesine uğrayarak, dilimizde ayrıca bir zamanlar dillerden düşmeyen "Aboneyim, abone" parçasında olduğu gibi, "bir yere (ya da bir kimseye) sık sık giden, uğrayan, dadanan kimse" anlamını da kazanmıştır.

Dilimizde aynı anlamda "abone olmak" da bulunmaktadır.

Örnekler:

"Akşam müşteriler yemeklerini yedi, *aboneler* dağıldı, tam ben bulaşığa oturacaktım, Niyazi, bana ters ters bakarak Süreyya Ustaya: - Allahaısmarladık usta! dedi." (Orhan Kemal / *Baba Evi*, 1949)

"Zeki (Alasya) değişik eğlence yerlerine gitmeyi sever, ben ise yıllarca Klüp 12'ye gittim. Sanki oraya *abone oldum*." (Metin Akpınar / *Hürriyet*, 6.7.1986)

"Camilere *abone olmakla* bu dinin mensubu olunmaz. Bu imajı kafanızdan siliniz."

(Yaşar Nuri ÖZTÜRK / *Hürriyet*, 13.3.1995)

"İstanbul'un elitlerinin Edirne'nin ünlü Park Köftecisine *abone olduğu* konuşuluyor." (Bülent CANKURT / *Sabah* Gün., 17.4.2005)

"Eski Mısır Kraliçesi Neriman: 'Faruk, gece hayatına bıraktığı yerden tekrar başladı. Roma'nın en lüks lokallerine abone olmuştu âdeta." (*Hürriyet* / 1.7.1967)

AJAN

(Fr. *agent*) // [Fr. *espion*, casus / gizli polis, sivil polis / muhbir Fransızca'da, "*espion*"dan başka "casus", "agent secret des services d'espionnage" diye de nitelendirilir.]

Türkçe'deki "ajan"ın Fransızca'daki karşılığı "espion"dur. İlk bakışta "ajan"la "espion" arasında hiç ilgi yokmuş gibi gelebilir. Fakat Fransızlar'ın "polis"e "agent de police" (ajan dö polis) dedikleri düşünülünce, ilgi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Ayrıca özellikle de II. Abdülhamid döneminde "hafiye"lerin "jurnalcilik" konusundaki yoğun çalışmaları anımsanınca, "ajan" sözcüğünün dilimizde niye böyle bir anlam kazandığı kolayca anlaşılabilir.

Hemen şunu belirtmek de yerinde olur ki İngilizce'deki "ajan" sözcüğü dilimize çok sonra, üstelik de Fransızca sesletimiyle girmiştir.

Örnekler:

"Bazı safdiller soruyorlar, TRT Amerikan ajanlarının kontrolü altında mıdır?" (Çetin ALTAN / *Akşam*, 12.2.1966)

"Samos füzesi ile casusluk tarihinde devrim yapılmış ve gizli ajanlar ikinci plana düşürülmüştür." (F. AKKOR / *Cumhuriyet*, 8.1.1967)

"Bir devlet kendi tebaasının nasıl böyle başıboş bırakır, yabancı ajanların kucağına atardı." (B. BAYKARA / *Nefret Köprüsü*, s. 62)

"Gençliğin içine parayla tutulmuş ajanlar sokmaktadırlar." (İlhan SELÇUK / *Cumhuriyet*, 20.1.1967)

"Tibet yaylasından Afrika çöllerine ve oradan da Sibirya siteplerine kadar uzanan bölge içerisinde, yer yer kümelenmiş ve bulunduğu yerlere çöreklenmiş olan Sovyet ajanları, artık kaçacak delik arıyorlar." (M. ATALAY / *Türkiye Bankacılık Gazetesi*, 19.5.1967)

ALEVERA / ALAVERE

(Fr. *à livrer*, birine bırakmak, işi birine aktarmak) // [Fr. *intrigue*, *manœuvre*, entrika, dalavere] (arg.)

Fransızca'da "à livrer" (a livre), 'işi birine aktarmak, birine bırakmak' demektir. Türk argosunda alavera da kurnazlıkla, hile ile bir işi baştan savma; bir yolunu bulup işi aktarma anlamına gelir. Hatta bu yüzden dilimize "alavere dalavere Kürt Mehmet nöbete" tekerlemesi girmiştir.

Örnek:

"'Alavera'nın ne demek olduğunu değil de nereden geldiği araştırılınca karşımıza Fransızca "à livrer" çıkıyor. Birine bırakmak, işi birine aktarmak demektir. Alavera da işi baştan savmak, bir yolunu bulup işi aktarmak, kaş göz arasında işin içinden çıkıvermek değil mi? (İsmet Zeki EYÜPOĞLU / Yeni Ufuklar, sayı 184, 1967)

"'Alavere dalavere Kürt Mehmet nöbete' diye bir laf vardı dayımdan duyduğum... Uyanık İstanbul çocukları, Kürt çocukları nöbete yazdırırdı." (Müjdat GEZEN, *Vatan*, 10.2.2013)

AMBALE

(Fr. *amballé* etmek, olmak) // [Fr. *(s') ennuyer/ (s') abrutir // étouffer / suffoquer*]

Türkçe'de ambale (Fr. *emballé*) olmak, iki anlamda kullanılır:

a) (Motor için) Aşırı derecede yüklenildiğinden; anormal, hızlı verimsiz çalışır duruma gelmek. Dilimizde bu duruma, *ambaleye kalkmak* da denir: "Dinlenme evlerinin önünden oldukça açıktan geçerken motor birdenbire ambaleye kalktı." (E. AKBAY, "Sürat Motörü Fransız Profesörün Kafasını uçurdu", *Son*, 31.7.1967).

Fransızca'da bu anlamda "s'embaler" fiili kullanır. / "s'embaler un moteur"

Bu fiilin de XIX. yüzyılın birinci yarısındaki ilk anlamı: "(At için) Gemi azıya alarak binicisinin / bakıcısının elinden kaçıp

kurtulmak"tır. Bu sözcük andırışım yoluyla, daha sonraları "motor" için yukarıdaki anlamı kazanmıştır. Nitekim bu anlamda Fransızca'da "Le moteur s'emballe" denir. ("Motörü ambale etmek"se "emballer le moteur"ün 'Türkçeleştirilmişidir! "Otomobilin motoru "anvele' edilmez, 'ambale' edilir." (I. BANGUOĞLU / *Hürriyet*, 19.12.1984)

b) Fakat Türkçe'de "ambale olmak"ın bir başka anlamı da: "Herhangi bir sebeple bunalarak düşünemez, iş göremez duruma gelmektir ki Fransızca'da ne *emballer* ne de *s'emballer* fiillerinin böyle bir anlamı vardır.

Nasıl ki Fransızlar, atın gemi azıya almasından yararlanarak "motör" için böyle bir anlam geliştirdilerse; Türkler de bu fiillerdeki "aşırı yüklenme" anlamından yararlanarak, "kafası çok şişmek, sıkılmak, daralmak" vb. gibi, Fransızca'da hiç olmayan böyle bir anlam genişlemesi yaratmışlardır.

Yalnız bunun küçük bir sakıncası bulunmaktadır: (Bir şeyden) "Bunaldım, kafam şişti" anlamında "ça m'a emballé" demeye kalkarsanız yandınız! Çünkü "s'embaler" fiilinin bir anlamı da "çok hoşlanmak, hayran olmak"tır. Onun için de bu cümlenin anlamı "ondan çok hoşlandım"dır Fransızca'da!

Örnekler:

"Basra'nın 50-55 derecelik sıcağında otobüsün içinde üst üste perişan vaziyetteydik. Askerler de ambale olmuştu." (R. BOZKURT / *Sabah*, 20.8.1990)

Ambale etmek de Türkçe'de, "birini aşırı derecede bunaltarak; düşünemez, iş göremez duruma getirmek" anlamını kazanmıştır:

"Bir sürü sipariş verip herifi ambale ederdim." (A. SAY / *Kocakurt*, s. 158)

AMORTİ

(Fr. *amorti*) // [Fr. *remboursement*, *remboursé*, ödeme, geri verme ve *un billet remboursé*, amorti çıkmış bilet]

AMORTİ çarpmak, yanına yaşlı bir kadın düşmek [Fr. *Lorsqu'une dame agée vient de s'asseoir près de vous*] (Arg.)

"Verdiği parayı çıkarmak" anlamına gelen Fransızca'daki "amortir"den "amorti", Türkçe'de, "piyangoda, tutarı biletin değerinde olan en küçük ikramiye" anlamını da kazanmıştır. Fakat bu anlamda Fransız dilinde "*remboursement*" ya da "*remboursé*" kullanılır!

Ayrıca "amorti" sözcüğü dilimizde, "umulanın en azı olan şeyler" için de kullanılır: "Etopyalı altın ile tarihe adını yazarken, bize de işte bu 'amorti' ile yetinmek kalıyordu." (Hıncal ULUÇ / *Sabah*, 30.7.1996)

Amorti çarpmak (vurmak) ise "argo"muzda, "yanına yaşlı bir kadın düşmek" anlamına gelmektedir: "Şans yok ki herifte, hep amorti çarpar da böyle nevri döner." (Ferit DEVELLİOĞLU / *Türk Argosu*, s. 62, 1959)

AMPUL

(*Fr. ampoule*, ampul) // [Fr. *mamelle*, meme] Arg.

Fransızca'da "ampoule" (ampul), diğer yaygın anlamlarının dışında, "halk dili"nde "biçim" ve "saydam"lığından dolayı nasıl "gözyaşı" anlamı da kazandıysa; Türkçe'de de "ampul" sözcüğü, diğer anlamlarının yanı sıra argomuzda da "biçim"i ve "göz alıcılığı"ndan dolayı "meme" anlamını da kazanmıştır. Tıpkı "balkon"da olduğu gibi!

Örnek:

"Züleyha ampullerini titrettikçe benim de dizlerim titredi, içim titredi... Abicim bunlar balkon! Ön balkon!" (Ahmet SAY / *Kocakurt*, s. 45)

APANDİS

(Fr. *appendice* < Lat. *appendix* < *appendere*, ucundan sarkmak, ekli olmak; kör bağırsağın, ince bir parmak kalınlığındaki son ucu. Ve **APANDİSİT** Fr. (*appendicite*, körbağırsak apandisinin iltihabı)

Fransızca'da 'apandisit' (*appendicite*), 'körbağırsak apandisinin iltihabı' anlamına gelir. Türkçe'de, az da olsa sözcüğü bu anlamda kullananlar da bulunmaktadır: "Apandisit (apandis iltihabı) bebeklikten

yaşlılığa kadar, her yaşta oluşabilir... Apandis çıkarıldıktan sonra hastanın ağrıları diner." (Sabahi YÜZBAŞIOĞULLARI / *Hafta Sonu*, 21.7.1989)

"Apandisit"i de doğru anlamıyla kullananlar bulunmaktadır: " 'Kör bağırsak'ın mikrop tarafından istila edilerek iltihaplanmasına apandisit deniyor." (Doç. Dr. Ahmet ÖZBAL / *Hürriyet*, 11.4.1985)

Fakat çoğu zaman, yanlış olarak Türkçe'de 'apandisit' sözcüğü, 'apandis' (körbağırsak) yerine kullanılmaktadır:

Örnekler:

"İlk başarılı apandisit ameliyatını Amerikalı Doktor Villiams West Grant, 22 yaşındaki bir kıza 4 Ocak 1885'te yapmış." (Mehmet BARLAS / *Sabah*, 2.1.1997)

"Gel gör ki kızı Canan o sırada bir apandisit krizi geçirmiş... Ve derhal ameliyat edilmiş." (S. SAN / *Tercüman*, 18.1.1967)

"'Akut apandisit' diye rapor alarak 'acele' kaydiyle nekâh dairesinde kâğıtlarını tabelaya astırmadan Nebahat Çehre'de de artık apandisitten eser kalmamıştı." (Enis OLCAYTO / *Hayat* sayı 7, 1967)

"Operatör apandisit ameliyatını lokal anestezi ile yapıyordu." (HASAN PULUR / *Hürriyet*, 6.9.1992)

"Sapla samanı karıştırmak, Türk entelinin en büyük vasfıdır. Zap suyu ile İstanbul köprüsünü, Van'daki apandisit ameliyatı ile İstanbul'daki beyin cerrahisini aynı kefeye koyup, karşı çıkmaya bayılırlar." (Hıncal ULUÇ / *Sabah*, 23.9.1992)

(Hıncal ULUÇ'un kendisi de "apandisit"i, dalgınlıkla olacak, yanlış anlamda kullanmış!)

Ayrıca argomuzda "karnında bıçaklamak" yerine "apandistini almak" da kullanılmaktadır.

APARTMAN

(Fr. *appartement*, daire) // [Fr. *immeuble à appartements / immeuble d'habitation*]

Fransızca'da "daire" anlamına gelen apartman (*appartement*); Türkçe'de, "birden çok katlı ve her katında bir ya da daha fazla daire bulunan yapı" anlamına kullanılmaktadır.

Fransızlar ise bu anlamda "immeuble" "immeuble à appartements"ı (ya da "*immeuble d'habitation*"u) kullanırlar.

Böylece de 'apartman' sözcüğü, ya 'anlam genişlemesi'ne uğramış ya da "immeuble" sözcüğüne 'rağbet edilmediğinden' yalnızca "immeuble à appartemens"daki ikinci sözcük, tamamı yerine benimsenmiştir dilimizde.

Örnekler:

"İki yıl Şişli'deki apartmanımızın bir katını kiraya vermezler, biz otururuz." (Halide Edip ADIVAR / *Tatarcık*, s. 188)

"Etrafımızda yerden biter gibi çeşit çeşit apartmanlar yükseliyor." (Reşat Nuri GÜNTEKİN / *Kavak Yelleri*, s. 244)

"Yeni yapılmış büyük bir apartmanın dokuz odalı bir bölüğünde oturtuyoruz." (Memduh Şevket ESENDAL / *Ayaşlı ve Kiracıları*, s. 7)

"Başkentteki yüksek apartmanlarda yangın merdiveni bulunuyor." (Oktay AKBAL / *Cumhuriyet*, 24.11.1982)

"Apartman kapılarının önü çocuk doluydu." (Burhan ARPAD / *Cumhuriyet*, 16.11.1982)

"Oturduğu apartmandaki kiracıları da aynı saygıyı gösterirdi ona." (Salâh BİRSEL / *Kurutulmuş Felsefe Bahçesi* / s. 32)

"Dört yıldır burada, Nişantaşı'nda bir apartmanın çekme katında yaşıyordu." (ORHAN PAMUK / *Cevdet Bey ve Oğulları*, s. 526)

"Kocaman apartmanların yapımında çalışıyor." (Fakir BAYKURT / *İçerdeki Oğul* / s. 14)

Eklenti:

Dilimizdeki 'apartman dairesi' ise, sözcüğün Fransızca anlamı düşünülünce 'daire dairesi' gibi bir anlam kazanıyor: "Arkadaşınızın apartman dairesine gittiniz, şişeleri açtınız ha babam, de babam çekiyorsunuz." (Hasan PULUR / *Hürriyet*, 19.3.1985)

"İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 20 yılda, Japonya'da 30 milyon apartman dairesi yapılmış. Bu daireler 35-40 metrakarelik." (Vehbi KOÇ / *Milliyet*, 24.3.1970)

Daire'yi, "apartman" yapacak kadar abartınca moda da bundan nasibini almış; kadın ayakkabısındaki kalın, çok yüksek topuklara "apartman topuk" denmiştir: "Apartman topuk modası giderek yayılıyor. Yetmişli yılların başında ülkemizde de

yaygın olarak kullanılan apartman topuklu ayakkabılar yine moda olmaya başladı... Apartman topuklu ayakkabılar, mağazaların yanısıra işportacılarda bile satılıyor." (*Sabah* / 29.1.1992)

APRE-MİDİ

(Fr. *après-midi*, öğleden sonra, öğle sonrası < *après*, sonra + *midi*, öğle) giy. // [Fr. *Robe destinée à etre utilisée l'après-midi / robe qu'on porte pendant l'après midi]*

Fransızca'da "apre-midi" (Fr. *après-midi*), "öğleden sonra / öğle sonrası" anlamına kullanılırken Türkçe'de hanımların öğleden sonra giydikleri özenli, şık giysi anlamını kazanmış ve bir zamanlar çok kullanıldıktan sonra, artık gözden (ve de sözden) düşmüştür!..

"Apremidi, öğle sonrası giyilecek biçimde elbise." (Mustafa Nihat ÖZÖN / *Türkçe-Yabancı Kelimeler Sözlüğü*, 1962)

"Dün, ikindi çayında, sırtında son derece zarif bir apremidi vardı." (Haluk ACAR / Sohbet, 15.8.1967)

ARANJE

(Fr. *arrangé*, düzenlenmiş < *arranger*, düzenlemek)
// [Fr. *arrangement*, düzenleme] Müz.

Fransızca sözlüklerde "arrangé" diye bir sözcük yoktur; çünkü "arranger" fiilinin çekimli geçmiş zaman "sıfat-fiil" biçimidir; bu tür sözcükler de sözlüklerde yer almazlar. Üstelik "sıfat" değerinde olan bu sözcük, dilimizde "ad" gibi "düzenleme" anlamında, "*arrangement*" yerine kulanılmaktadır!

Örnekler:

"Bu Şarkılar da Olmasa' sözleri itibarı ile çok sıradan ve düzenleme anlayışı da tadı kaçmış bir arabesk... Şarkının alternatif aranjesi daha şık olmuş." (Ş. KARAMAN / *Sabah*, 5.7.2003)

"Çok iyi bir kulağım var. Bir sürü hazır ritm var. Onları kullanarak aranjeleri yaptım." (Ayşe ERSOY / *Radikal*, 5.1.2003)

"Ama ne yazık ki bu fiyatı daha aşağı çekemiyoruz. Stüdyonun kirası, beste aranjesi, bunların hepsinin ayrı bir ücreti var." (E. GÜVENER / *Sabah Pazar*, 12.3.2006)

"Bir bölümü anonim olan şarkının (Ankara'nın bağları), aranjesine ve nakarat bölümüne imzasını atan Ankaralı Coşkun ise Müslüm Gürses'in kendisinden izin almadığını belirterek, mahkemeye başvurdu ve tedbir kararı durdu" (Ömer KARAHAN / Günaydın, 16.2.2013)

Dilimizde "aranje", "düzenleme" anlamı kazanınca "aranje etmek" de "düzenlemek" yerine kullanılmaya başlanmıştır: "Aranje etmek; bir eseri yazılmış bulunduğu saz veya sazlardan, başkalıklı olarak bir yahut iki âlet için yazmak." (M.R. GAZİMİHAL / *Musiki Sözlüğü*, 1961, s. 22)

"Erol Büyükburç şunları söyledi: 'Halk türkülerini pop müziğe aranje ettim. Türk popunun ilk örneklerini besteledim.'" (B. İPEK / *Sabah*, Günaydın eki 17.2.2004)

"Hayır hayır gazinolarında icrâyı lûbiyat edenler, pop şarkılarına Türkçe söz 'aranje edenler' falan değil beni rencide edenler." (F. AKATLI / *Varlık* Kitap eki, 1.1.1996)

"Alaturka müziğimiz, batı enstrümanlarıyla çalınıyor, aranje ediliyor." (Milliyet, 6.11.1966)

Böylece de dilimizdeki "aranje etmek", "aranjman yapmak", yani "düzenleme yapmak" yerine kullanılmış oluyor!..

Oysa "aranje"yi dilimizden atıp "aranjman" yerine de "düzenleme"; "aranjman yapmak" yerine de "düzenleme yapmak" (ve dahi "aranjör" yerine de "düzenleyen / düzenleyici") demiş olsaydık, dildeki bu kargaşa da ortadan kalkmış olacaktı!

ARANJMAN

(Fr. *arrangement*, düzenleme) // [Fr. 1) *un bouquet bien arrangé. 2) Réinterprétation en turc d'une chanson étrangère*]. (R. Cadoux)

Dilimizde de "aranjman"ın iki anlamı vardır. İlki, "çeşitli çiçeklerin belli bir düzen içinde bir demette toplanması; bir sepete yerleştirilmesi ya da saksıya dikilmesi ve bu biçimde oluşmuş çiçek demeti, sepeti, saksısı" anlamıdır.

İkincisi de, "bazı ses, çalgı ya da müzik topluluklarını için yapılmış bir yapıtı değişik ses, çalgı ya da müzik topluluklarına uygulama" anlamı.

Örnekler:

"Bu sepetin aranjmanı çok güzel olmuş." (Melih VASSAF / Sohbet, 10.9.1975)

"Ve *aranjman* da fasıllara girdi çok şükür. Nihayet fasıllarda okunan eski şarkılar da günümüz modasına uyularak aranje edilmeye başlandı." (Baha PİR / *Hürriyet* 14.4.1970);

"Ben aranjmanları daha çok seviyorum." (FÜRÜZAN / *Yeni Konaklar*, 1977)

Fakat "aranjman" sözcüğü dilimizde, müzikle ilgili bir anlam daha kazanmıştır: "Yabancı bir ezgiye, Türkçe sözler uyarlayarak oluşturulan müzik yapıtı": "Yabancı bestelere Türkçe söz yazılması ne zamandan beri Türk popu oldu? Yapılan resmen aranjman değil mi?" (Cengiz SEMERCİOĞLU / B. Arkadaş, s. 304)

AROZÖZ

(Fr. *arroseuse*, sulak, süzgeçli kova) // [Fr. *arroseuse-automobile*, arozöz]

Yeri geldikçe belirtildiği gibi, Fransızca bileşik sözcükler ve tamlamalar, Türkçe'ye geçerken genellikle sözcüklerden birini yitirirler: Kuran (*courant d'air*) / mason (*francmaçon*) / mayo (*maillot de bain*) / marşandiz (*train de marchandise*) / papyon (*noeud-papillon*) / polis (*agent de police*) / polisiye (*pièce policière*) / ruj (*rouge à levres*) / sutyen (*soutien-gorge*) / vapur (*bateau à vapeur*) / jorjet (*crêpe-georgette*) / prömiye (*avant première*) / füme (*gris fumée*) / file (*filet à provision*) vb. gibi dilimizde daha pek çok bu tür sözcük bulunmaktadır.

"Arozöz" (*arroseuse*) de yine bu tür sözcüklerden biridir. Fransızca'da, tek başına "arroseuse" (arozöz), çimen ve çiçekleri sulamaya yarayan basit sulağa denir. Türçe'deki anlamında "arozöz"ün Fransızca'daki karşılığı ise "arroseuse-automobile" (arozöz-otomobil) dir. Bu dilde, belediye arozözüne de "arroseuse-municipale" (arozöz münisipal) denir.

Örnekler:

"Büyük şehirlerin, geniş caddelerin sulanmasında kullanılan arozözlerde, suyun doldurulması ve fışkırtılması motör yardımı ile sağlanır." (Metin LOKMANHEKİM / *Otomobil Ansiklopedisi*, 1959)

"Yazın arozözler, Çorum'un bütün geniş caddelerini sularlar." (Nimet BOZKURT / Sohbet, 1.9.2012)

ARŞ!

(Fr. *Arche*, Nuh'un gemisi) // [Fr. *Marche*!.., yürü / ilerle / koş]

"Arş" (Fr. *Arche*) Fransızca'da "Nuh'un gemisi" anlamına gelir!..

Nasıl oluyor da Fransızca'daki "Nuh'un gemisi", Türkçe'ye geçince bir "askerlik komutu" anlamı kazanıyor? Bunu da biz açıklayalım:

III. Selim döneminde, Osmanlı ordusunu yeniden düzenlemek için gelen Fransız subayları, askerlerimize "yürü" komutu verirken "marche" sözcüğündeki vurguyu "arche" üzerinde çok yoğunlaştırdıklarından, baştaki "m" sesi pek duyulmaz. Onun için de bizimkiler, sözcüğün aslını "arş" (*arche*) sanmışlardır.

Nitekim günümüzde, durum Fransa'da da değişmemiştir. Doktoramızın bu maddesini hazırladığımız sırada, tez danışmanımız büyük Türkolog Louis Bazin şöyle demişti: "Bu gün bile Fransız ordusunda "marche" sözcüğü, "arş" (arche) gibi söylenir... Ben askerliğimi yaparken, çoğu zaman "marş" komutunu, "arş" olarak duydum... Sanırım bu yüzden bizim "marş", Türkçe'ye "arş" olarak geçti."

Tanzimat döneminde Namık Kemal de: "Arş yiğitler!.. Vatan imdadına." diye seslenir.

Fakat sonradan sözcüğün doğru biçimi de dilimize girmiştir: Mehmetçik, "marş, marş! komutuyla koşmaya başlar.

Kimi zaman da "arş"la "marş" bir arada Mehmetçik'in dudaklarında askerî marş olarak yankılanır:

"Arş, arş, arş /
Arş ileri / marş ileri;
Dönmez geri / Türk'ün askeri" (E. AKPINAR / *Cumhuriyet*, 17.2.1967)

ASFALT

(Fr. *asphalte* < Lat. *asphaltus* < Yun. *asfaltos*, bitüm, zift) baydr.
[Fr. *route goudronnée*, katranlanmış / asfaltlanmış yol]

Ana maddesi petrol katranı olan, yol yapımında ya da sızdırmazlık sağlamakta kullanılan koyu kıvamda bir karışım" olan "asfalt" dilimizde "bu karışımla kaplanmış yol; *asfaltlanmış yol, asfalt yol*" anlamında kullanılır.

Oysa "asfalt yol"un Fransızca'daki karşılığı "*route goudronnée* (katranlanmış / asfaltlanmış, asfaltla kaplanmış yol' dur.

Fakat "asfaltlanmış / asfaltla kaplanmış yol" sözü uzun olduğundan, önceleri "asfalt yol" denmiş; fakat daha sonraları "yol" da kaldırılarak, yalnızca yapıldığı "madde"nin adı, yolun adı olarak da kullanılır olmuştur: Asfalt.

Önce birkaç "asfalt yol"lu örnek:

"Otomobile bindik ve uzun bir asfalt yol üzerinde koşmağa koyulduk." (AHMET HAŞİM / *Frankfurt Seyahatnâmesi*, s. 35)

"O yere meselâ, 30 km.'lik bir asfalt yol çekeceğiz." (Ecvet GÜRESİN / *Cumhuriyet*, 8.1.1967)

Şimdi de "asfalt"lı birkaç örnek:

"Bu sefer bir asfalt bulun yürümek için." (Çetin ALTAN / *Kopuk Kopuk*, s. 170)

Büyükşehir Belediyesi'nin iştiraklerinden İSFALT, yeni geliştirdiği tekniklerle İstanbul'un asfaltlarını renklendiriyor." (T. TANİŞ / *Hürriyet*, 18.8.2000)

"Adam, arabasına girip teybini çalan hırsızlardan yılmış olacak ki, arka camına, 'Hırsız Bey, arabada teyp yoktur' yazan bir tabela asmış. Ertesi sabah arabasını park ettiği yere gelmiş ama aracı ortada yok. Onun yerine hırsız tarafından asfalta yazılmış bir yazı duruyor: 'Merak etme abi, ben taktırırım.'" (Y. AYTUĞ / *Sabah*, 28.10.2003)

"Asfalt" sözcüğü, geçen zamanla "anlam genişlemesi"ne de uğrayıp "sağlam yapılı sert davranışlı çetin kimselere verilen san" mecazlı anlamını da kazanmıştır: "Asfalt Rıza Meclis'te dolaşıyor. Aftan sonra hapistekiler dışarı çıktılar. Geçenlerde Meclis'e gittim. Bir de baktım Asfalt Rıza, bazı Adana milletvekilleriyle Meclis'te kol kola dolaşıyor, gövde gösterisinde bulunuyordu." (Mehmet Kemal / *ABC*, 24.12.1966)

Ve sonunda bu sözcük, "nâzik, çıtkırıldım kimseler için alay yollu kullanılan "*asfaltta yürü*" sözü ile de Türk argosundaki yerini aldı!

ATLET

(Fr. *athlète* < Lat. *athleta* < Yun. *athlêtês*, ödül için yarışan kimse) // [Fr. *sous-vêtement sans manche" / débardeur / maillot de corps sans manche / marcel*]

Bu sözcüğün Fransızca'daki ilk anlamı olan "atletizmin dallarından biriyle ya da birkaçıyla uğraşan sporcu" tanımı dilimizde de kullanılmaktadır. Hatta "atlet komple" (*athlète complet*) de spor terimi olarak "Herhangi bir spor dalının gerektirdiği tüm özelliklere sahip olan ve yüksek performans gösteren sporcu" anlamıyla dilimize yerleşmiştir:

"Turgay, ayrıca tam bir atlet-komple idi." (N. BİLGİÇ / *Hayat*, S. 44, 1966)

"Spor dilimizdeki birçok deyim gibi Fransızca'dan aktarılan 'atlet komple' (*athlète complet*) sözü, bir bütünlüğü, bütünlük halinde bir mükemmelliği anlatır." (Mümtaz SOYSAL / *Hürriyet*, 5.9.1994)

Fakat Türkçe'de, "atlet" sözcüğü, zamanla Fransızca'da olmayan bir "anlam" daha kazanmıştır: Atletlerin yarışma sırasında üzerlerine giydikleri kolsuz fanilaya da dilimizde atlet denmeye ve giderek de "genellikle erkeklerin giydiği kolsuz fanila; atlet fanilası" anlamıyla dilimizde yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır: Fransızlar ise bu anlamda "*sous vêtement sans manche*"ı (kolsuz iç çamaşırı) kullanırlar.

Örnekler:

"Babalarımız pijamalarını giyerler, atletleriyle dolaşırlardı." (U. GÜREL / *Hürriyet*, 16.9.1990)

Hanımlar da artık atlet giymeye başlamışlardır. İşte bir örnek:

"Lesotholu güzel, terden sırılsıklam olmuş atletini çıkarıp kenara koydu ve öylece sıraya oturdu... Öylece... Yarı toples." (Hıncal ULUÇ / *Sabah*, 8.8.1992)

Atlet fanila: "Atlet fanilalı Türk, Faruk Çeşmecioğlu katıksız Rumeli şivesiyle mütemadiyen sual soruyor." (Y. ÇETİNER / *Cumhuriyet*, 29.9.1966)

AVAL

(Fr. *aval*) (1. Ödeme kefilliği / 2. Suyun aktığı yön) // [Fr. *cornichon*] (arg.)

Fransızca'da iki "aval" vardır. İlki: Dilimizde de ticarette "ödeme kefilliği" anlamında kullanılan "aval"dır. İkinci "aval"ın anlamı ise "suyun aktığı yön"dür.

Bu sözcük Türk argosunda 'saf, budala, bön' gibi anlamlar da kazanmıştır. Ayrıca, 'saflığı, aptallık, budalalık derecesinde' anlamında belirteç olarak da "*aval aval*" sözcüğü dilimize yerleşmiş bulunmaktadır.

Örnekler:

"Bugünlerde çok avallaştın." (Seyfettin ŞİMŞEK / *Argo Lügatçesi*, İst., 4.s., 1958)

Aval aval:

"Bir köylüye sorsak:

-Yüz lira verip bir kilo patlıcan aldın, bunu nasıl pişireceksin?

Aval aval yüzümüze bakacaktır." (İlhan SELÇUK / *Cumhuriyet*, 26.4.1969)

"Vatandaş bu haklı talep karşısında aval aval karşısındakinin suratına bakakalır." (Ümit DENİZ / *Milliyet*, 11.3.1970)

AVANS

(Fr. *avance*) // [Fr. *faire des avances* (*avec ses regards*)] (arg.)

"Avance"ın (avans) Fransızca'daki çeşitli anlamlarından 'alacağına sayılmak üzere önceden verilen para' anlamı Türkçe'de de kullanılmaktadır.

Fakat argomuzda 'bakışlarıyla umut vermek' anlamında, "avans vermek" sözü de bulunmaktadır.

Örnek:

"Şu kıza bak yahu düpedüz avans veriyor." (Ferit DEVELLİOĞLU / *Türk Argosu*, 1959, s. 66)

"Duygu, gözleriyle avans verip sözleriyle haşlıyor." (Onur KİRİŞTEN, Sohbet, 1.10.2012)

"Avans vermek" sözü, daha sonra "anlam genişlemesi"ne uğrayarak, herhangi bir konuda umut vermek anlamını da kazanmıştır:

"Hatta sol'a avans vermeye dek gidersiniz." (Necip Fazıl KISAKÜREK / *Büyük Doğu*, Sayı 1, 1967)

BAGAJ

(Fr. *bagage*) // [1. Fr. *coffre d'auto*, arabalarda arka bagaj // 2. *hanche*, kalça]

1) "Bagaj" sözcüğü Fransızca ve Türkçe'deki anlamlarının dışında, dilimizde ayrıca "otomobillerde (ve otobüslerde), genellikle arkada bulunan, araç için gerekli avadanlıkların ve yolcu yüklerinin konulabildiği bölüm" anlamını da kazanmıştır. Oysa Fransızca'da, bu anlamda "coffre d'auto / "coffre d'une voiture" kullanılır. Konuşma dilinde ise kısaca "coffre" denir.

Örnekler:

"Bindiğiniz arabanın bagajında iki bavul kalmıştır." (*Hürriyet*, 5.1.1967)

"Yetiştiricinin bagajında, yahut daracık uçak koltuğunda dizleri üzerinde 10 bin kilometre yol kateden elma, Moskova'ya gelince herhalde biraz para etmelidir." (A.U. BARAN / *Hürriyet*, 19.7.1967)

"Otobüsün bagajı açık... Eski püskü eşyalar sıkıştırılıyor." (Bekir YILDIZ / *B.T. HARRAN*, s. 40)

Bu anlam değişikliğinin sebebine gelince: Dilimizde, yolculuğa çıkarken birlikte alınan "eşya" (bagaj) ile, onların otomobilde konulduğu "yer" adı, birbirine karıştırıldığından "bagaj" sözcüğü Türkçe'de, Fransızca'daki "coffre" yerine de kullanılır olmuş ve günümüze kadar da gelmiştir.

Ayrıca Fransızca'da, çok az olarak kullanılan "coffre à bagage" deyimi de vardır. Fransızca tamlamalar dilimize geçerken, genellikle bir sözcüğü atıldığından (*rouge à lèvres, maillot de bain, soutien-gorges* örneklerinde olduğu gibi), bu deyim de dilimizde sadece "bagaj" olarak kalmış olabilir.

2) Ayrıca, "bagaj" sözcüğü argomuzda "kalça" anlamında da kullanılmaktadır. Argomuzda bu anlamı kazanışında, "bagaj"ın

arabanın "arka bölümü"nde –tıpkı kalça gibi– bulunması etken olmuştur!

BALKON

(Fr. *Balcon*) // [Fr. *mamelle*, meme] (arg.)

"Balkon" sözcüğü Türk argosunda, "kadın ya da kız memesi" anlamını da kazanmıştır. Aslında bu, güzel bir gizli "benzetme"dir! Balkonlar, genellikle nasıl yapıların "dışarıya doğru taşan" bölümleriyse; kadın / kız göğüsleri de bedenlerinin dışarıya doğru taşan bölümleri olduğundan böyle adlandırılmışlardır.

Örnekler:

"Günümüzde argo, bir kısım Fransızca kelimeleri apayrı mânalarda kullanarak Türkçeleşmiş şekilleriyle karşımıza yepyeni, sevimli yapılar koymaktadır. İşte birkaç misal: Balkon (Fr. *balcon*), kadın, kız memesi." (Enver ESENKOVA / *Türk Dilinde Fransız Tesiri*, 1959, s. 24)

"Züleyha, ampullerine titrettikçe benim de dizlerim titredi, içim titredi. Abicim bunlar balkon! ön balkon!" (Ahmet SAY, *Kocakurt*, s. 45)

"Gönül Yazar'ın göğüslerinden "Balkonlarım' diye söz etmesi AKP Milletvekili İnci Gürsel Özdemir'i utandırdı." (H. KETEN / *Hürriyet*, 14.4.2003)

BALON

(Fr. *ballon*) < İt. *ballone*, balon // [*Mensonge*, yalan, yalan söyleme < *mensonger*, uydurmak]

"Balon", Türkçe'de özellikle de "teklifsiz dil"de, ayrıca "uydurulmuş, şişirilmiş, yalan söz, yazı" anlamını da kazanmıştır:

Örnekler:

"Anlattıklarının çoğunu *'balon'* olduğunu seziyorsun. Ama güzel anlatıyor Nuri, dinletiyor, inandırıyor," (Erdal ÖZ / *Yaralısın*, s. 81)

"Şevket'in içine doğmuş geleceğiniz herhalde. Yalanımız, *balonumuz* boşa çıkmadı." (Samim KOCAGÖZ / *Kalpaklılar*, s. 232)

"Mesela Bayar'ın 103 milyonluk serveti oluğuna dair şişirilen yalan balonu gibi. Harbiye'yi imha planları gibi ve öldürülmüş üniversitelilerin cesetlerinin hayvan yemi yapılmak için makinelerde kıyılma iddiaları gibi." (Turhan DİLLİGİL / *Adalet*, 21.7.1967)

"Balon" – "Yalan" ilişkisiyle ilgili olarak dilimizde "kalıpsöz"ler de türemiştir:

Balon çıkmak: (haber, söylenti vb. için) Yalan, asılsız çıkmak.

Balon gibi sönmek: 1. (Haber, söylenti vb. için) Asılsız, yalan olduğu anlaşılmak.

2. Birden çok zayıflamak.

Balon uçurmak: Asılsız, yalan haber yaymak.

Balon gibi şişmek: Aşırı şişmanlamak.

"Biçim"lerinden dolayı nesnelerin "balon"a benzetildiği de olmaktadır:

Balon bardak: "Herkesin önünde büyük *balon* bardaklarda yarım bardak kırmızı şarap duruyor." (Reha MUHTAR / *Sabah*, 14.8.2005)

Balon etek: "2000'in ilkbahar-yaz modasını moda dünyasına sorduk. İşte bu yılın modasına damgasını vuranlar: 'Boncuklu takılar ve işlemeler, hippi tarzı giysiler, *balon* etekler!" (A. DURAL / *Sabah*, 22.4.2000)

Balon lastik: Bisikletlerde kullanılan bir tür lastik.

BANDROL

(Fr. *banderole* < İt. *banderuola* < *bandiera*, bayrak, flama) // [Fr. *brassard*, pazubent]

Fransızca'da "banderole" (bandrol), "gemi direklerine çekilen ince uzun şerit, flama anlamlarından başka, sonradan "üzerinde yazı bulunan şerit biçiminde kâğıt ya da kumaş" anlamını da kazanmıştır.

Türkçe'de ise "bandrol"ün akla gelen ilk anlamı, "paketlenmiş / şişelenmiş kimi maddelerin ağız kısımlarına, üretici firma tarafından tüketiciye ulaşmadan önce açılmamasını garantilemek üzere, kimi zaman da süs olarak yapıştırılan dar ve uzun şerit"tir. Ayrıca, "Tekel vergisi etiketi" anlamına da kullanılır.

Örnekler:

"Almanya, Hollanda, Belçika, Lüksemburg memleketleri bandrol sisteminde oldukları ve serbest rejim yürüttükleri için Yunanistan'ın bu teklifini kabul etmediler." (F. ERTAN / *Cumhuriyet*, 28.11.1966)

"Tekel dışarıdan alacağı sigarayı bandrollü alacak." (Hasan PULUR / *Hürriyet*, 12.1.1984)

"Puroların üzerindeki marka bandrolleri içilmeden önce çıkarılmalı mı? Önemli bir grup bandrollü sigara içmenin hava basmak olduğunu ileri sürüyor ve kibarlar böyle şey yapmaz' diyorlar." (Hıncal ULUÇ / *Sabah*, 2.9.1997)

"O tarihte Şamdan'ın genç sahipleri Ahmet ve Celal Çapa kardeşler bandrolsüz bir şişe whisky yüzünden hapse atılmışlardır. Ortalıkta panik vardı." (Güneri CIVAOĞLU / *Sabah*, 27.2.1966)

İki dil arasındaki "en üste konuş" ve "biçim" gibi ortak yönler, Türkçe'de böyle bir anlam kayması"na yol açmış olabilir.

Eklenti: Bedros Keresteciyan'sa *Dictionnaire étymologique de la langue turque* (Londra, 1912) eserinde, "bandrol" sözcüğünün Türkçe'ye yurdumuzda Reji İdaresi'nin kuruluşundan sonra girdiğini belirtmektedir. (s. 343)

BANKER

(Fr. *bancaire* bankayla ilgili) // [Fr. *banquier*, banka sahibi]

Türkçe'de, "çok zengin kimse, büyük sarraf, banka sahibi" gibi anlamlarda kullanılan "banker" sözcüğünün dilimize Fransızca'dan mı, yoksa İngilizce'den mi geçtiği konusu hâlâ tartışılmaktadır. Hatta bu yüzden sözlüklerin bir kısmı bu sözcüğün kaynağının İngilizce, bir kısmı da Fransızca olduğunu belirtmektedirler!

Fransızca'daki "banker" olarak seslendirilen "bancaire" sözcüğü "sıfat"tır; oysa bu sözcük Türkçe'de "ad" olarak kullanılmaktadır. Ayrıca anlamı da "bankayla, banka işleriyle iligili"dir.

İngilizce'de "bancaire" sözcüğü vardır. Ve üstelik bizdeki anlamda kullanılmaktadır... (Belki de bu yüzden A. H. Taner ve M. N. Özön sözlüklerinde, dilimizdeki bu sözcüğün kaynağını "İngilizce" olarak belirtmişlerdir.)

Fakat sözcük dilimize tamamen Fransızca söylenişiyle girmiştir! Bu sözcüğün İngilizce'deki sesletimi ise 'beankır'dır. Gerçi dilimize İngilizce'den geçen özellikle de eski sözcüklerin çoğu hep Fransızca seslendirişleriyle girmişlerdir. Fakat dilimizdeki bankacılık terimlerinin pek çoğunun, hatta hemen hemen hepsinin, çok eski tarihlerde Fransızca'dan geçtiği düşünülünce; "appendice – appendicite" örneğinde olduğu gibi, bir "anlam sapması" ister istemez "bancaire – banquier"de de akla gelmektedir. "Banquier" ise "ad" olup "bankacı" anlamınadır.

Hem üstelik dilimizde "zenginlik" belirten "milyoner, milyarder, trilyoner" gibi sözcükler hep "-er" ile bittiği için, "banker"in de böyle bir ses "andırma"sı yoluyla "anlam değişikliği"ne uğraması akla daha yakın geliyor. Onun için "banker"i, buraya almayı uygun bulduk.

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Nitekim TDK *Türkçe Sözlük*, 2005 baskısında "Banker"i Fr. *banquier*"den getirmiş. (s. 197)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük de: Banker (Fr. *banquier* dedikten sonra, Fransızca'ya da İtalyanca'dan girdiğini belirtmiş. (s. 278)

Ve ayrıca *Büyük Larousse* da "Banker" için: "Fr. *banquier*" demiş (s. 1300)

Örnekler:

"Bankerler, tefeciler, bezirganlar eliyle olmuş bunlar." (S. ÖZBUDUN / *Varlık*, sayı 926, 1984)

"Orta-çağ'da para işleri ile uğraşan bankerlerin yerini, modern çağlarda bankalar aldı." (Doç. Dr. Mehmet ERÖZ / *İktisat Sosyolojisine Başlangıç*, s. 187)

"Banker diye, ödünç parayı faizle veren adama derler." (Emin ÇÖLAŞAN / Güneş, 12.7.1987)

"Skandinavya'lı bir bankere ait ve sahibi bolşeviklerden kaçmış bir villada oturuyordu." (Vâlâ Nurettin / *Bu Dünyadan Nâzım Geçti*, 1965, s. 241)

"Bankerler günlerce üretir açlığı, savaşı / Nice vahşetleri döllenen günlerdeyiz." (Tekin SÖNMEZ / *Kanatsız Kuş*, s. 63)

BANT

(Fr. *bande*, bant // [Fr. *brassard* kolçak, kol şeriti, pazubent]

Türkçe'de "bant" sözcüğü, Fransızca'daki anlamlarının dışında "pazubent" yerine de kullanılmaktadır:

Örnek:

Kongrede teşrifatçılık görevinin daha ziyade genç hanımlara verilmesi dikkati çekmiş: "CHP Sivas Milletvekili Nazif Arslan'ın kızının da kolunda A.P. bandı olduğu halde görevliler arasında bulunduğu dikkati çekmiştir." (*Yeni İstanbul*, 28.1.1966)

Oysaki Fransızca'da bu anlamda "brassard" sözcüğü kullanılır. Fakat "biçim" bakımından" "bande" ile "brassard" arasındaki benzerlik, Türkçe'de "bant" sözcüğünün yeni bir anlam daha kazanmasına yol açmıştır.

BARBARİZM

(Fr. *barbarisme*) // [Fr. *barbarie, sauvagerie*, barbarlık, vahşilik]

"Barbarisme" (barbarism), Fransızca'da bir dilbilim terimi olup ya yapısı bozulmuş ya da dilin kurallarına aykırı olarak yapılmış sözcük anlamına gelir. (*P. Larousse*, s. 102)

Türkçe'de ise "barbarizm", 'barbarlık / vahşilik' karşılığı olarak kullanılmaktadır. Bu "anlam değişikliği"nin kaynağına gelince: "barbare" (barbar) sözcüğü, Türkçe'de Fransızca'daki anlamındadır: vahşi, yabani, cahil... "Barbarisme"in bir dilbilim terimi olduğu, dilimizde yaygın olarak bilinmediğinden, tarafımızdan "barbare" sözcüğüne, yine Fransızca "-isme" eki getirilerek "barbarlık /vahşilik" anlamında "barbarizm" sözcüğü "yapılmış"tır. Zaten Türk kulağı, "-isme" ile Fransızca sözcükler türetmeye yatkındır: *Solidarité* yerine *solidarisme*; *homosexualité* yerine *homosexualisme* örneklerinde olduğu gibi.

Örnek:

"Modern liberalizm yolu kapalıdır Türkiye için... Onun için de barbarizmden sosyalizme geçmek zorundadır Türkiye." (Çetin ALTAN / "Ortanın Solu ve Sosyalizm", *Ant*, Sayı 13, 1967)

Eklenti:

Ancak çok iyi Fransızca bilenler, "barbarizm" sözcüğünü, gerçek anlamında da kullanmaktadırlar: Yahya Kemal Beyatlı: "Barbarizmi, halkın idrak etmediği elit tabakanın anlayacağı lügatleri almadım." (*Yahya Kemal'le Sohbetler* / Sermet Sami UYSAL, 1959)

BARİYER

(Fr. *barrière*) // [Fr. *garde-fou* korkuluk, parmaklık (R. Cadoux]

Bariyer sözcüğü, Türkçe'de "engel" anlamında, "ekoloji, inşaat ve ormancılık" alanlarının dışında, en çok "bayındırlık / trafik"le ilgili olarak kullanılıp "direksiyon hakimiyeti kaybedildiğinde, taşıtın yoldan çıkmasını önlemek için, bir otoyolun kenarlarına ya da gidiş ve geliş şeritlerinin ortasına yatay olarak yerleştirilen metal ya da beton kiriş" anlamına gelmektedir. Hatta bu anlamından dolayı dilimizde "otokorkuluk" gibi bir de yeni anlamdaş türetilmiştir.

Fakat bu sözcük Fransızca'da "bir yerden geçmeyi önlemek için yapılan engel; engel parmaklığı" anlamında kullanılır.

Zaten bu sözcük, Fransızca'da, XIV. yüzyılda *barre*'dan türetilmiştir. *Barre* ise "tahta ya da metalden çubuk" demektir.

Anlam genişlemesiyle "doğal engel" (Pirene bariyeri); "soyut olarak engel; güçlük" (Ahlak engeli) gibi anlamlarda da kullanılmaya başlanmıştır. Fakat hiçbir zaman yalnızca "otokorkuluk" anlamında kullanılmamıştır. ("yol kıyısında korkuluk" anlamında Fransızlar "garde-fou"yu kullanırlar.)

Örnekler:

"Kendini kurtarmak için direksiyonunu sol tarafa kırdı, ama yol kenarındaki bariyerlere bindirmekten kurtulamadı." (*Güneş*, 2.7.1987)

"Otoyolların kenarlarında madeni bariyerler var. Avrupa'da da vardır. Batıda bu bariyerler iki işe yarar. Bir... Ayarlı yapılmışlardır. Gece karşı yoldan gelen farı keserler, gözünüze girmez. İkincisi... Araba kontrolden çıktığında, ya da kaza anında, koruyucu görev yapar." (Hıncal ULUÇ / *Sabah*, 1.1.1993)

BARON

(Fr. *Baron*) // [Fr. *parrain*] / (R. Cadoux)

Fransızca'da olduğu gibi Türkçe'de de "baron" sözcüğünün akla getirdiği ilk anlam, "kimi Avrupa devletlerinde bir baronluğa egemen olan kimselere verilen ve 'şövalye' ile "vikont' arasında yer alan soyluluk sanı ve bu sanı taşıyan kimse"dir.

Fakat özellikle de Ortaçağ "baron"larının son derece başına buyruk, zalim, acımasız kimseler olduğu düşünülünce, bu sözcüğün Türkçe'de sonradan kazandığı anlamla bağlantısı kolayca anlaşılır:

"Meselâ Fransa'da Katolik-Protestan mücadelesi esnasında Baron des Ardets adında bir katolik kumandan, karşı cepheye geçiyor ve Dauphiné ile Provence vilayetlerinde eline düşen katolik esirleri, şatoların burçlarından aşağıya, dikili olan mızrakların üzerine atlamağa mecbur ederek öldürtüyordu. Ve bu hadise 1565 yıllarında Fransa'da, Fransızlar arasında oluyordu." (Semavi EYİCE / *Türk Düşüncesi*, sayı 7, 1.6.1954)

Zalim oldukları için de bu derebeylik baronlarının en önem verdikleri şey de "can güvenliği"dir. Nitekim bu konuda, Suut Kemal Yetkin şöyle diyor: "Derebeylik baronları ve onların ortakçıları için söz konusu olan güvenliktir." (*Estetik Doktirinleri*, s. 220)

İşte kural tanımayan, yasadışı çeşitli iş ve alanlarda, büyük servet ve güç sahibi olmuş kimselere de dilimizde, belki de bu göbek bağı yüzünden, "baron" denmeye başlanmıştır:

Örnekler:

"İstanbul, Van ve İzmir'de düzenlenen bir operasyonla 55 kilo 250 gram eroinle yakalanan eroin baronları hapsi boyladılar." (S. AYDIN, V. SARIBOĞA / *Sabah*, 6.10.2002)

"Susurluk skandalının kilit ismi uyuşturucu baronu Gaziantepli Mehmet Ali Yaprak cezaevinden nakledildiği Kartal Eğitim Hastanesi'nde hayatını kaybetti." (H. KIRMIZITAŞ / T.ARSLANOĞLU / *Star*, 6.1.2004)

"Bu yüzden dünya kokain baronlarını besleyen Amerika'da en azından (kokaini) bir kez denememiş zengin çocuğu bulmak çok zordur." (Hıncal ULUÇ / Sabah, 10.2.2013)

Zamanla "baron" sözcüğü, "anlam genişlemesi"ne de uğramıştır:

"Bir takım din baronları için her yıl milyarlarca dolar para topladık... Bu paraları yerli yerine harcamadık." (Emin ÇÖLAŞAN / *Hürriyet*, 1.8.2003)

"Ülkelerini toplu politik intihara sürükleyen tarikat baronları bizi mi dinleyecek?" (İlker SARIER / *Sabah*, 29.8.2004)

"Maden işçileri, maden ocaklarının hâlâ kömür baronlarının mülkiyetinde olduğunu endişeyle görmektedirler." (FÜRUZAN / *Yeni Konuklar*, s. 127)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Daha bu konuda pek çok örnek verilebilir. Fakat garip olan 2000 yılından sonra 2005 yılında da yayımlanan TDK'nın *Türkçe Sözlük*'ünde, Dil Derneği'nin *Türkçe Sözlük*'ünde ve Kubbealtı'nın 3 ciltlik *Misalli Büyük Sözlük*'ünde, "baron"un bu yaygın anlamı yer almamıştır!

Dahası da "baron"un eşi anlamındaki "barones" de (yanlış türetme olsa bile), tıpkı "uvertür"ün ikinci yaygın anlamı gibi, bu sözlüklerin hiçbirinde bulunmamaktadır!

BİJUTERİ

(Fr. *bijouterie* < *bijou*, mücevher) // [Fr. *magasin des bijoux fantaisies*] (R. Cadoux)

Fransızca'da "bijutri" biçiminde seslendirilen bu sözcük, "mücevher / mücevherci / mücevhercilik ve mücevher satılan yer" anlamında kullanılır.

Fakat dilimizde "bijuteri" biçiminde kullanılan bu sözcük, genellikle az değerli metal ve taşlardan yapılmış taklit takı, süs eşyası ve bu tür eşyanın satıldığı yer, dükkân anlamında kullanılmaktadır.

Onun için de incik boncuk satan dükkânların üzerlerinde sık sık "bijuteri" adına rastlanmaktadır.

"Kapının girişinde solda bulunan bijuteri bölümünde şık incili, taşlı küpeler, bilezikler, aynı zamanda kemer olarak da kullanılan zincir kolyeler var." (Ruhat BİLİKTEN / *Sabah Pazar*, 30.11.1990)

"Astsubay Gürtan Tansoy, önceki gün bijuteri mağazasında çalışan nişanlısı Sibel

Özer'i ziyarete geldi." (U. TÜTÜNCÜ / *Sabah*, 5.5.2002)

"Beyoğlu'nda, yeni açılan çok şık bir bijuteride, uygun fiyatlara çok güzel imitasyon takılar var." (Şadan CANDANER / Sohbet, 3.8.2012)

BOMBE

(Fr. *bombé*, bombeli, şişkin, kabarık, tümsekli < *bomber*, şişirmek, kabarıklaştırmak) // [Fr. *gonflement*, şişkinlik]

Bombe (Fr. *bombé*) sözcüğü, Fransızca'da 'sıfat' olup *'bombeli'* –şişkin / kabarık– anlamındadır. Türkçe'de ise 'ad' olarak 'şişkinlik / kabarıklık' anlamında kullanılmaktadır. O yüzden de, dilimizde bu sözcüğün sıfatı; yanlış olarak sonuna fazladan bir '-li' eki getirilip *'bombeli'* biçiminde türetilmiş ve böyle yaygınlık kazanmıştır.

"Şişkinlik"in Fransızca'sı "gonflement" ve ayrıca "enflure"dür.

Örnekler:

"Yüzü ramazan pidesi gibi bombeli çıkıyor." (Örsan ÖYMEN / *Milliyet*, 24.9.1983)

"İçinde fikir çok olduğundan dışarı baskı yapıyor, o yüzden bombeli gibi görünüyor." (Selahattin DUMAN / *Sabah*, 6.9.2000)

BONJUR

(Fr. *bonjour* < *bon*, iyi + *jour*, gün; günaydın).

[1. *Fr. tenue officielle de l'empire ottoman entre les années 1839 et 1910 // Sorte d'habit qu'on portait autrefois.*]

[2. *Personnes qui comprennent difficilement.*]

Fransızca'da "günaydın" anlamına gelen "bonjour", Türkçe'de iki yeni anlam daha kazanmıştır:

1. Tanzimatla iyice Batı'ya yönelip herşeyimizi Avrupalılar gibi düzenlemeye kalkışınca memurların kılık kıyafetini de bir düzene sokmak gerekir. Bunun için de gözler yine Fransa'ya dikilir. Fransızca'da bugün "l'habit" / "jaquette"; eskiden "frac" denilen kıyafet –bizdeki uydurma adı "jaketatay" olmuştur– hiç de fena değildir. Biraz değiştirilerek memurlarımız gündüz işlerine giderken giyebilirler. Böyle giyinen "tatlısu Frengi" "rical" ve "memurlar", sabahları birbirlerine "bonjur" dediklerinden, "bonjur" sözcüğü dilimizde yepyeni bir anlam kazanıp bu kıyafetin de adı olmuştur. Bu "giysi türü" ise uzun (kuyruklu olabilir) siyah ceket ve genellikle bu ceketle birlikte giyilen dikine gri çizgili pantalon ile yelekten oluşur...

Profesör Dr. Ali Nihat Tarlan, bu giysiyi kimlerin giydiğini ve o dönemi şöyle anlatıyor:

"Tanzimat'tan sonra resmî elbise olarak evvelâ İstanbolin, sonra redingot ve sonra da jaketatay veya bonjur giyilmiştir... Sultan Reşat devrinde bonjur veya jaketatay resmî elbise, yâni sivil devlet memur ve ricalinin giydikleri elbisedir. Gündüz resmî elbisesidir... Jaketatay ve Bonjur tamamen aynı elbisedir. Memurlar ve hatta isteyenler hergün jaketatay / bonjur giyerdi." (29.2.1968 tarihinde, İstanbul'dan Paris'teki adresimize gönderdiği mektuptan)

"Bonjur" sözcüğü üst düzey görevlilerinin bir tür tören giysisi anlamını da kazanmıştır:

"İmparator Hirohito'nun cenazesinde kadınlar siyah kürklere bürünmüş, devlet başkanları ve başbakanlar 'bonjur'larını giymişlerdi." (Safter YILMAZ / *Hürriyet*, 25.11.1989)

"Süleyman Bey (Demirel), bonjurla gri çizgili siyah pantalon giymiş." (Mebrure ALEVOK / *Hürriyet*, 2.9.1971)

Örnekler:

"Emin Beliğ'in, yanında bonjurlu, şık, zarif, güzel bir genç vardı. 'Ertuğrul Muhsin Bey... Avrupa'dan yeni geldi' diye tanıştırdı." (KANDEMİR / *7 Gün*, Sayı 208, 1937)

"'Bonjur' denen arkası kuyruklu bir ceketi, gri çizgili pantalonu var." (Mebrure ALEVOK / *Hürriyet*, 28.7.1971)

"Yakup Bey, (arkasında bonjur, yollu pantalon, sol elinde eldivenler, evrak cüzdanı, şık ve dik) geçmiş olsun." (Refik Halid KARAY / *Deli*, 1939)

"Bonjurunun cebinden bir not defteri çıkarmıştı." (Reşat Nuri GÜNTEKİN / *Çalıkuşu* / s. 178)

"Ama bonjur pek âmiyânedir. Hiç unutmam bir gün rahmetli Numan (Menemencioğlu) Bey bana 'Gündüz resepsiyonda ne giyilir?' diye sormuştu. Ben de 'Bonjur giyi-

lir beyefendi!' demiştim. O da 'Geceleri de tabii bonsuvar! giyersiniz!.. diye ilave etmişti." (Burhan FELEK / *Milliyet*, 27.12.1969)

2. Bu sözcük "teklifsiz dil"de, bir şeyi geç algılayan ya da öğrenen kimseler için alay yollu da söylenmektedir: Tıpkı "Üsküdar'da sabah oldu!.." gibi, "Bizim köyde buna sabah şerifleri hayır olsun' derler... Batı kulüpteki karşılığı ise 'bonjur'dur." (Rauf TAMER / *Sabah*, 12.4.1996)

"Bu arada bir parti almış başını gidiyordu. (....) Şimdi rakam yok. Fakat barajı geçecek diyorlar. Meclis'e üç parti giriyor, AKP, CHP ve GP, bunu açık seçik telaffuz ediyorlar. Bonjour messieurs!" (Engin ARDIÇ / *Star*, 1.10.2002)

"Bir de Seçim Kanununu ve Siyasi Partiler Kanunu'nu değiştirmeye heveslendiniz, değil mi? E bonjur ..Saat kaç? Ve hangi dağda kurt öldü?" (Rauf TAMER / *Star*, 24.7.2002)

"Bazı sanayi dallarında halkın sömürülmesi varsa Bakana her şeyden önce şunu söylemek lazımdır: Bonjur... Şimdiye kadar üç yıldır bakan olduğumuza göre neredeydiniz?" (*Akşam*, 20.1.1968)

3. 'Bonjur', Fransızca'daki anlamıyla dilimizde, belirli kesimlerce az da olsa kullanılmaktadır: "Pratik ihtiyaç, 'bonjur, bonsuvar' gibi kısa ve söylenmesi kolay kelimelerin yerleşmesine sebep olmuştur." (Agâh Sırrı LEVEND / *Dil Davası*, s. 4)

"Ne eşek şey o, diyordu. Ben onu o kadar sevdiğim halde bir sabah gelip de 'bonjur' demiyor, yanıma tesadüfen gelse bir kelime konuşmuyor." (Sait Faik ABASIYANIK / *Semaver* / s. 110)

BUKLE

(Fr. *bouclé*, bukleli, lüleli < *boucler*, lüle lüle yapmak, kıvırcıklaştırmak) // [Fr. *boucle*, bukle, lüle]

Dilimizde "bukle" "saç, sakal vb. nin küçük lüle biçimindeki kıvrımlarından her biri" anlamında kullanılır. Oysa, Fransızca'da "boucle" (bukl), "ad" olup "saç lülesi, lüle" anlamındadır...

Bu sözcüğün "sıfat" biçimi olan "bouclé" (bukle) ise "bukleli" demektir.

Onun için de yeniden "ad"dan "sıfat" yapma eki "–li" gereksizdir; "katmerli sıfat" yapılmış olunur. Tıpkı "bombe-bombeli" de olduğu gibi!

Örnekler:

"Aralardan kaçan yumuşak bukleler ensesine düşerdi." (Selim İleri / *D. Son Günü*, s. 29)

"Sandım ki şurama bir bukle düşecek." (Salâh BİRSEL / *Gösteri*, Sayı 13, 1984)

"Uzun saçlarının toplanışında, Handan'ın kısa bukleleriyle telif olunmaz bir ağırbaşlılık vardı." (Kerim Nadir, *Son Hıçkırık*, s. 29)

"*Bukle bukle*" ise "bukle"nin çokluğunu belirtmek için kullanılır:

"Sakalı kapkara, kocaman, bukle bukle bir adam." (Refik Halid KARAY / *Yezidin Kızı*, 1939)

"Saçları bukle bukle!.. Tırnaklar temiz..." (Burhan Felek / Burhan Felek 2. s. 92) Ve "*bukleli*"*ler*:

"Yıl 1952. Belçika'nın Spa şehir sakinleri en büyük meydanı doldurmuşlar, çevreye hakim bir otelin balkonuna çıkmış, kendilerini selâmlayan badem gözlü, iri bukleli, kumral saçlı, yanakları heyecandan pembe pembe olmuş genç bir kızı çılgınca alkışlıyorlardı. Bu genç kız, Dünya Güzellik Kraliçesi seçilen Türk güzeli Keriman Halis'ti." (C. YARBAĞ / *Hayat*, 1967, sayı 6)

"Uçuk saman sarısı bukleli saçları, iri lacivert gözleriyle kendine özgü bir çekiciliği vardı." (KERİME NADİR / *Seven Ne Yapmaz*, s. 33)

Eklenti:

Fransızca'daki, sonunda iki ünsüz ve "e muet" (okunmaz e) bulunan, genellikle tek heceli sözcüklerden bir kısmı, Türkçe'ye geçtiklerinde sonda bulunan bu "e muet"ler seslendirilir; çünkü dilimizde hece sonundaki çift ünsüzler güç söylenir. Böylece o sözcüklerde anlam değişiklikleri ortaya çıkar:

Fr.	Tr.
boucle	bukle
chiffre	şifre
double	duble
fifre	fifre
masque	maske
meuble	möble

vb. örneklerinde olduğu gibi.

Türkçe'de, iki ve daha fazla heceli kimi Fransızca sözcüklerde de sondaki "e muet"nin okunduğu olmaktadır:

récolte rekolte

(bu sözcük İtalyanca "recolta"dan da gelmiş olabilir.)

DAKTİLO

(Fr. *dactylo, dactylographe*'ın kısaltması) // [Fr. *machine à écrire*, yazı makinesi]

Fransızca'da "dactylo", "mesleği yazı makinesinde yazı yazmak olan kimse" anlamınadır. Türkçe'de hem bu anlama gelir, hem de "yazı makinesi" karşılığında kullanılır. Oysa Fransızca'da "yazı makinesi"nin adı "machine à écrire"dir (yazı makinesi).

Türkçe'de yazanla yazdığı makine adı, zamanla tek terimle ifade edilir olmuştur.

Örnekler:

1) "Yb. Rıfkı daktiloda üç suret olarak tebliği temize çekti." (*Akşam*, 12.11.1966)

"Daktilo kurslarına giden iki kızdan bunu duyunca bir duraladım." (Neyyire KOÇER / *Cumhuriyet*, 2.2.1966)

"*Daktilo makinesi*" dendiği de olur: "Of bugün hava gene ne sıcak! İnan olsun daktilo makinesinin tuşuna vuracak hâlim kalmadı" (Metin TOKER / *Milliyet*, 9.8.1967)

"Masalardan birinin üzerinde hurdası çıkmış bir daktilo makinesi." (Cevat Fehmi BAŞKUT / *Harput'ta Bir Amerikalı*, s. 48)

2) Mesleği daktiloluk olan kimse anlamında birkaç örnek:

"Daktilo Şerafettin kulak kesilmişti. Ama mümkünü yok duyamıyordu." (Şükran KURDAKUL / *Beyaz Yakalılar*, s. 90)

"Daktilo kız, ona biçilmiş kaftan." (Halide Edip ADIVAR / *Tatarcık*, s. 195)

"Yedi, sekiz daktilo kız, bir salonu doldurdular." (Yusuf Ziya Ortaç / *Bizim Yokuş*, s. 126)

"Bankaya daktilo girmek istiyormuşsunuz." (Memduh Şevket ESENDAL / *Ayaşlı ile Kiracıları*)

Bu anlamda, az da olsa "daktilograf" (*dactylographe*) da kullanılmaktadır.

"Turgut-Semra Özal çifti, 1953'te Elektrik İşleri Etüt İdaresi'nde çalışırken tanıştı. Kızlık soyadı Yeğinmen olan Semra Hanım, EİEİ'de daktilograflık yapıyordu. Fakir bir ailenin kızıydı... Dayısı aracılığı ile daktilograf olarak EİEİ'ye girmiş, kısmetini de burada bulmuştu." (A.U. RUŞ / *Sabah*, 12.5.2002)

"Yüzünden gülümsemesi hiç eksilmeyen Wang, Çin'de bir telefon firmasında daktilograf olarak çalışıyor." (A. KAYAR / *Hürriyet*, 11.3.2003)

DAM

(Fr. dame) // [*Fr. cavalière*]

Dans eden çifte Türkçe'de "dam-kavalye" (dame-cavalier) denir. Fransızca'da ise "cavalier-cavalière".

Türkçe'ye, "dans eden erkek" anlamında "kavalye" sözcüğü girdikten sonra, dilimizde "-ière" ekiyle "dişilleştirme" kuralı olmadığından, "cavalière" sözcüğü yadırgandığı için, onun yerine "dam" (dame) yeğlenmiş, böylece de "dam-kavalye" eşlemesi dilimizde yaratılmıştır.

(Nitekim chevalier-chevalière'de "şövalye"yi benimseyen Türk kulağı, "chevalière"i yadırgadığından, bir zamanlar çok moda olan o yüzük biçimine de Türkçe'de ya "şövalye yüzük" ya da yalnızca "şövalye" denmiştir.)

Örnekler:

"Güzel ev sahibesi kiracılarına bir dam daha bulmuştur." (*ABC*, Sayı 24, 25.12.1966)

"Sonra iki dame iki kavalye lokantaya indik." (Valâ Nurettin VÂ-NÛ, *Bu Dünyadan Nâzım Geçti*, 1965, s. 226)

Şans oyunlarında da "dam" vardır:

"Esmer kumarbaz bu sefer bir kâğıt daha uzatıyor kendisine. Bir dam. Yani on sayıya bedel... Diplomat, iki yedili bir damla sadece 4 sayı toplayıp, gene kaybediyor." (Ömer İTKU / "Kumarbazlar", *Hayat*, Sayı 2, 5.1.1967)

"Briç köşesi: Başta kör damının Batıda olması mantıkidir." (*Akşam*, 13.11.1966)

DİDON

(Fr. *dis-donc*, haydi söyle, söyle bakalım bana bak, hey bana baksana!) // [Fr. *Dandy, snob*]

Didon sakal: [Fr. *barbe courte à la française*, Fransız tarzı kısa, sivri sakal] Söylentiye göre kısa sivri sakallı bir Fransız, İstanbul'da yaşarken sık sık "dis-donc, dis-donc" (didon didon) dediği için önce bu kimseye, daha sonra da ya kılık kıyafeti ya da sivri kesilmiş sakalı Fransız'ı andıran –aslında, züppe– kimselere verilen ad, san. Ve yine bir söylentiye göre de, Tanzimat döneminde İstanbul'a gelen gemicilerin, birbirlerine "dis donc" (hey, bana baksana!) demelerinden kaynaklanan bir sözcük.

Örnekler:

"İstanbul'un şık beyleri, zıpçıktıları, didonları, zartzurtçuları, yaz kış, her gün yakalarında çiçeklerle görünürler." (Salâh BİRSEL / *Kurtulmuş Felsefe Bahçesi*, s. 79)

"Onu, evvela bir Fransız ressam memlekete sokmuştu. Büyük kardeşimin Paris'ten tanıdığı didon sakallı bir ressam." (Refik Halid KARAY / *Deli*, s. 83, 1939)

"Kudret Bey'in hanımı mahalleye bu nadir gelişlerinde bütün komşuları ayrı ayrı ziyaret ederek 'kocası olacak didon herifi' anlatırdı." (Ahmet Hamdi TANPINAR / *Saatlerin Dışındakiler*, s. 78)

"Atmasyoncu (Fr. atma+syon+cu), yalancı; didon (Fr. dis-donc!) züppe demektir." (Enver ESENKOVA / *Türk Dilinde Fransız Tesiri*, 1959, s. 23)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse'ta, "didon"la ilgili, gerçekten ilgi çekici bilgi de bulunmaktadır:

"Didon (fr. *dis donc*) Esk. İstanbul'daki yabancılara genellikle Fransızlar'a halkın verdiği ad. // Teşm. yol. Züppe kimse. Didon sakal, yalnız çenede uzatılmış sivri sakal.

Didon kelimesi Fransızların avam kısmının, bilhassa İstanbul'a gelen gemicilerin konuşma sırasında kullandıkları 'dis donc' (Bana baksana) sözünden çıktı. İstanbul halkı genellikle Fransızlara, Kırım savaşından sonra da Avrupalı yabancılara 'didon' adını verdi. Bunun yanında İstanbul halkının çoğunluğu bu kimseler için 'frenk' kelimesini kullandı. Kıyafet ve davranışlarıyla Avrupalıları taklit edenlerden gençler 'didon kılıklı çapkın' yaşlılar 'didon sakallı herif' gibi sözlerle de nitelendi. Üst kısmı kırpılarak çenenin ucunda tutam halinde bırakılmış sakala halk arasında 'didon sakal' dendi. Bunun da sebebi avrupalılara has bir sakal kesimi oluşudur. Didon sakal aşırı alafrangalığın işareti olarak kabul edildi. Gerek 'didon', gerek 'frenk' sözleri ikinci Meşrutiyet'ten sonra kullanılmaz oldu." (cilt 3, s. 663)

Büyük Larousse: "Didon (ya da didona) (fr. *dis donc*)" dedikten sonra, *Meydan Larousse*'taki bilgi iyi özetlenmiş. (c.6, s. 3141)

TDK *Türkçe Sözlük* (2005): "Didon Fr. *dis donc*, hlk. Halkın İstanbul'daki yabancılara, özellikle Fransızlara verdiği ad, didona" diyerek, *Meydan Larousse*'taki bilgiyi özetlemiş.

TDK 2011 baskısı *Türkçe Sözlük* ise iki "didon" maddesi almış. İlkindeki birinci anlam, 2005'ten olduğu gibi aktarılmış. İkinci anlam da: "argo Züppe" (s. 656) Bu anlamların "eski" olduğu belirtilmediğinden, günümüzde de kullanılıyormuş gibi bir izlenim bırakıyor!

İkinci madde-başı "Didon" içinse: "Didon Fr. *guidon*. Bisiklet sürücüsünün elle tutarak bisikleti yönettiği ön bölüm." demiş. (s. 656)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "Didon (Fr. *didon*)" dedikten sonra *Meydan Larousse*'taki bilgiyi özetlemiş. (s. 699)

(Püsküllüoğlu) *Türkçe Sözlük*: "Didon Fr." dedikten sonra yine *Meydan Larousse*'taki bilgiyi çok kısa olarak özetlemiş. (s. 517)

DİREKSİYON

(Fr. *direction)* / [Fr. *volant*, direksiyon. HLK D. Simit] Oto.

Fransızca'da "direction" (direksiyon), "yön, istikamet" anlamındadır. Türkçe'de ise otomobilcilikte, "yönü belirleyen daire biçimindeki aygıtın adı"dır...

Türkçe'de "yön"le "aygıt" anlam bakımından yer değiştirmiştir. Otomobilin Türkçe'de "direksiyon" denilen parçasına Fransızca'da "volant" (volan) denir.

Örnekler:

"Sâbit direksiyon kolu, çarpışma sırasında kullanan için en tehlikeli unsurdur." (*Hayat*, s. 44, 27.10.1966)

"Direksiyon: Otomobilin ön tekerleklerini istenilen tarafa çevirmeğe yarayan mekanizma." (M. LOKMANHEKİM / *Otomobil Ansiklopedisi*, 1959)

"Rüyamda spor bir Alfa Romeo otomobilin direksiyonunda görüyorum kendimi." (*Hayat*, 15.12.1966)

"Hemen direksiyonun altındaki saati açar ve Bitte şöyn' diyerek arabasını hızlandırır." (Necmi Onur / *Son Havadis*, 25.7.1966)

Direksiyon sallamak: Halk Dili. Otomobil kullanmak: "Artık yollarda kadınlar, özel otolarında neredeyse erkekler kadar direksiyon sallıyorlar." (T. BİLGİNER / *Hürriyet*, 17.8.1989)

DİSKUR

(Fr. *discours*, nutuk, söz, konuşma, gevezelik) // [Fr. *bavardage*, gevezelik, çene çalma]

DİSKUR çekmek/geçmek [Fr. *faire une multitude de reproches*, uzun uzun sitemlerde bulunmak / *discours superflu*, gereksiz söz] (Arg.) "*Discours*" (diskur), Fransızca'da: "söz, konuşma, nutuk" ve "gevezelik" gibi çeşitli anlamlara gelir. Türkçe'de ise, az sayıdaki "tatlısu Frenklerimizin" bu sözcüğü "nutuk" olarak kullanmasının dışında "diskur", belki de Fransızca'daki "nutuk" ve "gevezelik" anlamının etkisiyle argomuzda: "bir kimseye, 'nutuk' verir gibi uzun uzun, can sıkacak derecede öğütler verme, sitemler etme" anlamını kazanmış; ayrıca da "*diskur çekmek*" ve "*diskur geçmek*" de dilimizde kullanılır olmuştur:

"*Nutuk*" anlamında: Az kul.

"Sabri Esat Siyavuşgil: 'Devrik cümle muhaverelerde ve bilhassa heyecan hamulesi olan diskurlarda yeri ve manası olan bir tarzdır.'" (Mustafa BAYDAR / *Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar?*, 1960, s. 177)

Diskur çekmek:

"Ben eve gelince de bağırmaya başlıyor. 'Nerede kaldın, neden beni bırakıp gittin, alçak adam'. Yarım saat bir diskur çekiyor." (Ayşe ARMAN / *Hürriyet*, 17.9.2000)

Diskur geçmek:

"Bazı yardımcı fiil kullanışları: dalga geç-, *diskur geç-* (ukalaca öğütlerde bulunmak), hasbi geç-, ıska geç-, matrak geç-," (Mecdut MANSUROĞLU / *Türk Dili ve Edebiyatı Der.*, c. 8, 1. II. 1958, s. 37)

"Rıfkı Bey ikinci kadehini bitirince, yemeğini ısmarladı. Sonra da diskur geçti: 'Arkadaşlar, aç karnına içmek zararlıdır.'" (Aydın BOYSAN / *Hürriyet*, 9.10.1988)

"Çünkü Bozbeyli, önce çelebice bir diskur geçti." (Kemal BİSALMAN / *Milliyet*, 14.3.1970)

DUBLE

(Fr. *doublé*, ikilenmiş / astarlanmış / seslendirilmiş <*double*, çift, çifte, iki; a. iki kat / kopya / tıpatıp benzeri) // [Fr. *ourlet*]

Fransızca'da "*doubler*" "iki katına çıkarmak, yerini almak, sınıfta kalmak, artmak" gibi çeşitli anlamlara gelir.

Türkçe'de ise "duble"nin bir anlamı da, pantalon paçası kıvrımı"dır.

Böyle pantalonlara da "dubleli pantalon / dubleli paça" denir. Böylece fazladan bir sıfat yapma eki olan "-li" eklenmiş olur.

Bu eklemenin sebebine gelince: "*boucle*" ve "*chiffre*" örneklerinde olduğu gibi, iki ünsüzle biten ve sonunda "okunmaz e" bulunan genellikle tek heceli Fransızca sözcükleri, Türk fonetiği fazla benimsemediğinden, sondaki okunmaz "e"ler, Türkçe'de "okunur e"ye dönüşür. Onun için de "iki kat" anlamındaki "double" (okunuşu: dubl), Türkçeleşirken "duble" (Fr. *doublé*) biçimini almıştır. ("Dubleli paça" için Fransızlar "ourlet" (urle) sözcüğünü kullanırlar.)

Örnekler:

"Paçaları dubleli ve yüzünde yara izi bulunan bu genç kimdi acaba" (Tamer GÜVENÇ, "Adamo" / *Hayat*, Sayı 43, 20.10.1966)

"Buna göre erler de subay ve assubay elbisesine benzer dıştan cepli düz ceket ve *dublesiz* düz pantalon giyeceklerdir." (*Hürriyet*, 22.1.1967)

Ek: "Astar" anlamına da bu sözcük; "astarlamak" anlamına da "duble etmek" Türkçe'de de kullanılmaktadır:

"Dublelik kumaşın organza veya soft ol-

ması tercih edilir." (*Hayat*, sayı 9, 19.1.1967)

"Siyah krepten drape yakası, beyazla duble edilmiş bir kokteyl elbisesi." (*Hayat*, sayı 2, 3.1.1963)

DUBLE sözcüğü "içecekler" için de "normalin iki katı" anlamında yaygın olarak kullanılmaktadır:

"Pasajda kadınla otururken ikişer duble birayı birden ısmarlamıştı. Kadın giderken Sait (Abasıyanık) telaştan bira bardaklarından birini dökmüştü." (Naim TİRALİ /, "Sait'e Dair Notlar" / Tahir ALANGU / *Sait Faik İçin*, 1956, s. 213)

"Orhan Kemal, yanına gelen garsona bir duble rakı söyleyip sevdi." (İlhan Selçuk / *Cumhuriyet*, 1.2.1968)

DUBLÖR

(Fr. *doubleur*) // [Fr. *doublant*, *redoublant* / *doublure*]

Fransızca'da "doubler" sözcüğünün birçok anlamları vardır. Bunlardan biri de 1765'lerde dile giren ve daha çok da Belçika'nın Fransızca konuşulan bölgelerinde kullanılan "sınıfta kalmak" anlamıdır. (*Le Robert* / c. 3 s. 647)

Bu yüzden de, Belçika Fransızcası'nda "doubleur" sınıfta kalan öğrenci / çift dikiş yapan öğrenci" anlamına gelir. Fransızlar'sa "sınıfta kalan öğrenci için: "doublant / redoublant" derler.

"Kimi özel ve tehlikeli sahnelerin çekimi için asıl oyuncunun yerine geçen yedek sinema, televizyon oyuncusu" ve ayrıca tiyatroda "yedek oyuncu" içinse biz "dublör" sözcüğünü kullanmamıza karşılık, Fransızlar; "doubler"nin "oynayamayanın yerini almak" anlamından türettikleri "doublure" sözcüğünü kullanmaktadırlar.

Fransızca'daki "*-eur*" son-eki, bizde genellikle "bir işi yapan kimseyi belirttiği" sanıldığından; garant yerine *garanteur* / *fabricant* yerine *fabricateur* / *doublure* yerine de *doubleur*'ü uygun bulmuşuz! Üstelik "*-ure*" son-eki ile Türkçe'ye geçmiş Fransızca meslek adı bulunmamaktadır!

Örnekler:

Şehir Operası'ndaki düzensizlik keşmekeşi, dublör hazırlanmayışı, Taksim'deki Opera İnşaatının masalı akla geldikçe, bu çelişmeli durumdan her hangi bir sanatseverimizin üzülmemesi imkânsızdır." (Selmi ANDAK / *Cumhuriyet*, 27.1.1967)

"Dublör olmadığından opera oynanamadı." (*Cumhuriyet*, 22.1.1967)

EBENİST

(Fr. *ébéniste*) // [Fr. *menuisier d'ébène*, abanoz ağacı işleyen marangoz (R. Cadoux)] yen. / az kul.

Dilimize yeni girmiş olan ve az kullanılan "ebenist" (Fr. *ébéniste*) sözcüğü yalnız "abanoz ağacı işleyen işçi" anlamındadır. Oysa Fransızca'da "ince iş yapan marangoz" anlamına gelir.

Sözcüğün Türkçe'ye geçerken, anlamındaki bu "değişiklik"te, "ébéniste" *ébène* (eben –abanoz–) sözcüğünün rolü vardır.

"Abanos / Abanoz", aynı zamanda İstanbul'un en ünlü eski "genelev"inin de adıdır. Onun için de "abanos ağacını işleyen kimseye "abanoz-cu" demeye, "hicap duygusu" engel olduğundan, Fransızca "ébène"e "-iste" ekleyince, o işi (abanoz işini) yapan kimse" anlamını çıkarmışız.

Eklenti:

"Abanos–Abanoz" sözcüğünün çağrıştırımından dolayı, moda dünyasında bu sözcüğün de Fransızca'sı olan "eben" (ébène) kullanılmaktadır:" Saçınız eben siyahında ise akajular, koyu ise saten seçin." (*Cumhuriyet*, "Helena Rubinstein Anlatıyor", 4.1.1968)

ELASTİK

(Fr. *élastique*, elâstikî, esnek) // [Fr. *élasticité*, esneklik] ve ELASTİKÎ / ELASTİKİYET

Fransızca'da "élastique" (elastik) "sıfat"tır ve "esnek" anlamına gelir.

Fakat bu sözcük Türkçe'ye geçerken "ad"laşıp Fransızca'da "élasticité" karşılığı olan "esneklik" anlamını da kazanmıştır. (*Bkz. Elektrik*)

Bu yüzden de "elastik"i "sıfat"laştırmak

için dilimizde, Arapça "sıfat" yapma eki olan "-î" getirilerek "elâstikî" sözcüğü yaratılmıştır. (Sonradan bu sözcük "elâstiki" biçimine girmiştir.)

Örnekler:

"Yıllardır ekonomik ve siyasi anlayışını hayli silik, daha doğrusu *elâstiki* çizgilerde belirtmeye çalışmış." (Ecvet GÜRESİN / *Cumhuriyet*, 20.1.1967)

"Balıkların omurgaları birbirleriyle eklemeli değildir; omurga ancak elâstiki bir yay gibi kıvrılabilir." (A. YÜKSEL / *Lise 2 – Biyoloji*, s. 82)

Eklenti:

Fransızca'daki "élastique" (elastik) sözcüğünden, ses andırışımı yoluyla dilimizdeki "lastik" sözcüğü de yaratılmıştır!.. Ayrıca, "Esnek" anlamına gelen "elastikî" sözcüğüne, yine Arapça "-yet" eki getirilerek "esneklik" anlamında "elâstikiyet" sözcüğü de dilimizde türetilmiştir:

"Günlerdir eşiyle kavga ettiğini söyleyerek nikâhının düşmesini isteyen Mahmut, Adlî Tabibden 'Elastikiyet dolayısıyla bakiredir' şeklinde rapor verilince 'Şimdi karımla bayram yapıyoruz' demiş ve kendisini affetmesi için karısına yalvarmıştır." (*Akşam*, 29.7.1967)

"Bura kuskusu gayet ufak, kişniş şekeri boyunda ve dişlerin kolaylıkla ezemediği elastikiyette bembeyaz nefis bir yemek." (Refik Halit KARAY / *Nilgün*, s. 628)

ELEKTRİK

(Fr. *électrique*) // [Fr. *électricité*]

Fransızca'da "électrique" (elektrik), "sıfat"tır ve "elektrikle ilgili/elektrikli" anlamlarına gelir. Bu "sıfat"ın "ad"ı ise électricité" (elektrisite) dir ve "elektrik" demektir.

Dilimizde "électricité" yerine "électrique" denilmesinin sebebine gelince: "-tique"le biten Fransızca "sıfat"lara, Türk kulağı daha yatkın olduğundan, dilimizde "sıfat"ın "ad" biçimi "-cité" son-eki ile bitiyorsa, bunun yerine çoğu zaman "sıfat" biçimini, "ad" yerine kullanır:

a s
élasticité → *élastique*;
électricité → *électrique* gibi.

Örnekler:

"Elektrikten de korkarım. Bir arkadaşımı, bir elektrikçi vurmuştu." (Burhan Felek / Felek, c. 2, s. 21, 1948)

"Söylevin içinde kaloriferden sakaya, havagazından gazocağına dek herşey var. Elektrik bile." (Mahmut MAKAL / "Yeraltında bir Anadolu" / *Ant*, Sayı 13, 28.3.1967)

"Elektrik yanıyor bak
Beyaz evin önünde." (Nâzım HİKMET / *Inquest'anno*, Milano, 1961)

Eklenti:

Fransızca'da "sıfat" olan "elektrik", Türkçe'de "ad" olarak kullanıldığından, bu sözcüğü yeniden "sıfat"laştırmak için sonuna ayrıca "-li" eki getirilmiştir:

"Amerikalılar, hapiste bulunan iki İtalyan bolşeviğini elektrikli iskemlede öldürtmüşler." (Falih Rıfkı / *Denizaşırı*, 1931, s. 51)

"Böyle bir canavarın elektrikli sandalyeden kurtulması için neden yardım ettiniz" (*Cinsiyet Alemi*, sayı 3, Ağustos 1949)

Ayrıca birine "yakınlık, sempati duymak" yerine dilimizde "*elektrik almak*" sözü, –özellikle de TV'deki "evlenme" programlarında– yaygınlık kazanmış bulunmaktadır:

"Zor seven bir yapısı olduğunu söyleyen Gamze Özçelik, 'Yabaniyimdir. Kimseden kolay kolay elektrik alamam' dedi." (B. İPEK / *Sabah*'la Günaydın, 30.1.2004)

ESANS

(Fr. *essence*, benzin) // [Fr. *parfum*, parfüm, güzel koku]

"Esans" (Fr. *essence*), Fransızca'da "benzin" anlamına kullanılır. Oysa Türkçe'deki anlamı, yine Fransızca olan "parfum"dür (okunuşu: parföm).

Bu "anlam sapması", "esans"ın ayrıca "asıl, cevher, öz, ruh" anlamlarına gelişinden kaynaklanmış olabilir.

Örnekler:

"Esans nasıl sürülür? Bir parmağa birkaç damla esans damlatıp bunu sütyeninizin arasına koyunuz. Vücudunuzun harare-

ti ile esans tebahhur edecek ve vücudunuz devamlı olarak güzel kokacaktır." (*Milliyet*, 25.9.1967)

"İncila ablayla karanfil kurusu kaynatıp esans yapıyoruz." (Selim İLERİ / *D. Son Günü*, s. 29)

"Ahmet Hamdi, kır çiçeklerinden ziyade imbiklerden geçmiş şehir esanslarını koklamayı seviyor." (Baki Süha EDİPOĞLU / *Cumhuriyet*, 17.1.1968)

Eklenti:

"Esans"ın, daha çok halk arasında yaygın kullanımı vardır; sosyetedekiler, genellikle "parfüm / parföm" demeyi –sınıfları gereği– yeğ tutarlar!

EŞOFMAN

(Fr. *échauffement*, ısınma) // [Fr. *sur vêtement*, üstlük, üste giyilen giysi]

Eşofman (Fr. *échauffement*), "ısınma", daha çok da "sporcuların yaptıkları ısınma hareketi" anlamına gelir Fransızca'da. Türkçe'de ise sporcuların çalışma sırasında "ısınma" hareketlerini yaparken giydikleri ya pamuklu ya da sentetikten yapılmış bol kesimli iki parçalı giysi anlamını kazanmıştır.

Bu giysinin Fransızca'daki karşılığı ise "sur vêtement"dır. Bu "anlam sapma"sına, yapılan işle, giyilen şeyin birbirine karıştırılması yol açmıştır.

Yani Türkçe'de, sporcuların "ısınma" hareketleri, bu hareketi yaparken giydikleri giysilerle karıştırıldığından, "échauffement", "sur vêtement"ın yerine kullanılır olmuştur. (Tıpkı "atlet"lerin spor yaparken giydikleri üstlüğün, dilimizde aynı zamanda o giysinin de adı, "atlet" oluşu gibi!

(Bu anlamda Fransızlar, "maillot de corps"u kullanırlar...)

Örnekler:

"Kendisine tâ İstanbul'dan hususi surette yapılan kırmızı eşofman ile Türk bayrağı getirdiğimi söyleyince gülen yüzünde hayretini gösteren bir dalglanma oldu." (Hürol BİLÂL / *Cumhuriyet*, 12.7.1967)

"Esenceli'yi eşofman ile gördüler. Esenceli'yi ayağa kalkarak saygıyla selamladılar." (Hasan PULUR / *Milliyet*, 14.7.1967)

Eklenti:

Pek ender olarak "eşofman"ı, Fransızca'daki anlamında kullanan spor otoritelerimiz de bulunmaktadır; Gündüz Baba gibi:

"Maça başlamadan yarım saat evvel eşofman hareketleri yapmalı, yirmi dakikalık eşofman süresinin her beş dakikasında, vücuda alkolle ve sert bir kumaşla friksiyon yapmalıdır." (Gündüz KILIÇ / *Milliyet*, 1.3.1970)

FABRİKATÖR

(Fr. *fabricateur*, uydurukçu, yalancı) // [Fr. *fabricant*, fabrika sahibi; *industriel*, sanayici]

Türkçe'de, "fabrika sahibi / fabrika işleten kimse" anlamlarında kullandığımız "fabrikatör" (Fr. *fabricateur*) sözcüğü, eski Fransızca'da "imalatçı" anlamında kullanılmışsa da, günümüz Fransızca'sında "fabricateur", "uydurukçu, yalancı, sahtekâr" anlamlarına gelmektedir. Zaman içinde "anlam kirlenmesi"ne uğrayan bu sözcük, Türkçe'de anlam bakımından "itibar" kazanıp zenginliği belirten "fabrika sahipliği"ne yükselmiştir!

Bizdeki "fabrikatör" anlamında ise Fransızlar, yerine göre "fabricant" (fabrika sahibi), "industriel" (sanayici) ve "entrepreneur" (müteahhit/yüklenici) sözcüklerini kullanırlar.

Eklenti:

"Fabrikatör"ün, İtalyanca "fabrica"/"fabricatore" sözcüğüne, Fransızca "-teur"eki getirilerek türetildiği de düşünülebilir. Fakat bu sözcük Fransızca'da da bulunduğu için biz burada almayı uygun gördük.

Örnekler:

"Kumaş fabrikatörleri rakip firmanın çalışmalarını gizliden gizliye izleyebilmek için ajanlar besliyorlar." (İlhan SELÇUK / *Cumhuriyet*, 29.1.1968)

"Kafasına fabrikatör olmayı koymuştu." (Dursun AKÇAM / *Kanlı Derc'nin Kurtları*, s. 136)

"Bugün ustabaşı, yarın patron, öbürgün fabrikatör olurum." (Sabahat EMİR / *Öküz Kafalı Şaban Bey Destanı*, s. 18)

"Kim diyor sana günde üç posta yıkan diye? Sabun fabrikatörleri değil mi? Unutma ki ilk beatnik, İsa'nın kendisiydi!" (*Hayat*, Sayı 41, 6.10.1966)

Zenginliğin simgesi olan "fabrikatör", "tip" olarak pek de makul bir kimse değildir:

Genellikle kalın enseli, göbekli, saçı dökük biraz da görgüsüzdür.

İşte iki örnek: "Kalın enseli fabrikatörlerden, incecik, fidan boylu talebelere kadar kırk türlüsü geçti elimden." (Güner Sümer / *Bozuk Düzen*, s. 137)

"Özellikle fabrikatör dediğin koca göbekli olacak. Surat meymenetsiz, saç dökük, bakışlar lanet, ağızda kocaman bir Havana purosu, yelekte bir baştan bir başa altın köstek, dolma gibi parmaklarda altın yüzükler; 'tip' bu!" (*Hürriyet*, 4.9.1985)

"Fabrika, İtalyanca bir kelime... Fabrikasyon ve fabrikatör ise Fransızca." (Mehmet ALTAN, *Sabah*, 29.12.2002)

FAR

(Fr. *fard*, -yüze sürülen- düzgün) // [Fr. *produit cosmétique pour le maquillage des yeux*] (R. Cadoux)

Fransızca'da "fard" (far), "daha güzel görünmek için, yüze sürülen düzgün; yüze yapılan makyaj"dır... Nitekim bu sözcüğün fiil biçimi olan "se farder" (sö farde); "düzgün sürmek, makyaj yapmak" anlamına gelir.

Türkçe'de ise "far" sözcüğü, "anlam daralması"na uğrayıp "yalnızca göz makyajında kullanılan boya" anlamını kazanmıştır.

Örnekler:

"Ancak gece makyajında far kullanabilirsiniz." (*Hafta Sonu*, 19.2.1967)

"Mevcut bütün göz farlarının fevkinde harikulade bir buluş." (*Hayat*, Sayı 19, 1966)

"Gözlerinin farları, otomobil farlarından daha fazla ışık saçıyordu!.." (Mübeccel BAYRAMVELİ / Sohbet, 10.8.1970)

FERMUAR

(Fr. *fermoir*) // [Fr. *fermeture-éclair*]

"Fermuar"ın (Fr. *fermoir*) Fransızca'daki anlamı, saat, kolye, bilezik gibi şeylerin kapama/birleştirme düzeneğidir. Bizde, halk arasında "cırcır" da denilen "fermuar"ın Fransızca'daki adı ise "fermeture-éclair'dir. Bu sözcük ise dilimizde kullanılmamaktadır.

Bu sözcüklerin her ikisi de, iki parçayı birleştirmeye yaradığından böyle bir "anlam sapması" olmuştur.

Örnekler:

"Dükkân dediğin ne ki... Beş düğme, üç fermuar; ancak boğazımıza yetiyor." (Adalet AĞAOĞLU / *Çatıdaki Çatlak*, s. 17)

"Gelinliğinin fermuarını o çekiyor, boynuna gerdanlığını, kulaklarına küpelerini o takıyor, başına tacını ve duvağını o yerleştiriyordu." (Şule Yüksel KARS / *Huzur Sokağı*, s. 171)

"İçindeki yünlü buluzu, fermuarlı yeleği ve tüvit eteği ile şık bir takım teşkil eden bu model Pierre Cardin'in koleksiyonundan." (G. ÜSTÜNDAĞ / *Hayat*, sayı 2, 5.1.1967)

FİLE

(Fr. *filet*: 1. ağ / 2. fileto, bonfile / 3. pusu) // [Fr. *filet à provisions /sac à main à larges mailles*]

Bir zamanlar çok kullanılan "file/pazar filesi" de yine Fransızca uzun tamlamaların kısaltılmış ve yalnız "filet"si kalmış biçimidir.

Tek başına "file" ise Fransızca'da: 1) ağ / 2) fileto, bonfile / 3. pusu başta olmak üzere çeşitli anlamlara gelir.

Fransızlar'sa bizim "file"ye (pazar filesine), "filet à provisions" (file a provizyon: erzak filesi) ve ayrıca da "sac à main à larges mailles" (sak a men a larj may: geniş ilmikli el çantası) derler... Türkçe'nin Fransızca tamlamaları benimsememesi, bu terimin de tek sözcüğe, "file"ye dönüşmesine yol açmıştır.

Örnek:

"Bu arada fırınların önündeki uzun kuyruklardan üç-dört ekmek alarak ayrılanların filelerine pekmez ilâve etmek için, bakkalların önünde yeni kuyruklar yaptıkları da gözden kaçmadı." (Zeynep AVCI / "Kar Yağdı Böyle Oldu", *Cumhuriyet* 22.1.1967)

FOS

(Fr. *fausse*, yanlış // [Fr. *sans fondement*, temelsiz, boş; *mensonge*, yalan, aldatıcı] (Arg.)

Fransızca "fausse" (fos) sözcüğü, argomuzda, "boş, kof, temelsiz, gerçek dışı, yalan" gibi anlamlar kazanmıştır.

Örnekler:

"Nâzım Hikmet: 'Anlaşılan dayı paşadan (Ali Fuat Cebesoy) gelen bütün haberler gibi, bu son haber de fos'." (Vâlâ Nurettin / *Bu Dünyadan Nâzım Geçti*, 1965, s. 499)

"Sarı Nuri: 'Bütün fosmuşsun be!' dedi." (Orhan Kemal / *Çamaşırcının Kızı*, 1952, s. 13)

"Fos: Fransızca'dan alınmadır: sahte, kötü, çürük, boş." (Seyfettin ŞİMŞEK / *Argo Lügatçesi*, 1958, s. 8)

Fos çıkmak: Bir işin sonu gelmemek, boşa çıkmak.

"Verdiğin haber yine fos çıktı Necip Bey." (Sedat ÇAĞLAYAN / Sohbet, 15.9.2012)

Eklenti:

Türk argosunun söz varlığı incelendiğinde görülür ki yansıma seslerle yapılmış pek çok sözcük vardır... Ayrıca Albert Dauzat da *L'Argot de la guerre* (Savaş Argosu [Paris, 1918] adlı eserinde doğadaki yansıma seslerin, argoda geniş ölçüde yer tuttuğunu belirtmektedir. (s. 78)

Bu yüzden de argomuzdaki "fos" sözcüğünün, Seyfettin Şimşek başta olmak üzere kimi sözlükçüler Fransızca kaynaklı olduğunu söyleseler de, biz öteki olasılığı da gözardı etmemek gerektiğini belirtmekle yetinelim.

FOTO

(Fr. *photo* (*graphe*), fotoğraf / fotoğrafçı / fotoğrafhane) // [Fr. *photo* fotoğraf, resim]

Türkçe'de, hem "fotoğraf"ın hem "fotoğrafçı"nın hem de "fotoğrafhane"nin kısa biçimi olarak "foto" sözcüğü de kullanılmaktadır. Fakat Fransızca'da bu sözcük sadece "fotoğraf / resim" anlamına gelir.

Dilimizde "anlam genişlemesi"ne uğramış hatta "özel ad"lara bile takılmış; dahası, "bileşik sözcükler" de türetilmiştir.

Örnekler:

"Foto: Fotoğraf kelimesinden kısaltılmış olarak, fotoğrafçı, fotoğrafhane, fotoğrafla resim çeken adam ve fotoğrafla çekilmiş resim gibi çeşitli anlamlarda kullanılır." (Ali Haydar TANER / *Yabancı kelimeler Lügati*, 1941, s. 219)

"Kuzum şu foto muhabirlerinin de başka işi gücü yok mu?" (*Hayat*, Sayı 8, 1967)

"Foto Hikmet Ildız, İstanbul Fotoğraf Ajansı'nın sahibidir." (İ. İz, Sohbet / 28.10.1970)

"Filmin foto direktörü Necati İlktaç." (*Dünya*, 16.2.1967)

Dilimizde ayrıca "foto"yla bileşik sözcükler de türetilmiştir:

"Ordunun Foto-Film servisi var. Askerlerin faaliyetleri bu servis tarafından basına ulaştırılır." (Fikret OTYAM / *Cumhuriyet*, 1.9.1966)

Ve foto-roman / fotoroman:

"Saklambaç, eylül ayında çekimine başlıyacağı 5 yerli foto-roman için 5 genç kız seçecek." (*Şow*, 24.8.1968) (Fransızcası "roman-photo")

"İzzet Günay, yeni fotoroman oyuncularından Mehmet Kamuran'la birlikte gelmişti. (*Pazar*, 29.7.1967)

"Parasız fotoroman ilavemizi bugün bayilerden isteyiniz." (*Akşam*, 12.11.1966)

Hatta gazete adlarına bile girmiştir: "*Foto Spor*, yarından itibaren pazartesi günleri çıkıyor." (*Yeni Gazete*, 13.11. 1966)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: Foto, fotoğraf kelimesinin çok kullanılan kısaltılmış şekli. // Fotoğrafhane. (c. 4, s. 772)

Büyük Larousse: Foto, Fotoğraf sözcüğünün kısaltılmışı." (c. 8, s. 4215)

TDK *Türkçe Sözlük* (2005): Foto İs, Yun. Işık" demiş. (s. 715) Oysa "ışık" anlamına gelen Yunanca "photos" ön-ek olup Fransızca sözcüklerin başına getirilir. Nitekim *Meydan Larousse* bu ön-ek'i şöyle madde-başı yapmıştır: "Fot (o)- 'ışık' anlamında Yunanca *phos, photos* kelimelerinden alınan ve bazı kelimelerin başına getirilen önek" (s. 772)

TDK *Türkçe Sözlük* (2012) ise sapla samanı birbirine karıştırmış. Şöyle ki: "foto a. Fr. *photo* 1. Işık 2. Fotoğraf." (s. 889)

Az önce de belirtildiği gibi "ışık" anlamına gelen "photos", Fransızca değil, Yunanca kökenli bir "ön-ek"tir; "ad" hiç değil-

dir! Ve de Fransızca'da "photo" (foto) "ışık" anlamına gelmez!

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: Foto i. (Fr. *photo* < Yun.) Fotoğraf sözünün kısaltılmış şekli." (s. 966)

FOTOĞRAF

(Fr. *photographe*), FOTOGRAFİ // (Fr. *photographie*) ve FOTOĞRAFÇI

"Fotoğraf" (Fr. *photographe*), Fransızca'dan Türkçe'ye yanlış "biçim" ve yanlış "anlam"da giren bir sözcüktür. Önce, Fransızca'da "yumuşak g" (ğ) harfi olmadığından "biçim" bakımından dilimize geçerken değişikliğe uğramıştır. Üstelik bu harf Fransızca'da bulunmadığından, sözcüğü "fotograf" biçiminde kullananlar da olmaktadır. Bu da yazımda "ikili biçim"e yol açmaktadır.

Sonra da Fransızca'daki "photographe" (fotoğraf), Türkçe'deki "fotoğrafçı" anlamına gelmektedir. Böylece sözcüğü Türkçe'ye alırken "anlam"ını da değiştirmişiz.

Fransızlar, bizim "fotoğraf" dediğimiz şeye ise "photographie" (fotografi) derler. Gerçi bu sözcük eskiden, pek az Fransızca'daki anlamıyla kullanılmış, günümüzde de ya Fransızca bilenler ya da eskiyi yansıtmak isteyenlerce kullnılmaktadır.

Örnekler (fotografi):

"Namık Kemal 'fotograf' demez, 'fotografi' der." (Salah BİRSEL / *Gösteri*, Sayı 79)

"Bir de bütün bunların fotografisini çekmeli Uğur." (Refik DURBAŞ / *Cumhuriyet Der.* 12.2.1989)

"Adına kartpostal basılmış bu acı kuvvetli Türk'ün pehlivan mayosu ile çekilen fotografisi, heybeti hakkında az çok bilgi vermektedir." (Ergun HİÇYILMAZ / *Sabah* Star, 12.7.1992)

(fotoğraf)

"Atatürk filme çok değer veren bir insandı. Öğrencilik yıllarında, sonra hayatın çeşitli dönemlerinde, savaşlarda çektiği resimler, fotoğrafa da çok meraklı olduğunu gösteriyor." (Hıfzı TOPUZ / *Cumhuriyet*, 20.1.1967)

"Portreyi, küçük bir fotoğrafa bakarak yapmış." (Nadir Nadi / *İki Sovyet Rusya*, s. 54)

"Fakat zarf'ın içinden solgun bir fotoğraf çıktı." (Mithat Cemal KUNTAY / *Üç İstanbul*, s. 639)

Sözlüklerimizde bu sözcükler ve yazım kargaşası:

Çok yaygın kullanımı olan bu sözcüklerin, gerek yazımlarındaki gerekse anlamlarındaki tutarsızlıkları, iyice vurgulayabilmek için, bu bölüm ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Sözlüklerimizin de bu karışıklıktan başı dönmüş gibidir:

TDK *Türkçe Sözlük*'ün 1983 baskısında bu sözcüklerin madde-başları: Fotoğraf / fotoğrafçı / fotoğrafçılık / fotoğrafhane biçiminde; *Türkçe Sözlük*'ün 1988 baskısında madde-başları: Fotograf / fotografçı / fotografçılık / fotografhane biçimindedir.

Her ikisinde de az da olsa kullanılan *fotografi* maddesi bulunmamaktadır. Fakat bu sözcüğü Kemal Demiray, *Temel Türkçe Sözlük*'ünde (1982), diğer akrabaları gibi 'ğ'li olarak madde-başı yapmış ve şöyle bir tanım vermiştir:

fotoğrafi: "Fotoğraf makinesiyle çıkarılmış resim, fotoğraf" (s. 342)

Ayrıca, daha önceki bir tarihte yayımlanmış olan Mustafa Nihat Özön'ün *Türkçe Yabancı Kelimeler Sözlüğü*'nde (1962) de fotoğrafi maddesi bulunmaktadır.

"Fotoğrafi: Makine ile çıkarılmış resim" dendikten sonra bir de örnek cümle verilmiştir: "Rüyalarımızın 'fotografi'leri birer karikatürdür." (Peyami SAFA)

Büyük Larousse'a gelince:

Fotoğraf / fotoğrafçı / fotoğrafçılık / fotoğrafhane gibi 'ğ'li alışılagelmiş biçimleri madde-başı yapmış.

Meydan Larousse da "fotoğraf" biçimini benimseyenlerden:

Fotoğraf / fotoğrafçı / fotoğrafçılık / fotoğrafhane (c. 4, 774 - s. 778)

Pars Tuğlacı'nın *Okyanus Ansiklopedik Sözlüğü*, büyük ölçüde *Meydan Larousse*'tan aktarılarak hazırlanmıştır. Bu ansiklopedik sözlüğün *Meydan Larousse*'tan almadığı madde-başlarında ise tutarsızlığı artmaktadır. Nitekim bu durum 'fotoğraf' maddesinde de hemen görülmektedir:

"İlmi kontrol ve redaksiyon"u Doç. Dr. Mertol Tulum'ca yapılan, Şemsettin Sami'nin "sadeleştirilmiş ve genişletilmiş *Kâmûs-ı Türkî*'si olan" *Temel Türkçe Sözlük*'te de (1985) "yumuşak g"li biçim yeğlenmiş:

fotoğraf / fotoğrafçı / fotoğrafçılık / fotoğrafhâne ve de fotoğrafiye / fotoğraflık (s. 390)

Nijat Özön, *Dil Klavuzu*'nda (1985): "fotoğraf / fotoğrafçı / fotoğrafçılık / fotoğrafhane" biçimlerini uygun görmektedir.

Ali Püsküllüoğlu da *Çağdaş Türkçe Sözlük*'ünde (1980): "fotoğraf / fotoğrafçı" (s. 286) demektedir.

Redaksiyonu Yılmaz Öztuna ve Şemsettin Kutlu tarafından yapılan; Doç. Dr. Muharrem Ergin'in bilimsel yönetimindeki *Hayat Büyük Türk Sözlüğü*'nde (1969):

fotograf / fotografçı / fotografhane / fotoğraflık / fotografya madde-başları yer almaktadır (s. 395)

FRAGMAN

(Fr. *fragment*, parça) // [Fr. *lancement (du cinéma)*, sinema filmi tanıtımı / *extrait du prochain film*, gelecek filmin özeti]

Fransızca'da "fragment", 'parça, kırıntı" anlamlarına da gelir. Herhalde bu "parça" anlamından dolayı, "sinemada oynamakta olan filmden genellikle daha önce gösterilen, "gelecek programdan parçalar"a da dilimizde "fragman" denmiştir. Oysa bu "tanıtma filmi"nin Fransızca'daki karşılığı "lancement du cinéma"dır (sinema tanıtım filmi). Çünkü bu dilde "lancement"ın bir anlamı da "tanıtma"dır. Ayrıca, "extrait du prochain film" (gelecek filmin özeti) ve "séquence" (filmden parçalar) da denir.

Örnekler:

"Pek yakında ve gelecek programda filmlerin fragmanları ve nihayet günün programı başlar." (H. ÖZKAN / *İstanbul Dergisi*, sayı 44, 1967)

"Aylardır fragmanlarını gördüğümüz ve büyük bir merakla beklediğimiz "Chocolat" filmi sonunda vizyona girdi." (Asu E. PERKER / *Sabah*, 18.3.2001)

"Sadece Tom Cruise oynadığı her filmin grafik tasarımı ve fragmanlarıyla bire bir ilgilenir." (Ö. AVARKAN / Sabah, 24.8.2002)

"Mahsun Kırmızıgül'ün heyecan ve macera yüklü "Zalim" dizisinin fragmanını izleyenler, kendisini aksiyon filmlerinin dünyaca ünlü ismi Antonio Banderas'a benzetiyorlar." (M. YILDIZ / Star Box, 12.3.2003)

"Fragman oynatmışsın, ne yapacaksın heyecanla bekliyeceksin." (Sefa ÖNAL / Haber Türk TV 26.8.2012; saat 02.30)

FRAK

(Fr. *frac* –eski–) // [Fr. *habit* –yeni-]

"Frak", Türkçe'de anlamını değiştirdiğimiz değil de, artık Fransızca'da "demode" olan, ama bizim kullanımında ısrar ettiğimiz bir sözcüktür! Ceketinin arkası kuyruklu, siyah renkli merasim elbisesine Fransızlar artık "habit" (resmi elbise / merasim elbisesi) sözcüğünü kullanmaktadırlar. Tıpkı bizim hâlâ "plak" (*plaque*) dediğimiz şeye Fransızların artık "disk" (*disque*); "taksimetre" (*taximètre*) dediğimize de "kontör" (*compteur –de taxi–*) deyişleri gibi.

Türkçe'de olduğu gibi Fransızca'da da kimi sözcükler zamanla yaşlanır ve bir süre sonra da kullanımdan düşerler; tıpkı insan ömrü gibi! Onun için de Fransızlar artık önemli davetlerin davetiyelerinde, "Habit est obligatoire" (Frak zorunludur) ya da "tenue: Habit" (kıyafet: Frak) gibi uyarılara rastlamaktadırlar.

Örnekler:

"Halkın soyulmuş derisinden / Sırtına frak giyen sensin." (Nâzım Hikmet / *Resimli Ay*, 1.7.1929)

"Kar gibi beyaz bir mendille terlerini siliyor, frağı dar gelmiş gibi sık sık omuzlarını kaldırıyor, sırtını geriyor ve papyon kravatını düzeltiyordu." (Kerime Nadir / *Hayat*, sayı 2, 5.1.1967)

"Paris'teki Türk kolonisi mensupları ise günlerden beri, gece kıyafetleri, elbiseler, tayyörler, şapkalar ısmarlıyorlar, fraklar kiralıyorlardı." (G. ÜSTÜNDAĞ / *Hayat*, "Bayan de Gaulle, Sunay ve Eşini Nasıl Ağırladı?", sayı 29, 13.7.1967)

"Bizim güveyin, düğünde giydiği frak iğreti imiş." (Memduh Şevket ESENDAL / *Hikâyeler*, c. 2, s. 176)

Eklenti:

Bu tür sözcüklere, "Fransızca'dan Türkçe'ye geçtikten sonra, kendi ülkesinde eskiyen, hatta kullanımdan düşen sözcükler" demek, herhalde daha doğru olur.

FRANSIZ

(Fr. *française*, Fransız –dişil-) / *FRANSIZ* (kalmak) // [*Fr. Rester à côté de la plaque*] (R. Cadoux)

"Fransız kalmak", "herkesin bildiği bir konu hakkında haberi, bilgisi olmamak" anlamında alay yollu kullanılan bir söz.

Örnekler:

"Japonlar eyleme Fransız kaldı... Türbanlı öğrenciler daha sonra basın açıklaması yaptılar. Polisin geniş güvenlik önlemleri aldığı gösteriyi olay yerinde Japon turistler de şaşkınlıkla izledi." (G. ÖZTEKİN / *Star*, 16.1.2001)

"Türk yemeklerine Fransız kalamadılar... Paris Sefiresi Filiz Akın 3 ay önce verdiği bir davette, Türk mutfağını Fransızlar'a tanıtmıştı... Ünlü yemek dergisi *Saveurs*, son sayısında tam 6 sayfa yemeklerimizi anlattı. Tarifler de veren dergiye göre, 'Türk mutfağı, Fransız mutfağı kadar iyi." (*Star*, 27.2.2002)

"Avrupa kültürüyle yetişen bu oyuncularımız bizim çoşkumuza 'Fransız kaldılar.' (K. KARCI / *Damga*, 3.7.2002)

"Türkiye'de kötümserliği huy edinenler, değişime Fransız kalmamalı. Çünkü Fransızlar bile yavaş yavaş da olsa bakış açılarını değiştiriyor." (Mehmet ALTAN / *Sabah*, 31.10.2004)

FRENK

(Fr. *Franc*, Fransız) // [Fr. *Européen et spécialement Français*, Avrupalı ve özellikle de Fransız]

Fransızca "métalique" (metalik) sözcüğünün dilimize geçerken, "biçim"inin "metelik"e, "anlam"ının da "on para değerinde demir para"ya dönüşmesi gibi; yine Fransızca bir sözcük olan "franc" (Frank) da Türkçeleşirken "Frenk" "biçimi"ne girdiği gibi, "Fransız"dan başka "Avrupalı" anlamı da kazanmıştır.

Konu hayli ilgi çekici olduğundan, biraz ayrıntılı olarak, bu sözcüğe (ve türevlerine) bir göz atalım.

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: FRENK (fr. *franc*'tan. Esk. "Avrupalı özellikle de Fransız." diyor. Ardından da: (İsim tamlamalarında) 'Avrupalılara ait' anlamına geldiğini belirtiyor.

Ayrıca da "frenk"le yapılan bileşik sözcükleri sıralıyor: "Frenk gömleği, Frenk sakalı (keçi sakal –halk dili–), Frenk altını (Avrupa devletlerinin çıkarttığı altınlara Osmanlılar'ın verdiği ad) / Frenk yakısı (plaster) / Frank asması (asmagillerden tırmanıcı süs bitkisi) ve Frenk zahmeti (belsoğukluğu) (c. 4, s. 848-849)

Büyük Larousse: "*Frenk* (fr. *franc*'tan) Osmanlılar'ın Avrupalılar'a, özellikle Fransızlar'a verdikleri ad" (*Meydan Larousse*'tan "naklen"!)

Daha sonra da "Frenk"le türetilen başka maddeler sıralanmış: Frenkçe – Esk. Avrupalılar'ın dili, özellikle de Fransızca / Frenk çileği / Frenk lahanası (Bürüksel lahanası) Frenk maydonozu / Frenkmenekşesi / Frenk salatası / Frenk üzümü vb."

Hatta Türk musikisinde, 12 zamanlı, on vuruşlu, –XVI. – XVII. yüzyılda Batı'dan alındığı sanılan bir küçük usule de "Frenkçin" adı verilmiştir. Ve eskiden "Avrupalılar gibi davranan kimseler" için " Frenkleşmek" de yaygın olarak kullanılmıştır. (c. 8, s. 4296-97)

Şimdi de biraz daha eskilere inelim:

Kâmûs-ı Türkî (Ş. Sami): "Frenk (Fransızca *Franc*." Daha sonra da "Frenk"li bileşik adlar sıralanmış. Bunlar arasında da en dikkat çekici olanları: "Frenk inciri: kaktüs denilen

1 "Frenk'le ve "Frengi"yle ilgili maddeleri gündeme getiren ve bu konulardaki değerli araştırmalarını bizimle paylaşan aziz dostumuz avukat-yazar Kemâleddin Nomer Beyefendi'ye en içten teşekkürler.

nebatın bir nev'i ki bir meyve verir. / Frenk patlıcanı: vaktiyle domatese verilen isim. / Frenk patı: Fr. *Reine Marguérite* denilen bir nevi pat, çiçek / Frenk sicimi: Avrupa'dan gelen iyi bükülmüş bir sicim. vb." (Dersaadet (İstanbul), 1317, s. 992-993)

Ayrıca da bu sözcüğün "sıfat" biçimi olan "Frenkçe" için de: "Frenklerin tarz ve üslubunda veya lisanında olan" demiş. (s. 993)

Türk Lûgati (Hüseyin Kâzım Kadri): "Frenk (Fransızca Frank) Şarkta Avrupalılar'a verilen unvan." Daha altta da "Frenk etvar ü âdatını taklid eden ve frenkliğe özenen şarklı hıristiyan" tanımıyla "Tatlısu frengi" yer alıyor. (TDK *Türk Lûgati*, c. 3, s. 633-634. S., İstanbul, 1943)

İlhan Ayverdi'nin *Kubbealtı Lugati*'ne göre *'Frenk*, Farsça'dan geliyor; o dile de Fransızca "Franc"dan girmiş: "*Frenk* Fars. firang < Fr. *Franc*". Anlamı da:

1) Avrupalı

2) Avrupalılar'a ait, Avrupalılar'a has. (s. 393, İst. 2010)

Bütün bu örneklerden de anlaşılacağı gibi, "frenk" sözcüğü Fransızca'dan dilimize geçmiştir. *Kubbealtı* ve benzer sözlüklere göre Farsça'dan geçmiş bile olsa, Farsça'ya da "Freng" sözcüğü yine Fransızca Franc'tan geçmiş bulunmaktadır.

ve *FRENGİ*: 1) Fr. *Franc*, Frenk+ *-î* < frengî < frengi < (halk d.) firengi.
2) Fars. *Fireng*, Avrupa + Ar. *-î* <firengî < frengi < (halk d.) firengi
1) *européen*, Avrupalı; *propre aux Européens*, Avrupalılara özgü, Avrupalılara has
2) Fr. *syphilitique*, frengi, frengili]

Frengi (halk dilinde "firengi') sözcüğü, aslında iki ayrı "kaynak"tan gelmekte ve iki ayrı "anlam"da kullanılmaktadır. Kimi sözcüklerse her iki "kaynağı" tek maddede birleştirmektedirler.

Sözlüklerimizde bu sözcük:

İki "kaynak"ı, tek maddede birleştiren sözlüklerden biri de, çağdaş sözlükçülüğümüzün temelini atan Şemseddin Sami'nin *Kâmûs-ı Türkî*'sidir:

1) *Frengi / Firengi* (Farisi) -sıfat- Avrupalılara mensup ve müteallik veya mahsus: raks-ı frengi.

2) –isim- illet-i efrenciye (frengi) denilen sâri ve muhrib illet ki, bize Avrupa'dan ve Avrupa'ya da Amerika'dan geçmiştir. Frengiye tutulmak, firengisi olmak (Dersaadet –İstanbul–, 1317, s. 993)

Hüseyin Kâzım Kadri de *Türk Lûgati*'nde, "Frenk"i, Fransızca "franc"dan getirdikten sonra, "frengi" için 1) –sıfat- Frenkler'e ve memleketlerine mensup ve müteallik.

Darbımesel (atasözü): Asılırsan frengî sicim ile asıl.

2) -isim- daülfrenç (frengi) diyor. (*TDK Türk Lûgati*, 3.c., İstanbul Maarif Matbaası, 1943, / s. 634)

Ahmet Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmanî*'sinde, 'Frenk'i, "Avrupalı" karşılığı olarak (fakat köken belirtmeyip sadece "aslı Arabî, Farisî olmayan kelimelerden" diyerek "frengi" için:

1) Frenge mensup şeyler.

2) Alafranga, dedikten sonra da hemen altında "İllet-i frengiye emraz-ı zühreviye (cinsel hastalıklar)" yer alıyor. (*Lehçe-i Osmanî* – Yayına hazırlayan: Prof. Dr. Recep Toparlı- TDK, 2000 / s. 149)

Meydan Larousse: *Frengi* isim. (Frenk'ten Osmanlıca frengi).

1) Tıp. Soydan geçebilen bulaşıcı ve salgın hastalık; frengi.

2) *Frengi* sıfat (Frenk'ten Osmanlıca frengi) Esk. Avrupa ile ilgili, avrupaî: Avrupaî kıyafet, avrupaî kâğıt. (c. 4, s. 549, 1971)

Görüldüğü gibi bu kaynaklar "Frengi"yi sıfat olarak "Avrupalı / Batılı" karşılığı olarak; ad olarak da "frengi hastalığı' gibi, Fransızca "Franc"tan getirerek değerlendiriyorlar.

Ve *FRENGİSTAN* (Fr. *franc*'tan / Farsça *freng* ve –istan, ülke, yer bildiren ek'ten Frengistan) Esk. Avrupa: "Canım Frengistan'ı bırakarak bozkırın ortasına doğru yollandı.." (Fatih Rıfkı ATAY) (*Meydan Larousse*, 1971, c. 4, s. 846)

TDK *Türkçe Sözlük* (2005, 2011), "Frenk"i, Farsça "freng" den getirmiş. (717., 891.s.)

"Frengi"'de ise hiç kaynak bilgisi vermeden tanımlara geçmiş!..

Bize göre ise "Avrupalı" anlamında-

ki "Frengî" sözcüğü, Fransızca kökenli "Franc" (Frank) sözcüğünün Türkçeleşirken "Frenk"leşmesi sonucu, asker-askerî / cins-cinsî örneklerinde olduğu gibi, Osmanlı Türkçesi'nde sonuna "o şeyle ilgili sıfat yapma eki olan "-î"yi (nisbet î'sini) alarak frengî / frengi" biçimine girmesiyle oluşmuştur.

Hastalık adı olan "Frengi" ise Şemseddin Sami'nin de belirttiği gibi, ya Avrupa'dan yurdumuza geldiğinden, Fransızca "Franc'tan türemiştir ya da yine Fransızca'dan Farsça'ya geçen "Freng / fireng" sözcüğüne, Arapça "ilgi eki" "-î" getirilerek Osmanlı Türkçesi'nde türetilmiştir.

FRİGO

(Fr. *frigo*) // [Fr. *chocolat glacé / glace enrobée de chocolat qu'on tient comme les sucettes par un bâton*]

Fransızca'da olduğu gibi Türkçe'de de Amerikan kaynaklı, ama Fransızca söylenişli bir marka adı olan "frigidaire" (frijider), uzun yıllar "buzdolabı" anlamına kullanılmıştır. Fransızca'da günlük dilde "frigidaire"in kısa kullanımı "frigo"dur.

Türkçe'de ise, sinemalarda, verilen arada satılan "buzlu çikolata"ya "frigo" adı verilmiştir.

"Frigo"nun dilimizde, böyle bir anlam kazanmasında, 1920'de Fransızca'da kullanılmaya başlanan "frigidaire" sözcüğünün Latince kökenli "buzluk" anlamına gelen "frigidarium"dan kaynaklanması etken olmuştur.

Yani sözcüğün kayanağındaki "soğukluk" anlam kaymasına yol açıp "buzlu çikolata"ya "frigo" denmesinde de etkili olmuştur.

Fransızlar, günümüzde artık, tıpkı bizim "frijider"i bırakıp "buzdolabı"na geçişimiz gibi, bu anlamda "réfrigérateur"ü kullanmaktadırlar.

Örnek:

"Gene gazozcular, gene plaklar, gene eğlencelikler... Penguen, frigocular da caba." (Hakkı ÖZKAN / "İstanbul Sinemaları Başka Bir Âlemdir" / *İstanbul Dergisi*, sayı 77, 1967)

Eklenti:

Yine bir tür "buzlu çikolata" olan *penguen* ve *eskimo* da "soğukluk" ile bağlantılarından dolayı böyle adlandırılmışlardır.

FÜME

(Fr. *fumée*, duman) // [Fr. *couleur de fumée*, duman rengi / *gris-fumée*, gri duman rengi / *bleu fumée*, mavimsi duman rengi]

Fransızca'da "fumée", "duman" demektir. Dilimizde ise dumanın rengi, doğrudan doğruya rengin adı olmuştur: *Füme*, kimi zaman da *füme rengi*.

Fransızlar ise bu anlamda "couleur de fumée"yi, (duman rengi) kullanırlar. Bu rengi "gris" / "gris fumé" (külrengi), tonlarını da "gris foncé" (koyu külrengi) "bleu fumé" (maviye çalan açık külrengi) gibi terimlerle belirtirler. Tek başına bu rengi belirtmek için "fumé" (füme) yani duman sözcüğü kullanılmaz.

Örnekler:

"Gerçekten de saygıdeğer bir beyefendinin gardrobunda koyu lâcivert, füme (orta derecede gri), koyu gri çizgili takımlar bulunması olağan kabul edilir." (*Sabah*, 5.1.2002)

"Yün pantalon füme renginde, eldivenler bej ve gridir. İzzet bunun altında tabanı lastik, bej, süet, fotin stilli papuç giymektir." (*Ser Dergisi*, sayı 46, 12.11.1966)

GAZ

(Fr. *gaz*) // [Fr. *essence*, benzin]

Fransızca "gaz" sözcüğü, dilimizde ayrıca "otomobilcilik"te "benzin" (ve de mazot) anlamı da kazanarak kimi "kalıpsöz" ve "deyim"lerimize de girmiş; hatta argomuzda da yer almıştır:

Gaz vermek: 1) Motorlu taşıtlarda *gaz pedalına* basmak.

2) Argoda, bir kimseyi dolduruşa getirmek.

Gaza basmak: 1) Motorlu taşıtlarda gaz pedalına fazlaca yüklenmek: " Ve, kendilerininki de dahil, herkesin hayatını tehlike-

ye koyarak basıyor gaza." (Doğan Nadi, *Cumhuriyet*, 8.1.1967)

2) Bir işi hızlandırmak, çabuklaştırmak: "Beşiktaş yeni sezon için İsviçre Alpleri'nin eteklerinde çalışmalarına başladı. Süper lig için Lucescu gaza bastı." (*Star*, 3.7.2002)

Gaza gelmek: ARG. Dolduruşa gelmek. "Kemal Derviş, daha düne kadar 'Sizinle birlikteyim' dediği YİP'li arkadaşlarına, önceki gün el sallayarak 'Bye bye' dedi. Derviş'in gazına gelip USP' den ayrılanlar duydukları bu sözler karşısında neye uğradıklarını anlamadılar." (H. MAHMUD / *Sabah*, 17.8.2002)

Gaza getirmek: ARG. Dolduruşa getirmek. "Yirmi yıllık evli, iki çocuk sahibi Zeynep-Kemal Markit çiftinin ortak tutkuları hız. Baba, motör yarışlarına, anne rallilere katılıyor. Birbirlerini sık sık *gaza getiren* çift, korku nedir bilmiyor." (D. SANCILI / *Sabah*, 23.6.2002)

Gazı kesmek: Motorlu taşıtlarda, gaz pedalından hafifçe ayağını kaldırarak, yakıt miktarını azaltıp hızı düşürmek.: "Atıf gazı kesti; fakat tuhaf, hınçlı bir alayla Itır'a takılmaya devam etti" (Kerime Nadir, "Sisli Hatıralar", *Hayat*, sayı 2, 1967)

Ve hatta "gaza basmak" anlamında, "gaz"dan bir de fiil türetmişiz:

Gazlamak: "Ne sinyal ver, ne işaret, ne levha dinle, ne şerit, gazla!" (Hasan PULUR / *Güneş*, 24.8.1987)

"Şoför de gazladı, defolup gitti." (Aydın BOYSAN / *Hürriyet*, 22.4.1984)

GAZOZ

(Fr. *gazeuse*, gazlı) // [Fr. *limonade*, gazoz]

Fransızca'da "gazeuse" (gazöz), "gazlı" anlamındadır; zaten bu sözcük, 1775'te "gaz"dan türetilmiş dişil bir "sıfat"tır.

Türkçe'deki "gazoz" karşılığında Fransızca'da "limonade" (limonad) sözcüğü kullanılır. 1640'ta İspanyolca "limonada"dan Fransızca'ya geçtiği tahmin edilen "limonade", bu dilde önce "limonata" anlamında kullanıldıktan sonra, "gazoz" anlamını da kazanmıştır. (*P. Robert*, s. 1445)

Günümüzde ise artık eski anlamı "limonata" çoktan unutulmuştur. Fransızca "gazeuse" (gazöz) sıfatı, Türkçe'de büyük ünlü uyumuna uyarak "gazoz" biçimine girdikten sonra adlaşarak, "meyve esansı, şeker ve karbon asidi ile yapılan basınçlı hava ile şişelenen alkolsüz içecek" anlamını kazanmıştır. Dilimizdeki "limonata" ise İtalyanca kaynaklıdır.

Örnekler:

"İktisadi kurul, ithal malı esansla gazoz imali işini görüşecek." (*Milliyet*, 12.11.1966)

"Türk meşrubat sanayiine hâkim olan iki dev firma, yeni bir yabancı gazoza daha, Türkiye'de imalat müsaadesi verileceği haberi ile birbirine girdi." (*ABC*, 4.12.1966)

"Bir taraftan kucağındaki çocuğunu sallar, bir taraftan 4-5 yaşındaki oğluna veya kızına gazoz almak için gazozcuyu gözler, bir taraftan da komşusuna laf yetiştirir." (Hakkı ÖZKAN / *İstanbul Der.*, s. 44, 1967)

Gazozuna: Sadece "gazoz" için yapılan maç. "Gazozuna maç yapmadan şampanyalı turnuva." (Rauf TAMER / *Star*, 25.3.2002)

Bu sözcük Türk argosuna da girmiştir:

Gazoz ağacı: Geç anlayan, aptal kimseler için ya da acayip şeyler ve sözler için kullanılır: "Senin söylediğin gazoz ağacı Holivut'ta yetişir." (Ferit DEVELİOĞLU / *Türk Argosu*, 1955)

GREKO-ROMEN

(Fr. *gréco-romain*) (konuşmak) // [Fr. *parler sous la ceinture*, açık saçık konuşma] (Arg.)

Greko-Roman güreşte, belden aşağısı tutulmadığından, 'açık saçık konuşmak' argomuzda "Greko-Romen konuşmak" sözü ile zarifçe anlatılmak istenmiştir.

Örnekler:

"Yahu boyuna Greko-Romen konuşmaya bayılıyorsun." Orhan EKERLER / Sohbet, 10.8.1998)

"Beybabanın yanında grekoromen konuşmayalım, ayıp ederiz sonra." (Ferit DEVELİOĞLU, *Türk Argosu*, 1959, s. 91)

İSTASYON

(Fr. *station)* // [Fr. a) *arrêt* / b) *poste à l'essence*]

Türkçe, sözcüğün ilk hecesinde başta iki ünsüzün bulunmasını sevmez; onun için

de yabancı dillerden, özellikle de Fransızca'dan dilimize geçen sözcükler "st", "tr" gibi iki ünsüzle başlarsa ya başa "i/ı" gibi bir ünlü "station (stasyon)", "istasyon" örneğinde olduğu gibi) ya da ilk ünsüzden sonra araya "i/ı" gibi bir ünlü, (özellikle de halk dilinde, [train (tren) – "tiren"] örneğinde olduğu gibi) alır. Ayrıca hemen belirtelim ki Fransızca'da sondaki "n"ler seslendirilmeyip daha önceki ünlü "burunsal / nazal" olarak söylenir. Bu yüzden de "station", "stasyõ" gibi seslendirilir Fransızca'da. Böylece de bu sözcük (ve bunun gibi diğerleri) Türkçe'ye geçerken iki ses değişimi birden gerçekleşir! Konumuz "fonetik" olmadığından, bu konuda başka açıklama yapılmayacaktır.

a) "İstasyon" sözcüğü, Türkçe'ye geçerken yalnız "biçim" bakımından değil, "anlam"ca da değişikliklere, hatta anlam genişlemeleri"ne uğramıştır. Nitekim Fransızlar'ın "arrêt" (are - durak) dedikleri yerler için de biz "istasyon" diyoruz: Raylı sistemde her "durak"ı, "istasyon" olarak belirtiyoruz: "Gelecek istasyon Beyazıt" gibi. (Bu cümlenin Fransızca'sı: "L'*arrêt* prochain est Beyazıt"tır.)

b) "İstasyon" sözcüğü, dilimizde daha da "anlam genişlemesi"ne uğrayarak "benzinlik"e "benzin istasyonu" denilmeye başlanmıştır. Oysa böyle yerleri belirtmek için Fransızlar "poste à l'essence" "benzin pompası" için de "pompe à l'essence" derler. Bu iki Fransızca tamlamayı, dilimizde benimsemeyişimizin iki sebebi birden vardır: "Essence" (esans) sözcüğü, Türkçe'de "parfum" (parfüm) karşılığı kullanılmaktadır. Ayrıca da Türkçe, Fransızca tamlamalara karşı, çoğu zaman direnmiştir. Nitekim: *soutien-gorges, rouge à lèvres, maillot de corps, agent de police* vb. tamlamaların hiçbiri dilimize olduğu gibi geçmemiştir.

Örnek:

"Mübeccel Hanım'ın âdetidir. Arabasına bindirdiği misafirlerini, hemen benzin istasyonuna götürüp deposunu doldurttuktan sonra parasını da varlıklı misafirine ödetir." (Orhan ÇİNİLİ / Konuşma, 15.7.1967)

JAKET, CAKET

(Fr. *jaquette*): [*vêtement masculin de cérémonie à pans ouverts descendant jusqu'aux genoux*, dize kadar inen, önü açık, erkek tören elbisesi) ve CEKET (*veston*)]

"Jaque"tan türeyen ve eskiden "çocuk elbisesi" anlamına gelen "jaquette", günümüz Fransızcası'nda:

1) Erkeklerin toplantılarda giydikleri, açık önlü, dizlere kadar inen giysiye;

2) Kadınların giydikleri, beli iyice vücuda oturan, önden düğmeli giysiye;

3) Mine diş kaplamalarında kullanılan "jaquette couronne"a;

4) Ve 1951'den bu yana da İngilizce "jacket" sözcüğünün etkisiyle, kirlenmemesi için ciltli kitaplara geçirilen ve üstünde reklamlar bulunan kaplara denir. (*Petit Robert*, s. 943-44, Paris, 1967)

Petit Littré ise, bu sözcüğün Fransızca'daki anlamını daha da zenginleştiriyor: *Petit Robert* gibi, eskiden çocuk elbisesi anlamına gelirdi yerine "vaktiyle köylülerin ve halk adamlarının giydikleri dize ya da daha aşağıya kadar inen giysi" dedikten sonra, don giymeden önce bebeklere giydirilen şey ve kısa "veston" (ceket) anlamlarına geldiğini kaydediyor. (s. 1174, Paris)

Büyük *Littré*'ye gelince "Jaquette"e şu anlamları da katıyor:

1) Çok eskiden geçmiş olan şeyleri anlatmak için kullanılır: "Je ne m'en souviens non plus que de ma première jaquette", *c'est-à-dire c'est une chose que j'ai completement oubliée.*)

2) Saksağanın halk arasındaki adlarından biri. (E. Littré, *Dictionnaire de la langue française*, s. 172, Paris, 1893)

Şemsettin Sami ise, "jaquette" için iki ayrı anlam veriyor:

1) caket

2) Hoçkis usulündeki top namlusunun iki tarafında bulunan kıta, jaket. ("jaquette de devant" mezkur top namlusunun ön jaketi.) (*Kamus-ı Fransevî*, s.1406, İstanbul, 1905)

Şemsettin Sami'nin bahsettiği "Hoçkis usulündeki top namlusunun iki tarafında bulunan kıta" anlamı, *Jaquette*'in, halka kadar inmeyen pek özel bir anlamıdır.

Nitekim ancak Gaston Esnault, *Fransız Argosunun Tarihsel Sözlüğü* (*Dictionnaire historique des argots français*) [Paris, Larousse, 1965] adlı eserinde "Jaquette" sözcüğünün, bu anlama da geldiğini belirtmektedir. (*Frette de culasse de canon* / s. 370) Esnault ayrıca "Jaquette" sözcüğünün Fransız argosunda: 1917'de "çavuş"; 1928'de de "anüs" anlamını kazandığını; ayrıca Fransız argosunda bu sözcükten türetilen ve "konuşmak" anlamına gelen "Jaqueter" sözcüğünün bulunduğunu belirttikten sonra "jaquette" sözcüğünün zamanla, (1882?/1901) "geveze; (1882?/1889) "yalancı" ve "saksağan" anlamlarını da kazandığını belirtiyor. (s. 1640)

Bu kadar değişik anlamları olan "Jaquette" içinse Fransız argosunda "martin" denildiğini de yine aynı eserden öğreniyoruz. (s. 417)

Türkçe'de "Jaquette", ilk önce, tıpkı Fransızca'daki gibi "Erkeklerin toplantılarda giydikleri, açık önlü, dizlere kadar inen giysi" anlamına kullanılmıştır. Ve sözcük, özellikle Fransızca'yı iyi bilen kimseler sayesinde, söylenişini ve bu anlamını korumuştur:

1) *Jaquette* – jaket: "Gümüşî jaketler ve redingotlar, fraklar, smokinler esvapların her nev'î", (Abdülhak Şinasi Hisar, *Fahim Bey ve Biz* (s. 29, İstanbul, 1955)

2) *Jaquette* – Caket: Sözcük anlamını korumasına karşılık zamanla, Türkçe'de özellikle baştaki 'j'lerin 'c'ye dönüşmesi kuralına uymuştur. Hatta Hisar'ın *Fahim Bey*'inde, "Jaket"ten beş altı sayfa sonra 'caket' sözcüğüne de rastlıyoruz: "Nihayet bütün bu paltoların, pardösülerin, pelerinlerin caketlerin, vestonların, pantalonların ve ipeklerin hepsi de tamamen eskiyince Fahim Bey onlardan yine kurtulamamış," (s. 35)[2]

3) *Caket – ceket*: "Caket" sözcüğü, daha sonraları, anlamını korumakla birlikte, dilimizin "büyük sesli uyumu" kuralına uyup "ceket" olarak söylenmeye başlanmıştır.

Bu biçime örneği, dile çok önem vermiş olan Atatürk'ten alıyoruz: "Redingot, ceket, smoking, frak giyeceğiz. Tereddüt edenler varsa bunların budala ve cahil olduklarını söylemeliyim." (Sadi BORAK / *Bozkurt Mustafa Kemal*, 1955, s. 86)

4) *ceket*: a) Fransızca'da bulunmayan, dilimizde "jaquette" karşılığı yaratılan "jaquette à taille"ın (jaketatay) da etkisiyle, "ceket" sözcüğü, yavaş yavaş eski anlamından tamamen uzaklaşarak, anlam değişikliğine uğrayıp, Fransızlar'ın "veston" dedikleri günümüzdeki "ceket" biçimi için kullanılmaya başlanmış ve kısa sürede de bu anlamıyla yaygınlık kazanmıştır. Hatta yukarıda belirttiğimiz gibi, önceleri Fransızca'daki ilk anlamında kullanan Atatürk de, sonraları, Türkçe'ye girip yerleştiği –Fransızlar'ın "veston" dedikleri– yeni analmıyla kullanmıştır: "Sen farkına varmadın, ben de unuttum. Bu karınla bu ceket giyilir mi? Karnımda asit varmış." (Niyazi Ahmet BANOĞLU / *Atatürk*, -tarihsiz-, s. 52)

Başka örnekler:

"Ama dürüst bir politikacı olmak, eski ceket, eski pantalonla dolaşmayı gerekli kılıyor." (Oktay AKBAL / Vatan, 25.7.1967)

"Elim ceketimin cebinde, boyuna bir küçük yuvarlakla oynuyorum." (Kerime Nadir, "Sisli Hatıralar" / *Hayat*, sayı 5, 1967)

"Bu ceketin altında en aşağı on yaşında bir pantalonla bir işlik veya sadece don gömlek." (Mahmut MAKAL / *Bizim Köy*, 1950, s. 7)

"Yusuf Ziya Ortaç: İsmet Paşa'nın sırtında İnönü zaferi var, Adnan Menderes'in arkasında terzi İzzet'in ceketi var' diye yazmıştı." (İlhan SELÇUK, *Cumhuriyet*, 3.3.1967)

Eklenti:

Dile artık "ceket" olarak yerleşen bu sözcüğün, Ankara'daki Anadolu Klübü'nün girişinde, "snob" bir görevli tarafından yeniden "Caket"e çevrildiği (13.9.1968'de) tarafımızdan hayretle görülmüştür: "Yemek salonuna kravatsız caketsiz girilmemesini Yönetim Kurulu rica eder." "Caket"ten murat ise "veston" anlamına gelen "ceket".

Ceket, daha sonraları, kadın modasında da, hanımların spor "tayyör üstü"ne de denmeye başlanmıştır.

2 Yakından tanıdığım ve hakkında *Abdülhak Şinasi Hisar* adlı kitabı hazırladığım bu yazar, sohbetlerinde "jaket" sözcüğünü kullanırdı. Eğer eser dizilirken mürettibin dalgınlığı sonucu 'jaket'ler, 'caket' olarak da dizildi ise bu da bize halkın 'jaket'e, ısrarla 'caket' dediğini gösterir.

JARTİYER

(Fr. *jarretière*, çorap askısı // [Fr. *porte-jarretelles*, çorap bağı taşıyıcısı < *jarretelle*, çorap bağı < *jarret*, bacağın iç tarafı]

Dilimizde "jartiyer"in iki anlamı vardır:

Kadınların çoraplarını bacakta gergin ve sabit tutmaya yarayan belden ya da kalçadan bağlanarak lastikli uzantılarının ucunda çoraba iliştirilen tutturmalıkları bulunan kemerli askı. Bu konuda C. Ayral şöyle diyor: "Kadınların ortaçağdan beri kullandıkları çorap bağından jartiyere geçişin babası olarak pek çoğumuz Fransız Gustave Eiffel'i biliyoruz... Oysa Lili Sztajn kitabında Féréol Dedieu adını ortaya koyuyor ve estetik bir görünüşe sahip olmasa da 1876'da jartiyerin bu zat tarafından keşfedildiğini söylüyor. Gelelim jartiyerin tarifine; Fransızca'da 'porte-jarretelle' diye yazılıyor; böylelikle taşıyıcı özelliği de belirtilmiş oluyor. Türk Dili Kurumu tarafından 1988'de yayımlanan *Türkçe Sözlük* ise 'çorapları dizin altında veya üstünde tutmaya yarayan lastikli bağ' diye tanımlayarak yanlış yapıyor, çünkü burada tanımlanan aslında 'çorap tutucu bağlardan' başka bir şey değil." (*Yeni Yüzyıl* – Cafe Pazar / 3.9.1995)

Örnekler:

"Nuriye Akman: 'Hayatımızda hiç jartiyer kullandınız mı?'; İmren Aykut: 'İlk genç kızlık dönemimde kullanmıştım, o zaman çünkü jartiyer de vardı, ilk heves. Sonra kullanmadım, çünkü o zor bir şey. Takmak, çıkarmak rahatsız, jartiyer sevmem hiç'" (*Sabah*, 31.3.1996)

"Mini eteğinizi asla klâsik jartiyerli çoraplarla giymeyin." (*Hayat*, 5.1.1967)

"Penti'den yılbaşı için özel jartiyerli çorap." (*Star*, 19.12.2001)

2. Erkeklerin kısa konçlu çoraplarının gergin durmasını sağlamak için diz atından bağlanarak, uzantıları çoraba tutturulan ve genellikle esnek maddelerden yapılan bir tür çorap askısı.

Örnek:

Bu konuda uzman olan yine C. Ayral'dan: "Jartiyerin erkekler tarafından da kullanıldığını biliyor muydunuz? Günümüzde bile, özellikle smokin giyildiğinde, giyimine çok özen gösteren erkekler, ipek kısa çoraplarının sarkmaması için, baldırdan bağlanarak çorabı tutan jartiyerleri kullanmaktadırlar. 1920-50 arasında İstanbul'da da Beyoğlu efendilerinin bu jartiyeri kullandıkları biliniyor." (*Yeni Yüzyıl*-Cafe Pazar, 3.9.1995)

Uyarı: Fransızca'da "jarretière", koncunu çepçevre sararak, çorabın ya diz üstü ya da diz altında gergin olarak durmasını sağlayan esnek maddeden 'çorap bağı' anlamındadır. (*Le Robert*, c. 5, s. 794)

Yukarıdaki tanımlar için ise Fransızca'da "porte-jarretelles" sözcüğü kullanılmaktadır.

JİKLE

(Fr. *giclée*, sıçrayıp saçılan sıvı madde) // [Fr. *gicleur*, karbüratörde hava benzin püskürteci]

Yukarıdaki her iki sözcüğün kaynaklandığı fiil "gicler"dir ve "fışkırıp akmak", "zifos halinde sıçramak" anlamlarına gelir. Onun için de "giclée" (jikle), "sıçrayıp saçılan sıvı madde" demektir. "Gicleur" (jiklör) ise bir otomobilcilik terimi olup "motörlü taşıtların kalkışta yüksek devirde çalışabilmesi için karbüratördeki hava-benzin püskürteci"dir.

Bu iki sözcük Türkçeleşirken "jiklör"ün anlamını "jikle"ye yükleyerek dilimizde yer almıştır. Anlamları arasındaki benzerlik, böyle bir "anlam kayması"na yol açmıştır ve böylece sözlükler de "jiklör" yerine "jikle"yi madde-başı yapmışlardır!

Örnekler:

"*jikle*: Dar bir geçit, karbüratörün hava giriş kısmına yerleştirilmiş bir supap olup içeriye giren hava hacmini tahdit eder." (Metin LOKMANHEKİM / *Otomobil Ansiklopedisi*, 1959, s. 146)

"Karbüratörün temiz olması, ayarının bozuk olması, jiklenin uzun süre çekili kalması, jikle telinin sıkışması, jikle kelebeğinin iyi çalışmaması, uygun olmayan yakıt hava karışımı, yakıt tüketimini artırır." (*Pazar Ekspres*, 26.8.1990)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: "Jiklör"ü madde-başı yapmış ve anlamdaşı olarak da "meme"yi vermiş: "*Jiklör* i. (Fr. *gicleur*)" (c. 6, s. 691)

Büyük Larousse: "Jikle a. (Fr. *giclé*)" (c. 12, s. 6094)

Meydan Larousse, Türkçe'de yaygın kullanımı olmasa da, sözcüğün Fransızca'daki biçimini madde-başına taşımış. Fakat *Büyük Larousse*, başka anlamdaki "giclé"yi, "gicleur" yerine madde-başına taşımış!

TDK Türkçe Sözlük: "*Jikle*: is. Fr. *giclée*" demiş. (s. 1015). 2011 baskısı da aynı yanlışı tekrarlamakla yetinmiş: "Jikle: a. Fr. *giclée*" (s. 1245)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "*Jikle* Bk. JIGLE" demiş. (s. 1490)

"Jigle-Jikle" diye ikili aldığı madde-başında ise: "Fr. *giclée*" demiş! (s. 1489) ve böylece de iki"yanlış"ı, tek madde-başında yapmış! "Jigle" yaygın kullanımı olmadığından madde-başına taşınmamalıydı; bu bir! ikincisi de bizim "jikle" dediğimiz düzeneğin Fransızca'sı, yukarıda da açıkladığımız gibi, "gicleur"dür; bunu da madde-başında belirtmesi gerekirdi!..

Püsküllüoğlu *Türkçe Sözlük*: "Jikle a. Fr." demiş. (s. 953)

JORJET

(Fr. *Georgette*, kadın adı) // [Fr. *crêpe-georgette*]

Fransızca'da tek başına "Georgette" sadece özel addır. Türkçe'de ise, Fransızca "crêpe-georgette" (krep jorjet) yerine, çoğu zaman "jorjet" –halk dilinde de 'corcet'– kullanılır.

Fransızca'dan geçen tamlamalarda, iki sözcükten birini, dilimizde –özellikle de "halk dili"nde– bırakma eğilimi burada da "hükmünü icra edip "crêpe" (krep: bürümcük) sözcüğünü atıp "jorjet"i tek başına kullanıma sokmuştur.

Örnek:

"Dar jorjet elbisesinin içinde, vücudunun bütün hatları belli oluyordu." (Handan ACAR / Sohbet, 15.8.1969)

Eklenti:

Fransızca bilenler, moda konusunda bilgisi olanlar "krep jorjet"i de kullanıyorlar: "Dior, beyaz krep jorjetten yaptığı sade kıyafetini, belde üstü çiçekler işli siyah kadife bir kemerle süslüyor." (Necla SEYHUN / *Cumhuriyet*, 27.6.1970)

JÖN

(Fr. *jeune*, genç) // [Fr. *jeune premier*, baş erkek oyuncu]

Sinemada genç ve yakışıklı "baş erkek oyuncu" için dilimize Fransızca'dan "jeune premier" (jön prömiye") terimi girmiştir: "Max Halliday olarak Sadri Alışık, serbest hareketleriyle her zamanki jön prömiye idi." (Edibe Dolu, "Cinayet Var" / *Türk Dili*, Sayı 6, 1.5.1964)

"Antonio Moreno, İspanyol asıllı bir aktördür. Sinemaya jön prömiye olarak intisap etmiş, daha sonra karakter rollerinde büyük bir başarı sağlamıştır." (*Yeni Gazete*, 17.2.1967)

a) Hemen ardından da, ikinci sözcüğü kaldırılarak yalnızca "jeune" (jön), aynı anlamda dilimize kullanılır olmuştur:

"Ediz Hun, bir dönemler Yeşilçam'ın en ünlü jönüydü." (H. USTA / *Damga*, 8.4.2002)

"Pazarda gezerken Kadir İnanır'ı görünce 'pes' dedik. Türkiye, sanki Çin'e taşınmıştı! Ünlü jönle ayaküstü konuşup Kosta Rika maçı tahminini aldık: 'Kesin yeneriz.'" (U. TURPÇU / *Star*, 7.6.2002)

"Tugay Toksöz, kısa zamanda sevilen bir jön oluverdi." (*Hergün*, 13.7.1967)

"Hain bakışlı, kara bıyıklı, kaba ve ilkel jönler (!) her filmde ya kadın döverler ya da namlularını temizlemek için ortalığı hacamat ederler." (Zülfü LİVANELİ / *Sabah*, 14.2.1992)

"Ben orada jön rolündeyim. Elimde tabanca olacak, vuracağım, döveceğim, kıracağım." (E. AKBAY / Hürriyet, 19. II. 1989)

"Türk sinemasının unutulmaz jönlerinden birisi olan Engin Çağlar ile 1971 Türkiye Güzeli Filiz Vural'ın dillere destan aşkı bir düğün ile mutlu sona ulaşmıştı." (S. BENLİ / *Star Box*, 17.3.2003)

b) "Jön" sözcüğü, kısa sürede "yakışıklı genç" anlamını da kazanıvermiştir:

"Timur'a gelince, bizim yakışıklı jön, çoktan beri arkadaşlık ettiği sessiz bir kızla

beraberdi." (Kerime Nadir, "Sisli Hatıralar" / *Hayat*, sayı 2, 5.1.1967)

"Erkekler, jön bakışlarıyla 'clark' çeken pozlarda." (Nilgün GÜRKAN / *Star*, 29.2.1992)

"Nihayet o aradığı *jeune* karşısına çıkıp da:

vule vu danse avek mua? diyince, dayanmaz:

Avek plezir mösyö, der ve ona kollarını uzatır. (Dr. İhsan ÜNLÜER / Cumhuriyet, 9.1.1967)

Eklenti:

"Jön"e olan merakımız, yine sinemada ve dahi tiyatroda, genç ve güzel "baş kadın oyuncu" anlamında dilimizde "jeune dame" (jön dam) teriminin de yaratılmasına yol açmıştır!.. (Bkz, *Türkçe'de Yaratılan 'Fransızca' Sözcükler.*

JURNAL

(Fr. *journal*, günlük) // [Fr. *dénonciation*, ihbar]

Dilimizde, "hâtırat" yerine "günlük" ve Ataç'ın çabalarıyla "günce"nin yaygınlık kazanmasından önce, daha Tanzimat döneminde, bu anlamda, "jurnal" sözcüğü kullanılmıştır. Hatta, "bu alanda yayınlanmış ilk eser, Âli Bey'in *Seyahat Jurnali*'dir. Görüldüğü üzere Âli Bey, Batı'daki roman, tiyatro, komedya, dram v.b. gibi edebiyat türlerinin o devirlerinde, kendi adlarıyla aktarılması geleneğine uyarak, günlük kavramını Türkçe bir terimle karşılamak gereğini duymamış, Fransızca jurnal sözcüğünü olduğu gibi almıştır. Ne var ki jurnal terimi ötekiler gibi tutunamamış, bu kavram, daha sonra, uzun bir süre ruzname, hatıra defteri gibi sözlerle karşılanmağa çalışılmış, bir ara Falih Rıfkı Atay, iki ayrı yazısında gündem ve gündelik sözcüklerini denemiş, bu yollardan geçtikten sonra "günlük" sözcüğünü kullanmıştır." (*Türk Dili*, Günlük Özel Sayısı, 1.4.1962 / s. 127)

"Jurnal"li örnek cümleler:[3]

"Eserlerinin çoğu bu jurnalinin doğrudan doğruya sahifeleri arasından alınmış, yahut böyle değilse, birçok sahifeleriyle beslenmiş ve bezenmişti." (Abdülhak Şinasi HİSAR / *Pierre Loti*, 1958)

"Monsieur Gide'in *Günce*'sinde (*Journal*'inde) okudum, o da Lemaître'den öğrenmiş, Molière öyle çabucak yazanlardan değilmiş..." (Nurullah ATAÇ / *Ararken*, 1954 / s. 105)

Ayrıca *"gemi jurnali"* (seyir defteri) de eskiden kullanılmıştı: "Gemi jurnali, her yolculukta gemiye, yüke, gemideki şahıslara ve günlük hadiselere ait olmak üzere günü gününe tutulan notları havi defterdir. Bizzat kaptan veya onun vazifelendirdiği adam tarafından tutulur." (Ş. ALTAY / *Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 1962, Ankara, s. 87)

"Gemi jurnalinde çok önemli bilgiler yer alıyordu. Tüm bilgiler hem jurnalde hem de gizli mesajlarda yer alıyordu. Denizaltı, Gayret-i vataniye destroyeri yedeğinde İstanbul'a getirilmişti." (Ergun HİÇYILMAZ / *Sabah*, 27.8.2000)

"Günlük tutmak" yerine de eskiden *"jurnal tutmak"* kullanılmıştır: "Hayatımda en üzüldüğüm şey jurnal tutmamamdır. Gençlere vereceğim tek nasihatım jurnal tutmalarıdır." (Ahmet Hamdi TANPINAR / *Edebiyatçılar Konuşuyor*, 1953, s. 65)

"Jurnal" sözcüğü "gazete" anlamında, Tanzimat döneminde Şinasi tarafından ilk kez kullanılmış, fakat sonra kullanımdan düşmüştür: "Tabaa-i gayr-i müslimenin kendi lisanları üzere çıkardıkları 'jurnal'lar bile..." (Şinasi, *Tercüman-ı Ahval*, 1860)

Fakat "jurnal" sözcüğü dilimizde, Fransızca'da olmayan bir anlam daha kazanmıştır: *"ihbar"*. (Fransızca'sı "dénonciation").

"Jurnal"in bu kadar değişik bir anlam kazanmasında; "jurnal"in her gün yazılan / her gün tutulan ve her gün basılan bir şey" olmasından kaynaklanmaktadır: Osmanlı İmparatorluğu döneminde, hafiyeler de her gün "jurnal" tutarlardı. "Günlük" oluş ortak vasıftır.

Örnekler:

"Osmanlı karşıtı ittifak devletlerine âit denizaltıların listesi, hangi sahalarda dolaştıkları, faaliyet programları ve geleceğe yönelik tüm bilgiler hem jurnalde hem de gizli mesajlarda yer alıyordu." (Ergün HİÇYILMAZ / *Sabah*, 27.8.2000)

3 "jurnal" sözcüğündeki "a"nın "ince/kalın" sesletimine göre, yazarların yazımındaki ekler de değişmektedir: "jurnal-i / jurnal-ı" gibi. Biz yazar yazımlarını değiştirmedik.

"Buna jurnal mı denir? O adam kitabında yüksek teknikte iktisat terakümlerinin devlet elinde olmasını iltizam etmiyor mu? Ve bu metod komünist metodu değil mi?" (KANDEMİR / *Siyasî Dargınlıklar*, 1955, s. 87)

"Jurnal"in bu anlamından:

Jurnalci (Fr. *dénonciateur*): "Jurnalci, gammazlarken her zaman dost geçindiğini ima eder:' – yalnız aramızda kalmalı.'" (Çetin ALTAN / *Kopuk kopuk*, s. 264)

Jurnalcilik (Fr. *dénonciation*): "Yalnız Abdülhamit devrinde her jurnalin bir bedeli varmış, yani jurnalcılık karşılıksız kalmazmış." (Hasan PULUR / *Güneş*, 23.2.1988);

Jurnal etmek, jurnal vermek ve *jurnallemek* (Jurnallamak) (Fr. *dénoncer*) türetmeleri de dilimize girmiştir: "Her halde yabancı vapurunu bir Türk kızının ziyaret edeceğini, birisi jurnal etmişti." (Halide Edip ADIVAR / *Mor Salkımlı Ev*, s. 107)

"Prusya Mebuslar Meclisi'nde biri (Tiyatro, aydınların genelevi oldu, böyle adi eserleri yazanların kökü kazınmalı!) diye Berlin Polis Müdürü Baron von Richthofen'e sözlü jurnal verdi" (Muhsin ERTUĞRUL / *Türk Tiyatrosu*, 1962 / 345. s.) türetmeleri de, yaygın olarak dilimize girmiştir.

KABİN – KABİNE

(Fr. *cabine / cabinet*) // [Fr. *cabine*]

Fransızca'dan dilimize giren sözcüklerden bir kısmı da zaman içinde "anlam değişikliği"ne uğramışlardır. "Ses benzeşmesi" yakın sözcüklerde, bu durum daha da yaygındır; kolayca biri diğerinin yerine kullanılmıştır: Apandis/apandisit, pankras/pankreas örneklerinde olduğu gibi... Buna bir örnek de kabin/kabine'dir.

Fransızca'da "cabine" (kabin), boyutları daha küçük yerleri belirtmek için kullanılır: (Gemide) kamara. Hatta konforlusuna "cabine de luxe" denir. Kapalı telefon hücresinin Fransızcası da "cabine téléphonique"dir. Banyolardaki soyunup giyinme yerlerinin adı da "cabine de bain"dir.

Fransızca'da, "cabinet" (kabine) sözcüğünün özünde yine "oda" kavramı vardır; fakat boyutları "cabine" (kabin)'inkinden daha büyüktür: "yazı/çalışma odası "cabinet de travail"dan "Bakanlar Kurulu", "cabinet (des ministres)" ve hatta "ayakyolu"na "cabinet (d'aisances)"a kadar uzayıp gider.

Fakat dilimizde "kabine", daha çok da eskiden, "kabin" yerine kullanılmıştır: Fransızca'daki "une cabine de plage (bain), Türkçe'de "bir plaj kabinesi" "une cabine téléphonique" de "bir telefon kabinesi" olarak yaygınlık kazanmıştı.

Örnekler:

"Maça'nın oğlu ile sinema localarında, plaj kabinelerinde yapmadığı kalmamış." (Haldun TANER / *Şişhane'ye Yağmur Yağıyordu*, 1963)

"Fakat telefon kabinesindeki ihtiyar, rehberi karıştırıyor, bir türlü telefon edemiyordu." (*Milliyet*, 13.11.1966)

"Plajda, tahtaları birbirine çakıp kabineler yapılmamıştır. Kabineler, tuğla ve briketten muntazam bir şekilde belediye tarafından yapılmıştır." (Fadıl TAŞ / *Milliyet*, "iki açıklama", 30.8.11.1967)

KABLO

(Fr. *câbleau/câblot*, gemi yanaşmasında kullanılan orta kalınlıkta halat) // [Fr. *câble*, kablo, elektrik, telefon kablosu]

Dilimizdeki, "Elektrik akımı iletiminde kullanılan, yalıtkan bir madde ile sarılı, metal tel" anlamındaki "kablo"nun Fransızca'sı "cable" (okunuşu: kabl)'dır.

Fransızaca'da "kablo" okunan "câbleau/câblot" ise "gemilerin yanaşmasında kullanılan orta kalınlıkta halat" anlamına gelir!.. (*P. Robert*, Paris, 1967, s. 208)

Hece sonunda "ünsüz binişmesi"ni sevmeyen dilimiz, "biçim" benzeşmesi sonucu "kabl" sesletimini "kablo"ya dönüştürmüş olabilir. Belki de bu yüzden sözlüklerimiz Türkçe'deki "kablo"yu, Fransızca "câble" (kabl)'dan getirmektedirler. Nitekim Fransızca'daki "câble électrique", 'elektrik kablosu'; "câble télégraphique", 'telgraf kablosu' demektir.

Örnek:

"Kablolar için döviz ödenmekte ve metresi için 15-20 lira verilmektedir." (*Akşam*, 12.7.1967)

"Kablo"dan türeyen sözcükler de dilimizde yaygın olarak kullanılmaktadır: Kablolu (yayın), kablosuz (telefon) ve kablo gemisi gibi.

KADRAT

(Fr. *cadrat*) // [Fr. *1 cicéro* / Fr. *1 douze*]

Kimi işkollarında çalışanlar da, Fransızca sözcüklerin, başka anlamlarda kullanılmasına yol açmaktadırlar. "Kadrat"ın kökü Fransızca "cadrat" (kadra) ya da İngilizce "quadrat"dır. Fransızca'daki "cadrat", harf ya da satır aralarına konan "katrat" anlamında kullanılır. 12 punto karşılığı matbaacılıktaki ölçü birimine Fransızca'da "1 cicéro" veya "1 douze" denir. İngilizce'de ise bunun karşılığı "1 pica"dır. Bizde ise "cicéro" ya da "pica"nın karşılığı "kadrat"tır.

Hıfzı Topuz, basım işçilerinin Fransızca sözcükleri ve anlamlarını nasıl değiştirdiklerini şöyle belirtiyor: "Klişe bizde yalnız resim klişesidir. Fransızca'da ise "cliché" hem 'resim klişesi', hem de 'dökülmüş sayfa kalıbı' anlamlarında kullanılır. Bizim mürettipler Fransızca 'interligne' sözcüğünü 'anterlin, 'antenin'; "composteur"ü de 'kumpas' yapmışlardır." (*Basın Sözlüğü*, Önsöz, s. 11, 1967 –müsveddeden-)

KALORİFER

(Fr. *calorifère*) // [Fr. *radiateur*, radyatör]

Dilimizde "kalorifer" sözcüğü, yanlış olarak "radyatör" yerine de kullanılmaktadır.

Örnekler:

"Recep ansızın durdu. Önündeki ölü kaloriferin ibresini soğuktan sıcağa, sıcaktan soğuğa çevirdi." (Nâzım Hikmet / *Paessagi umani*, Milano, 1965, s. 58)

"Ev sahibi kaloriferleri nihayet yaktırdı." (*Hayat*, Sayı 48, 24.11.1966)

KANSER

(Fr. *cancer*) etmek // [Fr. *emmerder*, canını sıkmak, çok üzüntü vermek] (Arg.)

Bir kimsenin verdiği rahatsızlığın, üzüntünün büyüklüğünü belirtmek için argomuzda "*kanser etmek*" sözü kullanılmaktadır.

Örnek:

"Eyvah, Necip Bey geliyor, yine bizi kanser edecek!" (Fikret UĞURLU / Sohbet, 10.8.2012)

"*Kanser ilâcı*" (Fr. *emmerdeur*, sıkıcı adam, baş belâsı)

Argomuzda, "can sıkan, kaba, görgüsüz, yabanî kimse" anlamlarında da "*kanser ilâcı*" sözü kullanılmaktadır.

Örnek:

"Kanser ilâcı yabanî hıyar mukabili kullanılır. Avanak, andaval kimseye söylenir." (S. ŞİMŞEK /*Argo Lügatçesi*, 1958, s. 9)

KAPUT

(Fr. *capoute*) // [Fr. *capote anglaise*, kaput, prezervatif, kılıf]

Dilimizde, "asker paltosu" ve motorlu taşıtlarda "kaporta" anlamından başka "Kaput", "kılıf" ve "prezarvatif"le anlamdaş olarak, bir zamanlar kullanılmıştır.

Oysa Fransızlar, bizim "kaput" ve "kılıf / prezervatif" dediğimiz nesneye "capote anglaise" (kapot anglez – ingiliz kaputu) derler.

Bu tamlama Türkçe'ye geçerken, ilk sözcükteki "o", "u"ya dönüşmüş, ikincisindeki "anglez" ise gereksiz görülerek atılmıştır! (bkz. *prezervatif*)

Hemen belirtelim ki "iskambilde hiç el vermeden yenme" anlamına gelen "kaput" (ve de kaput etmek/kaput olmak) ise Almanca kaynaklı olup dilimize "kaputt" sözcüğünden girmiştir.

Örnekler:

"Kaput: Erkeklerin, cinsi münasebet esnasında, hastalıktan korunmak için, tenasül âletlerine geçirdikleri ince kılıf." (Haydar TOLON / *Yabancı Kelimeler Lügati*, Bursa, 1939, s. 116)

"Kaput kullandık ama nafile... Yine bizimkinin küpüne sıçan kaçmış! (Yunus SANDALCI / Sohbet, 15.8.1974)

KARAKTER

(Fr. *caractère*, karakter) artisti, oyuncusu // [Fr. *acteur de composition*]

"Karakter" sözcüğü, Fransızca'daki anlamının dışında, Türkçe'de apayrı bir anlamda da kullanılır olmuştur. Sahne ve perde sanatlarında, başrolü üstlenen "jön prömiye"nin yanı sıra, oyuna/filme, son derece değişik makyajı ve oyunuyla ayrı bir hava katan sanatçılara "karakter artisti/karakter oyuncusu" adı verilmiştir. Bu anlamda Fransızlar "acteur de composition" (aktör dö kompozisyon – kompozisyon sanatçısı) terimini kullanırlar.

Fakat dilimizde "composition" (kompozisyon) sözcüğü, vaktiyle "edebiyat ve kompozisyon"un dar kalıpları içine yerleştiğinden, bu anlamda yeni bir terim yaratmak gereği duyulmuş ve bu oyuncunun sahnede, perdede canlandırdığı "tip", "karakter" olarak görüldüğünden kendisine "karakter artisti / oyuncusu" denilmesi uygun bulunmuştur...

Örnekler:

"Rejisörle anlaşamayan karakter oyuncusu Turgut Özatay, film ekibiyle gittiği Adapazarı'ndan geri döndü." (*Akşam*, 16.8.1968)

"Karakter artisti (karakter oyuncusu), belirli bir karakteri bütün ayrıntılariyle yaratmakta usta olan oyuncu." (Nijat ÖZÖN / *Sinema Terimleri*, Ankara, 1963, s. 69)

Ayrıca, karakter artistinin oynadığı role de "karakter rolü" denir: "Karakter rollerinde büyük başarı sağlamıştı." (*Yeni Gazete*, 17.2.1967)

KARTOTEKS

(*cartothèxe* ?) // [Fr. *cartothèque*, haritalık]

Fransızlar'ın "directe" (direkt) sözcüğünü, söyleme kolaylığı bakımından "direk" diye "Türkçeleştirme"mize karşılık; yine Fransızlar'ın, 1959'da "carte" (kart –harita-) ve "-thèque" (-tek) < Yun. *thèkâ*, yer) sonekini bileştirerek yaptıkları "cartothèque" (kartotek) gibi söylenmesi pek de güç olmayan sözcüğün sonuna bir de "s" sesi ekleyerek "kartoteks" biçiminde dilimizde kullanmaya başlamışız.

"Kartotek" yerine, kendi yaratımız olan "kartoteks"i kullanışımız yetmiyormuş gibi, sözcüğün Fransızca'daki asıl anlaını da bir yana bırakmışız:

a) Fransızca'da didaktik bir sözcük olan "kartotek"in asıl anlamı "coğrafya haritaları koleksiyonu ya da coğrafya haritalarının konduğu yer; haritalık"tır. Ülkemizde Fransızca bilenlerin bile, "kartotek"i (hatta "kartoteks"i) bu anlamda kullandığını sanmıyoruz.

b) Dokuz büyük ciltlik *Le Robert* sözlüğü, bu sözcüğe "yerel" bir anlam daha katmaktadır: O da İsviçre Fransızca'sında, belki de Almanca "Kartothek"in etkisiyle yaratıldığı sanılan "fiş kutusu" anlamıdır. (1989, c. 2, s. 381, 1989)

Demek oluyor ki Fransızca'nın "kartotek"ini beğenmeyip sonuna bir "s" katarak dilimize soktuğumuz yetmiyormuş gibi, yine "asıl" anlamını da değiştirip ancak İsviçre'nin Fransızca konuşulan bölgesindeki anlamını benimsemişiz. Zamanla da "fiş kutusu" anlamını bırakıp "belirli bir alanda yararlanılmak için üzerinde gerekli bilgilerin kaydedildiği sıralı kartların bulunduğu kutu"; "fiş kutusu" anlamından başka, içindeki kartlara da "kartoteks" demişiz!

Örnekler:

İlk örnek, çocukluğundan bu yana "kitap kurdu" olduğu, kütüphanelerden çıkmadığı yazılarından belli olan Doğan Hızlan'dan: "Kütüphane demek yığınla kâğıt demekti. Elle tutmaktan eprimiş kartoteksler, soluk daktilo yazıları bir dizinizde kutu, bir dizinizde bloknot." (*Hürriyet*, 2.4.1995)

Doğan Hızlan'ın cümlesine dikkat edilince, "kartoteks"in fiş kutusunun içindeki, belirli bir alanda yararlanılmak için üzerine gerekli bilgiler kaydedilmiş ve belli bir düzene göre sıralanmış kartların herbiri" olduğu anlaşılmaktadır.

Aşağıdaki cümlede de "kartoteks"in "fiş kutusundaki fiş" anlamına kullanıldığı görülmektedir: "Bazı dershanelerin, öğrencilerden alınan ücretleri, özel kartotekslere geçirdiği, bunlardan bir bölümünün fatura edilip, fatura edilmeyen kısmının ise özel belgelere işlendiği belirlendi." (Ö. KIRKPINAR / *Büyük Arkadaş*, s. 140)

Eklenti:

"Kartoteks" sözcüğünün sonundaki "s" için, akla başka bir olasılık da gelmektedir: "Kartotek" İsviçre Fransızcası'nda "fiş kutusu" anlamına geldiğine, içindeki "fiş"ler de "yazılı" olduğuna göre, acaba yine Fransızca'daki "texte" (*tekst* – metin) sözcüğünün anlamı ve ayrıca "ses" çağrıştırımı sonucu; içindeki "fiş"i, "fiş kutusu"ndan ayırmak için, bu Fransızca sözcüğün sonuna bir "s" sesinin getirilmesi Türkçe'de uygun bulunmuş olmaz mı? "Kartotekst" demeyişimiz de, Türkçe'de birden çok heceli sözcüklerde, son hecede genellikle ard-arda üç ünsüzün bulunmayışından; bulunan başka dillerden gelen sözcüklerde de "ses aşınması"na uğramasından kaynaklanmış olabilir.

KARTVİZİT

(Fr. *carte de visite*) // [Fr. *vomi, vomissure*, kusmuk] (Arg.)

Türk argosunda "kartvizit", 'kusmuk'; "kartvizit bırakmak"da 'kusmak' anlamına gelir. (Fr. "vomir" (vomir).

Fransız argosunda "carte de visite" (kart dö vizit) ise "polis elbisesi", "üniforması" (*uniforme de gardien de la paix*) anlamına gelir.

Örnek:

"Hangi kerata buraya kartvizitini bırakmış." (Ferit DEVELLİOĞLU / *Türk Argosu*, Ankara, 1995, s. 107)

"Seninki içip içip yine buraya kartvizitini bırakmış." (Yunus KARAGÖZ / Sohbet, 14.8.1997)

KAŞALOT

(Fr. *cachalot*, ispermeçet balinası) // [Fr. *nigaud, naif, idiot*, saf, enayi, aptal] (arg.)

Fransızca'da "cachalot" (kaşalo) "ispermeçet balinası" demektir. Dilimizde ise yeni bir anlam daha kazanıp "argo" / "kaba kullanım"da fazla saf, aptal, enayi anlamlarında kullanılır.

Örnekler:

"Bir insan az biraz kaşalot (enayi) olursa 'Bırak şu salozu! O daha uçkurunu bağlayamaz' denirdi." (Aydın BOYSAN / *Hürriyet* 9.12. 1985)

"Haydi oradan kaşalot!.. Sen de kendini adam mı sandın düdük makarnası!.. (Yunus AYDIN / Sohbet, 20.9.1967)

KAŞE

(Fr. *cachet*, mühür, damga / ilâç kapsülü / parçabaşı ücret vb.) // [Fr. *Une sorte de tissu en laine*, bir çeşit yünlü kumaş]

Fransızca'da birçok anlamı bulunan "cachet" sözcüğü, Türkçe'de ayrıca "yüzeyi havlandırılmış, bir tür kalın, kışlık, yün kumaş" anlamına da gelir.

Örnek:

"Kışlık elbiseler için kaşeyi tercih ederim ama, kaşe kumaşın özelliğinden dolayı, sürekli değil de dinlendirilerek giyilmesi gerekir." (Haluk ACAR / Sohbet, 10.8.1965)

Eklenti:

Meydan Larousse, "kaşe" maddesini almamış!

Büyük Larousse almış fakat kökeni için "fr. caché" demiş. (c. 13, s. 648)

TDK *Türkçe Sözlük* ise mühür ve ilaç anlamlarına gelen "kaşe"leri Fransızca'dan getirmesine karşılık, kumaşla ilgili olan "kaşe"ye hiç kökenbilgisi vermemiş! (2011, s. 1346)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük, dürüst davranıp "Kaşe" dedikten sonra açıkça "kökü bulunmamıştır" demiştir. (1599.s.)

Bu anlamda "cachet/caché" sözcüğü, 9 ciltlik *Le Robert*'de de, *Petit Robert*'de de bulunmamaktadır. Çünkü marka adıdır! Tıpkı "oje" gibi!

Bu tür kumaşlar, Fransa'dan yurdumuza ilk geldiğinde, top kenarlarında "cachet"ler (mühürler) bulunduğu için sonradan "kaşe" sözcüğünün, bu kumaş çeşidinin adı olarak dilimize yerleştiği sanılmaktadır. Ayrıca da, böyle kumaşlara Almanca'da "kaşa" denildiğine göre, "kaşe" sözcüğünün dilimize Almanca'dan da geçmiş olması düşünülebilir. (Evet, "şüphe, bir nura doğru koşmaktır!..")

KLİMA

(Fr. *climat*, iklim) // [Fr. *climatisation*, iklimleme, iklimlendirme]

Fransızca'da "climat" (klima), "iklim" anlamına gelir. Ayrıca 'ülke', "hava" ve "ortam" gibi anlamları da vardır. Fakat Türkçe'de, Fransızca karşılığı "climatisation" (klimatizasyon) olan" iklimleme/iklimlendirme" anlamına gelen sözcük yerine kullanılmaktadır.

Örnekler:

"Mağaza katları ve gece kulübü katı alçak basınçlı klima tesisatı ile, dükkân ve acentalar vantilatörlü cihazlarla, büro katları yüksek basınçlı endüksiyon sistemi ile klimatize edilecektir." (G. TÜRKBERK / *Mühendislik Haberleri*, 1.4.1963)

"Tuzlu nem, klima yönünden çok özel koşullara dayalı olması gereken yapının havasını, olumsuz olarak etkiler." (İsmail TUNALI / *Denemeler*, s. 71)

"Klimayı, prfesyonel klima bayilerinin yanısıra, 2.500 adet elektronik ve beyaz eşya bayilerini de kullanarak, çok noktadan tüketiciye ulaştırıyor." (sodex, 20.4.2000)

"1967 yılında kurduğu Teba ile ısıtma, soğutma ve klimayı dünyanın dört bir yanına ihraç eden ve ABD ve Çin'de klima tesisi kuran Teoman Baygan, hayalindeki yatırımı 68 yaşında gerçekleştiriyor." (E. PİŞİRİCİ / *Sabah*, 24.9.2000)

Klima cihazı da yaygın olarak kullanılmaktadır: "Uygun bir klima cihazını ilâve etmek de sıradaki ilk projesi." (Bedri ZENGİN-KUZUCU / *Cumhuriyet Dergi*, 7.5.1986)

Eklenti:

Fransızca kaynaklı "climat"dan (klima) sonra, dilimize İngilizce'den "air-condition" (*air*, hava + *condition*", koşul) ve "air-conditioner"li de kullanıma girmişse de daha çok "klimalı/klimasız" sözcükleri yaygınlık kazanmıştır:

"Şehir içinde lüks klimalı, şehir dışında plajda ve çölde '4x4' denilen arazi vitesli klimalı Japon malı cipleri kullanan Dubaili, zenginliğin getirdiği tüm nimetlerden yararlanarak hafta sonlarında dünyanın en güzel ülkelerine uçabiliyorlar." (Ö. ALTINDAŞ / *Hürriyet*, 26.3.1990)

Uyarı: Türkçe'de çoğu zaman, yanlış olarak "air-conditioner" yerine, "air-condition" sözcüğü kullanılmaktadır.

KOMPAS

(Fr. *compas* ?) // [Fr. *composteur*]

Vaktiyle bizim mürettipler (dizgiciler), "üzerine basım haflerinin dizildiği cetvel" anlamına gelen Fransızca "composteur" (kompostör) sözcüğünü hayli uzun bularak, bunun yerine yine Fransızca "pergel / gemi pusulası" anlamına gelen "compas"yı (konpa) "kompas/kumpas" olarak dilimize sokmayı uygun bulmuşlardır.

Hıfzı Topuz, *Basın Sözlüğü*'nde, bu konuda şöyle diyor: "Bizim mürettipler Fransızca 'interligne' sözcüğünü 'anterlin', 'composteur'ü de 'kumpas' yapmışlardır. (İstanbul, 1967, Önsöz, s. 11, -müsveddeden-)

Nitekim B. Keresteciyan da *Dictionnaire de la langue turque* (Londra, 1912) adlı eserinde "compas" sözcüğünün Türkçe'de "composteur" anlamına geldiğini kaydediyor. (s. 280)

KONSOMASYON

(Fr. *consommation*, tüketim / içilen şey) // ve KONSOMASYON (yapmak) [*Fr. faire l'amour*, sevişmek, cinsel ilişkide bulunmak] (Arg)

Fransızca "consommer" (konsome) "tüketmek" fiilinin ad biçimi olan "consommation" (konsomasyon), "tüketim" ve "içilen şey" anlamıyla Türkçe'de de kullanılmaktadır: "Playboy Club'da konsomasyon 20 liradır, ayrıca hiçbir servis ücreti alınmaz." (*Milliyet*, 23.10.1966)

Fakat "konsomatris"in, Türkçe'de "anlam kirlenmesi"ne uğrayarak kazandığı "konsomasyoncu, bar kadını" anlamının da etkisiyle "konsomasyon" da "anlam kirlenmesi"ne uğrayıp "konsomasyon yapmak" ve "konsomasyona gitmek"; bar ve pavyonlarda, hesabının kabarması için müşteriye bol içki içirtmek ve ayrıca da "ilişkide bulunmak" anlamlarını da kazanmıştır:

Örnekler:

"Ragıp Dayı, dedi, biz şu başta oturan esmer kızla işaretle anlaştık. Ben müsaadenle konsomasyona gidiyorum." (Naci Sadullah DANIŞ / *Akbaba*, Sayı 29, 12.7.1967)

"Meğer İzmir'in sazlı gazinolarından bazılarında, şarkı okuyan bayanlar, anlaştıkları müşterilerle sahne arkasındaki büfede konsomasyon da yaparlarmış." (N. S. DANIŞ, "Yersizlik Yüzünden" / *Akbaba*, Sayı 29, 12.7.1967)

Eklenti:

"Konsomasyon" sözcüğünün, kimi zaman –özellikle de "halk dili"nde "konsumasyon" biçimine girdiği de olmaktadır: "Bir hafta önce evini terkeden üç çocuk annesi karısını, önceki gece bir pavyonda baldızı ile birlikte konsumasyon yaparken yakalayan koca, karısı ve baldızına meydan dayağı atmıştır." (*Cumhuriyet*, 27.8.1968)

KONSOMATRİS

(Fr. *consommatrice*, tüketici – dişil) // [Fr. *entraîneuse*, bar, pavyon gibi yerlerde, müşteriyle içki içen, sohbet ve dans eden kadın]

Fransızca'da "üretici" karşıtı "tüketici" ve "bir kahve ya da restoranda birşey içen, tüketimde bulunan kız/kadın müşteri" anlamlarına gelen bu sözcük; Türkçe'de "tüketici" ortak noktasından dolayı "anlam kirlenmesi"ne uğrayarak, "bar, pavyon, gece kulübü, gazino gibi yerlerde, masasına gittiği müşteriyle birlikte içki tüketerek müesseseye kazanç sağlayan kadın ve bu gibi kadınlara verilen san" anlamını kazanmıştır. Böyle kadınlara "konsomatris"ten başka "konsomasyoncu" ve "bar kadını" da denmektedir.

Örnekler:

"Beyoğlu'nda bir barda konsomatris olarak çalışırken yakalanmıştır." (*Son Havadis*, 15.7.1966)

"Bu fıkranın yazarı otomobiline atlayıp gittiği kimbilir hangi gece kulübünde, konsomatrislerle şakalaşırken viskisini çekmekte, pek hovardalığı tutarsa bir de şampanya açtırıvermektedir." (Orhan Seyfi ORHON / *Son Havadis*, 18.8.1967)

"Garsonlar ve komilerin yer aldığı takımların antrenörlüğünü patronlar yapıyor, maçların seyircisi ise konsomatrisler." (Rıdvan BÜLBÜL, "Konya'da Pavyon ve Barlar" / *Milliyet Spor*, 2.7.1968)

"Arkadaşlarıyla arasındaki uyumsuzluk nedeniyle çalıştığı gece kulübündeki işine son verilen konsomatris Pakize Coşkun, içkiyle yüksek dozda uyku hapı içerek intihar etmek istedi." (Tamer İYİBAŞ / *Sabah*, 22.10.1991);

"Bar sahipleri, garsonlar, konsomatrisler, onu aileden sayar, ayrı bir yakınlık gösterirlerdi kendisine." (Çetin ALTAN / *Güneş*, 25.1.1984)

KRİK - KRAK

(Fr. *cric-crac*) // [Fr. *Une sorte de "bretzel"*, bir çeşit "bretzel", / Susamlı, ince galeta // *gâteau apéritif*, aperitif pasta (R. Cadoux)]

Fransızca'da "cric-crac" (krik-krak) sözcüğü vardır. "Birden çıkan sert bir sesi", "kilit içinde dönen anahtar sesini" ya da "çabucak gerçekleşiveren bir eylemi" belirtmek için, XVI. yüzyıldan bu yana kullanılmaktadır. (*Le Robert*, c. 3, s. 45 / *P. Robert*, s. 423)

"Trictrac" (triktrak), "tavla" sözcüğü gibi, *cric-crac*" da "yansıma (ses taklidi) bir sözcüktür.

Türkçe'de "krik-krak"ın, "ince uzun, susamlı / susamsız tuzlu çubuk", ya da "susamlı / susamsız ince galeta" anlamını kazanmasında; "kırılırken çıkarttığı ses" etkili olmuş olabilir. Nitekim *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* de: "Krikkırak (fr. *cric crac*" demiş (s. 1772) Ayrıca, tıpkı Fransızca'da olduğu gibi Türkçe'de de bu sözcük "yansıma" yoluyla dilimize girmiş olabilir.

Örnekler:

"Kafa göz yarılır, ayak birkaç yerinden krik-krak gibi kopardı." (İslam ÇUPİ / *Akşam*, 19.1.1969)

"Onların yerlerini şimdi beş çaylarında 'krikkırak' ve 'baton sale'ler aldı. Saat beş çaylarında 'krikkırak' ve 'baton sale'ler yeniyor." (Mustafa Nihat ÖZÖN / *Türkçe-Yabancı Kelimeler Sözlüğü*, 1962, s. 124-27)

"Kemikleri etin iki misli kalınlığında birer kalem sığır kaburgası ve uydurma bir

meyve kokteyli. Bir de önceki davetlerden kaldığı tahmin edilen birkaç krik krak." (Selahattin DUMAN / *Sabah*, 29.5.2000)

"Bir gün, Vehbi Koç'la Belgrad Ormanı'ndaki yürüyüş sonrası, Kireçburnu'ndaki fırından krik-krak denilen uzun peksimetleri alıyordum. Uyarmıştı beni, 'Bunlar kuru oldukları için ekmeğe göre çok pahalıdır. Bence ekmeği kızartıp yesen, daha ekonomik davranmış olursun.'" (Mehmet BARLAS / Sabah, 29.2.2004)

Ve krik-krak'la ilgili en güzel anılardan biri, Safiye Ayla'nın anlattığı Yahya Kemal'le ilgili olan aşağıdaki olaydır: "Bir keresinde doktorun kendisine günde iki krik-krak yiyebilirsin demesini, üstadın yarı şaka yarı ciddi, iki paket şeklinde yorumlayarak uyguladığını biliyorum." (*Güneş*, 17.4.1987)

Eklenti:

Bu sözcüğün kaynağı ile ilgili, çok şaşırtıcı bir bilgi de başka bir kitapta bulunmaktadır:

Hollandaca'da "kric-kracs" biçiminde kullanılan bu sözcüğün Walter Bickel'ce hazırlanan *Internationale Pâtisserie* adlı yapıtta Türkçe olduğu ileri sürülmektedir! (1976, s. 258)

Fakat aslında "yansıma" bir sözcük olan "krik-krak", İspanyolca'da da bulunmakta ve hatta Pepita Ibarz'ın şarkısında da geçmektedir. (Lloret de Mar / 3 Nisan 1969)

KUMPAS

(Fr. *compas*, pergel, gemi pusulası) // [Fr. *complot*, komplo: Tuzak, düzen, komplo, vurgun.] *KUMPAS kurmak* [Fr. *préparer un coup / mijoter / comploter*, bir vurgun hazırlamak] (Arg.)

Fransızca "composteur" yerine "compas"dan matbaacılıkta "kompas"ı yaratan dizgicilerimizden sonra yine "compas" sözcüğünden, argomuzda, "vurgun müzakerelerinde bulunmak" anlamında "kumpas kurmak" sözü de yaratılmıştır.

Örnek:

"Yine ne kumpaslar kuruyorsunuz bana?" (Esin ŞAHİNKAYALAR / Sohbet, 20.8.2010)

"Koltukta kumpas kurulmaz, alayımızı birden piyastos ederler." (Ferit DEVELLİOĞLU / *Türk Argosu*, 1959, s. 112)

KURSİYER

(Fr. 1. *coursier-ière* / 2. *coursière*) [*Celui qui suit des cours: par analogie avec "bourse-boursière"*; "burs-bursiyer" örneksemesiyle "kurs-kursiyer"]

Dilimize "kurs görmekte olan, kursa giden (kimse)" anlamında "kursiyer" sözcüğü sık sık kullanılmaktadır:

Örnekler:

"Kursiyerler, hepsi konservatuar mezunu olan hocalardan, gitar, org, piyano, ut, bağlama hatta bale ve aerobik dersi alıyorlar" (İlknur ALPTEKİN / *KELEBEK*, 5.3.1989);

"Kurs öğretmeni Muzaffer Özay ile kırk kursiyer, E.B.K.'na ait bir gemi ile saat 15'de balık avına çıkmıştır." (*Son Saat*, 16.7.1967)

"Bütün işi yapanlar kursiyer subaylardı." (ALİ ELVERDİ / *Hürriyet*, 1.6.1986);

"Yazıma gösterdiğin hassasiyetin onda birini kursiyerlere gösterseydin, onlar da diplomalarını alabilmek için bana başvurmazlardı." (Ahmet VARDAR / *SABAH* / 14.10.1991)

"Derslerini büyük bir ciddiyetle veren Kirchrath, uygulamada da kursiyer antrenörlere çok faydalı bilgiler öğretiyordu." (Cengiz ALPMAN / *Foto Spor*, No: 98, 1968)

"Minik kursiyerlerle Önder Bali arasındaki sevgi bağı görülmeye değer doğrusu." (Yılmaz ALPTEKİN / *Hürriyet Kelebek*, 5.3.1989)

"Kokainin Amerika'da kullanım alanı çok geniş olduğu için, kursiyerliğim sırasında kokainmanlarla da tanışmıştım." (Cemil GÜNDÜZ / *Sabah*, 5.6.1992)

Oysa Fransızca'da hem "coursier" (kursiye) hem de "coursière" (kursiyer) sözcükleri vardır ama ikisinin de "kursa gidenler"le ilgisi yoktur!

Fransızca'nın en büyük sözlüğü olan 9 ciltlik *Le Robert*'e göre bu dilde iki "kursiye" bulunmaktadır. 1) İlkinin anlamı: "Coursier" kursiye: 1165'te eski Fransızca'daki "çabuk gidişli" anlamına gelen "cours" kökenli "iri ve güzel savaş atı, yarış atı"dır.

Özellikle de savaş atları "erkek" olduğundan, "coursière" biçimli "dişil"i yoktur!

2. *Coursier, -ière* (kursiye): a) (XIX. yüzyıl sonunda, "*course*" (kurs), koşma, yarışma'dan)

Bir otelde, bir iş yerinde, alışverişle görevlendirilen kimse; ayak işleri yapan yamak. (Bu sözcüğün "dişil" biçimi az kullanılır.)

b) (1924'ten sonra) bisiklet yarışçısı.

Coursière (kursiyer): (1840'ta "cours" (kur, akıntı, akış'tan) yöresel Fransızca'da "tepenin yamacından başlayıp tarlayı ikiye bölen patika" anlamına gelmektedir. (*Le Robert*, c. 12, s. 1018)

Görüldüğü gibi, Fransızca'da "kursiyer", Türkçe'de olduğu gibi "kurs görmekte olan; kursa giden/katılan (kimse)" değildir! Böyle bir anlam kazanmasında, Fransızca "cours" (kur: ders) ya da "course" (kurs) sözcüklerinden, yine "frankofil Türkler" tarafından, sonuna "-ière" eki getirilerek, örnekseme yoluyla dilimizde yaratıldığı akla daha yakın gelmektedir!

Ayrıca, Fransızca'da "bourse" (burs) tan "boursière'im (bursiyer) yaratıldığı gibi; Türkçe'de "course"tan (kurs), -"burs-bursiyer- örneksemesi yoluyla, "kursiyer" de yaratılmış olabilir. Bu anlamıyla çok benimsenen "kursiyer" sözcüğü, değişik alanlarda da kullanıma girmiştir: "Abidin Kaya adındaki bu okurumuzun yeni adresi: Hava Lisan Okulu, kursiyer assubay." (*Varlık*, sayı 542, 15.1.1961)

KUZEN

(Fr. *cousin*) // [Fr. *cousine*]

Dilimizde Fransızca'sından başka anlamda kullandığımız sözcüklerden biri de "kuzen"dir. Daha doğrusu da hem "doğru" hem de "yanlış" anlamda kullandığımız bir sözcüktür "kuzen".

Fransızca'da "kuzen" (Fr. *cousin*), bir kimse tarafından amca, dayı, hala ve teyzenin "erkek" çocuklarını belirtmek için kullanılır. Hatta akrabalık "baba" tarafından ise "cousin paternel", "anne" tarafından ise "cousin maternel" diye belirtme de yapılabilir.

Akrabaların "kız" olan kardeş çocuklarını belirtmek için de "kuzen"in dişili olan "kuzin" (Fr. *cousine*) kullanılır... Yine sonuna "maternelle / paternelle" sözcükleri eklenerek, akrabalığın "anne" / "baba" tarafından olduğu belirtilebilir.

Türkçe'de ancak Fransız okullarında okumuş olan kimseler, bu kuralı bildiklerinden, bu iki sözcüğü doğru anlamlarında kullanmaktadırlar. Fakat geriye kalan çoğunluk, "kız olan kardeş çocuğu"ndan söz ederken de "kuzen" demektedir. Nitekim son derece kıvrak bir yazı dili olan ve üstelik Türkçe'yi iyi bilen Hıncal Uluç bile, çok içli bir "ölüm" yazısında, her ikisi için de "kuzen"i kullanıyor: "Kuzen Gürcan'dan (Bilgiç) bir not geldi telefonuma... Nevin Halamı kaybettik...

Nevin Halası, benim kuzenim... Annemin kuzeni." (*Sabah*, 31.7.2011)

Örnekler:

Kuzen:

"O adam aslında benim kuzenimdir. Kendi halinde efendi bir çocuktur." (Kerime Nadir, "Sisli Hatıralar" / *Hayat*, sayı 7, 9.2.1967)

"Kimisi mektep arkadaşı, kimisi plaj arkadaşı, kimisi kuzeni, kimisi komşusu hülasa hiç biri de yabancı değildi." (Aziz NESİN / *İt kuyruğu*, 1959, s. 95)

"Kuzin" yerine kuzen":

Bu sırada müteveffa Mısır Kralı Faruk'un kuzeni Kerime Halim ile evlenmişti." (Doğan ULUÇ / *Hürriyet*, 19.2.1970)

"Sevinç Tevs, Cevdet Çağla'nın kuzeni olur." (Murat BARDAKÇI / Haber Türk TV, "Tarihin Arka Odası", 13.1.2013, saat: 01.15)

Pek az kullanımı olarak da "kuzin":

"İngiltere Kraliçesi Elizabeth'in, Muhammet Peygamberin akrabası ve bu hafta İngiltere'yi resmen ziyaret edecek olan Suudi Arabistan Kralı Faysal'ın uzak bir kuzini olduğu ileri sürülmüştür. Montague-Smith'in çalışmaları, Kraliçe'nin akrabalarının Kurtuba halifeleri yoluyla Peygamber'in ilk kuzenine kadar indiğini göstermiş." (*Milliyet*, 10.5.1967)

KÜBİK

(Fr. *cubique*) // [Fr. *moderne et coquette*, modern ve süslü, şık]

Fransızca'da "cubique" (kübik), "küp biçiminde/küple ilgili" anlamlarına gelir. Türkçe'de ise sonradan "modern" ve "şık" anlamlarını kazanmıştır.

Örnekler:

"Peyami Safa:

Gel bakalım fidan boylum, asilzadem, güzel paşam,

Moda burnuyla Süreyya Paşa locası arasında her akşam

Maviş gözlerini süze süze mekik dokuyan

Kadıköy'ün kübik salonlarında şiir okuyan

Moda, şair, kübik şair, kübiklerin kübiği,

Cevizliğin, Kuşdilinin, Mühürdarın bolşeviği." (Kemal SÜLKER, Nâzım Hikmet'in Polemikleri" / *Hafta*, 23.9.1933)

"Yapı tek kattı, betondu, kübikti." (Nâzım Hikmet / İn Quest'anno 1941, Milano, 1961, 182.s.)

KÜVET

(Fr. *cuvette*, leğen) // [Fr. *baignoire*, banyo teknesi]

Fransızca'da "cuvette" (küvet), başta "leğen" olmak üzere birçok anlama gelir. Fakat Türkçe'de, Fransızca'da olmayan bir anlam daha kazanmıştır: "Banyo teknesi, banyo küveti, küvet"

Temizlik işlerinde kullanılan yayvan kenarlı leğen" yâni "küvet" (*cuvette*) zamanla Türkçe'de, hem anlam hem de boyut genişlemesine uğrayıp Fransızca'daki "baignoire" sözcüğünün yerini alarak "küvet / banyo küveti" anlamında kullanılır olmuştur.

Örnekler:

"Banyo odasındaki küvet için: O bir senedir öyleydi demiş." (Rabia Tevfik BAŞOKÇU / *Avrupa'da Yirmi Senem Nasıl Geçti*, 1942, s. 151)

"Banyo, küvet, duvarları fayans örtülüdür." (*Cumhuriyet*, 19.1.1967)

"Yapılan tahkikat sonunda, Özer Bahadır'ın banyo dairesindeki küvetin altında bir tabanca bulunmuş, parmakizi tesbitine yollanmıştır." (*Hürriyet*, 25.8.1968)

"Banyo aksesuvarları üreten Lider, banyoların beyaz eşyası olarak nitelendirilen akrilik jakuzi, küvet ve duş tekneleri üretimine de beşladı." (*Star*, 10.6.2002)

"Jakuzi zenginleri... Nâzım Hikmet'in dostu Halkevleri ve Türk Dil Kurumu kurucularından Abidin Nesimi'nin oğulları Ali ve Nesimi Fatinoğlu küvet ve jakuzi üretiminde dünya beşincisi Sanica'nın patronu oldu." J. ÖZGENTÜRK / *Star*, 24.3.2003)

"Sinem Kobal küvette... Filmde en büyük ilgiyi Engin Altan Düzyatan ile Sinem Kobal'ın birlikte küvette yıkandıkları cesur sahne çekti." (*Sabah*,12.2.2013)

Eklenti:

Pek az olarak "cuvette" (küvet), dilimizde "leğen" anlamına da kullanılmaktadır: "Fotoğraflar, banyo küvetinin içinde, fotoğraf kâğıdının üzerinde görüntünün yavaş yavaş belirmesine 'gelmek' tabir ederlermiş meğer. Eczayı içirmek, kâğıdı küvetin içinde sağa sola hareket ettirmeye de 'parmaklamak' deniyor... Meslek jargonu." (E. ARDIÇ / *Star*, 3.12.2002)

LARJ

(Fr. *large*, geniş, bol, eli açık) // [Fr. *aise, aisé*, rahat / *libre, libéré*, serbest / *généreux*, cömert / *sans-souci*, umursamaz / *au petit bonheur*, gelişi güzel / *patient*, sabırlı]

Fransızca'da "geniş, bol, eli açık" gibi anlamlara gelen "*large*" (larj) sözcüğü, Türkçe'de "anlam genişlemesi"ne uğrayarak, yerine göre "rahat, serbest, cömert, umursamaz, gelişigüzel, sabırlı" vb. gibi anlamalar kazanmıştır.

Örnekler:

"Siyasete girenler larj olmak mecburiyetindedirler; yani kadere rıza göstermelidirler." (Turgut Özal / 19.00 Haberleri, Radyo, 19.8.1988)

"Fransız polisinin larj davranışı karşısında..." (E. DALLI / *Milliyet*, 19.9.1982)

"Fatih Ürek: 'Niye bize geliyorlar? Çünkü

hiç kimse bir assolisti sadece şarkı söylerken izlemek ya da dinlemek istemiyor. Sanatçıyla aralarında diyalog kurmak istiyorlar. Ben her türlü isteği ve arzuyu yerine getirmeye çalışıyorum. Yaptığım şey bozuk ve "large" gibi gözükse de saygılı ve ölçülü program yaptığımı düşünüyorum.'" (*Sabah*, 7.1.2001)

Eklenti:

Dilimizde, gerek giysi ve iç çamaşırlarının büyük boyu gerekse bir şeyin başka bir şeyden daha büyük çok daha üstün olduğunu belirtmek için "*larj*", "*ekstra larj*" ("extra large") sözü kullanılmaktadır:

"Yıldız takım Fener, Malatya'ya çarpıldı. O forma size *ekstra large*. Gaziantep beraberliğini telafi etmek için sahaya çıkan sarı lacivertli ekip, Duro ve Fazlı'nın gollerine boyun eğdi. Evsahibi Malatyaspor ligde ilk galibiyetini aldı." (*Sabah*, 15.9.2002)

LÖVANTEN / LEVANTEN

(Fr. *levantin*, Ortadoğulu, Doğu Akdeniz ülkelerinden) // [Fr. *Levantin*, tatlısu Frengi / *Dandy*, züppe]

1. Osmanlı İmparatorluğu döneminde, İstanbul'un fethinden sonra, İstanbul ve İzmir gibi büyük sahil kentlerine yerleşen, hatta yerli halkla evlilikler de yapan, daha çok deniz ticareti ile uğraşan Venedikli ve Cenevizlilere, ayrıca da Tanzimat'tan sonra Fransızlara verilen genel ad.

2. Kılık kıyafettleri ve davranışlarıyla Avrupalı olduğunu belli eden bu kimselere ve daha sonra da onlara özenenlere, ayrıca "Tatlısu Frengi" de denmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, özellikle de Cumhuriyet döneminde sayıları olukça azalmıştır gerçek lövantenlerin. (Türkçe'de yanlış sesletimi olan "levanten" daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Fakat biz, doğru biçimini başa yazmayı yeğledik.) Böyle kimselere "lövanten" adının verilmesinde Doğu Akdeniz'in doğu bölümündeki; Afrika, Yakındoğu Yunan adaları yayı ve Türkiye kıyısı arasındaki yüzölçümü 320.000 km² olan denize "Levant denizi" denilmesi ve ayrıca da ayrıcalık belgesi alarak 1581'de Londra'da kurulan İngiliz ticaret şirketine "Levant Şirketi" adının verilmesinin yanı sıra daha başka uluslararası deniz işletmeciliği alanında kurulan birçok şirketin "'Levant' adını kullanması da, bu şirketlerde çalışan ya da bu şirketleri Doğu'da temsil eden kişilerin 'levanten' olarak anılmalarına yol açar." (*Büyük Larousse*, c. 17, s. 7461)

Örnekler:

"Daha çok lövantenlerin devam etttiği bu çayhanede (Tilla), hoş bir köşede, tek başına ince uzun boylu bir genç oturuyordu." (Baki Süha EDİPOĞLU, *Cumhuriyet*, 20.1.1968)

"Bu genç İngiliz'in (Armstrong), Said Molla ile irtibata ve münasebetleri Beyoğlu'nun Lövanten muhitinde hâlâ türlü türlü tefsir ediliyor." (Sadi BURAK / *Bozkurt Mustafa Kemal*, 1955, s. 22)

"Pierre Loti, Levantenlere, tatlısu Frenklerine, o kadar kızıyordu ki, tamamen aramızdan biri olmuştu." (Abdülhak Şinasi HİSAR / *İstanbul ve Pierre Loti*, 1958, s. 51)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: "Levanten (Fr. *levantin*'den)" (c. 7, s. 916)

Büyük Larousse: "Levanten a. (fr. *levantin*'den)" (c. 14, s. 7451)

TDK Türkçe Sözlük (2005): "Levanten is. Fr. *levantin*" (s. 1305)

TDK Türkçe Sözlük (2011): "Levanten a. Fr. *levantin*" (s. 1683)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "Levanten i. (Fr. *levantin*)" (s. 1863)

Görüldüğü gibi, 5 sözlük de "levanten"in kökeninde anlaşmış durumda! Öyleyse niye "lövanten" değil de "levanten"?

LÜKS

(Fr. *lux*) // [(Fr. *une sorte de lampe puissante*, bir tür güçlü lamba] *esk.*

"Lux" (lüks), Fransızca'da, fizik konusunda "ışık birimi"dir. Türkçe'de ise "ışıkla/aydınlatma" ile ilgisinden dolayı bu sözcük yeni bir anlam daha kazanıp "hava basınçlı, parlak ışık veren bir tür petrol lambası"nın adı olmuştur: *Lüks, lüks lambası*. (Halk arasında "*radyum / radyum lambası*" da denir.)

"Işık birimi", "parlak ışık" la karışarak dilimizde böyle bir anlam doğmasına yol açmıştır.

Örnekler:

"Kısa fasılalarla lüksler asılmış. Kalabalık kahvelerde de keza lüksler. Bunların ışığında koskoca çınarlı bir meydana doğru yürüyoruz." (Vâlâ Nurettin / *Yedi Gün*, Sayı 200, 1937)

"Berber Rüştü lüks lambasını yakmış, köylüleri traş ediyordu." (Talip APAYDIN / *Varlık*, sayı 699, 1967)

MAMA

(Fr. *maman*,) 1) (Çocuk dilinde) anne, ana / 2) Hanım, hanımefendi) // [Fr. *Patronne d'une maison close*, genelev patronu]

Fransızca'da, sonda bulunan "n"ler okunmaz; ancak daha önceki ünlü, "geniz ünlü"sü (*voyelle nasale*) olarak seslendirildiğinden, "maman"ın sonundaki "n" sesi duyulmaz; bu yüzden "maman"ın sesletimi "mamã" biçimindedir. Onun için de Türkçe'de "mama" gibi algılanır.

Bir zamanlar genelev ve randevu evi patronluğu, genellikle "gayr-ı müslim"lerin tekelinde olduğundan –nitekim ünlü Abanoz genelevinin bir numarasının patronu Afro Gafenko; Karaköy genelevlerinin çoğunun patronu da Matild Manukyan'dı,– "sermayeler", onlara "anne" yerine "mama" dediklerinden, dilimizde böyle bir "anlam kayması" olmuştur.

Örnekler:

"Mamanın işareti üzerine Nuri, zemin katındaki odaya girdi." (Naim TİRALİ / *Yirmibeş Kuruşa Amerika*, 1948, s. 45)

"Dört sermaye kız ve mamalarıyla münakaşa eden kafadardan Cengiz Yiğitler'e patron, yirmi santimlik bıçağını saplayınca apartman diğer odalarından fırlayan fedailer Oktay ve Metin Kiremitçi'yi de hayli hırpalamışlardır." (ABC "Antalyalı Hovardalar Randevu Evinde" / 19.2.1967)

Eklenti: Ayrıca, Fransız argosunda da "maman", "genelev patronu" anlamına gelmektedir. "Maman"ın böyle bir anlama geldiği Gaston Esnault'nun *Dictionnaire historique des argots français* (Fransız Argosunun Tarihsel Sözlüğü, Paris, Larousse, 1965) adlı eserinde belirtilmektedir: "Maman: La patronne, dans une maison close" (s. 406) Mama: (Bir genelevde patron).

MANİKÜR

(Fr. *Manucure*, el ve tırnak bakımı) // [Fr. *manucure*, el ve tırnak bakımı yapan kimse; Fr. *personne chargée des soins esthétiques des mains, des ongles*); MANİKÜRCÜ] (*Pédicure*'ün (pedikür) sesletiminin etkisiyle Fransızca'da türetilen "manucure" (manükür) sözcüğü, Türkçe'de "manikür" olarak seslendirilmektedir.)

Fransızca'da "manucure" (manikür), "el ve tırnak bakımı yapan kimse"dir. Türkçe'de ise bu anlamda "manikürcü"yü kullanıyoruz. ("ü" / "i" değişmesi de cabası!) Onun için de bizde "manikürcü, manikür yapar." Bu yüzden de "manikür'ün Türkçe'deki anlamı "el ve tırnakların estetik bakımı"dır. (Fr. *soins esthétique des mains et des ongles*). Oysa Fransızca'da buna "manucurie" denir.

Bu anlam değişikliği, Türk kulağının Fransızca meslek adlarının, genellikle "-teur"/"-iste" gibi eklerle sona ermesine alışık olmasından kaynaklanmış olabilir. Bu yüzden "manikür" sözcüğünün sonuna, Türkçe'de meslek adı yapımında kullanılan "-ci/-cü" eki getirilmesi "uygun bulunmuş"tur! (Tıpkı "pedikür–pedikürcü"de olduğu gibi.)

Ayrıca, "manikür yapılmış olan" anlamındaki "manikürlü" de dilimize iyice yerleşmiş bulunmaktadır.

Örnekler:

"Manikürcülerin, pedikürcülerin bulunduğu bölümde çamur ve yosun banyoları, jakuzi, bitkisel sularla terapi küvetleri var." (*Hürriyet*, 6.9.2000).

"Manikürcü aranıyor." (*Hürriyet*, 3.1.1967)

"Hazret-i Âdem'in elma soyduğu çakı, Kleopatra'nın manikür takımı, Timurleng'in radyosu, Muhiddin-i Arabi'nin stilosu, Musa'nın piposu." (Elif Naci / *Cumhuriyet*, 21.6.1970)

"Küçük ellerinin tırnakları mübalağa ile yapılan bir manikürden sonra kana batmış kıpkırmızı parlıyordu." (Halide Edip ADIVAR / Mustafa Nihat ÖZÖN / *Türkçe-Yabancı Kelimeler Sözlüğü*, 1962, s. 138)

"Manikürden yeni çıkmış ojeli tırnaklarını dişleri arasında kemirirken yüzündeki tebessümü de eksik etmemeye çalışıyordu." (Altan DEMİRKUL / *Milliyet*, 27.8.1971)

"Baltalimanı Sarayı'nın son sahibesi Mediha Sultan'ın tek çocuğu olan Sultanzade Abdurrahman Sami Bey'in oğlu Fethi Sami Baltalimanlı, şimdi 94 yaşında ve Londra'da yaşıyor. Baltalimanlı Ferit Paşa denince, manikürlü uzun tırnaklarını ve hepimizi açlığa mahkûm edişini hatırlarım." (Murat BARDAKÇI / *Hürriyet*, 26.10.2003)

MANTO

(Fr. *manteau*, manto) // [Fr. *manteau*, manto, palto]

Fransızca'da "manteau" (manto), hem *kadın*ların hem de *erkek*lerin elbise üstüne giydikleri, genellikle kalın, bol giysinin adıdır. Nitekim *P. Larousse*, "manteau"nun tanımını şöyle veriyor: "Vêtement ample de dessus pour *homme* ou pour *femme*" (1963, s. 830)

"Manteau" için Şemsettin Sami, *Kâmus-ı Fransevî*'sinde: "Üstten giyilen geniş libas, kaput, yağmurluk, sako, harmani, burnus, manto" diyor. (1905, s. 1410)

Görüldüğü gibi, "manteau", Şemsettin Sami'nin döneminde, daha kadınlara mal edilmemiştir. Büyük sözlükçü, sadece *Petit Larousse*'dan tanımı vermekle yetiniyor; üstelik "kadın ya da erkek için" sözünü de çıkararak.

Demek oluyor ki bizde kadınlar daha sonra "manto"yu sahipleniyorlar. Böylece de dilimizde "manto", anlam daralmasına uğruyor. Ve bu arada da fiyatları alabildiğine artıyor. Nitekim 1932'de Yakup Kadri, "Tasarruf ve Halk Edebiyatı" başlıklı yazısında şöyle diyor:

"Bir kadın mantosu binlerce lira
Elbette dayanmaz buna hiç para." (*Kadro*, sayı 2, 1932, s. 26)

Başka örnekler:

"Bunu öğrenir öğrenmez, hanım hemen mantosunu giyip babasının evine dönüyor ve ayrılıyorlar." (Burhan FELEK / *Felek* 2, s. 60)

"Oysa yörük köylerinde kadınlar, kara feraceyi bildiğimiz manto gibi kullanırlar, başlarına da beyaz ince tülbent destar ya da sarı poşu örterek, daha özel bir görünüme bürünürler." (A. SÜRÜR / *Ege Bölgesi Kadın Kıyafetleri*, s. 18)

"Kırmızı mantosunu çıkarıp çiviye astı, siyah iş gömleğini giydi." (Orhan Kemal / *Evlerden Biri*, s. 126)

MARŞ ve MARŞ MARŞ

(Fr. 1. *marche*, yürüyüş, ilerleyiş; yürü, ilerle // [Fr. *marche forcée*, cebri yürüyüş, zorunlu koşmak;]
2. *marche marche* [*signal de départ* / *En avant marche marche*, haydi yallah]

Fransızca'da eskiden, "küçük sınır kenti, uç beyliği" anlamına gelen ve daha sonra da "yürüyüş, ilerleyiş/yürü, ilerle" başta olmak üzere birçok anlamlar kazanan "marche" (marş) sözcüğü, Türkçe'de "koş" anlamı kazanmış; bu anlamı daha da güçlendirmek için, eşlemeli olarak "marş marş" biçimiyle "koşmaya başla/haydi yallah/tabana kuvvet" gibi anlamlar kazanarak gerek askerlik terimi olarak gerekse günlük dilde kullanım alanı bulmuştur.

Ayrıca, her iki alanda, ceza vermek için de sıkça kullanılmıştır.

Örnekler:

"Aması maması yok. Atla bisikletine, doğru eve. Haydi bakalım, marş!" (Orhan Kemal / *72 inci Koğuş*, 1954, s. 104)

"Tural, Tören Kıt'asına, ceza olarak marş marş verdi." (*Cumhuriyet*, 4.2.1967)

"A milli takımımız, büyük bir başarı ile görevini yaptı. Şimdi sıra bize geldi. Bugün 18:00'de İstanbul'a inecek olan çocuklarımızı karşılayalım, daha sonra da Taksim'deki törende bağrımıza basalım. Taksim'e marş marş.." (*Star*, 30.6.2002)

"Yalova Lisesi dün kışla gibiydi. Öğrenciler saat 7:00'de okul bahçesinde toplandı. İstiklal Marşı okunduktan sonra siyah ayakkabı kontrolü başladı. Müdür Cengiz Ceylan fırçası. 'Ayakkabılarını-

za boya sürmediniz ama okulumuza leke sürdünüz. Siyah papuçla marş marş!", *Vatan*, 24.9.2002)

MARŞ (oto.)

(Fr. *marche*, yürüyüş < *marcher*, yürümek, harekete geçirmek. 1) [Fr. *accélérateur*, hızlandırıcı / gaz pedalı;
2) *Appuyer sur accélérateur*, gaz pedalına basmak] *oto.* Otomobil, kamyon gibi motorlu araçlarda motoru harekete geçirme düzeneğine Fransızlar "accélérateur" (akseleratör: hızlandırıcı) diyorlar. Bizse, yine Fransızca "yürümek" anlamındaki "marcher" den gelen "marche"ı (marş – yürüyüş / ilerleyiş) bu anlamda kullanıyoruz.

Nitekim Türkçe'deki "marşa basmak" yerine de Fransızlar, "appuyer sur l'accelérateur" (gaz pedalına basmak) der. Zaten "accélérer" fiili de hem "hızlandırmak/hızını artırmak" hem de "gaza basmak" anlamlarına gelir.

Örnekler:

"Akü sadece marş, farlar ve arabanın öteki aksesuarını akımla besliyecektir." (*Yeni Sanayi Dünyası*, sayı 46, 1967)

"İstediğin kadar marşa bas; araba yerinden kımıldamıyor! Haydi eve kadar marş marş!" (Metin EMBİYAOĞLU / Sohbet, 30.9.1954)

Ayrıca, "marş motoru" ve "marş kolu" da dilimize girmiş bulunmaktadır:

"Marş motoru kontaktörünün vazifesi, batarya ile marş motoru arasındaki devreyi açıp kapamaktır." (Metin LOKMANHEKİM / *Otomobil Ansiklopedisi*, 1959, s. 175)

"Marş kolunu aşağıya doğru basarak marş motorunu çalıştırınız." (*Fordson Dexta Kullanma Kitabı* / 1963, s. 3)

MARŞANDİZ

(Fr. *marchandise*, tecim eşyası, mal, emtia) // [Fr. *train de marchandise*, marşandiz treni]

Dilimizde, bir sözcüğünü kaldırarak kullandığımız Fransızca tamlamalardan biri de "marchandise" (marşandiz) sözcüğüdür. "Marchandise"in bu dildeki anlamı ise 'tecim/ticaret eşyası, mal, emtia'dır. Böylece bilmeden sözcüğün Fransızca anlamını Türkçe'de değiştirmiş oluyoruz. Dilimizde "mallar"ın Fransızca adını, yüklendiği "tren"e vermişiz! Çünkü bu anlamda Fransızlar, "train de marchandise" (tren dö marşandiz-yük treni/ tecim eşyası treni–) terimini kullanırlar. Dilimizde de kimi zaman "marşandiz treni"ni kullananlar da vardır, hatta aynı yazıda her ikisine de rastlanmaktadır:

Örnek:

"Marşandiz ile çarpışan cipteki üç kişi öldü (.....) Marşandiz treniyle çarpışan polis cipindeki iki polis ve bir öğretmen ölmüştür." (*Hürriyet*, 29.8.1968)

MASON

(Fr. *maçon*, duvarcı) // [Fr. *franc-maçon*, mason]

Fransızca'daki "franc-maçon" (franmason)'un yalnız "maçon"unu alarak dilimizde yaygınlık kazandırmışız. Oysa tek başına "maçon", Fransızca'da "duvarcı/duvar ustası" demektir!

Örnekler:

"Paris'te toplanan milletler arası masonlar kongresi üç gün devam etmiş ve memleketimiz adına kongrede bulunan Edip Servet, Reşit ve İbrahim Necmi Beyler şehrimize dönüşmüşlerdir." (*Cumhuriyet*, "Kırk Yıl Önce" 8.1.1928 – 8.1.1967)

"Yahya Kemal: 'Ben size masonluktan bahsetmiş miydim Sermet Bey' Yahya Kemal'in bir iki yerden mason olduğu kulağıma çalınmıştı. Şâir, mason olmadığını kat'i bir dille söyledikten sonra: 'Bu bir Yahudi teşkilatıdır' deyip masonluk ve bizdeki masonlar hakkında uzun uzun bilgi verdi." (Sermet Sami UYSAL / *Yahya Kemal'le Sohbetler*, 1959, s. 169)

"Şüphesiz mason olmak veya olmamak kişinin kendi bileceği iştir. Makul sayılmayan şey, kişinin, siyasi çıkarlar peşinde mason değilim diye ortaya çıkmasıdır." (İlhan SELÇUK / *Cumhuriyet*, 27.10.1966)

"1830'a doğru Fransız masonluğu ayaklanmış, (....) halkın ve ordunun bütün hasmane temayüllerine iştirak, ihtilâlin zaferine hizmet etmiştir." (Haydar Rifat / *Farmasonluk*, 1934, s. 120)

"Masonluk, gizli değil, kapalı bir müessesedir... Onun mevzuu Allah, kâinat ve insan arasındaki münasebetlerin etüdüdür." (Mim Kemal ÖKE / *Tarihinin Sesi*, sayı 1, 24.4.1962)

Eklenti:

"Franc-maçon"dan örneksenerek bir zamanlar, "mason" için "farmason"; "masonluk" için de "farmasonluk", biraz da "dinsiz imansız" anlamı katılarak dilimizde de kullanılmıştır.

MAYO

(Fr. *maillot*, kundak) // [Fr. *maillot de bain*, banyo mayosu, mayo]

Dilimizde kullandığımız Fransızca kökenli "maillot" (mayo) da, "maillot de bain" tamlamasının ilk sözcüğünü alarak kullandığımız, bu yüzden de aslında sözcüğün anlamında bilmeden değişiklik yaptığımız (tıpkı "soutien-gorge"dan "sutiyen / sütyen"de olduğu gibi; çünkü "soutien" (sutiyen), tek başına Fransızca'da "destek" anlamına gelir: "sütyen"leşmesi için sonuna "gorge"un da getirilmesi gerekir) öbeğe giren bir sözcüktür. Çünkü Fransızca'da "maillot" (mayo)'nun ilk anlamı "kundak"tır. Mecazi anlamda da "kundak çocukluğu, bebeklik" gibi bir anlamı daha vardır. "Geniş anlam"da da "insanı saran şey" demektir. Bizim kullandığımız anlamda "mayo"ya ise Fransızlar "maillot de bain" ("mayo dö ben: banyo mayosu) derler.

Örnekler:

"Gürbüz erkekler, endamlı kadınlar; genç, sıhhatli kızlar, köylü mü şehirli mi ayırt etmeye imkân yok, hepsi Paris giyiminde. Irmak boyları plaj. Mayoları ile çoluk çocuk kumsalda." (Ahmet KABAKLI / "Frengistan - Fransa Bahçeleri", *Tercüman*, 8.8.1967)

"Mayolu basın toplantısında Türk güzeline büyük ilgi gösterildi." (Adnan Tahir, "İnci Asena", *Milliyet*, 12.11.1967)

METELİK

(Fr. *métallique*, madenden yapılmış, madenî) // [Fr. *monnaie métallique*, madenî para, bozuk para]

Fransızca "métallique" (metalik) sözcüğü, Türkçe'ye geçerken dilimizin "ünlü uyumu" kuralına uyarak "metelik" biçimine girerek, "eskiden, on para değerinde olan madenî para" için kullanılmıştır. Mecazî olarak da "çok az para" anlamına gelir. "Beş para etmez" yerine "metelik etmez" sözü de dilimizde varlığını sürdürmektedir.

Örnekler:

"II. Mahmud'un 25. cülus yıldönümünde (1833), ayarı düşük, fakat itibarî kıymeti yüksek olan yeni beşlikler çıkarıldı ve bunlara metelik denildi (....) Sonraları yeni metelikler azalarak bozuk para sıkıntısı baş gösterince 1910'da kabul edilen bir kanunla, 40, 20, 10 ve 5 paralık olmak üzere 100 milyon kuruşluk nikel metalik basıldı." (*Meydan Larousse* / c. 8, s. 678)

"II. Mahmut döneminde (1808-1839) bastırılan gümüş cedit beşlik sikkelerine, halk arasında metelik deniyordu. Bu ad, nitelik ve boyut değiştirmesine karşılık Abdülmecit döneminde (1839-1861) ve sonra bu biçimde basılmış sikkeler için de kullanılarak Cumhuriyet döneminin başlarına değin yaşayageldi." (*Büyük Larousse* / c. 16, s. 8069)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: "Metelik Fr. *métallique*'ten" (c. 8, s. 678)

Büyük Larousse: "Metelik Fr. *métallique*" (c. 16, s. 8069)

TDK *Türkçe Sözlük* (2005): Metelik Fr. *métallique* (s. 1380); 2011 baskısı: "Metelik Fr. *metallique*" (s. 1666)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "Metelik Fr. *métallique, monnaie, monnaie métallique*" (s. 2038)

MİDİ

(Fr. *midi*) // [Fr. *vêtement de femme ni mini, ni maxi, taille moyenne*]

Fransızca'da, "midi", birçok anlamı arasında: a) öğle, b) güney, c) büyük "M" ile,

Güney Fransa gibi anlamlara da gelir. Biz, bu kadar anlamı az bulduğumuzdan olacak, hanımların giyim kuşamıyla ilgili olarak, "midi" sözcüğüne yeni bir anlam daha yüklemişiz: "mini ile maksi arasında, yaklaşık dizkapağına kadar uzanan", "orta karar uzunlukta" kadın elbisesi.

Örnekler:

"Gelecek mevsim için karar kılınan tek etek boyu, bütün dünyada "midi" adı verilen baldır boyudur." (*Milliyet*, "Modacılar" "Midi" de karar kıldılar.", 11.4.1971)

"Miniyle maksi bir olup midinin başını yediler bu mevsim." (Necla SEYHUN / *Cumhuriyet*, 26.10.1986)

"Payet işlemeli siyah midi bir elbisenin transparan kolları kürklerle tamamlanmıştı." (D. G. ERDEM / *Star*, 19. 1. 2001)

MİM, MİMCİ

(Fr. *mime*: 1. mim / pandomima 2. mim oyuncusu, sanatçısı) // [Fr. *mime*: 1. mim / pandomima 2. *MİMCİ*: mim oyuncusu, sanatçısı]

Fransızca'da "mime" (mim) sözcüğü, a) mimiklerle anlatmak, b) birinin taklidini yapmak anlamındaki "mimer" (mime) fiilinin "ad" biçimi olup hem "pandomima/mim" hem de "mim oyuncusu" (işaretle konuşan sanatçı) anlamlarına gelir.

Fakat Türk kulağı, Fransızca meslek bildiren adlarda, daha çok "-eur", "-teur", "-que", "-logue" ve "-iste" gibi son-eklerle biten sözcüklere alışmış olduğundan "mim"i, "mim sanatı" gibi algılayıp "bu işle uğraşan mim sanatçısı"na da, bu sözcüğün sonuna "-ci" eki getirerek "mimci"yi uygun görmüştür. Tıpkı "manikürcü"/"pedikürcü" örneklerinde olduğu gibi...

Örnekler:

a) *Mim sanatı*: "Biliyorsunuz mim sanatı memleketimizde daha yeni yayılıyor." (*Dünya*, 16.2.1967)

"Jestler kanunu belirtmişken pantomime ile saf mim (*mime pur*) arasındaki farkı belirtmek yerinde olacaktır." (Ergin KOLBEK, "Sözsüz oyun ve Türkiye" / *Oyun*, sayı 29, 1966)

b) *Mim sanatçısı, mimci*: "Mimci Oğuz Aral kendi yazdığı on mim oyununu topluluğuyla birlikte başarıyla oynadı." (*Oyun*, sayı 10, 1964)

MONŞER

(Fr. *mon cher*, aziz-im) // [Fr. *se dit à propos d'un diplomate snob, ou d'une personne snob*] Fransızca sözlüklerde "mon cher" diye bir madde-başı yoktur. Ancak "mon" maddesinin içinde, "aziz-im anlamında "mon cher" yer alır.

XX. yüzyılın başından bu yana, anlam değişikliğine de uğrayarak bu sözcük dilimizde "monşer" biçimiyle kullanılır olmuştur.

a) Başlangıçta, iyi Fransızca bilenler ya da Fransa'da kalanlar, alışkanlık gereği, ayrıca da, Fransızca bildiğini kanıtlamak isteyenler; arkadaşlarına, "dostum, azizim" yerine kullanmışlar; b) kısa bir süre sonra da böyle kimselere "gösteriş meraklısı züppe kimse" gözüyle bakılmaya başlanmıştır:

Örnekler:

a) "Atatürk, başını hiç tevazusuz ve yapmacıksız salladı:

Evet öyledir monşer, dedi." (Ruşen Eşref ÜNAYDIN / *Atatürk*, Ankara, 1954, s. 47)

"Saffeti Ziya Bey'in: 'Ben buraya ide almağa geliyorum, monşer!' dediğini duymuştum." (Abdülhak Şinasi HİSAR / *Boğaziçi Mehtapları*, 1956 / s. 245)

"Yahya Kemal Beyatlı: 'Ah monşer! Şiir gibi Ulvi bir sahada geniş görmemezlik, insanı dilhun ediyor." (Sermet Sami UYSAL / *Yahya Kemal'le Sohbetler*, 1959, s.195)

"Nihayet Reşat Belger: 'Yâni mon cher, bir "captage des eaux" yapılamamıştı'." (Ruşen Eşref ÜNAYDIN / *Atatürk'ün Hastalığı*, Ankara, 1959, s. 6)

b) "Şişine şişine... Kaşlarını yukarı kaldıra kaldıra, tepeden baka baka, küçük dağları ben yarattım diye diye, burunlarını kaf dağlarına dayayarak 'Anlamıyorum monşer, bu halk, bıkmadan, usanmadan televizyonda o Şaban filmlerini neden izler?' deyince, benden de film kopardı. Ne gelirse söylerdim ağzıma." (E. SEVGİN / *Sabah*, 7. 7. 2000)

"Çünkü bizim monşerler hoşlanmıyorlar bu tür farfaralardan 'Kamyon şoförü, diye aşağılıyorlar Abdülrahim Albayrak'ı" (Engin ARDIÇ / *Star*, 2. 5. 2002)

Benim bildiğim genç hanımlar süs yapar, bir de bazı erkekler, ama onlara da züppe, yahut monşer denirdi." (Sadık ŞENDİL / Milliyet, 19.1.1986)

c) XX. yüzyıl başlarında belirli çevrelerce "azizim" yerine kullanılan "monşer", daha sonraları yavaş yavaş kullanımdan düşmüştür... Fakat Dışişleri çalışanları, birbirlerine sık sık "monşer" demeyi sürdürdüklerinden, bu sefer "monşer" sözcüğü anlam genişlemesine (ve dahi "kirlenmesi"ne) uğrayarak, "burnu Kafdağı'nda olan beceriksiz, başarısız" diplomatlarımız için, alay yollu yeniden kullanılır olmuştur:

"Ülkeyi temsil için göndrdiğimiz monşerlerimiz, bu tür yayınlar için ne tavır alıyorlar?" (S. HAYDAR / Hürriyet, 3.10.1982)

"Rodos'ta, Türkiye'nin monşer konsolosları, dinî toplantılara katılmayınca, bunlar müslüman değil mi denir." (Kanal Türk TV, "Neşter" programı, 28.12.2012, saat 01.20)

MORT

(Fr. *morte* "mort" okunur) (s.), ölmüş, ölü) // [Fr. *décès*: *la mort* ("mor" okunur (a.), ölüm]

MORT OLMAK / MORTLAMAK

[Fr. *mourir*, ölmek / Fr. *crever, avaler son extrait de naissance* -Arg.-, ölmek]

Fransızca'da, "ölü" anlamına gelen "morte" sıfatı, Türkçe'de bir terzilik (ve ayrıca sinema) teriminde zaten bulunmaktadır:

"Mort sezon" (*morte saison* / morte" ölü mevsim, ölü dönem).

"Bu sıra, mort sezona rastladığından işler hafif." (Haluk ACAR / Sohbet, 15.8.1967)

Türk argosunda ise "ölmek" anlamında "mortlamak" ve "mort olmak" kullanılmaktadır. (Dilimizde, aynı anlamda İtalyanca kaynaklı "morto"dan, "mortoyu çekmek" de bulunmaktadır)

Ek: Fakat Fransızca'da "ölmek" anlamına gelen fiil, Latince kökenli "morire"den "mourir" (murir) fiilidir! Aslında, "murir olmak" yerine, "mortlamak" / "mort olmak", ses bakımından, argodaki "ölüm"ü daha vurgulu olarak belirtmektedir!

"Mort" sözcüğü, hem gerçek hem de mecazlı anlamda Türk argosunda "ölü" (*décès*) anlamında kullanılmaktadır: "Ben de senin yaşındayken güzeldim. Bak şimdi ne hale geldim. 30'una gelince mortsun." (Meliha ŞORAY / "Türkân'ı kimseye bırakmam", *Pazar*, 30.8.1968)

Örnekler:

"Hüseyin Ağa, dün sapasağlamdı, bugün mort." (Memduh CUMHUR / Sohbet, 12.9.2012)

Mort olmak:

"Sen hâlâ yaşıyor san Osman Fidan'ı; o geçen yıl çoktan mort oldu." (Yunus AYDIN / Sohbet, 10.8.1970)

"Bir kilo anzarotu yuvarlayınca herif mort olmuş." (Ferit DEVELLİOĞLU / *Türk Argosu*, 1959, s. 121)

Mortlamak:

Yahu bizim moruk da mortlamış! (Akın EKERER / Sohbet, 8.9.1995)

MOTOR

(Fr. *moteur*, - "motör" okunur) // [Fr. *petit bateau à moteur / bateau-mouche / vedette*, motorlu küçük tekne]

Fransızca'da "motör" olarak seslendirilen bu sözcük, Türkçe'ye geçtikten sonra, zaman içinde "ünlü uyumu"na uyup "motor" biçimine girdiği gibi, dilimizde değişik anlamlar da kazanmıştır. Bunlardan biri de "motoru olan tekne / tekne"dir. Dilimizde "deniz motoru", "motorla gezinti" de yaygın olarak kullanılmaktadır.

Oysa Fransızca'da bu tür teknelere "petit bateau à moteur" (motorlu/motörlü küçük tekne) denir; tek başına "motor", "tekne" anlamına gelmez. Bu teknelerde bulunan "motor", öneminden dolayı, dilimizde sonradan "tekne"nin adı olmuştur.

Böyle teknelere Fransızca'da ayrıca "bateau-mouche" ve "vadette" de deniyor.

Hatta İngilizce'nin etkisiyle "motor-boat" dendiği de oluyor!

Örnekler:

"Şöyle birbuçuk saat çalışacak; motörün tentesi altında güzel, buzlu sularla bir yemek yiyecek, birkaç saat uyuyacaktık." (Sait Faik ABASIYANIK / *Medarı Maişet Motoru*, s. 66) – Sait Faik, alıntıladığımız cümlesinde "motör", kitabının adında "Motor" sözcüğünü kullanmaktadır.)

"AP'nin anlı şanlı Hamido'su bile, Boğaz'da yaptığı bir motor gezintisi sırasında, bir başka motorda gezen Bayar'ı görünce dayanamamış da tabancasını çekip dört el havaya ateş ederek eski Cumhurbaşkanını şanına layık şekilde selamlamış ve bağlılığını bildirmiştir." (İlhami Soysal / *Akşam*, 25.8.1967)

Ayrıca "motor" sözcüğü, "argo"muzda, hatta "teklifsiz dil"de, yaygın olarak "iffetsiz kadın/para karşılığı herkesle düşüp kalkan kadın" anlamını da kazanmıştır. Bu anlamda ise Fransızlar, "entraîneuse" / "fille de mauvaise vie" sözcüklerini kullanırlar.

Örnek:

"Bıktım savaş haberlerinden diye isyan eden köşezedeler!.. Onlarca, binlerce günahsız sivilin ölmesi değil... Onlar, en güzel yemeğin nerede yenileceği, hangi motor mankenin nasıl götürüleceği, sosyeteye mensup filanca dulun, hangi gençle gönül eğlendirdiği ile ilgileniyorlar." (E. BİLALLAR / *Star*, 8.4.2003)

Bu sözcüğün dilimizde kazandığı bir başka anlam da sinema jargonunda, "yönetmenin, film çekimine başlaması için kameramana verdiği 'çekime başla' anlamındaki 'motor' komutudur. (Fr. *le métteur en scène ordonne au caméramane de commencer le tornage du film.*) Hatta "film çekimine başlamak" anlamında "motor demek" sözü de dilimize yerleşmiş bulunmaktadır. Bu anlamlarda da Fransızlar "un, deux, trois... moteur, tournage" (bir, iki, üç, motor, çekim / *tournage* (çekim) derler. (R. Cadoux)

Örnekler:

"Savaş sahnesinde bombaları fırlatma görevini üstlenen, üç çocuk babası film yönetmeni Temel Aydın, 'motor' komutunu verdikten sonra iki grubun savaştığı alanın hemen yakınındaki dinamit lokumlarını benzinli çakmağıyla ateşleyip atmaya başladı... Ancak dinamit lokumlarından biri erken patladı. Aydın, 20 gün iş göremez raporu aldı." (T. İPEK / *Milliyet*, 16.7.2003)

Motor demek:

"Daha biz motor demeden bu konu basında yer aldı. Senaryoda yalnızca şöyle bir cümle vardı. 'Yatağa gider ve sevişirler'." (Kenan IŞIK / *Sabah*, 14.4.2002)

"Taksici Cabbar 'motor' dedi. İbrahim Tatlıses, bir taksi şoförünü canlandırdığı yeni dizisi için, çekimlere de Asena'nın babasının evinde start aldı." (*Damga*, 3.9.2002)

"Gülse Birsel'in Levent Özdilek, Altuğ Yücel ve Neslihan Yargıcı ile başrollerini paylaşacağı 'Babam ve Annemin Kocası' adlı komedi dizisi 16 Şubatta 'motor' diyecek." (Y. ALTUĞ / *Sabah*, 8.2.2003)

"Motor" sözcüğü, dilimizde ayrıca, mecazî anlamda "itici güç / lokomotif" anlamını da kazanmıştır. (Fransızlar'sa bu anlamda "*élément moteur*"ü kullanırlar.)

Örnekler:

"FİAT 1950-60'lı yıllarda İtalyan mucizesi'nin motoru oldu ve İtalya 20 yıl içinde bir tarım ülkesi olmaktan çıkıp endüstriyel bir güç haline geldi." (Y. TAŞKIN / *Sabah*, 2.2.2003)

MÖBLE

(Fr. *meublé*, mobilyalı) / [Fr. *meuble*, mobilya; *meublé*, mobilyalı)

ve

MÖBLELİ (mobilya-lı-lı]

"Meublé" (möble), Fransızca'da "mobilyalı, dayalı döşeli" ile "gerekli mobilya ve eşyalarla birlikte kiralanan ev, daire ya da oda" için kullanılır:, "Möble daire." (*Le Robert*, cilt 3, / s. 2007)

Fakat "möble" sözcüğü Türkçe'ye geçerken "mobilyalı" değil de "mobilya" anlamıyla geçtiğinden, dilimizde "mobilyalı" demek için bu sözcüğün sonuna sıfat yap-

ma eki olan "-li" getirilerek "möbleli" biçimiyle kullanılmaya başlanmış; böylece de Fransızca'da zaten "sıfat" olan "meublé" Türkçe'de yeni baştan "-li" ekiyle "çifte kavrulmuş" sıfat yapılmış, anlamı da "mobilyalı-lı" gibi garip bir anlam kazanmıştır! (Bu "anlam karışıklığı" aslında, "*boucle*-bukle, *chiffre*-şifre örneklerinde olduğu gibi, "*meuble*-möble"de de Fransızca'da sondaki "okunmaz e"lerin, sözcük Türkçe'ye geçerken "okunur e"ye dönüşmesinden kaynaklanmıştır.)

Örnekler:

"Möblenin kumaşı, yerdeki halı ile aynı renk." (Sadun TANJU / *Hürriyet*, 26.1.1986)

"Uygar insanlar evlerini, bahçelerini, kütüphanelerini, möblelerini elden çıkarmak zorunda kalınca, ne kadar ihtiyaçları olursa olsun, her önüne gelene satmazlar." (Haldun TANER / *Milliyet*, 13.4.1986)

"Onu sarayda möblesi tozlu ve modası geçmiş biblolu bir salona soktular." (Z. GÜVENLİ / M.R. ÖZGEN / *Yabancı Gözü ile Atatürk*, 1955)

"Köşk, şahane möbleleri, nefis dekorasyonları, kıymetli bibloları ile sahibesinin ince zevkini belirten bir sarayı andırıyordu." (*Hayat*, Sayı 7, 1967)

"Güngör'ün Çankaya'da açtığı bir möble dükkânı vardı." (Sevgi SOYSAL / *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti*, s. 82)

Bu konuda son örneği, bu "yanlış kullanım"a parmak basan bir yazardan verelim: "Eskiden Batı dillerinden almış olduğumuz kelimeler bile değişikliğe uğruyor. Mobilya (doğru bir şekil) ile möble; möble (mobilyalı demek olan *meublé*'nin yanlış anlaşılması ve daha kibar sayılmasından) birbirlerine saldırıyorlar." (Y. BAYDUR / *Dil ve Kültür*, 1952)

Möbleli:

"Talebelere möbleli kiralık daire." (*Akşam*, 12.11.1966)

"Kadri Canbaz'da radyo çok... Oğlan antika meraklısı... İbrelisi var, düğmesizi var, lambaları dışında olanı var, möblelisi var, düdüklü tencere gibisi var, anlıyacağınız var oğlu var." (V. SAYGEL / *Akbaba*, Sayı 29, 12.7.1967)

"Gidip kendinize bir ev tutsanız, möbleli; ilk önce nereleri yenilerdiniz" (M. ÇELİK / *Star*, 5.4.2002)

Ve son olarak da "möbleli"ye, "belge" niteliğinde ilgi çekici bir örnek: "Ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı Kemal Derviş, Hilton Oteli'nden Pembe Köşk Sitesi'ne taşınmasıyla farklı bir ilgi odağı oluşturdu. (...) Derviş'in taşınmasıyla birlikte kiralar da birden tırmandı. Söz konusu sitede möbleli 3 oda bir salon, yaklaşık 140 metrekare bir daire için artık aylık 1000 dolar yerine 1 500 dolar isteniyor. Aynı sitede möblesiz bir daireye ise bin ile bin 300 dolar (yaklaşık 1 milyar 230 milyon – 1 milyar 599 milyon lira) arasında kira isteniyor. Derviş'in bulunduğu siteden bir daire sahibi olmak isteyenlerin ise 250-300 bin doları (307.5 milyar lira – 369 milyar lira) gözden çıkarması gerekiyor." (Taki DOĞAN / *Sabah*, 2.4.2001)

Ve kaçınılmaz olarak dilimizde "möble fabrikası" gibi "mobilyalı fabrikası" anlamına gelen bir ucube de dilimize girdi: "Prenses İra de Fustenberg, Japonya'da bir *möble fabrikası* kurulması için 100.000 dolar (bir milyon Türk lirası) yatırmış bulunmaktadır." (*Adalet*, 25.7.1966)

Onun ardından da "mobilyacı" gibi bir anlama gelen "möbleci" türetmesinin gelmesi kaçınılmazdı: "Sonra mobleciler başlıyordu ve bugünün kristal avizeleri daima bir örnekti. Yatak odası takımları da oturma odasınınkiler de." (Selim İLERİ / *Hürriyet*, 6.4.1986)

Çıkan sonuç:

Tanzimat dönemiyle Batı'ya yönelince dilimize İtalyanca'dan giren "mobilya" ve türevleri olan "mobilyalı/mobilyasız", "mobilyacı/mobilyacılık" doğru "anlam"larıyla kullanılırken, daha sonra dilimizi her alanda etkileyen Fransızca yüzünden, İtalyanca kökenli "mobilya", artık "demode" bulunarak yerine Fransızca'dan "mobilya" anlamındaki "meuble" (möbl) dururken, "mobilyalı" anlamındaki "meublé" alınarak dilimizde anlam kargaşası, hatta gülünçlüğü yaratılmış; "möbleli" "möbleci" gibi türetmeleriyle de bu durum katmerlendirilmiştir!

Bu durum bile dildeki bir sözcüğün yerine başka bir sözcük getirmeye kalkarken,

bir kez değil, en az bin kez düşünmek gerektiğini açıkça gösteriyor; tıpkı Fransız Akademisi'nin yaptığı gibi!

MUFLON / MÜFLON

(Fr. *mouflon*, yumuşak tüylü yabani koyun) / [Fr. *doublure en laine*]

Fransızca'da "mouflon" (muflon), "yumuşak yünlü, bir çeşit yabani koyun" dur. Oysa Türkçe'de, belki de bu "yumuşak yünü"nden dolayı, pardösü ve paltoların içlerine konulan, genellikle yünden (ya da kalın sentetik maddeden yapılan) içliğe verilen addır.

Örnekleri:

"Kışın bu en soğuk gününde, içi yün muflonlu kalın paltosunu giydi." (Haluk YAVAŞ / Sohbet, 10.8.1966)

"Aşağıda yazılı malzeme alınacak:

1- İçi müflonlu deri ceket: 96 adet..." (*Milliyet*, 12.11.1966)

NUAR

(Fr. *noir*, kara, siyah) // [Fr. *noix de veau*, sığır küreğinin lop eti]

Fransızca'da "noir", "kara, siyah" anlamına gelir. "Noix de veau" ise "sığır küreğinin lop eti" demektir. Fakat günlük dilde konuşurken, kısaca "noix" (nua: ceviz) de denir. Bu sözcük Türkçe'ye geçerken "noir" (nuar: siyah) biçimine girmiştir.

Örnek:

"Kasap, ünlü sanatçıya bir buçuk kilo nuarı tarttıktan sonra 'âfiyetle yiyin hanımefendi' dedi." (Nihal NOMER / Sohbet, 19.7.1970)

NÜANS VE NÜANS FARKI

(Fr. *nuance*, küçük, ince fark / [*Nuance* farkı, (Nüans farkı), farkın farkı]

"Küçük, ince fark; ayrıntı" anlamına gelen ve Fransızca'dan dilimize giren "nuance" (nüans) sözcüğünü, iki dili de iyi bilen kimseler doğru olarak kullanmaktadırlar: "Adile Ayda: 'Abdülhak Şinasi, nüanslar üstadıdır. En ince muharrirlerin bile ifade etmeğe cesaret etmediği, ifade edebilemediği, ümit etmediği kaçış ve uçuş halinde olan bir takım duygu ve fikirleri kalemiyle maharetle zaptederek kitabının sahifelerine iliştirmesini biliyor.'" (Sermet Sami UYSAL / *Abdülhak Şinasi HİSAR*, 1961, s. 50)

"Genellikle yapı dekorasyonunda, alçak gönüllülük, belli nüansları elde etmekle yetinme vardır ve bu açıdan pragmatik bir tutumun ifadesi olarak kabul edilebilir." (Doğan KUBAN / *Türkiye Sanatı Tarihi*, s. 236)

"Romanın kelimelerle verdiği duygu nüansları, görüntü diline indirgenemez her zaman." (Haldun TANER / *Milliyet*, 25.3.1984)

"'Biz girmeyelim' demedik, 'giremeyiz, almazlar, almayacaklar' dedik. İkisi arasında nüans var (yarı aydınların nüans farkı dedikleri) (Engin ARDIÇ / *Star*, 10.2.2004)

Fakat, iyi Fransızca bilmeyenlerce "ince farkın farkı" gibi bir anlama gelen "nüans farkı" kullanılmaktadır: "Başındaki topuzu, çok sıcak olmasına rağmen boğazına kadar kapalı, uzun kollu, yünlü elbise giyen ihtiyar kız ile geceyi dışarda geçiren, vücudunun bütün hatlarını ortaya koyan ve bacağının yarısına kadar açık bir elbise giyen genç kız arasındaki nüans farkını elbiseleriyle belirtmeyi bilmiş." (Edibe DOLU / "Sokakta" / *Türk Düşüncesi*, Sayı 77, 1954)

"Fahrettin Kırzioğlu: 'Demin de arzettiğim gibi, bunlarda nüans farkları, zenginlik farkları, anların genişlikleri vardır.' (Rıdvan ÇUNGUR" "Dil Tartışmaları" Ankara, 1967, s. 32)

ORYANTAL

(Fr. *oriental* s. ve a. Doğu ile ilgili –kimse–) // [Fr. *danseuse orientale*]

1. *s.* Fransızca kaynaklı bu sözcüğün birinci anlamı "Doğu ile ilgili; Doğu'ya özgü; Doğu'yu anımsatan"dır; "oryantal müzik, oriyantal dans; oryantal mobilya vb. gibi. "*Oryantal dansözler*, daha açıkçası (göbek dansı) bir zamanlar her filmin kaçınılmaz bir parçasıydı." (Mahmut Tali ÖNGÖREN / *Sinemada*... s. 73)

2. *a.* Ad olarak kullanıldığında ise "Doğu ile ilgili kimse; Doğulu" (Un Oriental / une Orientale) anlamına gelir.

Fakat Türkçe'de, bu Fransızca sözcüğe "dansöz", "göbek dansçısı" anlamı da yüklemişiz; "*oryantal dansöz*", sonunda diğer sözcüğü üzerinden atıp yalnızca "*oryantal*" olarak dillerde dolaşmaya başlamıştır. "20 yaşındaki oryantal, evine geç geldiğini belirterek yolunun üzerinde âlem yapmak için sofra hazırlayıp kendisini de çağıran şoför Erol Kılıçalp ve balıkçı Mustafa Maraşoğlu'nun kendisine tecavüz etmeye kalkıştıklarını iddia eden dansöz..." (Zehra GÜRLEK / *Hürriyet*, 31.1.1994)

"Oryantal iken, Türk pop müziğinin cazibesine kapılıp tarz değiştiren Semra Sökmen; 'insanlar benim sesime değil, güzelliğime bakıyorlar,' diyor." (Bircan Usallı SİLAN / *Hürriyet*, 23.12.1993)

Kadın dansçının, Arap kökenli "oyun havası"nın ritmine uyarak yaptığı dans; *oryantal dans* anlamına da "oryantal" demeye başlamışız: "Oryantal, özellikle Federal Almanya'daki feministler arasında çok yaygınlaştı." (M. A. BAŞARIR / B. Arkadaş, 1946)

OTOMAT

(Fr. *automate* (marka adı) // [Fr. *chauffe-d'eau*, su ısıtıcısı; şofben]

Fransızca'da "automate" (otomat)'ın:

a) İçindeki mekanizma sayesinde harekete geçen makine, aygıt;

b) İç mekanizmasından dolayı bir canlının hareketlerini taklit edebilen aygıt; robot;

c) İradesizce davranan kimse, gibi anlamları vardır. Türkçe'de bunlara ilâve olarak "otomat"a başka anlamlar da yüklenmiştir.

Örnekler:

a) "Otomat, ilk olarak Milat'tan önce 215 yılında kullanılmış. Makine, Yunan tapınaklarında insanları vaftiz etmek için kullanılan kutsal suyu insanlara damla damla vermek üzere dizayn edilmiş. (...)

1993 yılında geldi. Makinenin adı otomat... ilk olarak İzmirli Karagülle ailesinin Türkiye'ye getirdiği otomatlar, büyük şirketlerde çay ocağının pabucunu dama attı... 24 saat bana mısın demeden çalışan, üstelik zam bile istemeyen otomatlar, bugün soğuk içeceklerden sıcaklara, sigaradan prezervatife kadar birçok ürünü satan 'elektronik tezgahtar' olarak bütün dünyada yerini aldı... 380 binden fazla otomat makinesi var. Günde 8 milyon bardak kahve ve 2 milyon kap çay içiliyor. Almanya'da ise 1 milyon otomat makinesi var." (İ. ACAR / *Starbox*, 4.8.2002)

"Diğeri ise sağa sola bakıp etrafta milis olmadığını anladıktan sonra su otomatlarından üç bardak yürüttü." (Ahmet Uran BARAN / "Sovyet Rusya'da 1.5 yıl" / *Hürriyet*, 8.7.1967)

b) "Bizim daire üçüncü katta. Otomat ziline bastım... Kapıya koştum... Açtım... Bekliyorum..." (Hıncal ULUÇ / *Sabah*, 29.4.2001)

c) "Profesör Faber, bu konuşan otomatını, 'Sakallı bir Türk' olarak yapmıştı." (Dr. Toygar AKMAN / *Bilgisayar*, Sayı 35, 1983)

ç) "Bu duygusuz, anlayışsız, bu otomat genç kızda, boş yere eski Semra'yı arayıp bulmaya çalıştı." (Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU / *Panorama*, s. 151)

"Kafasında taşıdığı düzen çılgınlığı, kocaman ve bomboş bir gözün donmuş parıltısına boyun eğmiş, belleksiz ve sözden canlı bir otomatlar ulusu tasarlıyordu." (Fethi Naci / *Gösteri*, 1984 / s. 45)

Örneklerden de anlaşılacağı üzere, Türkçe'de de "otomat", belirli kesimlerce kullanılmaktadır. Dilimizde ayrıca "açıldığında suyu ısıtılarak veren havagazı doğalgaz cihazı" anlamına da kullanılmaktadır:

"Otomat, gazlı su ısıtıcısı, Şofben." (C. SIDAL / *Sıhhi Tesisat*, s. 271)

Özellikle de Ankara ve çevresinde, suyu "otomatik" olarak ısıtmasından dolayı, bu aygıta "otomat" adı takılmıştır. Bunun Fransızca'sı ise "chauffe d'eau", 'su ısıtıcısı'dır.

OTOMATİK

(Fr. *automatque*, otomatik) // [Fr. *minuterie* /R. Cadoux)]

"Otomatik" sözcüğü, Fransızca'daki anlamlarının dışında Türkçe'de "yapılarda gerektiğinde merdivenleri aydınlatacak biçimde düzenlenmiş düzenek" anlamında da kullanılır. "merdiven otomatiği" yerine, kısaca "otomatik" de denir:

"Otomatiği yakıp ilerdeki asansöre girdi." (Vedat TÜRKALİ / *Bir Gün Tek Başına*, s. 564)

Ayrıca, yapılarda sokak kapısını açma düzeneğine de "kapı otomatiği", daha çok da "otomatik" denir.

PALAS

(Fr. *palace*, lüks, şatafatlı otel) // [Fr. a) *immeuble à appartements*: içinde apartman daireleri bulunan yapı) b) *facile*, kolay]

a) Saray anlamına gelen ve Fransızca "palais" (pale) sözcüğünden "palace" olarak İngilizce'ye geçen, sonra da "büyük, lüks, şatafatlı otel" anlamıyla 1905'te Fransızcaya geri dönen "palace" (palas) sözcüğü, Türkçe'de de önce "Pera Palas" başta olmak üzere o dönemin büyük, lüks otellerinin adlarında yer almış, sonra da büyük, şatafatlı apartman adlarına verilmiş; daha sonra da irili ufaklı apartmanlara ad olarak konulmuştur.

Geçen zaman içinde, "palas"lar da yavaş yavaş "apartman"laşmıştır.

Fakat kimi zaman konutlar için "palas" ve "apartman" sözcükleri birlikte kullanılmaktadır: "Ünlü şâir Hilmi Yavuz bir zamanlar Gümüşpalas Apartmanı'nında ikamet buyurduktan sonra, Yenikibar Çıkmazı'ndaki başka bir apartmana taşınmıştır." (Sedat ÇAĞLAYAN / Sohbet. 15.8.2011)

(Görkemli ve lüks konutlarsa artık "rezidans" adını almaya başlamıştır!)

b) Bu arada "palas" sözcüğü Türkçe'de, "emek vermeden elde edilebilen, kolay" anlamını da kazanmıştır. Hatta dilde kolay diploma alındığı söylentisi yayılan Beyazıt'taki bir lise için, bir "tekerleme" de yaygın olarak kullanılır olmuştu:

"Çâre-i halâs, İstiklal Palas"

Örnekler:

Yarınki derslerin hepsi palas. (Ferit DEVELİOĞLU / *Türk Argosu*, 1959, s. 126)

Palas geçmek: Rahat, kolay geçmek. "Bizim askerlik çok palas geçti." (a.y.)

PALMİYE / ALTIN PALMİYE

(Fr. *palmier*, palmiye / hurma ağacı) // [Fr. *Palme d'or*, altın palmiye dalı]

Fransızca'daki "palmier" (palmiye) sözcüğü Türkçe'de de yaygın olarak kullanılmaktadır: "Maya Casablanca: 'Fuarda, palmiyelerin arasında şarkı söylerken ben de Miami'de şarkı söylüyormuşum hissini uyandırıyor." (Nejat YAŞAROĞLU / *Akşam*, 26.7.1967)

"Mısırlılar, papirüs ve palmiye yapraklarından yapılmış yataklar üzerinde oturur ve yatarlardı." (Kemal DİNÇEL – Zafer IŞIK, *Mobilyacılık Sanatı Tarihi*, s. 12)

Tropikal bitki örtüsüyle kaplı Tayland palmiye, muz, Hindistan cevizi ve kauçuk ağaçlarıyla kaplı." (N. ELÇİ / *Star Turizm*, 31.3.2002)

"Palme" (palm) denilen Palmiye ağacının dalı ise "zafer / utku" simgesi olarak kabul edilir. Onun için de Fransa'da ünlü sanatçılara, bilginlere, yazarlara verilen "nişan"a da "Palme académique" adı verilir.

Daha sonra verilmeye başlanılan Cannes Film Festivali ödülleri'ne de "Palme d'or" (altın palmiye dalı) adı verilmiştir. Fakat Türkçe'ye çevrilirken "dalı" yerine "ağacı", "ödül" olarak verilme yoluna gidilmiş; ödül kazanan sanatçılara "altın palmiye"ler verilmiştir! O zarif kıyafetleriyle koca koca palmiye ağaçlarını sahnede nasıl taşıyacakları hiç düşünülmeden!

"Cannes Film Festivali'nde Altın Palmiye Ödülü'nü kazanan "Un homme et une femme" filmi yılın en çok tutulan filmi olmuştur." (*Cumhuriyet*, 1.1.1967)

"Ödüle doymayan yönetmen, bu sefer de altın palmiye aldı." (Haber Türk TV / 23.8.2012, saat 10:50)

Eklenti: "Palmiye"nin anlamdaşının da "hurma ağacı" olduğunu unutmayalım. Belki üzerindeki hurmalarla verilecek olan bir hurma ağacı, kuru "dallar"ından daha çok makbule geçerdi kimi "gurme"/"gurman" sanatçılar için!

PALTO

(Fr. *paletot*, palto) // [Fr. *paletot, vêtement d'homme uniquement*, yalnız erkeklerin giyidiği giysi]

Palto'nun "köken"i de hayli değişik kaynaklara dayanmaktadır: Aslında "palto" sözcüğü, 1370 yılında, eski İngilizce'de "ceket"

anlamına gelen "paltock" sözcüğünden Fransızca'ya geçmiştir. (Dauzat, s. 525)

Palto, hayli kısa, önden düğmeli üstlük demekti. (*Petit Robert*, s. 1219)

XVI. yüzyıl Fransız şâiri Ronsard'da "paletog" biçimindedir. (Dauzat, s. 525)

Littré'ye göre ise "*paletot*" sözcüğü Hollanda dilindeki 'elbise için kaba kumaş' anlamındaki "palstrok" sözcüğünden kaynaklanmaktadır. *Littré*, "paletot" için, "kalın, yumuşak kumaştan yapılmış erkeklerin giyeceği şey, dedikten sonra şunu ekliyor: "Kadınlar için de *palto* var" (*il y a aussi des paletots pour femmes*) (*Dictionnaire de la langue française*, Paris, 1863, s. 910)

"Palto"nun günümüz Fransız dilindeki anlamını ise *Petit Larousse* şöyle tanımlayor: "Düz, dıştan cepli, diğer elbiselerin üstüne giyilen 'elbise'" (1962, s. 740)

Görüldüğü gibi "palto"nun "geçmişi" Fransızca'da hayli zengin ve renkli. Sonunda palto da, tıpkı manto gibi hem erkek hem de kadının giyeceği üstlük anlamını kazanmış, Fransızca'da.

Türkçe'de ise, "manto"yu kadınlara kaptıran erkekler, "palto"ya sahip çıkmışlardır ve uzun yıllar erkek giyeceği olarak dilimizde kullanılmıştır:

Örnekler:

"Sırtına da Ahmet'in kısa paltosunu verdiler... Oğlan titriyordu." (Burhan FELEK / *Cumhuriyet*, 10.11.1968)

"Bu kalabalığın içinde, kışsa klâsik koyu renk şapka ve paltosu; yazsa yine ağırbaşlı elbisesi, beyaz kolalı gömleği ve en sıcak günlerde bile boynundan eksik etmediği kravatı ile birisi dikkatinizi çeker." (Sermet Sami UYSAL / *Abdüllıak Şinasi Hisar*, 1961, s. 7)

"Boraların savurduğu karla siyah sakalı savrulup beyazlanırken bile şemsiye ve palto gibi şeyler kullanmazdı." (İbrahim Alâettin GÖVSA, "Akif Öldü" / *7 Gün*, 200.Sayı, 1937)

Fakat kadınlarımız uzun yıllar "ceket"i, sadece erkeklerin sahiplenmesinin intikamını, mantoya tek başlarına sahip çıkmakla almışlar, ayrıca son zamanlarda, erkeğe benzeme modası, bütün dünyada olduğu gibi yurdumuzda da yayılmaya başlayınca, hanımlarımız bu fırsattan da yararlanıp erkeklerin "palto"larına da el uzatmışlardır! Nitekim erkeklerinkine benzeyen kalın, düz biçimli ya da spor "manto"lara, "palto" denilmeye başlandığını artık hepimiz duymuş bulunuyoruz:

"1968'in ilk gününde, şimdi sırtında paltosu ile prova yaptığı yerde, Lâle Oraloğlu, ısrarlar üzerine çıkıp birkaç 'nota' söylemiş." (Zeynep AVCI, "Lâle Uraloğlu Şimdi de Şantöz Oldu" / *Cumhuriyet*, 18.I.1968)

"İster uzun Rus modasından mülhem asker kaputları ile olsun, ister tweed spor paltolarla, ister kısacık eteklerle hepsine çizme son derece yaraşıyor." (Necla SEYHUN / *Cumhuriyet*, 14.6.1966)

"Mevsimsiz sıcaklar İstanbul'a bahar havası getirmiştir. Bahar havasının neşesi ile paltolarını çıkarmış, güneşlenen genç kızlar görülüyor" (*Cumhuriyet*, 18.1.1968)

Eklenti:

Yukarıdaki örneklerde, kadınlar için "palto" sözcüğünde ısrar eden yazarların hanım oluşu, acaba bir tesadüf mü? Daha önce, Marlene Dietrich'in bütün dünyaya yaydığı moda yüzünden erkeklerin "pantalon"ları zaten çoktan elden gitmişti... Acaba şimdi sıra neye geldi!

Gazete haberine göre, yine bir "cins-i lâtif"in "palto"su kaybolmuş: "Beren Saat, gecenin sonunda vestiyerden paltosunu istedi. Ancak palto bulunamadı." (*Hürriyet*, 21.2.2013)

PANKREAS

(Fr. *pancréas*) // [Fr. *pancrace*]

Kimi zaman da, Fransızca'da sözcükler arasındaki ses benzeşmesi, Türkçe'de anlam kargaşasına yol açmaktadır. Bunun bir örneği de "pancréas" (pankreas) – pancrace (pankras) sözcükleridir... Bir anatomi terimi olan, dilimizde "özden" de denilen "pankreas", tıp dilinde çoktandır kullanılmaktadır. Fakat Türkçe'ye sonradan giren ve bir güreş türünü belirten "pankras" (Fr. pancrace), "pankreas" kadar yaygınlık kazanamamıştır. Bu yüzden de bu tür güreşe, kimi zaman "pankreas" dendiği de olmaktadır:

Örnek:

"30 yaşında, 110 kilo ağırlığından Mustafa Erkuş isimli Bursalı bir kıpti, para karşılığı Atina'daki milletler arası Pankreas güreşlerinde Yunan halkını yediği dayaklarla eğlendirmekte, her türlü rezaleti yapmaktadır." (*Son*, 27.8.1967)

PAPYON

(Fr. *papillon* "papiyon" okunur, kelebek) // [Fr. *nœud papillon*, papyon, papyon kravat, kelebek biçiminde bağlanmış boyunbağı]

Fransızlar, bizim "papyon / papyon kravat" dediğimize "nœud papillon" (kelebek düğüm) derler. Bizse "nœud"yü atmışız; yalnızca "papillon"unu almışız. Oysa Fransızlar, günlük dilde bu kravat türüne, kısaca "nœud" (düğüm) derler; -nitekim "nœud de craveate", "kravat düğümü" demektir- bizse onu atıp bu anlamda dilimize yalnız "papillon"u, yani "kelebek"i kondurmuşuz! Oysa tek başına "papillon"un Fransızca'da uzaktan yakından "kravat"la ilgisi yoktur! Yalnız, bu tür kravat, "biçim" bakımından "kelebek"i anımsatır!

Örnekler:

"Hani garsonların papyon taktığı kolalı gömlek önü..." (Rıfat ILGAZ / *Hababam Sınıfı*, s. 199)

PAPYON KRAVAT:

Fakat Türkçe'de "papyon"la da yetinilmeyip yanına bir de "kravat" (Fr. *cravate*) sözcüğü eklenerek "papyon kravat" (kelebek kravat) bileşik sözcüğü türetilmiştir ve bu anlamda yaygın kullanımı olan da odur:

"Uzatılmış saçlı, artistçe bağlanmış papyon kravatlı, eski zaman şairi kılıklı bir fotoğrafçı." (Ziya Osman SABA / *Değişen İstanbul*, 1959, s. 56)

"Sarıldık öpüştük, Başbakan çok neşeli, boynunda papyon kravat pek sevimli." (Hasan PULUR / *Hürriyet*, 13.7.1985)

"Çocuk bayramının, çocuk politikacısı Süleyman, silindir şapkası, papyon kravatı ile "Paşa Dede"nin Taşlık'taki evi önüne geldiğinde bir de baktık ki sıra sıra polisler, polis arabaları dizilmiş." (Zeynep AVCI /*Hürriyet*, 24.4.1971)

"Kızın yanında siyah pelerinler giyinmiş, siyah papyon kravatlı, beyaz gömlekli bir genç adam." (Çetin ALTAN / *GÜN*, 4.1.1988)

PARAŞÜT

(Fr. *parachute*, paraşüt) ve PARAŞÜTÇÜ (Fr. *parachutiste*) // [Fr. *celui qui n'a pas les yeux dans la poche*, açıkgöz] (Arg.)

'Hazıra konan, açıkgöz, bedavacı' anlamında Türk argosunda "paraşüt" ve "paraşütçü" sözcükleri kullanılır.

Örnekler:

"Şu paraşütçülerin de biletlerini kes bakalım." (Ferit DEVELİOĞLU / *Türk Argosu*, 1959, s. 128)

"Anam babam burayı da paraşütçüler bastı, bize yiyecek birşey kalmayacak!" (Savaş DİNÇ / Sohbet, 15.9.2012)

PARDON

(Fr. *pardon*) / [Fr. *"bravo" "dans le sens de "bravo" –régionale–*, yöresel kullanımda "bravo" anlamında]

Özür için kullanılan "pardon", yurdumuzun başta Rumeli ve Doğu Karadeniz olmak üzere kimi bölgelerinde, "bravo" yerine kullanılmaktadır. Böylece de "pardon" sözcüğü, neredeyse "zıt anlam" kazanmış durumdadır.

Örnekler:

"Yahya Kemal: "Pardon"u bâzı Rumeliler ve Trabzonlular, "âferin, bravo" yerine kullanır." (Sermet Sami UYSAL / *Yahya Kemal'le Sohbetler*, 1959, s. 82)

"Güldü keyifle aşçıbaşı Mahmut Aşçı:
Pardon şoför Ahmet'e, yavrum, dedi...
Doğrusu pardon." (Nâzım Hikmet, *Passagi Umuani*, Milano, 1965, s. 166)

"Manastır şehrinde, bir askerden 'bravo' yerine 'pardon' dendiğini ilk defa duyduğum gün çok şaşırmıştım." (Ali Nihat TARLAN / Sohbet, 23.8.1968)

"Pardon, (alay makamında) aferin, bravo. 'Bunu senden beklemezdim, pardon.'" (S. ŞİMŞEK / *Argo Lügatçesi*, 1958, s. 13)

PAVYON

(Fr. *pavillon*) // [Fr. *boîte de nuit*, gece kulübü, pavyon]

"Pavillon" (pavyon), Fransızca'da "çok anlamlı" bir sözcüktür: "küçük ev"den "köşk"e ve "hastane koğuşu"na; kulak kepçesi"nden, "kiliselerde kutsal ekmek kabı örtüsü"ne kadar değişik anlamları vardır.

Fakat bu sözcük, Türkçe'de yeni bir anlam daha kazanmıştır: "Gecenin geç saatlerine kadar açık kalan, içinde kadınların da çalıştığı, içkili eğlence yeri" Fransızlar'sa bu tür yerlere "boîte de nuît" (gece kulübü) derler.

Pavyonlar, vaktiyle bizde de, sözcüğün Fransızca'daki "köşk" ve "küçük ev" anlamına uygun olarak, çoğunlukla diğer evlerden uzak yerlerde bulunduğundan, sözcük, zaman içinde böyle bir anlam değişikliğine uğramış olabilir.

Böyle yerlerde çalışan kadınlara ise "pavyon kadını" ya da "konsomatris" denir. Pavyon kadınlarınınsa, toplum gözünde iyi bir şöhreti yoktur. Fransızlar, "pavyon kadını"na "entraîneuse" (antrenöz) derler.

Örnekler:

"Locaya niçin girmiyoruz?' dedim. Aldığım cevap şu oldu: 'Locaya ancak polisler pavyon kadınlarıyla gelir oturabilirler, anlarsınız ya', dedi, gitti'" (Mehmet ALPER "Locaya Niçin Girmemişiz?" / *Akşam*, 2.8.1967)

"Konsomatris çalıştıran pavyonların velinimetiydi kabzımallar. Güzel para harcarlar, façanın düzgün olmasına dikkat ederlerdi." (Tevfik YENER / *Sabalı*, 29.4.2001)

"İzmir Fuarı'na âşina olmayanlar için söylemek lazım... Pavyon denince, çengilerin, konsomatrislerin servis yapıldığı (!), pahalı içkilerin satıldığı yer anlaşılmasın sakın. İzmir Fuarı'ndaki pavyonlar, ülkenin en yeni ürünlerini sergilediği özel binalardı." (N. ÖZGENTÜRK / *Sabalı*, 26.8.2000)

"Kanala değil, programa ceza verilsin dedik ya, adamların haber bültenini de program sayacakları tutmuş... Say ki evde kalmış gecekondu kızlarına koca bulma yarışması, ya da 'pop' adı altında eşek anırması... Çünkü programı 'proğrami' olarak algılıyorlar. Eğlence anlayışları da Nümune Pavyon'da çıkan dansöz Melahat'i izleme düzeyindedir." (Engin ARDIÇ / *Star*, 25.12.2003)

"Pavyondaki kadınlara konsimatris denmiyor, 'artiz' deniyor." (Gülsen AHISKA / *Melodi*, 26.7.1989)

PATRON

(Fr. *patronne*, patron) // [Fr. *patronne –propriétaire– d'une maison close*, genelev sahibi kadın]

Fransızca'da "patron", 'koruyucu, hâmi; bir ticaret, sanayi işinin sahibi' anlamlarına gelir. Bu sözcük, Türkçe'de 'bir ticaret ya da sanayi işinin sahibi' anlamından başka bir anlam daha kazanmıştır: "Genelevler sahibi kadın" Patron sözcüğünün böyle bir anlam kazanmasında, bu işleri yapan kadınların genellikle, işlettikleri evin "patronu" olmalarının yanı sıra çok da varlıklı olmaları; ayrıca da çalıştırdıkları kızlara "patronluk" yapmaları; hatta kimi zaman, kendi çıkarları gereği, "anne şefkati" bile göstermeleri rol oynamıştır. Belki de bu son davranışlarından dolayı, Fransız argosunda "patronne", "anne" anlamına da gelmektedir. (Gaston Esnault, *Dictionnaire historique des argots français*", Paris, Larousse, 1965; s. 475)

Böylece de "patron" ile "mama" anlamdaş olmaktadırlar.

Örnek:

"Dört sermaye kız ve mamalarıyla münakaşa eden üç kafadardan Cengiz Yiğiter'e patron, yirmi santimlik bıçağını saplayınca..." (ABC / 19.2.1967)

PEDAL

(Fr. *pédale*) // [Fr. *pédé*] Arg.

Otomobil, bisiklet ve piyanoda "ayaklık" gibi yaygın anlamlarının dışında "pédale" (pedal) sözcüğü, Fransızca'da "bisiklet" anlamına da kullanılır. Türkçe'de ise "bisiklet sporunu yapan yarışmacı" (Fransızcası "cycliste/pédaleur") anlamını da kazanmıştır. Buraya kadar iyi; fakat sonra durum çatallaşıyor.

Fransızca'da ayrıca, özellikle "teklifsiz dil" ve "argo"da bu sözcük, "eşcinsel" anlamına gelir; tıpkı "pédéraste"ın kısaltması "pédé" gibi! (*P. Robert*, s. 1816)

Bu yüzden de az buçuk Türkçe bilen Fransızlar, "Türk pedaller..." diye başlayan cümleler gördüklerinde, o cümleye yanlış anlamlar da verebilmektedirler!

Şimdi de buyrun örnek cümlelere:

"144 kilometrelik yarışın bitmesine iki tur kala, iki favori pedal, üst üste hata yaparak yarış dışı kalınca birinciliğin, Yüce, Selçuk, Kılıç ve Özdoğan arasında paylaşılacağı da belli olmuştur." (N. AYDIN / *Milliyet*, 7.7.1967)

"Turun ilk yarısında ay-yıldızlı pedallarımız, bir etap daha atamadılar...

Pedallar Ayvalık'ta istirahate çekildiler. (Tuncer BENOKEN / *Cumhuriyet*, 29.6.1970)

"En başarılı pedalimiz Erdoğan, Türkiye bisiklet turunun son etabını Polonyalıya kaptırdı." (*Cumhuriyet*, 4.7.1970)

"Pedallar Ayvalık-Edremit yolunda... Ertuğrul Akçaylı: 'Bir günlük istirahat sona erdi' dedi." (*Hürriyet*, 29.6.1970)

"Dünyanın en büyük pedalı bisikletçi Merdix'in yıllık kazancı 6 milyon lira." (*Hürriyet*, 27.7.1970)

"Fransa'nın ünlü pedalları İstanbul'a gelmiş ve Yeşilköy Havaalanı'nda Türk pedalları tarafından karşılanmışlardır." (İstanbul Radyosu, Haber Bülteni, 15.8.1967)

Eklenti:

Fransızca'da "homo" ('omo' okunur) da "pédé" anlamına gelir; çünkü "homosexuel"in, günlük dilde kısa biçimidir. Onun için de aynı sesletimdeki sabun reklamları, bu konuya "Fransız olan" Fransızları, hayretler içinde bırakabilirler! "Temizlikte Omo kullanın!" örneğinde olduğu gibi.

PEDİKÜR

(Fr. *pédicure*, ayak ve tırnak bakımı) // [Fr. *pédicure, personne qui soigne des orteils et des ongles*, (ayak ve tırnak bakımı yapan kimse, PEDİKÜRCÜ)]

Fransızca'da "pédicure" (pedikür), "ayak ve tırnak bakımı yapan *kimse*"dir.

Türkçe'de ise bu anlamda "pedikürcü"yü kullanıyoruz. Onun için de dilimizde, "pedikürcü, pedikür yapar."

"Manikür" maddesinde de açıklandığı gibi, bu anlam değişikliği Türk kulağının, Fransızca meslek adlarının, genellikle "-teur", "-iste" gibi eklerle sonuçlanmasına alışık olmasından kaynaklanabilir. Bundan ötürü, "pedikür" sözcüğünün sonuna, Türkçe'de meslek adı yapımında kullanılan" –ci /-cü" eki getirilmesi uygun bulunmuştur!

Ayrıca, "pedikür yapılmış olan" anlamındaki "pedikürlü" de dilimize yerleşmiş bulunmaktadır.

Örnekler:

"Pedikür (*pédicure*), ayak tuvaleti. Ayak tırnaklarını keserek cilâlama. Not: Fransızca'da, *Pédicure*= ayak nasırlarını temizleyen ve tedavi eden erkek veya kadın." (Ali Haydar TANER / *Yabancı Kelimeler Lügati*, 1941)

"AKP'li Bayındırlık Bakanı Zeki Ergezen makam odasında 45 dakika süreyle pedikür, yani ayak bakımı yaptırdı. Onunla görüşmek isteyen bir AKP'li 'Bizim kırk yıllık kazak, şimdi oldu light' yorumunu yaptı." (Star, 15.9.2003)

Pedikürcü:

"Manikürcülerin, pedikürcülerin bulunduğu bölümde çamur ve yosun banyoları, jakuzi, bitkisel sularla terapi küvetleri var." (C. AKYOL / *Hürriyet*, 8.9.2000)

Eklenti:

Fransızca'da "ayak bakımı" için "pédicurie" (pedikür) sözcüğü kullanılmaktadır.

XIX. yüzyıl sonunda, "pédicurer"den (ayak bakımı yaptırmak) "pédicurage" da aynı anlam için kullanılmıştır. (Le Robert, c. 7, s. 212)

PERON

Fr. (*perron* < *pierre*, taş) // [Fr. *voie*, hat, yol; *plate-forme d'une station de train*; "*quai-chemin de fer*-]

Türkçe'de "peron" (Fr. *perron* < *pierre*, taş), sözcüğü "tren istasyonlarında, yolcula-

rın vagonlara rahatça binip inmeleri; ayrıca da yükleme ve boşaltma yapılabilmesi için, genellikle taş ve betondan demiryolu boyunca uzanan seki" anlamında kullanılır:

Örnekler:

"Hergün olduğu gibi bugün de Haydarpaşa'da bilmem kaçıncı perona bir acılı tren girmişti." (Tahir K. MAKAL / *İç Göç*, s. 111)

"Peronda çoğaldı birdenbire taharri memurları." (Nâzım HİKMET / *Memleketimden İnsan Manzaraları* / s. 128)

"İstasyon şefi kendi çabasıyla perona bir Atatürk büstü yapmış." (REFİK DURBAŞ / *Cumhuriyet* 3.5.1990)

"Elimde küçük valizim, caddeye nasıl çıkacağımı araştırmak üzere, perondan aşağı iniyordum." (Demir ÖZLÜ / Yıllık 1963 TEB / s. 154)

"Aksi istikametten banliyö treni geliyormuş ben hemen perona atladım ve elimi uzatıp karımı çekmek istedim. Fakat hâmile olduğu için çabuk hareket edemedi ve vagonun basamakları ile peron betonu arasında kalıp parçalandı." (*Hürriyet* / 8.9.1968)

Oysa Fransızca'da "peron" sözcüğü "evlerde, dıştan küçük bir merdivenle çıkılan, giriş kapısının önündeki seki" anlamına gelmektedir. (*P. Robert*, s. 1408)

Ve Fransızlar, bizim "peron" dediğimiz tren istasyonlarındaki bu "seki" için "voie" (yol, hat) sözcüğünü kullanmaktadır. Bizim "peron" anlamında kullandığımız sözcüğün Fransızca'daki diğer karşılığı "quai" ve "plate-forme d'une station de train"dir (bir tren istasyonu sekisi).

Fransızca'da "voie ferrée" ise "demiryolu" demektir.

PİKE

(Fr. *piqué*) // [Fr. *piqué = dessus de lit / couverture de lit*, yatak örtüsü]

Fransızca'da "piqué"nin (pike) havacılıktan dokumacılığa, hatta fotoğrafçılığa kadar çeşitli anlamları vardır. Havacılıkla ilgili "pike" terimi, Türkçe'de de kullanılmaktadır: "Kaza sırasında Rus uçağıyla irtibatta olan İsviçreli hava kontrolörleri ise Rus pilotu suçlarken 'Rus uçağı pike yapmadan önce biz 2-3 kez uyarmak zorunda kaldık' dediler." (İ. TİPİ / *Star*, 3.7.2002)

"Hızla dalmak" yerine "Pike yapmak", mecazi anlamda da dilimizde sıklıkla kullanılır: "– Şuna bak Kocakurt! Pike yapar gibi geliyor! Delikanlılık böyle mi olur lan? Haybeye delikanlılık var mı?" (Ahmet SAY / *Kocakurt*, s. 200)

"Bir sivrisinek başımızın üzerinde vızıldıyor, pike yapacak yer arıyordu." (Naim TİRALİ / *Yirmibeş Kuruşa Amerika*, 1948)

"Bir taksici sağ tarafımdan pike yapıyor. Şöyle bir bakıyorum. Adamın aldırış ettiği yok. Bir pike daha yapıyor." (*Sabah*, 20.7.2001)

Pike'nin Fransızca'da, dokumacılık ve moda alanında da yeri vardır: "Pamuklu*dan (P. Robert*'e göre ipekliden ve sentetik maddeden de olabilir) dokunmuş, üzeri kendinden desenli kumaş" Bu anlamıyla da dilimize girmiştir: "Rus kadınları bu yıl devlet dükkânlarında pike buluzlarla erkeklerinkinden ayrı, sırf kadınlar için hazırlanmış pantalonlar satın alabileceklerdir." (*Hayat*, sayı 48, 1966)

"Muhtelif renkte kadife yelekler, sedef düğmeli beyaz pike yelekler, çizgili kumaşlı, müteaddit pantalonlar." (Abdülhak Şinasi HİSAR / *Fahim Bey ve Biz*, 1955)

"Hiç unutmam, beyaz pikeden bir elbise vardı sırtımda." (Selim İLERİ / *Hürriyet*, 23.8.1985)

Fakat "pike" sözcüğü, Türkçe'de "anlam genişlemesi"ne uğrayıp yaygın olarak "yatak örtüsü" anlamını da kazanmıştır: "Kuleli'de halat tırmanmayı iyi öğrendiğimiz için gece okuldan kaçış kolay oluyordu; pikeleri birbirine birleştirip aşağı kayıyorduk." (Y. ALDOĞAN, *Hürriyet*, 31.5.1986)

"Başıma pikeyi çektim." (Mebrure ALEVOK / *Hürriyet*, 19.10.1971)

"Çünkü eve gidilince önce çiş edilecek, yatağa yatılacak, pike çekilecektir, diken diken olmuş cılız bacakları pikenin altında bir kez daha tatlı tatlı ürperecektir." (Engin ARDIÇ / *Sabah*, 29.9.1991)

Eklenti:

Özellikle yatılı okullarla askerlerin yatakhanelerinde ağırlıklı olarak kullanılan "pike"nin, önceleri "pike cinsi pamuk-

lu"dan yapılması, sonradan bu örtünün de adı olmasına yol açmıştır.

PLAK

(Fr. *plaque* –eski-) // [Fr. *disque* (*de tourne-disque*)]

Frasızca'da da zamanla kimi sözcükler eskir ve yerlerine yenileri konur. Oysa vaktiyle Türkçe'ye girmiş olan böyle Fransızca sözcükler, hep o eski anlamlarını korur. Bundan dolayı da bazı "anlam sapmaları"da ortaya çıkar; tıpkı "plaque" (plak) sözcüğünde olduğu gibi.

"Frac" (frak) sözcüğü nasıl eskiyip, günümüz Fransızca'sında yerini "habit"ye (abi) bırakmışsa; "plaque" (plak) da çoktan eskiyip artık yerini "disque"e (disk) bırakmıştır. Nitekim "plak"ların çalındığı "gramophone"un (gramofon) yerini de "tourne-disque"ler (turn-disk) almıştır.

Türkçe, bu bakımdan daha "muhafazakâr"/"tutucu" olduğundan "plak" sözcüğünü hâlâ bünyesinde yaşatıyor. Oysa "plaque" (plak) bugün Fransızca'da "maden yaprağı" anlamına kullanılıyor artık.

Halbuki Türkçe'de Yahya Kemal, "plak"ın bizde hâlâ kullanılan ilk anlamını nasıl ölümsüzleştirmiştir: "Tanbûrî Cemil Bey çalıyor eski plakta." (*Kendi Gök Kubbemiz*, 1963, s. 43)

Eklenti:

Uzun yıllar taksilerin saatlerine de Fransa'da olduğu gibi yurdumuzda da "taximètre' (taksimetre) dendikten sonra, bu sözcük yavaş yavaş hem Fransızca'da hem de Türkçe'de "kullanımdan düşmüş"tür. Bu anlamda Fransızlar "compteur –de taxi–" (kontör –dö taksi–) sözcüğünü; bizse çoğu zaman "taksi saati"ni ya da günlük dilde kısaca "saat"i kullanıyoruz.

Konu "eskiyen sözcükler"den açılmışken, iki sözcük daha ekleyelim: "Garderobe"u (gard-rob) Fransızca'dan alıp "elbise dolabı"yla anlamdaş olarak seve seve kullanmaktayız. Fakat günümüzde Fransızlar, bu sözcük yerine, daha çok "armoire"ı (armuar) yeğlemektedirler. İkincisi de "hit-parade" 1960'larda, Fransızlar her şarkısını başka bir ünlü şarkıcının seslendirdiği "plak"lar için, İngilizce kaynaklı "hit-parade" sözcüğünü kullanırlardı. 2010'da, üstelik Champs-Elysées'deki ünlü müzikevine uğradığımda, yeni hangi "hit–parade"ları olduğunu sorunca, genç görevli, bu sözcük de artık çoktan kullanımdan kalktığından olacak, sorumdan hiçbir şey anlamayıp alık alık yüzüme bakmakla yetinmişti!

POLİS

(Fr. *police)* // [Fr. *agent de police*, polis memuru]

Fransızca'da "police" (polis) sözcüğüne yüklenen anlamlarla Türkçe'dekiler farklıdır. Fransızca'da "La police", kişiden ziyade "teşkilat"ın, "kurum"un, "güvenlik güçleri"nin, yani "karakol"un, "komiserlik"in adıdır. Bizim "polis" dediğimize ise Fransızlar "agent de police" (polis memuru) derler.

Fransız, "ahlak zâbıtası"na "police de mœurs" dediği gibi, "belediye zabıtasını da yine "polis" sözcüğü ile niteler: "police municipale"

"Sulh Ceza Mahkemesi"nin Fransızca'daki adı ise "Tribunal de simple police"dir.

Bizim "trafik polisi" dediğimize, Fransızca'da "trafik" (*trafic*), "kaçakçılık" anlamına da geldiğinden (daha doğrusu asıl anlamı olduğundan –nitekim "trafiquer" de kaçakçılık yapmak"tır–) "police routière" (yol polisi) denir.

Örnekler:

"Polis memuriyle beraber bir otomobile atladık." (Hüseyin Rahmi GÜRPINAR / *Kaynanam Nasıl Kudurdu*, s. 122)

"Haftalardır, İstanbul kazan yerli ve yabancı polis kepçe, bu Halil Paşa aranmaktaydı." (Kemal Tahir / *Yorgun Savaşçı*, s. 59)

"Masama oturur oturmaz, iki polis bir de sivil yanıma koştular." (Muzaffer İZGÜ / *Devlet Babanın Tonton Çocuğu*." s. 22)

"Akıllı bir polisin insan sarrafı olması gerekirdi." (Erhan BENER, *Böcek*, s. 133)

"Bir polis seninle konuşmak istiyor Nazımcığım, dedi." (Vâlâ Nurettin / *Bu Dünyadan Nâzım Geçti*, 1965, s. 437)

"Bazan gecenin geç bir anında iki polis

Zülfü'nün kahvesine baskın yapar, kumar oynayanları suçüstü yakalar." (Oktay AKBAL / *Garipler Sokağı*, s. 10)

"Tahkikatın bu iptidaî safhasında mücrimin kendinden şüphe edildiğini bilmemesi en basit polis kaidesidir." (Halide Edip ADIVAR / *Sinekli Bakkal*, s. 121)

Trafik polisi: "Cezalandırmak yetkisi verilmemiş bir trafik polisi düşünün." (Orhan HANÇERLİOĞLU / *Özgürlük Düşüncesi*, s. 163)

POLİSİYE

(Fr. *policier*, polis memuru, güvenlik görevlisi) // [Fr. *pièce policière*, polisiye oyun]

Fransızlar'ın "roman policier" (roman polisiye) ve "pièce policière" (piyes polisiyer –polisiye oyun–) biçimindeki tamlamaları, Türkçe'ye geçerken, daha çok tek sözcüğe inip "polisiye" olarak kullanılır olmuş; böylece de sözcük anlam değişikliğine uğramıştır: Çünkü tek başına "policier", Fransızca'da "ad" olarak kullanıldığında "polis memuru/güvenlik görevlisi" demektir. "Sanatçı, polisiyede oynuyor," dendiğinde de, "Sanatçı, polis memurunda oynuyor," gibi garip bir anlam çıkmaktadır ortaya! Ancak, "Sanatçı, polisiye bir oyunda oynuyor," biçimiyle cümle gerçek anlamını kazanmış oluyor. Çünkü "policier" sözcüğü Fransızca'da hem "ad" hem de "sıfat"tır. "polisiye oyun"da "sıfat" olarak kullanıldığından, "polisle, zabıtayla, hatta cinayetle ilgili" gibi anlamlar kazanmaktadır.

Örnek:

"Öteki tiyatrolara bir bakıyorsunuz toplumcu bir oyun oynuyorlar, arkasından sulu bir komedi, arkasından da sulu bir polisiye." (Ülkü TAMER / *Tiyatro Dergisi*, sayı 6, 1967)

POTAS

(Fr. *potasse*, potas (kim.) // [Fr. *tenue négligée*, özensiz, bakımsız kıyafet]

Bir kimya terimi olan "potas", argomuzda "kılığı kıyafeti düzgün olmayan kimse, özellikle de asker" için kullanılır. Oysa Fransız argosunda "çok çalışan öğrenci" anlamına gelir. Çünkü "teklifsiz dil"de kullanılan "potasser" (potase) fiili "çok, çalışmak, ineklemek" anlamlarına gelir. Bu fiilin ad biçimi olan "potasseur" (potasör) de, öğrenci argosunda, "çok çalışan, inek" anlamındadır.

Örnek:

"Askerlik hatıran olan şu fotoğrafta, kusura bakma ama, tam bir potassın." (Mehmet BOZKURT / Sohbet, 10.8.1977)

PREZERVATİF

(Fr. préservatif, koruyucu) // [Fr. *capote anglaise*, İngiliz kaputu, prezervatifi] Fransızca'da "préserver" fiili, genel olarak "korumak"; sıfat ve ad olan "préservatif" de yine genel olarak "koruyucu" demektir.

Dilimizde ise "prezervatif"in anlamı, sadece: "cinsî ilişkiden önce, cinsî hastalık kapmamak ya da çocuk olmasını önlemek için, erkeklerin cinsel organlarına taktıkları, ince, şeffaf kılıf; kaput"tur. Sözcük, dilimizde "anlam daralması"na uğrayarak ancak "kaput"a özgülenmiştir.

Örnekler:

'Türkiye pazarına girmeden önce bir anket yaptırmış firma. Hani hangi boy prezervatif kullanır Türk erkeği diye." (Pakize SUDA / *Hürriyet*, 9.12.2003)

"Bir de her kadının çantasında mutlaka rastlanan akıl sır erdirilmez ıvır, kıvır... Kimi delişmen hanımlarda da prezervatif." (Engin Ardıç / *Star*, 9.5.2003)

"Prezervatif kullanma da garantili sayılabilir." (Haydar DÜMEN / ABC, 3.12.1966)

"AİDS kol geziyor. Korunmadan cinsel ilişkiye girmeyin! Mutlaka prezervatif kullanın..." (A. ERİŞ / *Güneş*, 25.6.2002)

PRÖMİYER

(Fr. *première*, birinci, ilk) // [Fr. *avant première*, ilk (ten önceki) gösteri; ilk gösterim // *Première représentation d'une pièce ou projection d'un film*, bir oyun ya da filmin ilk gösterimi]

Tiyatro ve sinemalarda, seyirciden önce, eleştirmenler ve özellikle de "mutlu azınlık" için oynanan ilk oyun ve gösterilen filmler için Fransızlar "avant première" (avan prömiyer) deyimini kullanırlar. Dilimizde ise, Fransızca bileşik sözcükler/tamlamalar sevilmediğinden "avant" atılıp yalnız "première" (prömiyer) kullanılır... Oysa Fransızca'da "première", her konuda "ilk/birinci"demektir.

Eklenti:

Fakat "Jeune premier" (jön prömiye)'de ise "premier"yi atıp "jeune" (jön)'ü perde ve sahne terimi olarak benimsemişiz!

Örnekler:

"Bu defileler sinema ve tiyatro prömiyerlerinden farksız." (Leyla ERDURAN / *Hayat*, Sayı 52, 1966)

"1949 senesinde Basel'de ilk defa sahneye konan bu komedi, 1957 yılında yeni baştan kaleme alınmış ve Zürih'te yapılan dünya prömiyerini müteakip ulusal bir şöhrete ulaşmıştır." (*Türk Tiyatrosu*, "F. Dürrenmatt ve Büyük Romülüs", Sayı 372, 1967)

"Çeşitli sanatçılara rastladığım için prömiyerleri çok severim." (Mübeccel BAYRAMVELİ / Sohbet, 10.8.1969)

PRİZ

(Fr. *prise*, priz) // [Fr. *prise mâle*, erkek priz –Türkçe'de "fiş"–]

Fransızca'da, 1170'den bu yana kullanılmakta olan, "almak" anlamına gelen "prendre" fiilinin geçmiş zaman sıfat-fiili olan "prise"in (priz) pek çok anlamı vardır. Bunlardan biri de "elektrik"le ilgili olan "priz"dir.

Bu sözcük Türkçe'ye geçerken "anlam karışıklığı"na uğramıştır: Fransızların "priz" dediğine biz "fiş" demişiz. Onun için de sözlüklerimizde "priz"in tanımı: "Elektrik akımı almak için *fiş*in sokulduğu *yuva*." (TDK *Türkçe Sözlük / Misalli Büyük Türkçe Sözlük.*)

Oysa Fransızca'da bizim "fiş" dediğimiz şeyin adı da "prise mâle"dir (erkek priz); "yuva" dediğimiz şeyin adı da "prise femelle"dir (dişi priz).

"Yuva"ya, "priz" dediğimiz olmakta, fakat "prise mâle", daha çok "fiş" olarak kalmaktadır. "Priz" dendiğinde ise "mâle" (erkek) sözcüğü kaldırılmaktadır.

Örnekler:

"Gözlerim elektrik fişi gibi ona takıldığı zaman, ondan bana ulvî bir cereyan sirayet ediyordu." (MEHMET KAPLAN / *Nesillerin Ruhu*, 1967, s. 154)

"Çocuklar elektrik prizlerinin tellerini karıştırmak istediklerinde, çocuklarda elektrik çarpmasına ara sıra rastlanır." (İnsan DOĞRAMACI / *Annenin Kitabı*, 1952)

"Elektrikle ısınan battaniyesini prize takmış." (*Hürriyet*, 15.1.1967)

"Ümitsiz bir aşk yüzünden birbirlerini çılgın gibi seven bir çift, dün göğüslerine yerleştirdikleri bir elektrik prizi ile kavrularak can vermişlerdir." (M. DOĞANALP, *Hürriyet*, 2.6.1970)

"Bebekler ve çocuklar her an küçük veya büyük ev kazalarıyla karşı karşıya kalabilir. Prizler, mobilyaların sivri kenarları, çekmeceler, demir kapılar gibi çocukların güvenliğini tehdit edici bir dolu unsur var evlerimizde." (Ö. KAYMAK / Hürriyet, 27.2.2004)

PUDRİYER

(Fr. *poudrière*, baruthane, barutçu dükkanı) // [Fr. *boîte à poudre*; *poudrier*, pudra kutusu, pudralık]

Başka dillerde olduğu gibi Fransızca'da da bir harfin bile yanlış kullanımı, sözcüğün anlamını son derece değiştirebilmektedir. Dilimizdeki, Fransızca'dan geçen "poudrière (pudriyer) sözcüğü bunun en çarpıcı örneklerinden biridir:

Fransızca'da "poudre", "barut"; "poudrière" de "barutun bulunduğu/satıldığı yer; baruthane, barut evi" demektir.

Oysa "poudre"un öteki anlamı "pudra"dan türetilen, "pudranın konulduğu yer; pudralık" anlamındaki sözcüğün, Fransızcası ise, sonraki "r" sesi okunmayan "poudrier"dir (pudriye).

Bir sözcüğün, küçük bir sesletim farkıyla dilimize girişi, hanımlarımıza zarif bir

"pudralık" kullanma yerine, en azından koca bir "barut fıçısı" taşımalarına yol açmıştır! Unutmayalım ki "poudrière"in bir anlamı da, bir türlü, savaşı bitmeyen bölge; "barut fıçısı" demektir Fransızca'da!

Örnekler:

"Peri-Han: 'Bican bana yarımay şeklinde pırlanta bir broş, artık müstakbel görümcem sayılan Prenses Süreyya da, altın bir pudriyer hediye ettiler.'" (Turan AKSOY / *Hürriyet*, 10.5.1970)

"Kumaş, yün saten, desenli, desensiz. Onbeş liradan yetmiş liraya kadar. Sonra puriyerler..." (O. KEMAL / *Önce Ekmek*, 1984, s. 190)

RADYATÖR

(Fr. *radiateur*, radyatör) / "RADYATÖRÜN SUYUNU BOŞALTMAK" [= *pisser*, işemek] (argo)

Fransızca'daki "radiateur" (radyatör) sözcüğü, Türkçe'de de yaygın olarak kullanılmaktadır. Hatta şoförler arasında çok benimsenen bu sözcük, Türk argosuna "işemek" anlamında bir de mecazlı bir söz kazandırmıştır:

"Radyatörün suyunu boşaltmak" ya da "radyatör boşaltmak"

Örnekler:

"Bacağımı ranzadan sarkıtıp bedenimi de ranzadan azıcık kaydırarak boşalttım radyatörü." (Ahmet SAY / *Kocakurt*, s. 28)

"Ohhh, radyatörün suyunu boşaltınca ferahladım." (Savaş DİNÇER / Sohbet, 1.10.2012)

RAPOR

(Fr. *rapport*, rapor) // [Fr. *certificat médical*, tıbbî rapor, doktor raporu]

"Rapport" (rapor) sözcüğü, Fransızca'da olduğu gibi, dilimizde de "herhangi bir konuda yapılan araştırma, inceleme sonucunu belirten yazı" anlamında da kullanılmaktadır: "20 Kânûnusani resmî bir raporun bazı fıkralarını aynen arzedeceğim (...) Bahsettiğim raporda şu cümleler vardır." (Gazi MUSTAFA KEMAL / *NUTUK*, 1938, s. 478)

"Demirel: 'iyi rapor getirmişiz, kötü rapor getirmişiz, ama iktidara gelmişiz, rapor bu!'" (*Cumhuriyet*, 28.11.1966)

"İlk araştırmasının neticesinde kaleme aldığı rapor, Sağlık bakanlığı'nda ilgi uyandıracağına, kendisinin azarlanmasına sebep oldu." (Şemsi KUSEYRİ / *Hayat*, sayı 6, 1967).

Fakat "rapor"un, herhangi bir konuda araştırma, inceleme ve sonucunu belirtme" özelliğinden dolayı, sözcük anlam genişlemesine uğrayıp "doktor raporu/tıbbî rapor" ve kısaca "rapor" anlamı da kazandığı gibi, ayrıca da dilimizde "raporlu/raporsuz" gibi türevleri ve "rapor almak/rapor vermek" ile "sağlık raporu" gibi "kalıp kullanım"ları da yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Oysa tıp dilindeki rapora Fransızlar "certificat médical" (sertifika medikal) derler.

Örnekler:

"Şimdiye kadar doktor raporu hakkında herhangi bir resmî açıklamada bulunulmamıştır." (*Cumhuriyet*, 1.1.1967)

"Benim, eğer o anda, dışım, içime uysaydı, elimdeki raporu alırlar ve bana, Yakacık'ta değil, Bakırköyü'nde hava aldırırlardı." (Mahmut YESARİ / *Yakacık Mektupları*, s. 5)

"Rapor, kurumumuz sağlık tesislerinden alındığı takdirde, sağlık kurulu muayeneleri için ücret alınmaz." (Ş. YÜKSEL / *S.S. uygulamaları*, s. 169)

REJİ

(Fr. *régie*, reji) // [Fr. *mise en scène –au théâtre–; metteur en scène* (sahneye koyucu/sahneye koyan]

Türkçe'de, özellikle de 1950'li yıllarda "régie" (reji), "rejisör"ün kısaltması olarak "yöneten/yönetmen" anlamında yaygın olarak kullanılmıştır.

Fakat, sahne sanatları alanında "régie" (reji) sözcüğü, Fransızca'da "régisseur"ün (rejisör) kısaltması olup "tiyatro, sinema ve televizyon gösterilerinde" sahne donanımını sağlayan kimse" anlamına gelir.

Fransızca'da tiyatro ve sinemada "yönetmen"i belirtmek için "metteur en scène" terimi kullanılır.

Dilimizdeki bu anlam değişikliğinin sebebi, "régisseur" (rejisör) sözcüğüne verdiğimiz "yönetmen" anlamından kaynaklanmaktadır.

"*Reji asistanlığı*" da, yine yanlış olarak "rejisör"ün etkisiyle dilimizde kullanılan bir terimdir.

Örnekler:

"Selda Alkor: 'Asmalı Konak', hikâyesi, senaryosu, rejisi, kamerası, ışığı, müziği, mekanı sanat direktörlüğü ve bu işe gönül vermiş, baş koymuş oyuncu kadrosu ile çalışmanın en güzel örneğidir." (N. TUNÇ / *Sabah*, 4.5.2003)

"Reji" sözcüğü, "rejisörlük" "sahneye koyuculuk" anlamına da kullanılır olmuştur:

"Bu güzel oyun, Vasfi Rıza Zobu'nun güçlü rejisi ve Şehir Tiyatrosu'nun güçlü kadrosuyla Türk seyircisinin karşısına çıktığı için sevinç duyuyorum." (Yıldız SERPEN / *Türk Tiyatrosu*, Sayı 369, 1966)

"Şirin Devrim, gerekli hareket düzenini sağlayarak, Amerikan havası içinde başarılı bir reji çalışması yapmış." (*Milliyet*, 23.10.1966)

"Bugünkü tiyatro kavramını kapsayan bütün unsurlardan (tiyatro edebiyatı, reji, mizansen, ışık, dekor, sahne, tekniği) habersiz halk tiyatrosu, bütün yaratma gücünü, 'tiyatro sanatı'na, dolayısıyle menşe'i olan 'taklid'e teksif etmişti." (N. TÜRKMEN / *Orta Oyunu*, 1991)

Reji asistanlığı: "Yılmaz Güney, Reji asistanlığından figüranlığa ve senaristliğe varıncaya kadar her işi yapmıştı." (Enis OLCAYTO / *Hayat*, Sayı 7, 1967)

"Bu operanın reji asistanlığını da soprano Ayhan Aydan yapacak, Böylece Devlet Operası'nda ilk defa bir kadın rejisör de görev alıyor." (*Hafta Sonu*, 19.2.1967)

REJİSÖR

(Fr. *régisseur*, rejisör, vekilharç, kâhya) // [Fr. *metteur en scène*, sahneye koyan, koyucu]

1724'te "régir" (yönetmek) sözcüğünden türetilen "régisseur"ün (rejisör) Fransızca'daki ilk anlamı "yönetim vekili"/"vekilharç"tır. İkinci anlamı ise "tiyatroda, sahne donatımını üstlenin kimse; sahne amiri"dir.

Daha sonra sözcük, anlam genişlemesine uğrayarak "sinema ve televizyon alanında da bu işleri yapan kimse" anlamını kazanmıştır.

Fakat Türkçe'de "rejisör"e, önceleri tiyatroda oyun sahneye koyan kimse; yönetmen" anlamı yüklenmiş, sonra da sinema yönetmenlerine de "rejisör" denmeye başlanmış; ardından da bu sözcüğün kısaltması olar "reji" hem "rejisör" hem de "rejisörlük" anlamına kullanılır olmuştur. Daha açık bir anlatımla, Türkçe'de "rejisör" "anlam bakımından "terfi ettirilmiş", "sahne âmirliği"nden "yönetmenliğe" yükseltilmiştir!

Örnekler:

"Onlara oyundaki rollerini öğreten *régisseur*, sözlerini de fısıldayan *souffleur*, tanrıdan alıyordu." (Melahat ÖZGÜ / *Dünya Bir Sahne*, s. 3)

"Rejisör: sinema ve tiyatroda rol dağıtıp oyunu düzenliyen kimse." (Mustafa Nihat ÖZÖN / *Türkçe - Yabancı Kelimeler Sözlüğü*, 1962, s. 190)

"Orada tanıştığı bir rejisör kendisine şimdiye kadar kaç filim çevirdiğini sormuş. Serengil, 240 deyince İsveçli şaşırmış: 'Affedersiniz, demiş, filim mi çevirdiniz, yoksa fotoğraf mı çektirdiniz?" (Doğan Nadi, *Cumhuriyet*, 8.1.1967)

"Kendince bir takım çabaları yok değildi, fakat rejisör, daha çok o yılların Rus köy filimlerinin etkisini sürdürüyordu." (Tarık Dursun K., "Cahide'nin Romanı" / *Hayat*, Sayı 48, 1966)

REKOLTE

(*récolté*?) // [Fr. *récolte*, rekolt, ürün toplama, devşirme]

Fransızca sözcüklerde "récolté" diye bir madde-başı yoktur!" "Ürün toplama" ve "ürün" anlamında Fransız dilinde "récolte" (rekolt) sözcüğü kullanılır. Türkçe'de ise, tıpkı "boucle" (bukl) yerine "bukle'nin; "chiffre" (şifr) yerine "şifre"nin kullanılışı gibi, yine "récolte" (rekolt) için de sondaki "e" seslendirilerek "rekolte" sözcüğü kullanılmaktadır.

Örnekler:

"Porselen eşya ithalinde kullanılan bir diğer yol da 1962 yılı rekoltesi düşük kaliteli tütünün Avrupa'ya ihracı olmuştur." (*Yeni Gazete*, 25.1.1967)

"Bu yıl fındık rekoltesi 60 bin ton. Yeni mevsimin fındık rekoltesi aşağı yukarı belli olmuştur." (*Milliyet*, 15.7.1967)

Eklenti:

"Rekolte" sözcüğünün dilimize İtalyanca "ricolta" dan girdiği de düşünülebilir.

REST

(Fr. *reste*, geri kalan) / REST çekmek // [Fr. *jouer son reste; jouer son va-tout*, rest çekmek]

"Kalmak" anlamındaki "rester"den (reste) türeyen ve "geri kalan" başta olmak üzere pek çok anlama gelen "reste" (rest) sözcüğü, Fransızca'daki anlamlarının dışında Türkçe'de, önce poker terimlerinde kullanılmış; sonra "günlük dil"e, hatta "teklifsiz dil"e bile girmiştir:

Rest:

a) Pokerde, bir oyuncunun önündeki paranın tümü. b) Oyuncunun, bu paranın tümünü oyuna sürdüğünü belirtmek için kullandığı söz.

Mecaz. Direnme, gözdağı verme.

Rest çekmek: (Bir oyuncu) önündeki paranın tümünü ortaya koymak.

Mecaz. Kesin bir tavır takınıp karşı çıkmak; son sözünü kesin olarak söylemek.

Örnekler:

"Bir ara eline kare as gelince, önündeki bütün parayı sürüp: 'rest' diyor." (Orhan BORAN / *Hürriyet*, 20.5.1972)

Rest/mecaz: "Yıldız futbolcu, Galatasaray yönetimine gözdağı verdi. Ergün'den rest. Milli futbolcu 'anlaşmazsak giderim' dedi." (İ. SÖYLER / *Hürriyet*, 21.7.2002)

"Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri'nin 'Kürt kartı'na karşı "Rest" demeye hazırlanıyor." (İ. ABIŞGİL / *Star*, 18.10.2002)

Rest çekmek "Boş elle rest çekiyorsunuz." (Necati CUMALI / *Yürüyen Geceyi Dinle*, s. 139)

Mecaz: "Atıf: 'Her şey tamam!..' diye ekledi. 'Kadın bize resti çekti dostum!'" (Kerime Nadir / "Sisili Geceler" / *Hayat*, sayı 6, 2.1.1967)

"Türkiye, 'Ekonomik mutabakat olmadan tezkere yok' deyince ABD rest çekti. Pazarlık bitti." (E.AKSOY / D. ZEYREK / A. SELAMOĞLU, *Radikal*, 18.2.2003)

Eklenti:

"İmalat / Üretim fazlası" anlamına da bir zamanlar "rest" sözcüğü kullanılmıştır: "Satış ilanı. Sümerbank'tan: 1) Müessesemiz anbarlarında mevcut 72.332 metre imalattan artan rest mamullerle, 88.229 metre hasarlı ve hatalı mamuller." (*Cumhuriyet*, 28.11.1966)

"Rest"ten ayrıca "restleşme" ve "restleşmek" sözcükleri de türetilmiştir:

"Bu restleşme, iki kardeşin yollarını ayırdı ve Okuyan ailesini de böldü." (Ş. TAYYAR, *Sabah*, 31.8.2002)

"Bahçeli ve Yılmaz restleşti... Ya AB'ye tam üyelik... Ya da erken genel seçim." (O. UĞURLUOĞLU / *Damga*, 13.6.2002)

REZERVUAR

(Fr. *réservoir*) // [Fr. *chasse d'eau*]

Fransızca'da "réservoir (rezervuar) sözcüğü: küçük depo/sarnıç/lokantalarda canlı balık saklanan küçük havuz ve mecazî olarak da "hazine" anlamlarına gelir. Biz, "küçük depo" anlamını alıp tuvalet klozetlerinde biriken pislikleri temizlemek için kullanılan düzeneğin tamamına ad olarak vermişiz. Oysa bu anlamda Fransızlar "chasse d'eau"yu (şas do) kullanırlar. "Rezarvuarı çekmek" için de "actionner la chasse d'eau" (aksiyone la şas do) derler. Teklifsiz dilde de kısaca "tirer la chasse (d'eau)" kullanılır (*P. Robert* / s. 394)

Örnek:

"Necip Bey, tuvaletten çıkarken rezervuarı çekmeyi yine unutmuşsunuz." (Sedat ÇAĞLAYAN, Sohbet, 28.5.2012)

"Mithat Perin: 'Nitekim aramızda birisi, DP Fatih İlçe Başkanı Dr. Faruk Sargut, aleyhinde yapılmış o yayınlardan duyduğu müthiş üzüntü içinde, kendini kravatı ile tuvaletin rezervuarına asmıştı.' (Tarık GÜR-

YAY / "Yassıada'da Kumandan Bendim", *Hürriyet*, 5.6.1970)

ROMANTİZE

(Fr. *romantisé* ?) etmek / [Fr. *romancer*, romanlaştırmak, roman biçimine sokmak] az kul.

Fransızca'da "romanlaştırmak, roman biçimine sokmak" anlamında "romancer" (romanse) sözcüğü kullanılır. Fransızca'da "romantize" sesletimi veren XX. yüzyılda "romantique"den türetilen bir sözcük vardır: "romantiser" (romantize). Fakat bu sözcüğün anlamı. 1) "Latinleştirmek, Romalılaştırmak // 2) XX. yüzyılda kazandığı anlam da "romantikleştirmek"tir.

Gereksiz Fransızca sözcük kullanmaya kalkmak, insanı kimi zaman böyle zor durumda bırakır! Hele bu "sözcüğü", "romanlaştırmak" anlamında kullanan, "sözlükler" hazırlamış bir ünlü "sözlükçü" olunca,durum daha da "vahim"leşiyor.

Örnekler:

"ROMANTİZE ETMEK (Romantiser) / Romantize: Roman kılığı vermek, romanlaştırmak. Aslında ehemmiyetsiz olayları 'romantize' veya dramatize etmek'" (Mustafa Nihat ÖZÖN / *Türkçe- Yabancı Kelimeler Sözlüğü*, 1962)

"Romantize etmeye çalışıyorlar. Şiddet romantize ediliyor" diyen konuşmacıya Örsan ÖYMEN: "Romantize etmek gibi birşeyler söylediniz. Ne demek romantize etmek?" (CNN Türk TV, "DHKP-C Operasyonu", 5.2.2013)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse ve *Büyük Larousse*'ta böyle bir madde-başı yok. Diğer sözlüklerde de bu sözcük yer almıyor.

RUJ

(Fr. *rouge*, kırmızı) / [Fr. *rouge à lèvres*, dudak boyası]

Fransızca "soutien gorge"u Türkçe'de "sutyen / sütyen'e"; "maillot de bains"i (mayo dö ben) "mayo"ya, ilk sözcüğü ile kısaltarak çevirdiğimiz gibi; Fransızlar'ın "rouge à lévres" (ruj a levr –dudak boyası–) bileşik sözcüğünü de yine "teke" indirerek, sadece "rouge" (ruj) olarak dilimize almışız. Oysa Fransızca'da "rouge", tek başına "kırmızı" demektir! Rengin adı, Türkçe'de, dudak boyasının adı olmuştur!

Örnekler:

"Sert terör yıllarında ruj, naylon çorap, parfüm 'kapitalistlerin pis burjuva adetleri, olarak biliniyordu." (Ahmet Uran BARAM, "Rusya'da 1.5 yıl" / *Hürriyet*, 6.8.1967)

"Onun içinden geçen herşeyi biliyormuş gibi Samim'in aynı ruju getirmesi telapati değilse şaşılacak bir tesadüftü." (Peyami SAFA / *Yalnızız*, s. 260)

Ruj sürmek:

"Sofia Loren: 'Çok dikkat ettiğim ve makyajsız bırakmadığım gözlerimden başka yüzümün hiçbir tarafını boyamam. Sadece dudaklarıma hafif bir ruj sürerim.'" (*Hayat*, Sayı 50, 1966)

"Yüzünün rengi soluktu. Meral, zorla onun dudaklarına ruj sürüyordu." (Mükerrem Kâmil SU / "Ayrı Dünyalar", *Hayat*, Sayı 2, 1963)

"Annem ruj sürüyor, ben pürdikkat ona bakıyorum... Annem rujunu yaymak için dudaklarını birbirine bastırıyor." (Mete AKYOL / Milliyet, 14.3.2003)

SAN NUMARA

(Fr. *cent numéro*, 100 numara?) // [Fr. *sans numéro*, numarasız; *dans le sens de "toilette"; sans numéro*]

Hicap duygusu ile dil züppeliği birleşip dilimize bir başka Fransızca tamlamanın yanlış anlamda girmesine yol açmıştır: "san numara"! Dilimizde, "apteshane/hela/ayakyolu/tuvalet" başta olmak üzere pekçok anlamdaşı dururken, bunlar az geliyormuş gibi, üstelik o sözcükle hiç ilgisi olmayan yeni bir Fransızca sözcüğü Türkçe'ye sokmaya kalkışmak, en azından boşuna gayretkeşliktir!.

Fransızca'da olumsuzluk belirten "-sız" anlamındaki "sans" ('san' okunur); "100" anlamına gelen "cent" (o da "san" okunur)

ile Türkçe'de karıştırılıp Fransızca'da "numarasız" anlamına gelen ve "hela"yı belirten "sans numéro", "cent numéro" sanılarak "100 numara" biçiminde kullanıma girmiş yapılan yanlışlık farkedilince de "tuvalet" kapılarındaki "100"lerin çoğundaki "1"ler kaldırılıp "00" lar bırakılmış, bu yüzden de halkımız, bu yerin adını "kibarca" söylemek isteyince, "çift sıfır" ya da "sıfır sıfır" demeye başlamıştır.

Fakat zamanla "san numara" diyerek kibarlık numaralarına devam edenler de, "çift sıfır", "sıfır sıfır" diyenler de yavaş yavaş yok olmuşlar, bu anlamda artık "tuvalet", daha sonra da Amerikan İngilizcesi'nin, bütün dünya dillerini olduğu gibi Türkçe'yi de etkilemesi sonucu artık tuvalet kapılarında "water closet"in kısaltılmış biçimi olan "WC" harfleri göze çarpar olmuştur!

Eklenti:

Fakat bu konuda bizi asıl hayrete düşüren tutum, Fransızca bilen aydınların bile hazırladıkları sözlüklerde, dilimizde "san numara"nın, Fransızca "cent numéro"dan geldiğini belirtmeleri olmuştur:

"San numara (Fr. *cent numéro*) yüz numara, aptesane." (Mustafa Nihat ÖZÖN / *Türkçe-Yabancı Kelimeler Sözlüğü*, 1962, s. 197)

Önemli eklenti: Dilimizde 'lâtife" ve "lâtifeci', 'şakacı' anlamlarına kullanılan 'numara' ve 'numaracı' ise İtalyanca "numero"dan Türkçe'ye geçmiş olabilir.. Onun için burada o sözcüklere yer vermedik.

SÖMESTR, SÖMESTİR

(Fr. *semestre*, yarıyıl) // [Fr. *vacances semestrielles*, sömestr tatili]

Fransızca'da "semestre" (sömestr), "altı aylık süre/yarıyıl" demektir. Dilimizde ise, üniversite ve yüksek okullarda "yarı ders yılı" anlamına kullanıldığı gibi ilk öğretim ve liselerde daha çok "sömestr tatili" anlamında yaygın olarak kullanılır. Bunun Fransızca'sı ise "vacances semestrielles" (sömestr tatili) demektir. Dilimizde de "sömestr tatili" dendiği olmaktadır.

Örnekler:

a) "ANAP eski genel başkanı Mesut Yılmaz, Bochum Ruhr Üniversitesi'nde derslere başlıyor... Yılmaz iki sömestr boyunca konuk öğretim görevlisi olarak çalışacak..." (I. TİPİ / *Star*, 2.4.2003)

"Bu okul mezunları, lise sıralarında çok iyi yetiştikleri için sömestr atlayabilecekler ve yüksek öğrenimlerini diğer öğrencilere oranla daha kısa sürede tamamlayabileceklerdir." (*Ulus*, 8.5.1967)

"Hele yılbaşı, bayram ve sömestrde kalabalık son haddine varır." (E. SEVGİN / *Hayat*, sayı 6, 1967)

"Bu yakınlarda sömestrde olduğumdan sizin ziyaretinize gelmek istiyorum." (N. KÖSEOĞLU / *Dünya*, 16.2.1967)

"Sömestr, Türk üniversitelerinde 3 aylık öğretim süresine denmektedir: Kasım, Aralık, Ocak, 1. sömestr Mart, Nisan, Mayıs ise 2. sömestr'dir" (Prof. Dr. Selmin EVRİM / Sohbet, 28.8.1968)

b) *Sömestr tatili*: Sömestr tatiline isabet ettiğinden kapalı olan mekteplerden de istifade edilir." (Z. BÖLÜKBAŞI / *İstanbul*, Sayı 22, 1963)

SUTYEN / SÜTYEN

(Fr. *soutien*, destek) // [Fr. *soutien-gorge*, memelik, göğüslük, sutyen]

Fransızca'da tek başına "soutien" (sutyen), "destek" demektir; "sütyen" ise hiçbir anlama gelmez!

Fransızca'da "kadınların göğüslerini dik ve dolgun göstermek için taktıkları "göğüslük"e "soutien-gorge" (sutyen-gorj) –göğüs desteği– adı verilir.

Fransızca'daki "bileşik sözcükler", Türkçe'ye geçerken ya "dessous-de-bras" da olduğu gibi kısalıp; "subra" biçimine girerler; ya da "maillot de bain"de (mayo dö ben: deniz mayosu) olduğu gibi bir sözcüğünü atıp "mayo" olarak kalırlır. "Soutien-gorge"da da öyle olmuş, ilk sözcük kalmış, ikincisi atılmıştır. Zaman içinde de "sutyen", Türkçe'nin "ünlü uyumu"na uyup "sütyen" biçimine girmiştir. Kimi muzip kimseler de bu "göğüslük"e "süt-yiyen" adını taktıkları gibi, Mahmutpaşa esnafı da tezgâhlarındaki bu tür mallarını "ikiz-

lere başlık" diye bağırarak satmaya çalışmaktadır!

Örnekler:

"Ayrıca sutyen de kullanmaz Ursula... Yatarken de kısa pantalonlu pijama giyer (ABC, 1.10.1966)

"Bir mühendis meslek hayatına atıldıktan sonra bina yapar, köprü yapar, yol yapar, baraj yapar, ama oturup da sutyen yaparsa, insan ister istemez şöyle bir düşünür." (Hayat, Sayı 52, 22.12.1966)

"İri göğüslü sinema aktrisi Jane Mansfield'e Mekong Deltası'nda özel bir sütyen verilmiştir." (*Tercüman*, 18.11.1967)

"Sütyen (fr. *soutien-gorge*) veya sütiyen ve hatta sütyiyen (halk teleffuzunda) çünkü süte karışır." (Enver ESENKOVA / *Türk Dilinde Fransız Tesiri*, 1959, s. 20)

Sözlüklerimizde bu sözcük:

Meydan Larousse: "Sutyen veya Sütyen i. (Fr. *soutien-gorge*'dan)" (c. 11, s. 633)

Büyük Larousse: "Sutyen a." deyip köken bilgisi vermeden hemen tanıma geçmiş; ama altına da "sütyenci" ve "sütyencilik"i madde-başı yapmayı unutmamış; "sutyen"e kökenbilgisi vermeyi unutup Türkçe kökenliymiş gibi algılanmasına yol açsa da! (c. 21, s. 10897)

TDK Türkçe Sözlük (2005): "Sütyen i. Fr. *soutien* bk. Sütyen" demiş. (s. 1823)... "Sütyen"de de sözcüğün kökenindeki yanlışlığı yinelemiş: "sütyen is. Fr. *soutien*" (s. 1837)

Fransızca'da "soutien" tek başına "destek" demektir ancak "soutien-gorge" olduğunda, "sutyen" anlamını kazanır!

TDK *Türkçe Sözlük* (2011): "Sutyen a. Fr. *soutien gorge* sözünden bk. Sütyen demiş." (s. 2176) ve "sütyen a. Fr. soutien-gorge sözünden") (s. 2192) demiş.

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: "Sutyen- Sütyen i. (Fr. *soutien-gorge*, 'göğüs desteği'nden)" (s. 2865)

Misalli'ninki en kısa, en doğru olanı...

ŞÖVALYE

(yüzük) (Fr. *chevalier*, şövalye) // [Fr. *chevalière / bague à la chevalière*, şövalye yüzük]

Fransızca'da "chevalier" (şövalye) sözcüğü zaman içinde değişik anlamlar kazanarak günümüze kadar gelmiştir: Eski Roma'da, "ikinci sınıf yurttaş"ken, Ortaçağ'da, hakkında kahramanlık öyküleri düzülen "şövalye" olmuş; daha sonra, "barondan aşağı bir soyluluk sanı"; "Légion d'honneur' gibi, nişanı, madalyası olan kimse" başta olmak üzere daha pek çok yeni anlamlar kazanmış ve bileşek sözlüklerde yer almıştır.

Yine "chevalier" sözcüğünden, 1821'de, "chevalière / bague à la chevalière" (şövaliyer tarzında yüzük) sözcüğü de Fransızca'ya girmiştir. "Geniş düz kaşında ya arma ya da bir adın baş harfleri bulunan yüzük" anlamındaki bu sözcük (*P. Robert*, s. 406), Türkçe'ye geçerken "şövalye yüzük" / "şövalye yüzüğü" biçimine girmiştir.

Örnekler:

"TİP milletvekili Yunus Koçak: 'Doktor, başımın ve parmağının kesici bir şeyle yaralandığını ifade etti. Ancak ben bıçak ve tabanca kabzası görmedim. Tornovida ve şövalye yüzükle yaralanmış olabilirim..." (*Yeni Gazete*, "Meclis'te arbede" 21.11.1968)

"Erol Güngör, cinayet mahallinde bulunan 'şövalye yüzük'ün Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nden 3 uzmanın incelemesi ve 'şövalye yüzük' diye rapor vermelerine rağmen, polis tutanaklarına SHP rozeti olarak geçirildiğini söyledi." (*Sabah*, 12.2.2005)

"Mimar, ressam, seramikçi ve yazar Cihat Burak, 6-7 yaşındayken babasının ona bir şövalye aldığını anlatıyor." (N. NİRVEN / *Güneş*, 31.3.1988)

TAMPON

(Fr. *tampon*, tampon) // [Fr. *pare-chocs* / oto.]

"Otomobillerin birbirlerine ya da bir yere çarptıklarında çarpma şiddetini azaltmak için ön ve arkalarına konulan ve bu amaca uygun olarak çeşitli maddelerden yapılmış donanım"a, Türkçe'de "tampon" diyoruz. Oysa Fransızlar, bu anlamda "pare-chocs"u (par-şok) kullanırlar. (Ancak "vagon", "lo-

komotif" gibi büyük araçlardakine "tampon" derler.)

Örnekler:

"Arabanın tamponlarına bağlanan özel bir askının üzerine elinde uzun bir değnekle çıkan cambaz, bu başarısında arabanın altında asılı duran denge çemberinin başlıca rolü oynadığını söylemiştir." (*Hayat*, Sayı 35, 1967)

"Porsche'de orijinal tamponun yerine kullanılan yeni tampon, daha fazla hava girişi sağlayarak ön kısımda yer alan soğutucularla ön fren soğutucularına daha fazla temiz hava vermesini sağlıyor." (A. ARSLAN / *Sabah*, 9.4.2003)

Tampon tampona: Motorlu araçların, trafik sıkıştığında, tamponları birbirine değecek kadar yakın mesafeden, çok ağır ağır yol aldıklarını belirtmek için kullanılır.

"Korkunç sıcak altında tampon tampona dizilmiş, dakikalarca on santim ilerleyemeden duran lüks otomobillerin içindeki terli, bezgin, bitkin yüzleri seyrettikçe hayretim arttı." (Refik ERDURAN / *Milliyet*, 25.7.1966)

"Kentin kalabalık caddesinden otomobiller tampon tampona ilerlemeye çalışıyorlardı." (Nevzat ÜSTÜN / *Çıplak*, s. 374)

Eklenti:

Gaston Esnault'ya göre Fransız argosunda "tampone" (tampon) sözcüğü "âdi, bayrağı" yerine kullanılmaktadır. "Ses benzeşmesi"nden dolayı "tampon", Türkçe'deki "tapon"la anlam ilişkisini akla getirmektedir.

TANGO

(Fr. *tango*) // [*Fr. habillement ou attitude extravagant (pour femme*, giyim kuşamı ya da davranışları alışılmış dışı olan (kadın) / *snobinarde, petite snob –vieilli–*, züppe yapay davranışlı]

Petit Robert sözlüğüne göre "tango" sözcüğü 1864'te Fransızca'ya girmiştir. Kökeni İspanyol-Güney Amerika dilleridir. Belki de Afrika kökenlidir. 1912'de Fransa'da yayılmaya başlamıştır. (s. 2471)

M.A. Kılıçbay'a göre ise "tango" tam bir sentezdir. "Kuzey Afrika Berberleri'nin İspanya'ya, onların da Küba'ya taşıdığı ve burada Habanera adını alan dans kadar, İspanyol *contradanza*'sından Kızılderili ritimlerine varana kadar birçok öge tangonun oluşumunda yer almıştır." (*Sabah*, 16.10.2005)

Yine Kılıçbay'a göre, "Tango, başlangıçta Buenos Aires genelevlerinde haydutlar tarafından yapılan bir meydan okumaydı. Daha sonra, terk edilen âşığın yakınmaları haline geldi." (*a.y.*)

Yumuşak sesiyle söylediği "tango"larla bu tür müziğin ve dansın sevilip yaygınlaşmasında payı olan Şecaettin Tanyerli ise bu konuda şunları söylüyor:

"Çeşitli kaynaklara göre, Afrika dillerinden gelen 'tango' kelimesi, başlangıçta, bir çeşit darbukayı belirtirdi. Sonraları bu çalgı eşliğinde yapılan dansı ifade etti.

Tango, Latin Amerika'da 1920'lerin başlarına doğru büyük popülerlik kazanmış daha sonra da Avrupa ve ABD'de balo salonlarının 'itibarlı' bir müziği ve dans türü haline gelmiştir." (*Cumhuriyet, Dergi*, 21.2.1988)

Yine 1920'lerde, yurdumuzda, özellikle de İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerimizde düzenlenen balolarda "tango" en gözde dans türü olmuştur.

Balolara katılıp tango yapan hanımların çok özenli makyajları, usta berber elinin değdiği saçları ve günlük hayatta rastlanmayan dekolte kıyafetleri, özellikle taşra halkının yadırgamasına yol açmış ve son modaya uygun giyinmeye çalışan, aşırı makyaj yapan görgüsüz kadınlara da, dilimizde alay yollu "tango" denmeye başlanmıştır. Hatta semtlerinden geçerken mahalle çocukları böyle kız ve kadınların arkasından koro halinde, kafiyeli laflar atarlar. Bu konunun canlı tanıklarından avukat İhsan Tombuş, eski Çorum'la ilgili şu anısını naklediyor. "Gerçi şehirde beş on kadar manto ve şapka ile dolaşan kadın vardı, ama bunlar ya gayri müslim veya İstanbul'dan gelmiş olanlardı. Tango denilen bu kadınlar sokakta çok garip karşılanır, çocuklar peşlerine takılarak koro halinde 'Tango, arkası fiyango / Ben sandım leylek / Bacakları deynek' diye bağırışıyorlardı." (*Ben Kimim, Bir Politikacının Hayat Hikâyesi*, Ankara, 2001)

Başka örnekler:

"Tango: züppe, şık genç kadın." (S. ŞİMŞEK / *Argo Lügatçesi*, 1958, s. 16)

"Şu afili tangoya bak sülün gibi mübarek." (Ferit DEVELİOĞLU / *Türk Argosu*, 1959, s. 140)

Eklenti:

1) Batılılaşmaya, Fransa kapısından girmeye çalıştığımızdan, 1864'te Fransızca'da kullanılmaya başlanan "tango"nun, Türkçe'ye bu dilden girdiğini sanıyoruz. Hatta bir dönemler Fransızca tangolar, başta "j'attendrai" olmak üzere pek çok tango dilden dile plakları da elden ele dolaşmıştır: "Plak biter, sigarasını yeniden yakar, plağın tersinden sonu 'c'est votre main, Madame' diye başlıyan bir tango başlardı." (Sait Faik ABASIYANIK / *Mahalle Kahvesi*, 1954)

2) Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan'ın anlattığına göre: "Tango kelimesi Birinci Dünya Harbi'nden az önce dilimize girmiş olup sıkma başlı ve kısa pelerinli çarşaflara verilen addır: "Tango çarşaf." O devre göre bu kıyafet, saç ve kolları açıkta bıraktığından Avrupalı bir hava taşımakta idi. Onun için tango adı verilmiştir. (Sohbet, 2.9.1968)

Buna bir örnek cümle: "Tango çarşaflardan evvelki çarşaflardan giyiyordu." (Vâlâ Nurettin / *Bu Dünyadan Nâzım Geçti*, 1965)

TANJANT

(Fr. *tangent)* // [Fr. *proche de*, yakın, -e yakın]

TANJANT kalmak /geçmek [*Fr. sur le point d'atteindre*, (birine / birşeye) değecek gibi olmak; *passer tout près*, çok yakından geçmek]

Fransızca'da olduğu gibi Türkçe'de de geometri terimi olarak kullanılan "tangent/tangente" (tanjan/tanjant), dilimizde ayrıca "teklifsiz dil"de ve "öğrenci argosunda "birine, bir şeye neredeyse değecek gibi olmak; çok yaklaşmak çok yakınından geçmek" yerine "tanjant geçmek/kalmak" anlamını da kazanmıştır.

Örnek:

"Keratalar, babayiğitliğin, enayilikle nerede tanjant geçtiğini çok çabuk öğrenmişlerdi." (Çetin ALTAN / *Güneş*, 6.1.1984)

TAPAJ

(Fr. *tapage*, patırtı, gürültü) // [Fr. *le fait d'écrire à la machine à écrire*, datiloda yazma, temize çekme]

Fransızca'da "taper" (tape), "daktiloda yazmak; temize çekmek" demektir. Türkçe'de, bu "fiil"e bir "ad" biçimi yaratmak istenmiş; fiil köküne "-age" (aj) son-eki getirilerek dilimizde, "daktiloda yazma/temize çekme" anlamında "tapaj" sözcüğü yaratılmış olabilir!

Oysa Fransızca'da "tapager" (tapaje) fiili "çok gürültü etmek, şiddetli şamata yapmak" anlamlarına gelir. Bu "fiil"in "ad" biçimi olan "tapage" (tapaj) da "patırtı, gürültü" demektir.

"Tapaj" sözcüğündeki, "patırtı / gürültü" ile, daktiloda yazı yazarken çıkarılan "gürültü", birbirine karışmış da olabilir.

Örnekler:

"Biz daktiloda tapajını yaparız." (TARKAN / SHOW TV / 14.4.1993)

Eklenti:

"tapage" (tapaj) sözcüğü Fransızca'da da bulunduğundan, biz bu sözcüğe, *Türkçe'de Anlamlarını Değiştirdiğimiz Fransızca Sözcükler*'de yer vermeyi uygun bulduk.

TAYYÖR

(*Fr. tailleur*) ve etek tayyör // [Fr. *tailleur*]

Fransızca'da, "kadınların giydikleri, beli iyice vücuda oturan, önden düğmeli giysilere de "jaquette" (jaket) denir.

Dilimizde, "ceket"e erkekler sahip çıkınca, kadınlar da boş durmayıp "tayyör" sözcüğüne sıkı sıkıya sarılmışlardır! Oysa Fransızca'da "tailleur" (tayyör)'ün çeşitli anlamları vardır: 1) Erkek terzisi / 2) Taş yontucusu / 3) Etek ve ceketi.

Türkçe'de ise, önceleri "tayyör", "etek ceketi" anlamına kullanılmıştır. Onun için de "etek-tayyör" deyimi dilimize girmiştir. (Fakat Fransızca-Türkçe "eski" sözlükler "tailleur" karşılığında, daha başka şeyler yazmaktadır. İşte birkaç örnek: Şemsettin Sami'nin 1905 baskısı *Kâmus-ı*

Fransevî'sinde, "Tailleur" karşılığı olarak: 1) "Kesici, biçici, doğrayıcı / 2) Terzi / 3) *Tailleur de pierre* –taş yontucusu–, taşçı" yazılı (s. 2090)

İsmail Hâmi Danişmend, Reşat Nuri Güntekin, Dr. A. S. Delilbaşı, Nurullah Ataç gibi her biri ayrı ayrı değer olan kimselerin bir araya gelip uzun yıllar çalışarak hazırladıkları Fransızca-Türkçe *Büyük Dil Klavuzu*'nda "tailleur" için sadece: "Doğramacı, yontucu, yontmacı, taşçı, erkek terzisi" yazılı. Nihayet 1941'de yayımlanan Ali Haydar Taner'in *Yabancı Kelimeler Sözlüğü*'nde "tailleur" karşılığı olarak: 'Bir ceket ve eteklikten ibaret olarak kadın elbisesi"ne rastlanıyor (s. 607)

Mustafa Nihat Özön'ün 1962'deki *Türkçe-Yabancı Kelimeler Sözlüğü*'nde de "tailleur" için" Bir ceket ile bir etekten meydana gelmiş kadın elbisesi" deniyor (s. 221)

Örnekler:

"Kürk yakalı tayyörü, kruvaze biçilmiş model." (Gülgün ÜSTÜNDAĞ / *Salon*, sayı 42, 1966)

"İnci Kıraç'ın dantel brokar kahverengi tayyörü, Mualla Tokar'ın siyah zibelin tayyörü, hayran bakışları üzerine topladı." (Gül- Peri / *Akşam*, 14.1.1968)

"Kürk yakalı bir tayyör (ortada) çift yüzlü kumaştan ceketi kruvaze biçilmiş model sağda." (Gülgün Üstündağ, " 1966 Sonbahar Tayyörler / *Hayat*, sayı 42, 1966)

Eklenti:

Etek üstü "tayyör" ile, sonradan hanımlar için de kullanılan "ceket" arasında bir fark bulunmaktadır: Etekle birlikte kullanılan, "üst parça" tayyör, genellikle daha kalın kumaştan yapılmış, daha ağır başlı ama çok şık bir "etek üstü"dür. Kadınların kullandığı "ceket" ise, daha spor, daha hafif bir "etek üstü"dür. Hatta altına pantalon, cin de giyilebilir. Bu yüzden de genç kızlar tarafından daha çok tutulur. (Elbette vücutlarına güvenen hanımlarca da.) *Cumhuriyet*'in moda köşesinde yayınlanan ve "tayyör"le "ceket"in ard arda geçtiği cümle iki sözcük arasındaki anlam farkını da belirtmektedir: "Bu küçük koleksiyonun baştan çıkaran yanı: küçük tayyörleriyle, çift sıra ilikli uzun ceketleri ve asıl bizi ilgilendiren küçük tayyörlerle redingot biçimi mantoları." (*Cumhuriyet*, 14.1.1968)

TELGRAF

(Fr. *télégraphe*, telgraf aleti) // [Fr. *télégramme*, telgraf]

1792'de Fransızca'ya Yunanca "têle", uzak ve "graphe", yazmak'tan giren "télégraphe" (telegraf) sözcüğü, Türkçe'ye geçerken hem "sesletim"inde değişikliğe uğrayarak "telgraf" biçimine girmiş, hem de yakın söylenişli bir başka sözcükle, "télégramme" ile (telegram) "anlam karışıklığı"na uğrayarak "anlam"ında değişiklik olmuştur!

Fransızca'da télégraphe" (telegraf), "telgraf makinesi" anlamında kullanılır. Bu aletin yazdığı şeyin adı ise "télégramme"dır (telegram). Böylece de dilimizde "telgraf", "telegram" yerine kullanılır olmuştur.

Örnekler:

"Telgrafta bililtizam saat-i hareketimi kaydetmiştim." (Mustafa Kemal ATATÜRK/*Nutuk*, s. 40)

"Sacide Hanım, elleri titreyerek açtığı telgrafı, sevinçle Mine'ye uzattı." (Halide Nusret ZORLUTUNA / *Sisli Geceler*, s. 76)

Telgraf çekmek: yollamak; (halk dili) tel yollamak, tellemek: "Telgraf göndermek" anlamında dilimize yerleşmiştir:

"Bir süre sonra, Emniyet Genel Müdürlüğü'nden bütün illere bir telgraf daha çekiliyor: Yeteri kadar Fil Hamdi gönderilmiştir, aranmasından vazgeçilmesi...' (Hasan PULUR / *Milliyet*, 18.1.2003)

"Ali Fuat Paşa, bu beyannamenin bir suretini de, o sırada Erzurum yolunda olması lâzım gelen Mustafa Kemal Paşa'ya teller." (Şevket Süreyya AYDEMİR / *Cumhuriyet*, 18.1.1968)

"Telgraf" yerine eskiden *"telgrafname"* dendiğini de belirtelim: "Bu toplantının sonunda, Mustafa Kemal, mıntıka âmirlerine şu telgrafnâmeyi gönderdi." (Z. GÜVEMLİ / M.R. ÖZGEN / *Yabancı Gözü ile ATATÜRK*, 1955)

"Telgrafhane" ise, "telgraf aracılığı ile haberleşmeyi sağlayan resmî kuruluş" anlamında günümüzde de kullanılmaktadır:

"Anday, telgrafhanede hiç bir zaman çalışmadı sanırım." (Oktay AKBAL / *Yaşasın Edebiyat*, s. 41)

Argomuzda ise "telgraf", 'oyun oynayan birinin yanına oturup kâğıtlarını işaretleme' anlamında kullanılır: "Burada telgraf var, oyuna benden paso." (Ferit DEVELLİOĞLU / *Türk Argosu*, 1959, s. 142)

TONTON

(Fr. *tonton*, dayı / amca –çocuk dilinde– // [Fr. *tonton, aimable, sympathique, mignon*]

1712'de Fransızca'da kullanılmaya başlanan "tonton" (tonton) sözcüğü, çocuk dilinde "teyze/hala" kaşılığı olarak kullanılan "tantine" (tantin) gibi; "amca/dayı" karşılığı olarak yine çocuk dilinde hece yinelenmesiyle yaratılmıştır. (*P. Robert*, s. 2537)

Türkçe'de ise "tonton" sözcüğü akrabalık ilişkisi bildirmez. "Sevimli, gürbüz çocuklar" ve "cana yakın, ufak tefek, sevimli yaşlılar" için kullanılır.

Örnek:

"Aman Ayhan'cığım, Bülent'i görme, öyle şeker, öyle tonton oldu ki!.." (Aziz SEÇİLMİŞ / Sohbet, 15.8.1966)

Eklenti:

Ne yazık ki "Türkçe Sözlük"lerimizin hiçbiri, sözcüklerin dilde ne zaman kullanılmaya başlandığını belirtmemektedirler. (Oysa "Küçük Larousse", "Küçük Robert"lerde bile, hemen her sözcüğün Fransızca'da hangi kaynaktan gelip kaç yılında kullanıma girdiği [ayrıca da geçen zaman içinde kazandığı yeni anlamlar] açık seçik olarak belirtilmektedir.)

Bu yüzden *tonton* sözcüğünün, dilimiz Fransızca'nın etki alanına girmeden önce mi yoksa sonra mı kullanılmaya başlandığı kesin olarak bilinmemektedir. "Tonton" sözcüğü, dilimiz, Fransızca'nın etkisine girmeden önce de kullanılmış ise, Türkçe kaynaklı olduğu, hece yinelemesi yoluyla dilimizde yaratıldığı da düşünülebilir.

TORPİL

(Fr. *torpille*, (Fransızca'da "torpiy" olarak seslendirilir), torpil) (arg.) // [Fr. *piston* / *appui*]

"Torpille" (torpiy) sözcüğünün Fransızca'da topu topu iki anlamı vardır:

1) Tırpana'ya benzeyen ve başındaki bir organdan çıkardığı elektrikle avlayacağı balıkları öldüren bir balık türü; torpil balığı (Fr. *poisson torpille*).

Bu terim, dilimizde de kullanılmaktadır: "Bu cins balıklar içinde bir de torpil balığı denilenler var." (Faik Sabri DURAN / *Hayvanlar Âlemi*, 1938)

2) Savaş gemilerinde, düşman gemilerini batırmak için, su altı silahı olarak kullanılan, tahrip gücü yüksek büyük bomba.

"Torpil" sözcüğü, bu anlamıyla de dilimizde kullanılmaktadır:

"Torpil, ilk zamanlar (1872), 'deniz lağımı' diye adlandırılmış; sonraları bu adla anılmıştır. Gemiye çarptığı zaman patlayıp onu yaralıyan ve batıran deniz bombası." (Mustafa Nihat ÖZÖN / *Türkçe-Yabancı Kelimeler Sözlüğü*, 1962, s. 226)

Mec. "Sahilleri takip ederek, sürüler halinde torpil gibi yüzüyorlar." (A. PASİNER / *Milliyet*, 10.6.1985)

"Torpil"in, "bomba etkisi"nden dolayı "argo"muzda "teklifsiz" dilimizde kazandığı "arka, destek, kayırma" anlamı ise Fransızca'da bulunmamaktadır. Bu anlamda Fransızlar, "piston", "appui" gibi sözcükler kullanırlar. Fransız argosunda "torpille", "ödünç" (*emprunt*) anlamına gelir.

Örnekler:

"Hamlarla dolaşmanın var mı bugün mânası / Bizde imâl edilir torpilin en alâsı." (Ümit Yaşar OĞUZCAN / "Taşlar ve Başlar", *Cumhuriyet*, 4.2.1968)

"Türkiye böyle yönetiliyor! Rica, minnetle, torpille, adamına göre muamele ile" (Emin ÇÖLAŞAN / *Hürriyet*, 1.6.2003)

"Star'a ulaşan bilgilere göre Meclis Başkanı Bülent Arınç 'torpil'e son vermiş." (D. KARADAŞ / Star, 13.1.2003)

"Köy imamları da torpille tayin ediliyor." (Akşam / 4.1.1967)

"Gün almak bir mesele. Torpilin varsa is-

tediğin güne imtihanınızı alıyorsunuz, torpilin yoksa 1.5 ay öteye atıyorlar." (*Cumhuriyet*, "Bir Şoför, Bir Ehliyetin Hikâyesi 22.1.1967)

Bu anlamdaki "torpil", dilimizde çok sevilip benimsendiğinden birçok da "kalıp kullanım"a girmiştir:

Torpil geçmek / patlatmak / yapmak: "Şimdi sizlere özel tavsiye; hangi Tribeca'ya gidelim derseniz, bizler Akatlar ve Yeniköy'e torpil geçiyoruz. Ve bu sebeple iki şubenin adresini ve telefonunu veriyoruz." (Sibel ARNA / *Sabah*, 21.4.2002)

"Can Tanrıyar 'Biz Hülya'ya (Avşar) hep iyi haberler yaptık. Açık söylemek gerekirse hep torpil geçtik'" (E. ABDULLAHOĞLU / *Vatan*, 19.9.2002)

"İlköğretmen müdürü Cevdet Bey, bir torpil patlatıp merkeze sıvıştı geçen gün." (Fakir BAYKURT / "Turna Göçü Gibi" / *Cumhuriyet*, 2.10.1966)

"Bu Şaşmaz'ın oyunculuk denemesi olduğu için 'Abim bana torpil yapıyor' dedirtmek istemiyor." (D. ÜNALDI / *Haftalık*, sayı 39, 2004)

Torpil işlemek: "Orası Amerika, yok öyle... Hiçbir suç cezasız kalmıyor... Torpil işlemiyor. Suçu işleyen kim olursa olsun, eşit davranılıyor. Ünlü sanatçı Nick Nolte polis tarafından eli kelepçeli olarak karakola götürüldü." (*Star*, 13.9.2002)

Torpil bulmak: "Vali Mustafa Malay, 'Gerçi Ankara bölgeye tecrübeli eleman tayin ediyor... Fakat tayin edilen rapor alıyor... Torpil buluyor... Kılıfına uyduruyor ve bölgeye gitmiyor.' " (Yavuz DONAT / *Sabah*, 27.1.2004)

Dilimizde böylesine sevilip yaygın olarak kullanılan "torpilli" sözcükler, yalnız "*torpilli*" sözcüğünü ve argomuzda, "sınıfta kalmak" anlamında "*torpillenmek*" fiilini de Türkçe'ye sokmuştur:

"Devlet 'küçülsün' diyorlar fakat 80 bin kadroya torpilli adam alınıyor." (O. ÖZBER / *Star*, 16.4.2002)

"Torpil almak: İltimas temin etmek; torpillenmek: Sınıfta kalmak." (Enver ESENKOVA, *Türk Dilinde Fransız Tesiri*, 1959)

TROMPET / Trampet

(Fr. *trompette -instrument à vent- trompet*, boru, borazan) // [Fr. *tambour*, tambur / *tambourin* (tamburen), küçük davul]

Fransızca'da "trompette"in ilk anlamı "boru"dur. Anlam genişlemesiyle müzik alanında, "bir ağızlık ve kendi üstüne kıvrılmış, gittikçe genişleyen silindir biçiminde bir borudan oluşan nefesli çalgı" anlamını da kazanmıştır. Hatta "trompetçi"lere de "trompettiste"in (trompetist) yanı sıra "trompette" (trompet) de denir.

"Trompet" ve "trompetist" sözcüğü, bu anlamda Türkçe'de de (sınırlı olarak) kullanılır: "Louis Armstrong, trompet çalmasını ünlü trompetçi King Oliver'den öğrendi. 1922 yılında da King Oliver topluluğuna ikinci trompetist olarak girdi." (O. YELÇE / *Milliyet*, 13.11.1966)

"Avrupa'nın eski trompetlerini bile şark erkenden tanımıştı: Mesela Evliya Çelebi 'tranpete' imlasiyle ve Avrupa'ya aidiyetini bilerek ondan bahsetmişti." (Mahmut R. GAZİMİHAL / *Musiki Sözlüğü*, 1961, s. 257)

"Trompet" sözcüğü Türkçe'de, ayrıca "küçük davul" anlamı da kazanmıştır. Daha çok "izci"lerin kullandığı bu aygıtın adı da "trampet"/"tranpet"e dönüşmüştür:

Trampet:

"İşte bu Gille'ler, daha karnavala haftalar varken, başlarında o çok değişik şapkaları, sırtlarında omuzları dantelli rengarenk elbiseleri, bellerinde mini mini çanları, ayaklarında tahta ayakkabıları ve ellerinde trampetler, davullar ve borazanlarla sokaklarda yürüyüş ve dans provalarına başlarlar" (Sermet Sami UYSAL / *Vatan*, 7.3.1964)

"Bahçenin (Lüksenburg Bahçesi) kapanma saatini bildiren trampetinin gürültüsü içinde gençlerin ne dediklerini duymadım." (A. Adnan ADIVAR / *Bilgi Cumhuriyetinden Haberler*, 1945, s. 15)

"Trampet"in dilimizde "trampete" biçimi de kullanılmaktadır: " Trampete (askerlik ve müzik): Çifte çomakla çalınan küçük davul. Yürüyüş esnasında askerler veya mekteplililer çalarlar. (Fransızca'da trompette = boru demektir.)" (A.H. TANER / *Yabancı Kelimeler Lügâti*, 1941)

"Trampete/tranpete (*trompette*): Küçük asker ve izci davulu. 'O artık trampetli kafileye katılmalı'" (M. N. ÖZÖN / *Türkçe-Yabancı Kelimeler Sözlüğü*, 1962)

"Teklifsiz dil"de ise, içilecek şeyin "soğukluğu"nu belirtmek için, satıcıların diline bile girmiştir: *Otuz iki dişe trampet çaldırmak!*

"Su o kadar ki, hani tam deyimiyle otuz iki dişe trampet çaldırıyor." (Güngör YERDEŞ / *Ulus*, 18.8.1967)

Fransızca'da bir tür "nefesli çalgı" anlamına gelen "trompette", Türkçe'ye geçerken yalnız "biçim" değişikliğine uğramamış; aynı zamanda Fransızlar'ın "davul" ve daha çok izcilerle askeri okul öğrencilerinin yürüyüş ve gösteri sırasında "çift çubuk'la çaldıkları küçük davul" anlamını da kazanmıştır. Oysa bu anlamda Fransızlar "tambour" ("tanbur / tambur" ve "tambourin" (tamburen) sözcüğünü kullanırlar!

Eklenti:

Fransızca'da Farsça-Arapça kaynaklı, telli musiki aleti olan "tambour" (tanbur) da bulunmaktadır. Ayrıca "darbuka" anlamında "tambour arabe" (Arap tanburu) da vardır.

Dillimizde az kullanılan "trampete" ise, İtalyanca kökenli "trampetta"dan gelmektedir ve aynı anlamdadır.

Ayrıca argomuzda, aynı zamanda "kaba kullanım"a giren, 'keyfi yerinde olmak'ı belirtmek için "trompet"li kullanımlar da bulunmaktadır. Bir örnekle yetinelim: "Papelleri kıvırdın, şimdi götün trampet çalıyor." (Ferit DEVELLİOĞLU / *Türk Argosu*, 1955)

UVERTÜR

(Fr. *ouverture*, açma, açılma, başlama) // [Fr. *chanteuse peu connue*]

Müzik terimi olan ve "genellikle bir sahne eserine başlangıç görevini görmek üzere, orkestra için yazılmış beste"ye, Fransızca'da olduğu gibi, Türkçe'de de "ouverture" (uvertür) denir: "Uvertürü dışında opera bitmişti. Bestecinin kafasında biri mi bemol majör, biri de minör ve biri de ağır re minör girişli re majör tonunda olmak üzere üç uvertür vardı." (K. KONUK / *Sabah*, 7.8.2004) (Uvertür yerine "açılış müziği / başlama müziği / giriş müziği de önerilmiştir.)

"Uvertür" sözcüğünün "kök anlamı"ndaki "açılma / başlama" anlamlarından dolayı mı, bu sözcük dilimizde, "anlam genişlemesi"ne uğrayarak, Fransızca'da olmayan, "bir gazino programında, ilk sahneye çıkan, böylece de "açılış"ı yapan, henüz üne kavuşmamış, sahne deneyimi olmayan şarkıcı" (adayı) anlamını da kazanmıştır.

Örnekler:

"Hangi sanatçı nerede çıkacak, bir gecede ne kadar ücret alacak, falancanın uvertürü kim olacak, şunun kadrosunda hangi popçu olacak gibi haberler, çoğu zaman birinci sayfaya taşardı." (Nebil ÖZGENTÜRK / *Sabah*, 26.8.2000)

"Gazino kadrolarında baş solistler, assolistler ve solist altları, okuyacakları parçaları liste yapar, kulis duvarlarına asarlardı. Uvertürlerden biri yanılıp parça gaspı yapsa, sahne amiri Ali Cevat, düzünü tersine getirirdi onun." (Savaş AY / *Sabah*, 14.8.2005)

"Uvertürler, alt kadrodakiler sıralarını savdılar ama işlerinin hakkını vererek." (Erdal ŞAFAK / *Sabah*, 3.7.2005)

"Muharrem Bey, ayrıca dansöz olarak Zerrin ve Şermin kardeşler ve yine uvertür şarkıcı olarak Zehra isimli hanımla da anlaşır." (Radi DİKİCİ / Cumhuriyet'in Divası Müzeyyen Senar)

"Seda'yı, Sinan'dan yıllar önce Harbiye'deki Gülizar Gazinosu'nda uvertür çalışırken tanımıştım." (Kenan ERÇETİNGÖZ / Sabah Melodi, 24.9.1992)

"Aslında size çok hak vermek lazım. Bir yere gelirken ne isterseniz yaparlar, daha sonra değişirler. Uvertürken gazetecinin gözünün içine bakarlar." (Seda Sayan / Sabah Melodi 24.9.1992)

Üvertür biçimi de kullanılmaktadır: "Bir gazino yıldızı da Fulden Uras... Bir assolist değil. Yalnızca üvertür." (Şafak KARAMAN / *Sabah*, 14.4.2002)

Uvertür sözcüğü, dilimizde çk sevildiğinden, "anlam genişlemesi"ne uğrayarak "insan"dan "meze"ye kadar, mecazlı ifadelerde pek çok şeyin adı olmuştur:

"Hocaoğlu MDP mitinglerinin uvertür konuşmacısı. İlk konuşmayı hep o yapıyor." (Hasan PULUR / *Hürriyet*, 19.10.19983)

"Bana da bir duble rakı. Salatalar, tulum peyniri ıvır zıvır bizden önce gelip masada 'ahz-ı mevki' etmiş zaten. Erhan Bey, uvertürleri filan bırak da biz doğrudan yemek

faslına geçelim." (Hakkı DEVRİM / *Radikal*, 5.1.2003)

"Uvertür"ün, "deneyimsiz gazino şarkıcısı" ve diğer anlamları kazanıp dilimizde yaygınlaşması 1970'ten daha sonra olduğu için, biz 1969'da Sorbonne'da savunmasını yaptığımız tezimize koymamıştık. Fakat 1990 ve 2000'den sonra, sözcüğün bu anlamıyla ne kadar çok yaygınlık kazandığını, pekçok kimseden örnekler vererek açıklamaya çalıştık. 1990 ve hele 2000'den sonra yayımlanan "Türkçe Sözlük"lerde, bu anlamın bulunmayışı, sözlükçülerimizin "Tarama-fişleme" yöntemiyle çalışmadıklarını açıkça göstermektedir...

ÜNİVERSİTE

(Fr. *université*) // [Fr. *maison de tolérance* / *un bordel*, genelev]

(arg.) Argomuzda "üniversite", 'genelev'e verilen adlardan biridir.

Örnekler:

"Şu aftos üniversiteye devam ediyor." (Ferit DEVELLİOĞLU / *Türk Argosu*, 1959, s. 140)

"O, üniversite eğitimini hem Bent Deresi'nde hem de Abanoz'da almış!" (Sabahattin ŞENOCAK / Sohbet, 10.9.2012)

VAPUR

(Fr. *vapeur*, buhar) // 1) [Fr. *bateau à vapeur*, buharlı gemi] 2) [*être complètement beurré* / *être dans les vappes*, çok sarhoş kimse (Arg.)]

1) Fransızca "tamlamalar" Türkçe'ye geçerken, genellikle sözcüklerinden birini yitirirler: "Agent de police"in "polis; "francmaçon"un, "mason"; "train de marchandise"in, "marşandiz"; "nœud-papillon"un, "papyon" oluşu gibi, "bateau à vapeur"de ; "gemi" anlamına gelen "bateau" (bato) atılıp "buhar" anlamındaki "vapeur" (vapör) "vapur"a dönüşmüştür.

Örnekler:

"13 Kasım 1924 tarihinde Gülnihal vapuriyle Bozkurt vapuru, Yeşilköy açıklarında çarpışmışlardır." (Sadi BORAK / *Son Havadis*, 13.11.1966)

"Ve biz, karanlığın içinde, şu vapur gibi zamanı yara yara ilerliyoruz." (Haldun TANER / *On İkiye Bir Var*, s. 12)

"Kayıkhaneye perde perde dolan vapur seslerinin nasıl dönerek yankılandığını düşündü." (FÜRUZAN / *Gecenin Öteki Yüzü*, s. 154)

"Cevdet Bey'in tanıdığı yandan çarklı bir vapur, Suhulet, Haliç'ten Marmara'ya açılıyordu." (Orhan PAMUK / *Cevdet Bey ve Oğulları*, s. 21)

"Bayılırım vapurlara, yelkenlilere!" (Necati CUMALI / *Gömü*, 1973, s. 73)

2) Argomuzda "*vapur*", son derece sarhoş olmuş kimseye de denir. Böylelerine, dalgalı denizlerdeki "vapur"lar gibi yalpalayarak yol almalarından dolayı bu ad verilmiştir.

Örnek:

"Dün akşam yolda giderken yanımdan geçen biri birdenbire üstüme yıkıldı, bir de baktım ki herif vapur, ses çıkarmadım." (Mehmet Halit / *İstanbul Argosu ve Halk Tabirleri*, 1934, s. 201)

"Herif vapur, vinçle bile kıpırdamaz." (Ferit DEVELLİOĞLU / *Türk Argosu*, 1959, 149)

VİTES

(Fr. *vitesse*, hız, vites) // [Fr. *le pénis* / *la bide*, erkeklik organı] (arg.)

Argomuzda "vites", 'erkeklik organı' anlamında kullanılmaktadır.

Örnek:

"Vites: erkeklik âleti (bk. Babafingo, bombili, kereste, maslahat, matrakula, saksafon, Zekeriya, zurna). (Ferit DEVELLİOĞLU / *Türk Argosu*, 1959, s. 150)

Vites değiştirmek: Erkeklik organını pantalonun bir tarafından öbür tarafına aktarmak. (Bunun da Fransızca'sı: "*réarranger les bijoux de famille*" dir.)

Örnek:

"Alenen vites değiştirmek çok ayıptır." (a.y.)

VİZİTE

(Fr. *visité*) [Fr. 1) a) *visite médical* // b) *Salaire d'un médecin* //

2) a) "vizite / vizite yapmak", *faire l'amour vénal*; b) "vizite / vizite ücreti", *salaire de l'amour venal; salaire d'une prostituée*]

Fransızca'da, "ziyaret/denetleme/yoklama/şöyle bir dolaşma/teftiş/ziyaretçi" ve "vizite" anlamına "visite médicale de" (vizit medikal dö) "ad"ı ile "fiil" biçimi olan "visiter" (vizite) vardır ama, sözlüklerde "visité" (vizite) diye bir "sıfat-fiil" biçimi yoktur! (Ancak "visiter" fiilinin "-di'li geçmiş zamanı" çekiminde bu biçim ortaya çıkar; "J'ai visité... (ziyaret ettim...)."

Fransızca'daki "visite" (vizit) sözcüğü, Türkçe'de "vizite" biçimine girdikten sonra, birbiriyle hiç ilgisi olmayan iki anlamda kullanılmaya başlanmıştır:

a) Fransızca'da olduğu gibi, "hekimin, genellikle de sabahları, hastahanede hastaları dolaşıp yoklaması b) Muayene için hekime ödenen ücret:

a) "Savaş nedeniyle İstanbul'a dönen Abdülhak Hamid'i tedavi etti. O günlerde Haydarpaşa'ya Neyzen Tevfik'in geldiğini öğrendi. Vizitede Neyzen'le tanıştığı an, 'Mazhar'ın hususileri kervanında' yer alacağını anladı." (G. AYDIN / *Hürriyet*, 12.8.2001)

"Vakit geldiği halde / Sabah vizitesi başlamamıştı henüz. / Halil, koridorda karşılaştı İsmet Hanım'la / Vizite başlıyor diye hastalar dağıldı yataklara." (Nâzım Hikmet / *In Quest'anno* 1941, Milano, 1961, s. 262)

Bu konuda, dilimizde "kalıp söz"ler de oluşmuştur:

Viziteye çıkmak: "Doktor, hastanede viziteye çıkmış dolaşıyordu. Yataklardan birinin başucunda durup konuştu: Zavallı dostum, sol tarafınız tamamen felç... Biliyorsunuz, bunun bir tek sebebi var, içki! 'Nasıl olur?' diye sırıttı hasta. 'Ben kadehimi hep sağ elimle tutardım doktor bey!'" (*Sabah*, 14.2.2003)

Vizite kağıdı: "Hastaya vizite kâğıdı vermekte engeller çıkaran..." (Tonguç GÖRKER / *Akşam*, 25.1.1967)

"İşyerinde iki nüsha olarak hazırlanacak vizite kâğıdının bir nüshası sigortalının işyerindeki dosyasında saklanır." (S. YÜKSEL / *Sosyal Sigortalar Uygulamaları* / s. 52)

b) *Vizite / vizite ücreti:*

" Devlet, babası memur olduğu için ilaç ve hastane giderlerini üstleniyordu. Ama profesörlerin vizitelerini ödemiyordu." (Halit ÇAPIN / *Güneş*, 9.10.1987)

"Messéqué'nin vizitesi 360 liradır. Fakat ayda 1000 liradan az geliri olanlara bedava bakar." (*Hayat*, Sayı 44, 1966)

"Tabii Senatör Mehmet Özgüneş: 'Hastahaneye giden yollar özel muayenehânelerden geçer, dayınız yoksa önce vizite ücretini ödersiniz, sonra hastahaneye yatırılırsınız. Bunları önlemek için sosyalizasyon şarttır." (*Cumhuriyet*, 8.1.1967)

2) Hicap duygusu yüzünden, halkımız ve genelev çalışanları, "vizite"ye yepyeni bir anlam daha yüklemişlerdir:

a) *vizite* ve *vizite ücreti*: Genelevde ilişkiye girme ve bu işi için ödenen tutar:

"Genelevde vizite KDV dahil 42 bin lira." (RANA, *Sabah*, 20.5.1991)

"Bir zamanlar Karaköy'deki genelevlerde, kocaman harflerle duvarda 'vizite 15 lira yazardı." (Hakkı GÜNDÜZ / Sohbet, 10.8.2012)

"Bahçe içinde bir otel / Müşterileri temiz. / Vizite üç papel / Biri patrona kalıyor." (Nâzım Hikmet / *Peassa gai Umani*, Milano, 1965, s. 50)

"Maliye ekipleri, Karaköy'deki genelevlerde yaptıkları incelemelerde, vizite ücretinin (ziyaret başına alınan ücret) kayıtlara düşük gösterilmek suretiyle işlendiğini belirtmişlerdir." (Erkan ÇELEBİ / *Hürriyet*, 16.8.1985)

Ve Aydın BOYSAN'dan, her zamanki gibi çok zarif, zarifliği ölçüsünde de muzip bir örnek: "Çok sevdiğim bir hekim arkadaşım anlatır. 'Dünyada vizite ile çalışan iki meslek vardır. Biri hekimlik, biri de fahişeliktir' der." (*Hürriyet*, 20.11.1983)

Türk Argosunda Anlamları Değiştirilen Fransızca Sözcükler[4]

(Fransızca'nın Etkisiyle Türk Argosunda Kullanılan Sözcükleri)

Fransız argosunun geçmişi:

Jean La Rue'nün "Argo sözlüğü" (*Dictionnaire d' argot*, Paris, Flammarion, 1954) adlı kitabına yazdığı 'Argonun Tarihçesi' başlıklı önsözünde Clément Casciani: "Argo, her dönemde, her ülkede vardı." diyor. (s. 15)

Nitekim, bu konunun en büyük uzmanlarından Gaston Esnault, "Fransız Argolarının Tarihsel Sözlüğü"nde (*Dictionnaire historique des argots français*, Paris, Larousse, 1965), argonun başlangıcını çok eski dönemlere, XIII. yüzyıla kadar indiriyor. (s. V.-XI)

Grand Larousse encyclopédique en dix volumes (Larousse, 1960)'da ise, argonun varlığı XIII. yüzyıldan da daha öncelere indiriliyor. Ve argonun başlangıcı, ilk toplulukların kuruluşlarına, mal ayrımı yapıldığı döneme, "benimki, seninki" dendiği döneme kadar indiriliyor. (s. 610)

Geçmişi bu kadar eskilere uzanan argo, zaman içinde gelişip zenginleşerek "halk dili"ne, "günlük dil"e ve giderek "edebiyat dili"ne bile sözcükler vermiştir. Nitekim Casciani'ye göre başta "Victor Hugo, Eugène Sue, Balzac, Richepin olmak üzere bütün popüler romancılar, eserlerinde argodan yararlanmışlardır." (*age*, s. 8)

Türk argosunun geçmişi:

Türk edebiyatında argonun çok eskilere uzanan bir geçmişi bulunmaktadır. Daha XI. yüzyılda, Kaşgarlı Mahmut'un *Divânü Lûgat-it-Türk*'ünde argo sözcüklerin izine rastlanır.

Divan edebiyatı döneminde, XVII. yüzyıl şâirlerinden Sâbit, XVIII. yüzyıl şairlerinden Surûrî, sonra Şeyh Galip, Enderunlu Fazıl ve Vasıf; Tanzimat döneminde Şinasi, Muallim Naci, Ahmet Vefik Paşa; daha sonra Eşref, Neyzen Tevfik, Ahmet Rasim, Hüseyin Rahmi, Sermet Muhtar ve Mehmet Âkif eserlerinde argo kullanan edebiyaçılarımız arasındadırlar.

Ayrıca Burhan Cahit, Server Bedi (Peyami Safa), Sadri Ertem, Nurettin Artam, Ercüment Ekrem ve Burhan Felek de eserlerinde argoya yer vermişlerdir.

Çağdaş Türk edebiyatından pek çok yazar ve şâir, bu arada Necdet Rüştü, Adnan Veli, Orhan Veli ve Aşık İhsani argoyu bol bol kullanmışlardır.

Türk argosundaki yabancı kaynaklı sözcükler:

Seyfettin Şimşek'in *Argo Lügatçesi*'ne göre (İstanbul, 1958), "Türkiye'ye argo dilini en başta Latinler, Cenevizliler ve Çingeneler getirmişlerdir. Bizim külhanbey dilini Latince, İtalyanca ve Çingenece ile biraz da Ermeni ve Rumlar'dan alma tabirler teşkil etmektedir." (s. 3)

Ferit Devellioğlu ise bu konuda, *Türk Argosu* (Ankara, 1959) adlı kitabında şöyle demektedir: "Yabancı dillerden gelen ve argo kılığına bürünen sözlerin yüzde sekseni Rumca ile

4 Argodaki sözcük, kalıpsöz ve deyimlerin çoğu, bütün toplumca bilinmediğinden, "Türk Argosunda Anlamları Değiştirilen Fransızca Sözcükler"in ayrı bir başlık altında toplanması uygun görüldü. Yalnız, "teklifsiz dil"e, "halk dili"ne kadar inmiş olanlara "sözlükçe" bölümünde de yer verilirdi.

İtalyanca başta gelmek üzere, Ermenice, Latince, Fransızca, Çingenece, İngilizce ve başka dillerden alınmıştır." (s. 31)

Türk argosunun kaynağı konusunda A. Dilaçar, *Türk Diline Genel Bir Bakış* (Ankara, 1964) adlı eserinde: "Türk argosunun bir kısmı ulusal kelime hazinemizin malı olduğu gibi, önemli bir kısmı da yabancı dillerden, başlıca Rumca'dan olmadır... Yahudi İspanyolcasından Levantin İtalyancasından, Ermenice'den, Rumca'dan Çingenece'den, de tek tek kelimeler girmiştir..." diyor. (s. 162)

Görüldüğü gibi hem yerli dillerden hem de komşu dillerle çeşitli ilişkilerde bulunulan dillerden Türk argosuna pek çok sözcük geçmiş bulunmaktadır.

Prof. Pierre Guiraud *Argot* adlı eserinde "Argo, ödünç almayı sevmez, az buçuk alırsa onu da çok yakın çevresinden alır" diyor (s. 30)

Albert Dauzat da *Savaş Argosu*'nda; "Hiçbir dilin zenginliğini kendi öz kaynaklarından çıkaramayacağını, bu yüzden komşularından ödünçlemede bulunacağını" söylüyor (s. 144) Onun için de Türk argosunda, azınlıklardan ve komşularından sözcükler bulunuşuna şaşmamak gerekir. Asıl şaşırtıcı olansa kimi komşu dillerden Türk argosunda tek sözcük bile yokken, Fransızca'nın Türk argosu üzerindeki güçlü etkisidir. Bu da yalnız diğer alanlarda değil, dil alanında da, geçmişi yüzyıllara uzanan "dostluk" bağının/ilişkisinin, komşuluk ilişkisiden çok daha etkili/daha güçlü olduğunu göstermektedir.[5]

Argonun sınırları:

Argo, tıpkı "teklifsiz dil", "kaba kullanım" ve "halk dili" gibi son derece canlı ve değişken bir dildir. Bu yüzden de argodaki sözcüklere kesin bir sınır çizilemez. Bugün argoda kullanılan bir sözcüğün, yarın "teklifsiz dil"de, hatta "kaba kullanım"da yer almayacağını kimse söyleyemez. Üstelik de aynı zaman dilimi içinde, bir sözcüğün bu sınıflardan hangisine kesin olarak girebileceğini kestirmek de kimi zaman çok güçtür. Bu konuda A. Dilaçar, aynı eserinde şöyle diyor: "Kesin bir sınır çizmemekle beraber, Türkçe'de gerçek argoyu, 'teklifsiz dil', 'halk dili' 'kaba ve aşağılık dil' gibi sınıflara ayırmak gerekir." (s. 163)

Kimi dilbilimciler de "argo"yu, "genel dil"den ayırmaya karşı çıkıyorlar. Özellikle de Lazare Sainéan, *Le langage parisien au XIXe siècle* (XIX. yüzyılda Paris Ağzı) adlı eserinde: "Argo, eskiden genel dilden ayrılabilirdi, ama günümüzde böyle bir durum söz konusu değildir." (s. 482) diyor.

Aslında, argodan teklifsiz dile, kaba kullanıma, halk diline, edebiyat diline hatta yüksek sosyetedekilerin diline sözcükler geçmiş olsa da, argonun çok büyük bir bölümü geniş halk kesimlerince bilinmemektedir.

Bu yüzden de "Türk Argosunda Anlamları Değiştirilen Fransızca Sözcükler"e ayrı bir bölüm açmayı, burada da belli başlıcalarından örnekler vermeyi uygun bulduk.

Artık argoluktan çıkıp "teklifsiz dil"e, hatta "halk dili"ne kadar girdiğinden geniş halk kesimlerince anlamı hemen anlaşılan "argo kökenli" sözcüklere "sözlükçe"de yer verildi.

Geriye kalanlarınsa toplu olarak bu bölümde incelenmesi uygun bulundu. Bu inceleme sırasında da, geniş ölçüde doktoramızdaki "Lexique des mots français employés dans l'argot turc" ("Türk argosunda kullanılan Fransızca sözcükler özel sözlüğü") bölümünden geniş ölçüde yararlanıldı.

5 Türk argosunun kaynaklarıyla ilgili bavurulabilecek bellbaşlı eserler: (Yayım yıllarına göre):
Bedros Efendi Kerestedjian, *Dictionnaire étymologique de la langue turque*, Londra (Luzac et co.), 1912.
Mikhaïl Mikhaïlov, *Matériaux sur l'argot et locutions populaires turc-ottoman*, Leipzig (Edouard Pfeiffer), 1930.
Mehmet Halit Bayrı, *İstanbul Argosu ve Halk Tabirleri*, İstanbul, (Burhanettin Matbaası) 1934.
Seyfettin Şimşek, *Argo Lügatçesi*, İstanbul, (Okay yayınları), 1958.
Ferit Devellioğlu, *Türk Argosu*, Ankara, (Türk Tarih Kurumu), 1955-1959.
A. Dilaçar, *Türk Diline Genel Bir Bakış*, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1964.
Tahsin Saraç, *Fransızca-Türkçe Argo Sözlüğü* (Ankara Üniversitesi Basımevi) Ankara 1966.

Fransızca'nın Etkisiyle Türk Argosunda Kullanılan Sözcükler:

Argomuzda, Fransızca sözcüklerden başka, Fransızca sözcüklere Türkçe yardımcı fiiller katılarak oluşturulan deyimler, ayrıca Türkçe sözcüklerin sonuna Fransızca "-tion" (syon) eki getirilerek yapılmış sözler de bulunmaktadır. Bunlardan başka, doğrudan doğruya Fransız argosundan dilimize çevrildiği sanısını uyandıran kalıpsöz ve deyimler de vardır.

Onun için de bunların hepsini birden sınıflandırırken, "Türk Argosunda Anlamlarını Değiştirdiğimiz Fransızca Sözcükler" yerine, "Fransızca'nın Etkisiyle Türk Argosunda Kullanılan Sözcükler" demek daha uygun olacaktır.

Bu tür sözcükler, şu bölümlerde toplanabilir:

1) *Türk argosunda da Fransız argosundaki anlamda kullanılan Fransızca Sözcükler*:

Sivil – *civil* (çıplak)[6]

kombinezon – *combinaison* (çare, hile)

tanjant – *tangent* (geçmek: çok yaklaşmak, değecek gibi olmak)

piston – *piston* (destek, kayırma, iltimas)

telgraf – *télégraphe* (kumarda "işaret" verme)

beton – *béton* (kuvvetli, sağlam, güçlü –kimse –)

koma – *coma* (*komaya girmek / komalık olmak:* çatlayacak kadar sarhoş olmak // Fransızcası: *être dans le coma: komalık olmak* (T. Saraç / *Fransızca – Türkçe Argo Sözlüğü*, Ankara, 1966, s. 26)

2) *Türk argosunda başka anlamı olan Fransız argosundaki sözcükler*:

kart vizit –*carte de visite*: Türk argosunda "kusma" ; Fransız argosunda "polis üniforması. –dizinde var–

potas-*potasse*: Türk argosunda "kılığı kıyafeti düzgün olmayan kimse, özellikle de asker"· Fransız argosunda, özellikle de okul argosunda, "çok çalışkan öğrenci; inek" –dizinde var–

torpil – *torpille*: Argomuzda "iltimas" Fransızlar'ınkinde "ödünç alma" –dizinde var–

puason davril – *poisson d'avril*: Argomuzda, 1 Nisan günü yapılan "şaka, aldatma"; Fransızlar'ınkinde ise "pezevenk" –dizinde var–

3) *Argolaştırdığımız Fransızca sözcükler*:

Fransızca'da günlük dilde kullanılan sözcüklerden, argomuza aktardığımız pek çok sözcük ve kalıpsöz bulunmaktadır. İşte bellibaşlılarından birkaçı:

turist – *touriste*: Gece yatısına gelen misafir.

aval – *aval*: ahmak

balon – *ballon*: yalan haber

balkon – *balcon*: göğüs, meme

defans – *défense*: kıç

kontes – *comtesse*: kadın öğretmen

kontak – *contact*: kafadan kontak: kaçık, deli

dragon – *dragon*: züğürt

didon – *dis donc*: züppe

festival – *festival*: cümbüş, âlem

paraşüt, paraşütçü – *parachute, parachutiste*: bedavayı seven kimse

palas – *palace*: kolay

tango – *tango*: fazla süslü kadın

üniversite – *université*: genelev

vites – *vitesse*: erkeklik organı / vites değiştirmek: erkeklik organını yerini değiştirmek

6 Fransız argosundaki karşılıklar, Gaston Esnault'nun *Dictionnaire historique des argots français* (Fransız Argosunun Tarihsel Sözlüğü) (Paris, Larousse, 1965) adlı eserinden alınmıştır. Başka bir kaynaktan alıntı yapıldığında, metin içinde belirtilmiştir.

şimendifer – *chemin de fer*: Erkeklik organı /
şimendiferi raya sokmak: cinsel ilişkide bulunmak
tapon – *tapon*: işe yaramaz şey / *tapon kadın*: kötü yola düşmüş kadın. ("tapon" sözcüğü, belki de Fransız argosunda "bayağı, âdi, harcıâlem" anlamlarında kullanılan "*tampone*" (tampon)'dan etkilenerek bu anlamı kazanmış olabilir. (G. Esnault, s. 593)
(Bu sözcükler de "dizin"de / "sözlükçe"de) yer almaktadır.)

4- A) *Türk argosunda yalnızca söylenişleri bozularak aktarılan Fransızca sözcükler. (Bunlardan fiiller de yapılabilmektedir)*:
ispiyon – *espion* (casus) / ispiyonlamak (Fr. *espionner*)
fit – *quitte* (ödeşme) / fit olmak (Fr. *être quitte*)
nanik – *la nique* (elini burnunun üstüne koyarak alay)/nanik yapmak (Fr. faire la nique)
B) *Türk argosuna anlamları değiştirilip söylenişleri bozularak sokulan Fransızca sözcükler:*
alavera – *à livrer* (entrika, dalavera)
farmason – *franc-maçon* (dinsiz)
paket – *paquet* (kıç)
vapur – *vapeur* (sarhoş)
motor – *moteur* (ahlaksız kadın)
kalantor – *galant homme* (varlıklı kimse)

5) *Anlamı değiştirilen Fransızca sözcüklere Türkçe fiiller katılarak yapılan argomuzdaki sözler:*
Bunlar, sayıca pek çoktur... İşte içlerinden bir bölümü:
amorf olmak: mahcup olmak, bozulmak
amorti çarpmak: yanına yaşlı bir kadın düşmek
avans vermek: bakışları ile umut vermek
kanser etmek: çok üzmek
kartvizit bırakmak: kusmak
kumpas kurmak: düzen çevirmek (Fransız argosundaki 'hile' anlamına gelen "comparse" sözcüğünden (G. Esnault, s. 182)
fos çıkmak: sonu gelmemek, yalanı ortaya çıkmak
fotoğraf çıkarmak: arabayı bir yere çarpmak
gaz kesmek: lâfı uzatmamak, kısa kesmek
sinyal vermek: işaret vermek
transit geçmek: uğramadan geçmek
torpil patlatmak: iltimas yaptırmak
tünel (tonel) geçmek: dalga geçmek

6) *Fransızca sözcüklere Türkçe'deki 'isimden fiil yapma ekleri' katılarak yapılan argomuzdaki sözcükler*:
fos – lamak – (*fausse*)
gaz – lamak– (*gaz*)
mort – lamak – (*mort*)
torpil – lemek – (*torpille*)
ispiyon – lamak – (*espion*)

7) *Türkçe sözlüklerin sonuna, Fransızca "-tion" (-siyon) eki getirilerek yapılan argomuzdaki sözcükler:*
atma – syon
aşırma – syon
uydurma – syon
yutturma – syon

8) *Ve nihayet argo ile karışan halk deyimlerimizdeki* (locutions populaires) *Fransızca sözcükler*:
beton gibi: sağlam, dayanıklı
pasaportunu almak (vermek): kovulmak (kormak)
radyatörü su kaynatmak: çişi gelmek
radyatörü boşaltmak: işemek
asfalttan yürümek: nazlı olmak
partiyi vurmak: açıkgözce kazanmak
gazoz ağacı: aptal, enayi, salak
pantollu hayvan: kaba adam
pantalon balığı: erkeklik organı
kanser ilacı: avanak

Bütün bunlardan başka Fransız argosunda kullanılan kimi sözcüklerle argomuzdaki kimi Türkçe sözcükler arasında şaşırtıcı bir benzerlik bulunmaktadır. Aşağıdaki Fransızca sözcükler, bu konunun değerli araştırmacısı Gaston Esnault'nun *Dictionnaire historique des argots français*, Larousse, Paris, 1965) adlı eserinden seçilmiştir.

Fransızca sözcük	*Fransız argosundaki anlamı*	*Türk argosundaki karşılığı*
cage (kafes)	*prison* (cezaevi, zindan)	kafes, kodes
chanter (şakımak)	*parler* (ötmek)	ötmek
gland (meşe palamutu)	*sot* (aptal)	palamut, ham ahlat
plafond (tavan)	*crâne* (kafatası)	tavan: tavanında bir tahtası noksan
poire (notre poire) (armut – bizim armut-)	*personne* (kimse)	bizim armut
pondre (yumurtlamak)	*fabriquer* (uydurmak)	yumurtlamak
poule (piliç)	*femme légère* (hafif kadın)	piliç
ranger (dizmek, sıralamak)	*poignarder* (hançerlemek)	dizmek
raser (tıraş etmek)	*blaquer, être beau parleur* (dalga geçmek)	tıraş etmek
rat (fare)	*voleur* (hırsız)	fare

Aynı konuda Tahsin Saraç'ın *Fransızca – Türkçe Argo Sözlüğü*'nden (Ankara Üniversitesi Basımevi. Ankara, 1966) birkaç örnek daha:

allonger les compas (pergelleri açmak)	çabuk yürümek	pergelleri açmak
avoir le feu au cul (kıçında ateş olmak)	hemen acele etmek	kıçı tutuşmak
lèche cul (kıç yalayıcı)	yalak, dalkavuk	kıç yalayıcı
lécher le cul (kıç yalamak)	dalkavukluk etmek	kıç yalamak
se rincer l'œil (göz banyosu yapmak)	göz banyosu yapmak	göz banyosu yapmak

Acaba aynı sınıflardan, iki ayrı ırkın insanları, aynı koşullar altında aynı şeyleri mi düşünüp hissederek argolarına bu sözcükleri kattılar; yoksa, hiç olmazsa bir kısmı Fransız argosunun etkisiyle mi dilimizde yer aldı? Biz, konumuzla doğrudan ilgisi olmadığından birkaç örnek vermekle yetindik. Diller arasındaki her benzerliğin bir etki sonucu olmadığı da unutulmamalıdır...

-V-

-I-
Kaynakça

BAZİN, Louis / *Introduction à l'étude pratique de la langue turque* (Librairie d'Amérique et d'Orient, Paris, 1968).

DAUZAT, Albert / *L'argot de la guerre* Arman Colin, Paris, 1918.

ESENKOVA, Enver / *Türk Dilinde Fransız Tesiri*, İstanbul Matb. A.Ş., İstanbul, 1959.

ETIEMBLE / *Parlez-vous franglais?* Gallimard, Paris, 1964.

GUIRAUD, Pierre / *La Sémantique*, Presses Universitaires de France, Paris, 1966.

MALMBERG, Bertil / *La Phonétique* / Presses Universitaires de France, Paris, 1962.

SAUVAGEOT, Aurélien / *Français écrit, Français parlé* / Larousse, Paris, 1962.

UYSAL Sermet Sami / *Recherches sur les emprunts lexicaux du turc au français*, (Sorbonne'da hazırlanan doktora tezi) Paris, 1969.

-II-
Sözlükler

COLLINS – ROBERT / *Dictionnare français-anglais, anglais-Français*, Société du Nouveau Littré, Paris, 1978.

DEVELLİOĞLU, Ferit / *Türk Argosu*, Türk Dil Kurumu, 4. baskı, Ankara, 1959.

ESNAULT T. Gaston / *Dictionnaire historique des argots français*, Larousse, Paris, 1965.

İZ, Fahir and HONY / *English – Türkish Dictionnary*, Oxford Press, 1960.

KERESTEDJIAN, Bedros Efendi / *Quelques Matériaux pour un dictionnaire étymologique de la langue turque*, Luzac et co., Londra 1912.

MEHMET HALİT / *İstanbul Argosu ve Halk Tabirleri*, Burhanettin Matb., İstanbul, 1934.

MIKHALİLOV, Mikhail / *Matériaux sur l'argot et locution populaires turc-ottoman*, Edouard Preiffer, Leipztig, 1930.

LAROUSSE, Pierre / *Grand dictionnaire universel du XIXe siècle*, Larousse, Paris, 1866-1877.

LA RUE, Jean / *Dictionnaire d'argot*, Flammarion, Paris, 1954.

Le Petit Larousse, Librairie Larousse, Paris, 1964.

LITTRÉ, É., *Dictionnaire de la langue française*, Littré, Paris, 1959.

Le Petit Robert, Dictionnaire de la langue Française, Dictionnaire le Robert, Paris 2000 ve 2010 baskısı.

Le Robert, Dictionnaire de la langue Française, (9 cilt), Dictionnaire le Robert, Paris 1989 ve 2010 baskısı.

ÖZÖN, Mustafa Nihat / *Türkçe-Yabancı Kelimeler Sözlüğü*, İnkılâp ve Aka Kitb., İstanbul, 1962.

SARAÇ, Tahsin / *Fransızca-Türkçe Argo Sözlüğü*, Üniversite Basımevi, Ankara, 1966.

SARAÇ, Tahsin / *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, Adam Yayıncılık, İstanbul, 1985.

ŞİMŞEK, Seyfettin / *Argo Lügatçesi*, İstanbul, 1958.

TANER, Ali Haydar / *Yabancı Kelimeler Lügati*, Kanaat Kitb., İstanbul, 1941.

TOPUZ, Hıfzı / *Basın Sözlüğü / Dictionnaire de Presse, français, turc, turc – français*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1958.

UYSAL, Sermet Sami / *Recherches sur les emprunts lexicaux du turc au français*, (Sorbonne'da hazırlanan doktora tezi) Paris, 1969.

Eklenti: Madde-başlarına seçilen sözcüklerin "Örnekler" başlıklı "Örnek Cümleler" bölümünde, yazar adı ve kaynak belirlemesi yapıldığından, birkaç cilt tutacak kadar zengin olan bu konudaki kaynakçaya, ayrıca burada yer verilmedi...

Ve ayrıca, konumuz gereği "Sözlüklerimizde bu sözcük" bölümü için "denetlenen" belli başlı "Ansiklopedik Sözlükler"imiz ile "Türkçe Sözlükler"imiz: (Zaman sırasına göre)

Meydan LAROUSSE, Büyük Lügat ve Ansiklopedi / Meydan Gazetecilik ve Neşriyat Ltd. Şti, 1969-1973.

Büyük LAROUSSE, Sözlük ve Ansiklopedisi / Milliyet yay., 1992.

Türk Dil Kurumu (TDK.), *Türkçe Sözlük* (özellikle de 1988, 2005 ve 2011 baskıları).

PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali / *Türkçe Sözlük – Türkiye Türkçesinin En Büyük Sözlüğü-*, Doğan Kitapçılık Anonim Şirketi, 5. baskı. İstanbul, 2004.

AYVERDİ, İlhan / *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyatı, İst., - tarihsiz-.

Bunlardan başka, incelenen maddelerde gerek duyuldukça, kaynak gösterilerek başka sözlüklere de başvurulmuştur.

Başta *assolist, baterist, baton-sale, bonfile, bonservis, karikatürizasyon, mikrobik, narkozitör, otodidaktik, otogar, otokontrol, panjur, parselasyon, psikiyatrist, rafinasyon, sosyetik, şef-garson, teolog, virütik* olmak üzere, Türkçe'de yaratılan daha birçok "Fransızca" böyle sözcük olduğunu biliyor muydunuz?

Dahası en güvenilmesi gereken ünlü sözlüklerimize, bu sözcüklerin hemen hepsi sanki Fransızca'ymış gibi alınıp, üstelik de bunlara Fransızca "hayali" yazımlar da uydurulduğunu!..

Peki hemen her gün kullandığımız *apandisit, apartman, esans, eşofman, fabrikatör, fermuar, kursiyer, rezervuar, ruj, sütyen, telgraf* ve *vapur* gibi pek çok sözcüğün dilimizde nasıl Fransızca anlamları dışında kullanıldığını!..

Sermet Sami Uysal'ın yıllar süren titiz çalışması sonucunda hazırlanan *Türkçe'de Yaratılan "Fransızca" Sözcükler ve Türkçe'de Anlamları Değiştirilen Fransızca Sözcükler* bu tür sözcükleri ayrıntılı örnekler vererek açıklıyor.

ISBN 978-975-08-3041-9
24 TL
9 789750 830419